

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**ULUSLARARASI BELGELER VE TÜRK HUKUKUNDA
ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül (ZEYREK) GÜNAYDIN

2008

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMUYÖNETİMİ PROGRAMI

ULUSLARARASI BELGELER VE TÜRK HUKUKUNDA

ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI

Ayşegül (ZEYREK) GÜNAYDIN

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Kamu Yönetimi)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 06.10.2008

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 24.10.2008

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Adil ŞAHİN

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet Hamdi TOPAL

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

2008

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Çocuk kavramı tarihte toplumun yapılarına, kültürlerine, inançlarına, ekonomilerine göre değişen bir kavramdır. Çocuk hakları ise tüm çocukların doğuştan sahip olduğu, geniş anlamda toplumsal, felsefi, ahlâkî ve hukuksal boyutları içeren evrensel bir kavramdır. Eğitim, bireyin doğumundan ölümüne süregelen ve sosyal, kültürel, politik, bireysel boyutları aynı anda içinde bulunduran bir olgudur.

Çocuğun eğitim hakkının Türk hukuku ve uluslararası düzenlemeler ışığında değerlendirilmesi konusu, bugüne kadar gerçekleştirilmiş çok sayıda yayında farklı bakış açılarından ele alınmıştır. Ancak genel bir değerlendirme yapılmamıştır. Dolayısıyla kavram, görüş ve yorum birliği sağlanamamıştır. Bu bağlamda çalışmamız yardımıyla konuya ilişkin temel ortak görüşlerin derlenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda birbirinden farklı ve/veya birbiriyle ortak fikirler irdelenmiş, bunların ışığında genel sonuçlara ulaşılmıştır. Çocuk hakları ve çocuğun eğitim hakkı konusunun ne denli zor ve çok yönlü, kapsamlı bilgilerle araştırılabildiğini bizzat kendi deneyimimle algıladığım bu çalışma bana, çok yönlülüğü nedeniyle yeni bilgiler kadar farklı bakış açıları da kazandırmıştır.

Burada sunulan çalışmada çok sayıda değerli hukuk bilimcisinin doktrinel görüşlerinden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Türk Hukuku ve uluslararası düzenlemeler ışığında eğitim hakkı konusunda Nuri YAŞAR'ın "*İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*" (Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000), Emine AKYÜZ'ün "*Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*" (Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000), Niyazi ALTUNYA'nın "*Anayasa Hukukumuzda Eğitim ve Öğrenim Hakkı*" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Mümtaz Soysal, Ankara, 1990), Süleyman Sırrı TERZİOĞLU'nun "*Uluslararası Hukukta Azınlıkların Ana Dilde Eğitim Hakkı*" (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış

Doktora Tezi, Danışman: Melda Sur, İzmir, 2006) isimli eserlerinden ve *Milli Eğitim Dergisi* Sayı 151, 2001' deki makalelerden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Tezimi yöneten, her konuda ilgisini, fikirlerime yapıcı eleştirilerini esirgemeyen, T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde sıcak bir çalışma ortamında araştırma yapma imkânı sağlayan, hoşgörülü yaklaşımı ile çalışmalarımı destekleyen sayın hocam Doç. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ'e teşekkürü borç bilirim. Bugünlere gelmemde büyük emeği olan sevgili ağabeyim Doç. Dr. Turgut H. ZEYREK'e; hayatım boyunca benden desteğini hiç esirgemeyen sevgili ağabeyim Öğr. Gör. Ali Nadir ZEYREK'e; yapıcı eleştirilerini esirgemeyen meslektaşım, değerli ağabeyim sayın Osman ÇITLAK'a, çalışmalarım sırasında benimle birlikte her türlü sıkıntıya katlanan, beni birçok yönden destekleyip yüreklendiren eşim Yusuf GÜNAYDIN'a teşekkürlerimi sunarım.

Trabzon, 2008

Ayşegül (ZEYREK) GÜNAYDIN

01. İçindekiler

	Sayfa No
0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	V
02. Özet	IX
03. Summary	X
04. Kısaltmalar Listesi	XI
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK KAVRAMI VE ÇOCUK HAKLARI

1. ÇOCUK KAVRAMI	5-25
10. Tarihsel Gelişim.....	5
11. Çocuk	8
110. Genel Olarak	8
111. Ulusal ve Uluslararası Düzenlemelerde Çocuk Kavramı	12
12. Çocukluğun Evreleri	16
120. Cenin	16
121. Küçük/Küçüklük/Ehliyetsizlik.....	17
122. Genç	19
13. Çocuklukta Önemli Yaş Basamakları.....	20
14. Rüşt	22
15. Korunmaya Muhtaç Çocuk Kavramı	23
2. ÇOCUK HAKLARI KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİM	26-63
20. Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları Kavramları.....	26
21. Tarihsel Gelişim.....	31
210. Uluslararası Alanda Çocuk Hakları Tarihçesi	31
211. Uluslararası Alanda Çocuk Haklarının Korunması Faaliyetleri	37
2110. Birinci Dünya Savaşı Öncesi	37

21100. Brüksel Kongresine Kadar	37
21101. Brüksel Kongresi	39
2111. İkinci Dünya Savaşına Kadarki Devre.....	40
21110. Brüksel Kongresi	40
21111. Milletler Cemiyeti Faaliyetleri.....	41
21112. Balkan Kongreleri.....	44
2112. İkinci Dünya Savaşı Sonrası	45
21120. Resmi Kuruluşlar	48
21121. Özel Kuruluşlar	52
212. Ulusal Alanda Çocuk Hakları Tarihçesi ve Çocuk Haklarının Korunması Faaliyetleri	54
3. ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN ULUSLARARASI BELGELER	64-75
30. Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi.....	64
31. 20 Kasım 1959 Tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi.....	65
32. 20 Kasım 1989 Tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	66
33. Diğer Sözleşmeler.....	72
4. TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER 76-83	
40. Türkiye’de Çocuk Hakları Sözleşmesi	77

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI

1. EĞİTİM VE EĞİTİM HAKKI TEMEL KAVRAMLARI.....	84-92
10. Eğitim - Öğretim – Öğrenim.....	84
11. Eğitim Hakkı.....	90
2. TARİHSEL GELİŞİM.....	93-102
3. ULUSLARARASI DÜZENLEMELERDE EĞİTİM HAKKI.....	103-118
30. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi.....	104
31. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	104
32. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	107
33. Birleşmiş Milletler Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme	108
34. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Çeşit Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi	110

35. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi.....	110
36. İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesine Ek 1 Nolu Protokol.....	111
37. Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi.....	116
38. Çocuğun Hakları ve Refahı Konusunda Afrika Şartı	117
39. Yüksek Öğretim Paydaşları Toplantısı	117
310. Diğer Belgeler	118
4. TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM HAKKINA İLŞİKİN DÜZENLEMELER .	119-126
5. ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI.....	127-177
50. Eğitim Hakkı.....	127
500. Eğitim Hakkının İlkeleri	128
5000. Genellik ve Eşitlik	128
50000.Özel Eğitime İhtiyacı Olanlar	129
500000. Özürlü Çocuğun Eğitim Hakkı	131
500001. Korunmaya Muhtaç Çocuğun Eğitim Hakkı	134
500002. Üstün Beyin Gücüne Sahip Çocuğun Eğitim Hakkı.....	134
50001. Çalışan Çocuğun Eğitim Hakkı	136
50002. Sokak Çocuklarının Eğitim Hakkı.....	138
50003. Yabancı Ülkelerdeki Vatandaşların Eğitim Hakkı	139
50004. Mülteci Çocuğun Eğitim Hakkı.....	140
50005. Türkiye'deki Azınlıkların Eğitim Hakkı.....	140
50006. Türkiye'deki Yabancıların Eğitim Hakkı	142
5001. İlköğretimin Zorunluluğu İlkesi.....	142
50010. Parasız İlköğretim	145
5002. Eğitim Hakkı Açısından Ayrımcı Gözetmeme ve Eşit Muamele İlkesi...	145
50020. Kız Çocukların Eğitim Hakkı	147
50021. Maddi İmkânlardan Yoksun Başarılı Öğrencilerin Desteklenmesi .	148
50022. Ana Dil - Eğitim Dili ve Yabancı Dille Eğitim Hakkı.....	148
50023. WEB Tabanlı Öğretim	152
50024. Her Yerde Eğitim.....	153
5003. Yöneltilme.....	153
51. Eğitim Özgürlüğü.....	156

510. Ebeveynin Kendi İnançlarına Göre Çocuğunun Eğitimini Seçme Özgürlüğü- Çocuğun Dinî Eğitim Hakkı	160
511. Özel Eğitim Kurumları Kurabilme ve Yönetebilme	176
SONUÇ	178-186
YARARLANILAN KAYNAKLAR	187-205
ÖZGEÇMİŞ	206

02. Özet

Uluslararası belgeler ve Türk hukuku ışığında çocuğun eğitim hakkının irdelenmesi burada sunulan Yüksek Lisans Tezinin konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda öncelikle çocuk ve çocuk hakları kavramları ile tarihçeleri, çocuk haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemeler ele alınarak konuya ilişkin çeşitli görüşlere yer verilmiştir.

Çalışmaya temel oluşturan çocuğun eğitim hakkı konusu ikinci bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle eğitim ve eğitim hakkı kavramları açıklanıp eğitim hakkına ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemelerin genel değerlendirmesi yapıldıktan sonra, çocuğun eğitim hakkı irdelenmiştir.

Hukuk alanında oldukça yeni sayılabilecek çocuğun eğitim hakkı konusunun açıklık kazandırılması gereken soruları mevcuttur. Çocuğun eğitim hakkı, bugüne kadar çok sayıda araştırmacı tarafından farklı yönleriyle ele alınmıştır. Burada sunulan çalışmada çocuk hakları bağlamında eğitim hakkı ile ilgili sorulara Türk hukuku ve uluslararası hukuk açısından cevaplar bulunması, bunların genel değerlendirmesinin sunulması amaçlanmıştır. İşte bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada tartışmalar değerlendirilmiş, bazı bölümlerde kendi görüşlerimize yer verilmiş, yeni öneriler getirilmeye gayret edilmiştir.

03. Summary

The subject of the post graduate thesis presented here is studying the education rights of children under the light of international documents and Turkish law. In this sense, youngsters and children right concepts along with the brief historical account and national and international regulations on children rights are previously evaluated and various views about the matter have been presented.

The subject of children education right which is the major study subject is discussed in the second part of the study. In this part are previously education and education right concepts explained and after the general evaluation of national and international regulations on education right, the education right of youngster has been examined.

The education right of children that will be accepted new in the field of law has some questions which have to be clarified. The education right of children has been investigated by many researchers from many different aspects. This study aims at answering the questions on education right of children in terms of national and international law regulations and a general evaluation of these results. Thus, the discussions performed in the direction of this aim have been evaluated, in some parts are our personal opinions added and new views are tried to be proposed.

04. Kısaltmalar Listesi

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
A. Y.	: Anayasa
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
CMK.	: Ceza Muhakemeleri Kanunu
Çev.	: Çeviren
ÇMK.	: Çocuk Mahkemeleri Kanunu
K.	: Kanun
Karş.	: Karşılaştırınız
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
m.	: madde
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MK.	: Medeni Kanun
ÖMÇK	: Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu
R. G.	: Resmi Gazete
s.	: sayfa
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
ss.	: sayfa sınırı
TCK.	: Türk Ceza Kanunu
vb.	: ve benzeri
ve diğ.	: ve diğeri (yazar)
ve diğ.leri	: ve diğ.leri (yazarlar)
vd.	: ve devamı
vs.	: ve sair

GİRİŞ

Çocuk kavramı toplumların yapılarına, kültürlerine, inançlarına, ekonomilerine göre değişen bir kavramdır. Bu kavram, içerisinde birçok anlamı barındırma özelliği taşımaktadır. *Çocuk*, mecazî anlamda genellikle saflığın, güzelliğin ve hatta günahsızlığın simgesi olarak kabul edilmektedir. Kaygısızlık, mutluluk, masumluk, bilinçsizlik sözleri de bazen çocukluğu çağrıştırmaktadır.

Eski toplumlarda, çocukluk insan yaşamının farklı bir dönemi olarak görülmemiş, çocuğa küçük bir yetişkin gözüyle bakılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren çocukluk yaşamın özel bir evresi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Çocukluk bilincinin bulunmadığı bir çağdan hukuksal, toplumsal ve eğitsel kurumlar çerçevesinde korunan bir çocukluk kavramına geçiş yaklaşık dört yüzyıl sürmüştür. 20. yüzyılda çocuk, toplumun geleceğini belirleyen en önemli insan kaynağı olarak kabul edilmiş ve bu yüzyıl *Çocuk Yüzyılı* olarak adlandırılmıştır.

Dünyada ve Türkiye’de çocuğa verilen değer; eğitim kurumlarının geliştirilmesi, çağdaş eğitim ilkelerinin oluşturulup yaygınlaştırılması, çocuğa kendi çocuk kimliğinde kendini gerçekleştirme olanaklarının sağlanması ile artmıştır.

Çocuk hukuku, çocuğun hukuki durumunu tespit eden ceza hukuku, kamu hukuku, özel hukuk ve sosyal hukuk alanlarında çocuğa yönelik kuralların bütünü ile çocuğa tanınan hak ve mükellefiyetleri kapsamaktadır. Çocuk hakları tüm çocukların doğuştan sahip olduğu, geniş anlamda toplumsal, felsefî, ahlâkî ve hukuksal boyutları içeren evrensel bir kavramdır. Esasen çocuk haklarını konu alan çocuk hukukunun temel işlevi; güçsüzlüğünden dolayı çocuğa özel bir koruma ve özen sağlamak, onu yetişkin olduğunda kendi başına bağımsız kararlar alabilecek olgunluğa ulaştırmaktır.

Bir toplumun geleceğinin teminatı olan çocuğun korunması Dünyada ve Türkiye’de öncelikli olarak ele alınan konulardan biri haline gelmiştir. Toplumun bu önemli

unsurunun yetişmesi; bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki olarak gelişimi ile ilgili gereken önlemlerin alınması yanında, hukuki olarak da toplum içinde yerini düzenleyen kurallara ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda çocuk haklarına dair uluslararası düzenlemeler yapılmıştır.

Eğitim, bireyin doğumundan ölümüne süregelen ve sosyal, kültürel, politik, bireysel boyutları aynı anda içinde bulunduran bir olgudur. Eğitim ve öğretim, birbirini tamamlayan, bazen biri diğerine aktarılan iki kavram olarak yazılı kaynakta yer alır. Bununla birlikte bazen eğitim, öğrenimi de kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır.

İnsan hakları alanındaki gelişmeler öncesinde eğitim, devletin kişilere yüklediği bir yükümlülük olarak kabul edilmekteydi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal devlet anlayışı eğitim hakkını da kapsamaya başlamıştır. Devletin eğitim hakkını sağlama ödevi, bu hakkın koşullarını belirleme yetkisini de devlete vermeyi gerektirmiştir.

Türkiye’de ve dünyada eğitim konusunda çok yeni anlayışlar gelişmektedir. 21. yüzyılı bilgi çağı olarak isimlendirmek gerekir. Bilgiye dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir güç ve sermaye unsuru olarak bakılmaya başlanmıştır. Yaşamın her alanında öğretme yerine öğrenme ön plana geçmiştir. Dolayısıyla çocuk hakları ve demokrasi kavramları içinde eğitime özel vurgu yapılması gerekmektedir.

Çocuk hakları bağlamında eğitim hakkının uluslararası düzenlemeler ve Türk hukuku ışığında değerlendirilmesi, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmamıza temel oluşturan konu, bugüne kadar çok sayıda çalışmada farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır; ancak genel bir değerlendirme yapılmamıştır; dolayısıyla kavram, görüş ve yorum birliği sağlanamamıştır. Bu bağlamda çalışmamız yardımıyla konuya ilişkin temel görüşlerin derlenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda birbirinden farklı ve/veya birbiriyle ortak fikirler irdelenmiş, bunların ışığında genel sonuçlara ulaşılmıştır. Oldukça yeni sayılabilecek çocuk hakları ve bu bağlamda çocuğun eğitim hakkı konusunun ne denli zor ve çok yönlü, kapsamlı bilgilerle araştırılabildiğini bizzat kendi deneyimimizle algıladığımız bu çalışma; bize çok yönlülüğü nedeniyle, yeni bilgiler kadar farklı bakış açıları da kazandırmıştır.

Bu çalışmada çocuk hakları bağlamında eğitim hakkı ile ilgili sorulara Türk hukuku ve uluslararası hukuk açısından cevaplar bulunması, bunların genel değerlendirmesinin sunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya konu bilgi ve bulgular iki bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde öncelikle ulusal ve uluslararası düzenlemeler açısından çocuk kavramı ayrıntılı biçimde değerlendirilmiş, bu kavramın tarihçesine yer verilmiş; cenin, küçük, genç olmak üzere çocukluğun üç evresi tespit edilmiştir. Ayrıca çocuklukta önemli yaş basamakları, rüşt, korunmaya muhtaç çocuk kavramları da tanımlanmıştır. Çocuk hakları kavramı ve tarihsel gelişimi, çalışmanın bu bölümünün ikinci ana konusunu oluşturmuştur. Çocuk hukuku ve çocuk hakları kavramları, ulusal ve uluslararası alanda çocuk hakları tarihçesi ile birlikte çocuk haklarının korunması faaliyetlerine de değinilmiştir. *Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi*, *20 Kasım 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi*, *20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* ve çocuk haklarına ilişkin diğer önemli sözleşmeler değerlendirilmiştir. Türk hukukunda çocuk haklarına ilişkin düzenlemeler ise bu bölümün son konusu olarak incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde eğitim kavramı ve temel bir insan hakkı olan eğitim hakkı tanımlanıp tarihsel gelişimi de sunulduktan sonra, çalışmanın özünü oluşturan çocuğun eğitim hakkı ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*, *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*, *Birleşmiş Milletler Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme*, *Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Çeşit Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi*, *İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesine Ek 1 Nolu Protokol*, *Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi*, *Çocuğun Hakları ve Refahı Konusunda Afrika Şartı*, *Yüksek Öğretim Paydaşları Toplantısı* ve diğer belgelerin ele alındığı uluslararası düzenlemelerde eğitim hakkı ile Türk hukukunda eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler de bu bölümde ele alınmıştır. Çocuğun eğitim hakkı; genellik ve eşitlik, ilköğretimin zorunluluğu, eğitim hakkı açısından ayırım gözetmeme ve eşit muamele ilkeleri kapsamında tartışılmıştır. Eğitim özgürlüğü ise ebeveynin kendi inançlarına göre çocuğunun eğitimini seçme özgürlüğü, özel eğitim kurumları kurabilme ve yönetebilme bağlamında tartışılmıştır.

Türk hukuku ve uluslararası düzenlemeler ışığında çocuğun eğitim hakkı konusunu irdelemeden önce aşağıda sunulan bazı kavramların okuyucuya yardımcı olacağı kanaati taşınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK KAVRAMI VE ÇOCUK HAKLARI

1. ÇOCUK KAVRAMI

10. Tarihsel Gelişim

Çocukluk kavramının tarihsel gelişim sürecine bakıldığında kavramın kökeninin yeni olduğu görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre çocuk, annesinin veya dadısının sürekli ilgisi olmadan yaşayabilmeye başladığında yetişkinler toplumuna ait kabul edilmekteyken; 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da çocukluk ayrı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır¹. Çocukluğun yaşamın özel bir evresi olarak bu şekilde yalıtılması, modern toplumda yaş bölümleriyle ilgilenme konusundaki genel eğilimin başladığını işaret etmektedir. Yaşamın doğumdan ölüme kesintisiz bir gelişim bölünmezliği olarak ele alınması yerine, bir evreden diğerine geçişe bir krizin eşlik ettiği bir dizi evreye ayrılması söz konusudur. B. Franklin, çocukluğu “*yaşam eğrisini, bu bütünlüğü, birine çocukluk diğerine yetişkinlik denilen iki bölüme ayıran yapay bir dönem*” olarak tanımlamaktadır².

Eski toplumlara göz atıldığında, çocukluk, insan yaşamında farklı bir dönem olarak kabul edilmemiştir³. Örneğin Eski Yunanlıların çocuk ve genç için kullandıkları

---

¹ Bob FRANKLIN, Çocuk Hakları, Çev.: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 23.

² FRANKLIN, 1993, s. 23.

³ Emine AKYÜZ, “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

terimler, bebeklik ile yaşlılık arasında kalan geniş bir süreci tanımlamıştır⁴. Çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırlar Ortaçağ'da iç içe geçmiştir. Çocukluğun kendisine özgü özellikleri göz ardı edilmiş; çocuga küçük bir yetişkin gözüyle bakılmıştır. Çocuk yetişkinlerin kalıpları içine sıkıştırılmış, çocugun doğası ve çocukluğun gereksinimleri anlaşılammıştır. Çocukluk kavramını inceleyen bilim adamları Ortaçağ toplumlarında çocuga yönelik bir bilinç olmadığını ve çocukluğun bağımlılık üzerine kurulu bir bakış açısıyla, yetişkinler dünyasında hapsedilmiş ve göz ardı edilmiş bir olgu olduğunu vurgulamışlardır⁵. Fransız nüfus bilimcisi ve sosyal tarihçisi P. Aries, çocukluğun değişmez bir olgu olduğu konusundaki geleneksel kanıyı eleştirmiş, Ortaçağ Batı dünyasında çocukluk kavramının bulunmadığını ifade etmiştir⁶. Çocukluk kavramını çocuk sevgisiyle karıştırmamak gerekir. Çocukların kendine has özellikleri bulunmaktadır; çocukluk kavramı, bu özelliklerin onu yetişkinden ayırdığı bilinç ile ilgilidir. Ortaçağ toplumlarında eksik olanın da bu bilinç olduğuna işaret edilmektedir⁷.

Aydınlanma Çağı ile birlikte çocukluk; kendi özgün gerçekliği doğrultusunda ele alınabilmiş, çocuk erişkinlerden ayrışabilmiş ve kendi gelişim süreci içinde özgürleşebilmiştir. Çocuk ve çocukluk konusundaki bilgi boşluğu, bir başka deyişle Ortaçağdaki çocuk ihmali; oyunlar, sanat, edebiyat, okullaşma gibi pek çok alanda çocuga özel bir yer verilmesi ile birlikte giderilmiş ve onarılmıştır. Çocukluğa ve çocuga gösterilen özen ve saygı; çocugun eğitim ve öğretim görmesi, gelişim özellikleri ve gereksinimleri bağlamında çocugun ve çocuk haklarının dikkate alınması ile birlikte gelişen bir süreçtir.

Kültürel ve düşünsel ortamda Rönesans'la birlikte başlayan değişim, 19. yüzyılda da sürmüştür. Bu dönemde çocukların yetişkinlerden farklı olduğu anlayışı kabul görmüştür. Ekonominin tarımdan sanayiye kayması, orta sınıfın gelişmesi, ailenin yapısının ve rolünün değişmesi, çocuk ölümlerinin azalması, boş zamanların artması,

---

⁴ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alınmıştır.

⁵ Bahar GÖKLER, "Çocukluğun Tarihsel Akışında Yaşanan Değişimlerin Günümüzdeki Yansımaları-Önyazı", Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, http://www.cgrsder.org/dergi/141_onyazi.pdf (14.01.2008)'den alınmıştır.

⁶ Çocukluk kavramı Ortaçağ'da *bağımlılık* kavramı ile eşanlamlıdır. Bu bağlamda çocukluk, onun bu bağımlılıktan -yaklaşık 5-7 yaşlarında- kurtulmasıyla, yani çocuk anasının ya da babasının sürekli gözetimi olmaksızın yaşayabilecek hâle geldiğinde yetişkin toplumuna katılmaktadır. AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007).

⁷ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007).

ana-baba-çocuk ilişkisinde duygusal bağın önem kazanması gibi etkenler çocukluk kavramı ile ilgili görüşlerin değişim/gelişiminde etkili olmuştur. Aydınlanma Çağı filozofları, çocukluk anlayışı ve çocuk eğitimi konusunda yeni görüşler ileri sürmüşlerdir. Böylece, kendine özgü ve gittikçe gelişen bir çocukluk anlayışı ortaya çıkmıştır. Gelişen bu anlayış doğrultusunda çocuklar göçlerin, sanayileşmenin, şehirleşmenin olumsuz etkilerinden korunmaya çalışılmış; çocukların sağlık ve refahlarıyla ilgili önlemler alınmıştır⁸.

20. yüzyılda ise çocuk, toplumun geleceğini belirleyen en önemli insan kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bu yüzyıl; filozofların, eğitimcilerin, psikologların ve hukukçuların çocukları incelemeleri, onların gelişimleri ve hakları konusunda fikirler ileri sürmeleriyle, *Çocuk Yüzyılı* olarak da adlandırılmıştır⁹.

Dünyada ve toplumumuzda çocuğa verilen değer; eğitim ve öğretim kurumlarının geliştirilmesi, çağdaş eğitim ve öğretim ilkelerinin oluşturulup yaygınlaştırılması, çocuğa kendi çocuk kimliğinde kendini gerçekleştirme olanaklarının sağlanması ile artmıştır. Toplumlarda çocuğa ve çocukluk kavramına ilişkin yoğun bir ilgi ortaya çıkmıştır; hatta çocukluğun hiç tanınmadığı dönemlerden, çocuk erkil ailelere doğru bir kayma bile yaşanmıştır¹⁰.

Çocukluk bilincinin bulunmadığı bir çağdan hukuksal, toplumsal ve eğitsel kurumlar çerçevesinde korunan bir çocukluk kavramına geçiş yaklaşık dört yüzyıl sürmüştür¹¹. Ancak bugün, Aydınlanma Çağı öncesinde olduğu gibi, çocuklukla yetişkinliğin yeniden birleştiği, bu iki dönem arasındaki yaşam yılı sınırının belirsizliğine geri dönüldüğü fikri ortaya atılmıştır¹².

⁸ GÖKLER, http://www.cgrsder.org/dergi/141_onyazi.pdf (14.01.2008).

⁹ Emine AKYÜZ, *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000, ss. 59–60; AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007); Mary J. GANDER ve Herry W. GANDINER, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Çev.: Bekir Onur İmge Kitabevi, Ankara, , 1993, s. 30.

¹⁰ GÖKLER, http://www.cgrsder.org/dergi/141_onyazi.pdf (14.01.2008)'den alıntıdır.

¹¹ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

¹² N. Postman, çocuklukla yetişkinlik arasındaki göreceli ayrımın giysilerden dil, tavır, tutum, davranış ve beklentilere varıncaya kadar önemli ölçüde azaldığını ileri sürmekte ve telgrafın keşfiyle başlayıp günümüze kadar süren teknolojik ve sosyo-kültürel değişimin çocukluğu, korunması güç bir toplumsal yapıya nasıl getirdiğini ayrıntılı biçimde değerlendirmektedir. N. Postman'a göre, medya, özellikle de TV, analitik becerilerin yerine ilkel algılamaları geçirerek düşünsel ve toplumsal hiyerarşinin çökmesine çocuk ve yetişkin grupları arasındaki farkların ortadan kalkmasına neden olan bir ortam yaratmıştır. Bu

Çocukluk tarihi konusundaki çalışmalar, çocukluğun doğal sanılan özelliklerinin toplumsal ve değişken olduğu fikrini vermektedir. Belli bir zamana ve topluma özgü tek bir çocukluk anlayışından söz edilememektedir. Devlet ideolojisi, çocukluğu kendine özgü bağımlılıkları ile özel bir dönem olarak tanımlayarak okul çağı ile özdeşleştirmekte, bazı kesimlerde ise beş-altı yaşını geçer geçmez yetişkin dünyasına karışan bir çocukluk anlayışı bugün de kabul görmektedir¹³.

11. Çocuk

110. Genel Olarak

“Çocuk” kavramı toplumların yapılarına, kültürlerine, inançlarına, ekonomilerine göre değişen bir kavramdır¹⁴. Çocuk kavramı içerisinde birçok anlamı barındırma özelliği taşımaktadır. Çocuk, saflığın, güzelliğin ve hatta günahsızlığın simgesi olarak kabul edilmektedir. Bazen kaygısızlık, mutluluk, masumluk, bilinçsizlik sözleri çocukluğu çağrıştırmaktadır¹⁵.

---

ortam gizlerin ortadan kalktığı, yetişkin dünyasındaki şiddet, sıkıntı, çürümüşlük, yolsuzluk ve güvensizliklerin sınırsız biçimde sergilendiği, yetişkinlerin cinsel fantezilerinde çocukların kullanıldığı bir ortamdır. Böyle bir ortamda çocuk yetişkinleşmekte, yetişkin de çocuk olmaktadır. Çocuk oyunlarının bir yetişkin meşguliyeti olması ve profesyonelleşmesi onların yetişkinlerden farklı gereksinimleri olduğu yolundaki bilincin zayıflamasının bir sonucudur. Çocuk ve yetişkin görüş açılarının birleşmesine yönelik aynı eğilim, eğlence biçimlerinde de gözlenmektedir. Çocuklar televizyon programlarına minyatür yetişkinler, minik playback vb. şekillerde başoyuncu olmuşlardır. Televizyon kanallarında çocuktan yetişkin, yetişkinden çocuk performansı bekleyen yarışma programları yayınlanmaktadır. Yetişkin suçlarıyla çocuk suçları arasındaki fark da hızla azalmaktadır. Genç ve çocukların ağır suç oranlarındaki, hamilelik, fuhuş, eşcinsellik vb. cinsel etkinliklerdeki, madde ve alkol bağımlılıklarındaki artışların en önemli nedenlerinden biri, çocukluk kavramının toplumsal bilinçten hızla yok olmasıdır. Bkz.: Neil POSTMAN, *Çocukluğun Yokoluşu*, Çev.: Kemal İnal, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 127, 163, 172; AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

¹³ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007); Mine TAN, “Çocukluk, Dün ve Bugün”, *Toplumsal Tarihte Çocuk*, Ankara (1993), s. 25.

¹⁴ Ali Naim İNAN, *Çocuk Hukuku*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları Nr: 3, İstanbul, 1968, s. 3.

¹⁵ Levent ERASLAN, “21. Yüzyılın Küçük Adam ve Kadınları. Değişen Çocuk Kimliği Üzerine Bir Deneme”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 13.01.2005, <http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewPDFInterstitial/108/110> (11.01.2008)’den alıntıdır.

Çocuk kelimesinin Türkçedeki sözlük karşılığı “*anne karnında ya da bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde olan insan yavrusu*”¹⁶, “*bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan*”¹⁷ biçiminde ifade edilmiştir.

Çocuk negatif bir biçimde “*yetişkin olmayan*” olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımın isabetli olmadığı ileri sürülmektedir. Zira iki yaş grubu arasındaki ayrım çizgisi yalnızca keyfi değil aynı zamanda da tutarsızdır. Çocukluk ilk bebeklikten on sekiz yaşına kadar geniş bir yaş dönemini kapsamaktadır ve bu uzun süreç son derece çeşitli ihtiyaçları, yetenekleri ve potansiyelleri içermektedir. Dolayısıyla bir grup genç insan için yerinde ve uygun olan şey başka bir grup için olmayabilir. Dört yaşındaki bir insan ile on altı yaşındaki bir insan arasındaki kapasite, beceri ve ihtiyaç farkları, on sekiz yaşındakilerle yirmi bir yaşındakiler arasındaki farklardan çok daha fazla olduğu halde; yetişkin olmadıkları için aynı şekilde çocuk olarak kabul edilmektedir. Bu ise çocuk hakları konusunda üzerinde düşünülmemiş argümanlara ve tutarsız sonuçlara yol açabilmektedir¹⁸.

Bazı araştırmacılara göre çocuk, “*toplumsal hayatta yetki ve sorumluluklarla donatılmış bir birey olarak görülmeyen, yetişkin egemen toplumun toplumsallaştırma işlevinin bir süjesi*”dir¹⁹. Bu tanımlamada çocuğa ait ihtiyaçlar ve özelliklerin dikkate alınmadığı görülmektedir.

Çocuklar ile yetişkinler arasındaki ayrımın kaldırılmasını savunan görüşler de mevcuttur. Bu görüşler ışığında çocukluk tanımı şöyledir: “*çocukluk, gerçek yaşama*

---

¹⁶ İNAN, 1968, s. 10; Ali PÜSKÜLLÜOĞLU, Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1994, s. 263.

¹⁷ Hasan EREN ve diğerleri, Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, İstanbul, 1992, s. 316.

¹⁸ FRANKLIN, 1993, s. 22.

¹⁹ Seda AKÇO, “Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklara Uygulanacak Hukuku Belirleyen Uluslararası İlkelerle İlişkin Bir sistematik Öneri”, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt 4–5–6, Sayı 70 (1996), s. 251; Ali Hakan EVİK, Çocuk Suçlarının Yargılanması ve Yaptırımlarının Uygulanması Rejimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Kayıhan İçel, İstanbul, 1998, s. 4.

hazırlanan bir dönem olmayıp, amacı kendinde olan, kendine has ihtiyaçları olan ve kendine has yasalarla düzenlenmesi gereken bir yaş kesitidir”²⁰.

Çocuğu “*kendisiyle çok çeşitli cephelerden meşgul olunmak, adeta bir heykeltıraşın dilediği ve hafızasında canlandırdığı şekli verebileceği macun gibi kontrol edilmek lazım gelen bir varlık*” olarak tanımlayan araştırmacılar da vardır²¹.

“Çocuk” kavramının evrensel ya da ulusal bütün tanımlamalardan öte bir anlam taşıdığını ve bu anlamı çocuğun bizzat biçimlendireceğini savunan araştırmacılar da vardır. Bunlara göre “*önemli olan bu biçimlendirmenin bilinçli ve özgür bir ruh ile yapılmasıdır. Çocuk, bilinçli ve özgür bir ruhu hak eden - belki de - evrendeki en saf varlıktır*”²².

Çocukluk kullanıldığı alanlar içerisinde değerlendirildiğinde farklı yaşam dönemlerini ifade etmektedir. Ancak ortak olan nokta çocukluğun başlangıcının doğum olarak kabul edilmesidir, farklılık çocukluk döneminin bitişi noktasında ortaya çıkmaktadır. Çocukluk döneminin sınırları ile ilgili tartışmaların nedeni; bireyin fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişim özelliklerinin büyük ölçüde birbirinden farklı zaman dilimleri içerisinde gerçekleşmesidir. Ayrıca her çocukta hukuksal korumanın ne zamana kadar devam edeceği, genel fiziki ve ruhsal gelişmesi ile sıkı sıkıya bağlı olduğu kadar toplumdan topluma da değişen bir husustur. Çocukluk, yaşam zincirinin doğal ve değişmez halkalarından biridir; ancak çocukluk, bebekliğin tersine doğal bir gerçeklik veya herhangi sabit bir döneme ait tek bir evrensel deneyim değildir, daha çok tarihsel olarak değişen sosyo-kültürel bir kavramdır. Bu nedendir ki diğer toplumsal kavramlar gibi çocukluk da norm değerlere göre göreceli olarak belirlenir²³.

---

²⁰ Erdal ÇANAKÇI, “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Medeni Hak ve Özgürlükler Bölümünün İrdelenmesi”, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri, İstanbul (1995), s. 19; EVİK, 1998, s. 4.

²¹ Naci ŞENSOY, Çocuk Suçluluğu – Küçüklük – Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri, İÜHFİM, Cilt 15, Sayı 1, İstanbul, 1949, s. 2.

²² <http://fek.blogcu.com/5627851> (11.01.2008)’den alınmıştır.

²³ AKYÜZ, 2000, s. 59; Veysel KUNT, Suç ve Çocuk, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Zafer İlbars, Ankara, 2003, s. 6; FRANKLIN, 1993, s. 22; İNAN, 1968, ss. 10–11; Handan Y. SEVÜK, Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu İle Mücadelede Kurumsal Yaklaşım, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1998, s. 1.

Çocuk kavramını yaş kıstası yardımıyla ele alanlar ise, 11 yaşını bitirmeyenleri “çocuk” olarak tanımlamaktadır²⁴. Gelişim psikolojisi açısından ise; çocukluğun 14 yaşlarına kadarki süreyi kapsadığı, bu yaştan sonra, ergenlik döneminin başlamasıyla birlikte, psikolojik açıdan çocukluk döneminin sonlandığı kabul edilmektedir. Çocuk kavramını, psikolojik ve biyolojik açıdan ele alan bazı araştırmacılar; insanın doğumundan ölümüne dek çocukluk, ergenlik (gençlik), olgunluk, yaşlılık gibi belirli dönemler içinde geliştiği fikrini savunmaktadır. Yapılan sınıflamada çocukluk ve ergenlik birbirinden ayrılmakta; süt çocukluğu, özerklik, oyun, okul, ergenlik dönemleri olarak belirtilen sınıflamada, ergenlik dönemi 12–21 yaş arasında tanımlanmaktadır. Araştırmacıların bazıları oyun ve okul dönemi arasında okul öncesi dönemin varlığını vurgulayarak, ergenlik dönemini 18 yaşında bitirmekte; bazıları ise ergenlik dönemini 13–21 yaşları arasında ve biyolojik, fiziksel, duygusal ve zihinsel değişimlerin yoğun olarak yaşandığı dönem olarak tanımlamaktadır²⁵.

Çocuğun, hayatının ilk anından itibaren esaslı şekilde korunmaya muhtaç olduğu tartışmasızdır. Ancak bu koruma ve yardımın, başka deyişle çocukluk devresinin hangi yaşa kadar devam edeceği sorusuna kesin ve yeterli cevap bulmak kolay olmamaktadır. Roma hukukunda ve İslam hukukunda bedeni olgunluğun cinsi olgunluğa erişmekle tamam olduğu kabul edilirken; modern hukuk sistemlerinde fikri olgunluğa erişmiş çocukların çocukluk devresinden, başka bir deyişle korunmaya ve yardıma muhtaç olma devresinden kurtulduğu yani reşit olduğu kabul edilmektedir. Rüşt için yaş tespiti kanun koyucunun görevlerindedir. Kanun koyucu çocuğun hangi andan itibaren ve özellikle ne zamana kadar korunmaya ve yardıma muhtaç olduğunu tespit edecektir²⁶.

Özel korumaya alınan, özel haklara ve ayrıcalıklara kavuşturulan çocuklar küçük çocuklardır; on sekiz yaşından küçük olup henüz rüştlerini kazanamamış olan çocuklardır. Gerçi çocuğun özerk olabilmesi için bedensel- cinsel olgunluğun yani genelde 13- 14 yaşa ulaşmanın yeterli sayıldığı yerler ve dönemler olmuştur; ancak

---

²⁴ Bahri ÖZTÜRK, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 3. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1994, s. 702. Bazı araştırmacılar bu hususu karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. Bkz.: Kayıhan İÇEL, “Çocuk Mahkemeleri Kanunu Üzerine Düşünceler”, İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası. Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan, Cilt XLV-XLVII, Sayı 1–4 (1981–1982).

²⁵ Oğuz POLAT, “Çocuk Suçluluğu”, 2002, <http://www.kriminoloji.com/cocuk%20suclulugu.htm> (11.01.2008)’den alıntıdır.

²⁶ İNAN, 1968, s. 10–11.

günümüzde düşünsel olgunluğa önem verilmektedir ve genelde bu olgunluğun kız ve erkek çocuklar için eşit olarak 18 yaşında tümüyle elde edildiği varsayılmaktadır. Medeni hukukta sınırlı ehliyetsizlik statüsüne on sekiz yaşından önce de son verebilen yasal (evlenmeye bağlı) ve yargısal (yargıç kararına bağlı) erginlik, kişiyi başka alanlarda, örneğin ceza yargılaması hukukunda özel rejime tabi çocuk olmaktan çıkarmayabilmektedir. Öte yandan evlenme, evlat edinme ve ölüme bağlı tasarruf ehliyetleri de ancak belirli yaşlara ulaşmakla elde edilmektedir. Her kanun kuralı bu açıdan sözüne ve özüne uygun bir biçimde, izlediği amaç doğrultusunda okunup değerlendirilmelidir; belirli bir ilişkide yasal veya yargısal rüştün mü yoksa belirli bir yaşa ulaşmanın mı belirleyici olduğu, o ilişkiyi düzenleyen kuralın söyleminden çıkarılmalıdır. Bu da göstermektedir ki yaş kavramı da tıpkı ayırt etme gücü kavramı gibi göreceli bir kavramdır. BMÇHS’de bu anlatılanlar şöyle kurala bağlanmıştır: “*Bu sözleşmenin amaçları bakımından, çocuk hakkında uygulanabilir olan kanun çerçevesinde daha erken yaşta ergin olma söz konusu olmadıkça, on sekiz yaşın altındaki her insan çocuk sayılır*”²⁷.

111. Ulusal ve Uluslararası Düzenlemelerde Çocuk Kavramı

Çocukluk kavramı kullanıldığı bilim alanına göre farklı yaşam yıllarını ifade etmektedir. Hukukta çocuk, küçüğü yetişkinden ayırmakta ve ana-babayla olan soy bağıını belirtmektedir. Aşağıda sunulan değerlendirmede kavram, küçüğü yetişkinden ayıran karşılığa sahiptir²⁸.

Hukuk dilinde çocuk bir hısımlık deyimidir; belirli bir ana babadan türeyen evlat anlamına gelmektedir. Çocuk asıl önemlisi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde de tanımlandığı üzere, on sekiz yaşından küçük olup henüz erginliğini kazanmamış olan kişidir²⁹.

²⁷ Rona SEROZAN, Çocuk Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005, s. 10–11.

²⁸ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

²⁹ SEROZAN, 2005, s. 3.

BMÇHS m. 1’de çocuğun tanımına yer verilmiştir³⁰. Buna göre; ulusal yasalarca daha erken bir yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşın altındaki her insan çocuk sayılır. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocukluğun başlangıcı açık bırakılmıştır. Başlangıç olarak doğum mu, yoksa konsepsiyon yani ilk dölleme mi kabul edileceği net olarak belirtilmemiştir. Bunun temelinde, konunun ülkeden ülkeye değişim göstermesi sebebiyle sözleşmeye karşı tavır alınabileceği kaygısı vardır. Sözleşmeye göre 0–18 yaş arası herkes çocuktur. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuğun 18 yaşını tamamlayıncaya kadar korunması gerektiğini kabul ederek, kendi amaçları açısından çocukluk döneminin sona ermesini belirlemiştir. Ancak bu hususta da katı davranmamış, ulusal düzenlemelere göre, 18 yaşını tamamlamadan da çocuğa belirli bir özerklik tanınabileceğini kabul etmiştir. Ancak, ulusal düzenlemelere yollamada bulunulması hiçbir biçimde genel bir kaçış hükmü olarak yorumlanmamalı, Sözleşme’nin ilkelerine ve hükümlerine aykırı olabilecek düzenlemelerin yolu açılmamalıdır³¹.

Türkiye’de bireylerin 18 yaşına kadar çocuk olarak kabul edilmesi, rüşt yaşının yani ergen olma yaşının 18 olarak belirlenmesi Türk kanunlarının Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Türk Medeni Hukukunda çocuk kavramı, “sağ ve tam doğduğu andan itibaren, reşit olduğu ana kadarki devrede bulunan gerçek kişidir” ifadesi ile tanımlanmıştır³². Uluslararası

³⁰ Oğuz POLAT, “Çocuk Hakları”, 2007, <http://www.webhatti.com/odev-ders-ve-projeler/53884-cocuk-haklari.html> (11.01.2008)’den alıntıdır.

³¹ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

³² Ali Naim İNAN, “Medeni Hukukda Velayet, Vesayet ve Kayyumluk”, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt 1–2–3, Sayı 69 (1995), s. 72; Mustafa Yener ULAK, Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Vecdi Aral, İstanbul, 1993, s. 2; “Türk Medeni Kanunu uyarınca “kişilik çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar” (Madde 28/1). Bu bakımdan fizyolojik ve doğal bir olay olan doğum aynı zamanda hukuki bir olay mahiyetini de gösterir. Zira hukuk bakımından çok önemli bir sonuç meydana getirir; yeni bir hak süjesinin ortaya çıkmasını sağlar.

1-Doğum

Medeni Kanunun m.28/1 hükmünden anlaşılacağı üzere, kişiliğin başlayabilmesi için, doğum olayının aşağıdaki gibi gerçekleşmesi gerekir;

A) Tam Doğum

Çocuğun tam doğması anasının vücudundan tamamıyla ayrılarak bağımsız bir varlık haline gelmiş olması demektir. Göbeğin kesilip kesilmemiş olmasının önemi yoktur.

B)Sağ Doğum

Kişiliğin kazanılabilmesi için sadece çocuğun tamamen doğmuş olması yeterli değildir. Medeni Kanun ayrıca çocuğun sağ olarak doğmuş olması şartını da aramaktadır. O halde kişiliğin başlangıç anı, çocuğun sağ olarak anasının vücudundan tamamen ayrılmış olduğu andır. Bunun dışında başka bir şart, örneğin çocuğun insan şeklinde doğmuş olması (çok eskiden Roma kanunlarında bu şart aranıyordu), herhangi bir sakatlığının bulunmaması veya yaşama şans ve yeteneğine sahip bulunması gerekli değildir

hukukta yaşa bağlı tanımlar incelendiğinde, 18 yaşına kadar herkesin çocuk olarak tanımlandığını ve bunların özel yargılama kurallarına tabi tutulduklarını görmek mümkündür³³.

Çocuk tanımlamasında Türk hukuku fiili ehliyet kavramının önemini vurgulamıştır. Burada hukuki işlemleri yapabilme, hukuka aykırı fiillerden sorumlu tutulabilme durumları söz konusudur. Türk Medeni Kanunu m. 14'e göre farik ve mümeyyiz, yani sezgin ve reşit ile kısıtlı olmaması gerekmektedir³⁴. Farik ve mümeyyizliğin araştırılmasının öngörüldüğü Kanunun bu maddesinde, çocukluk döneminde sorumluluğun sınırlılığı ele alınmıştır.

Ceza Hukuku alanında belirli bir yaş sınırının altında olan bireyler çocuk kavramıyla tanımlanmaktadır ve Kanundaki cezai rüş kavramı bu yaşı kesin olarak belirlemektedir. Türk Ceza Kanunu 12–15 yaş arası çocukların yaptıkları olayın ne olduğunu bilip bilmemeleri, sonuçlarından haberdar olup olmamaları açısından bakılarak suçtan sorumlu olup olmadıklarına dair düzenlemelere yer vermiştir. 15–18 yaş arasında ise işlenen suçlar için azaltılmış ceza uygulaması öngörülmüştür. Ancak bazı durumlarda yaş ile zihin yaşı birbiriyle uyumsuzluk göstermekte ve neticede gelişim psikolojisi açısından çocuk olarak tanımlanan bazı kimselerin suç hukuku açısından çocuk sayılmaması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır³⁵.

Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu Görev ve Yargılama Usulleri Kanununda çocuk, “15 yaşın altındaki kişi” olarak tanımlanmıştır. Türk Medeni Hukukuna da ters olan bu

---

(Fransız Medeni kanunu doğan çocuğun hukuken kişilik kazanabilmesi için, yaşama yeteneğine sahip bulunması şartını da aramaktadır. Türk Medeni Kanunu bu konuda Fransız Medeni kanunundan ayrılır). Çocuk anasının vücudundan tam ve sağ olarak ayrıldıktan sonra hemen ölmüş olsa dahi, sağ olarak doğmuş olduğundan, hukuk düzeni onu bu kısacık süre içinde kişilik kazanmış kabul eder ve çocuk bu kısacık sürede haklara ve borçlara ehil olur. Bu sonuç özellikle miras hukuku açısından ve lehine yapılmış olan bağışları kazanması bakımından önemlidir. Örneğin sağ doğması şartına bağlı olarak yapılmış olan da şart gerçekleşmiş olacağından o kısacık süre içerisinde dahi çocuk kişi olarak kabul edildiğinden yapılan bağışı almaya hak kazanmış olacaktır ve o öldükten sonra ona bağışlanan şey çocuğun mirasçılara kalacaktır. Çocuğun sağ mı, yoksa ölü olarak mı doğmuş olduğunu saptama tıp bilimine aittir. Genellikle bunu anlamak için çocuğun akciğeri su dolu bir kaba konur; eğer ciğer suyun yüzünde kalırsa çocuk sağ doğmuştur, suyun dibine inerse çocuk ölü doğmuş demektir”. Burada sunulan açıklama Jale G. AKİPEK ve Turgut AKINTÜRK, “Hukukta Kişi Kavramı”, <http://www.hossohbet.com/forum/hukuk/32297-hukukta-kisi-kavrami.html> (14.01.2008)'den alıntıdır.

³³ Karş.: Çocuk Hakları Sözleşmesi, madde 1; Birleşmiş Milletler Havana Kuralları madde II. 11/a.

³⁴ POLAT, <http://www.webhatti.com/odev-ders-ve-projeler/53884-cocuk-haklari.html> (11.01.2008)'den alıntıdır.

³⁵ ULAK, 1993, s. 1.

düzenleme biçimi Çocuk Hakları Sözleşmesinin 18 yaşın altındaki kişileri “çocuk” sayan düzenlemesi karşısında açıkça Çocuk Hakları Sözleşmesini çiğnemekteydi. Bu çelişki, 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” (m. 8) ile düzeltilmiştir. Buna rağmen Çocuk Mahkemeleri Kanunu (m. 41) hükmünde halen küçük deyimi “*suçu işlediği tarihte henüz 15 yaşını bitirmemiş kimseler*” olarak öngörülmeyle devam etmektedir³⁶. Ayrıca ÇMK’da, çocukların işlediği suçlardan dolayı erişkinlerle birlikte değil, çocuk mahkemelerinde yargılanmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak pratikte sadece İstanbul, Ankara ve Trabzon’da toplam 4 çocuk mahkemesi bulunması, bunların dışında uygulanmaması sonucunu da beraber getirmektedir³⁷.

Çocuğun tanımında iş hukuku açısından yaklaşımların da dikkate alınması gerekir. İş Hukukunda, yaş durumu ve çocuk kavramı koruyucu hükümler arasında etkin olan iki temel unsur olarak yer verilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 50. maddesi “Kimsenin yaşına uygun olmayan bir işte çalıştırılmayacağını ve çocuklar ile gençlerin, çalışma koşulları bakımından özel olarak korunacağını” öngörerek; koruyucu hükümlerin, yaş etkeni göz önünde bulundurularak getirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. İş hukukundaki çocuk kavramı, asgari çalışma yaşından küçük yaştaki çocukları tanımlamaktadır. İş Kanunu m. 67’de “15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaktır” hükmüne yer verilmiştir. Çocukların sağlığı, okul ve meslek eğitimlerine zarar vermeyecek hafif işlerde çalışmaları halinde, 13 yaşına kadar düşülmekte ve bu yaştakilere izin verilmektedir³⁸. Yani yukarıda değinilen BMÇHS’deki hükmün İş Hukukundaki çocuk tanımına uymadığı görülmektedir. İş Hukukuna göre asgari çalışma yaşından küçükler, “çocuk”; çalıştırılmasına izin verilmekle birlikte 18 yaşından küçükler ise “genç” olarak adlandırılırlar. Bu durumda çalışma yaşamına işçi olarak katılan, ama yasa tarafından çalıştırılmasına izin

---

³⁶ Çocuk mahkemeleri bağlamında bu noktaya dikkat çeken bir çalışma olarak bkz. Aynur Tuncel YAZGAN, “Çocuk Mahkemeleri Cephesinde Yeni Birşey Yok”, Açık Sayfa, Sayı: 47 (Eylül 2003), s. 46-48.

³⁷ POLAT, <http://www.webhatti.com/odev-ders-ve-projeler/53884-cocuk-haklari.html> (11.01.2008)’den alıntıdır.

³⁸ POLAT, <http://www.webhatti.com/odev-ders-ve-projeler/53884-cocuk-haklari.html> (11.01.2008)’den alıntıdır.

verilmeyen işçiler; geçerli bir iş ilişkisinin doğumundan ve işçilik haklarından yararlandıklarından ötürü günlük yaşamda “çocuk işçi” olarak nitelendirilirler³⁹.

Vergi Hukukunda küçük çocuk ya da çocuk kavramı değişik yasaların, değişik hükümlerinde kullanılmaktadır. Ancak, bu kavramın sınırları, nitelikleri belirsizdir⁴⁰.

12. Çocukluğun Evreleri⁴¹

120. Cenin

Ana rahmindeki henüz doğmamış çocuğa cenin adı verilmektedir. Türk Hukuk sisteminde, miras hukuku, aile hukuku, borçlar hukuku ve ceza hukukunda cenini koruyan hükümlere yer verilmiştir⁴². Medeni Kanununun 27. maddesine göre, çocuk sağ doğmak şartıyla ana rahmine düştüğü andan başlayarak medeni haklardan yararlanır.

Türkiye dışında bazı ülke kanunlarına bakıldığında, örneğin Arjantin’de çocukluğun başlangıcı döllemenin olduğu anda, İngiltere’de ancak canlı bir doğumdan

³⁹ Özge GÖKDEMİR, “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Asgari Çalışma Yaşı Uygulamaları”, Son Baskı, Sayı 3, Yıl 2, 03 Mart 2005, <http://www.sonbaski.com/mart2005ozge.htm> (11.01.2008)’den alıntıdır.

⁴⁰ Ahmet EROL, “Vergi Hukukunda Kavram 1”, Ocak 2006, http://www.mevbank.com/dergi_icerik.asp?dicerik_id=18 (11.01.2008)’den alıntıdır.

⁴¹ Bu hususta bir başka tasnif de şöyle yapılmıştır:

1. Doğum Öncesi Devre

2. Okul Öncesi Devre

2.a. Bebeklik Çağı (0–2 Yaş)

2.b. Birinci Çocukluk Çağı (Anaokulu Çağı)

3. Temel Eğitim Çağı.

3.a. İkinci Çocukluk Çağı: Temel Eğitimin birinci kademesi olan ilkokul dönemini kapsar. Genel olarak bu çağda her çocuğun ilk çocukluk çağının çocuksu davranışlarından yavaş yavaş kurtulması toplumsal düzene ve kurumlara karşı olumlu bir tutum geliştirmeye çalıştığı, rolünü öğrendiği devredir.

3.b. Erinlik Çağı: Temel Eğitimin ikinci kademesi olan ortaokul dönemini kapsar. 10,12–13,14 yaşları arası Erinlik Çağı olarak adlandırılır.

4. Ortaöğretim Çağı

4.a. İlk Ergenlik Çağı: 14–17 yaş arasını kapsar. Bu dönemde ergen çocuğun özellikle duygusal davranışlarda bağımsızlık kazanmaya başlamasıyla bunu geliştirdiği, ailenin ekonomik gelirinə destek olmaya yöneldiği, kendisini bir mesleğe doğru kanalize ettiği dönemdir.

4.b. Son Ergenlik Çağı: Ortaöğretimin son yılları ile yüksek öğretim kademesini kapsar. Kişisel bağımsızlığını kazandığı, kendisine bir yaşam görüşü geliştirdiği, evliliğe ve aile kurmaya karşı olumlu tutum kazandığı dönemdir. Burada sunulan açıklama Mediha AKARSLAN, Anahatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı, İstanbul, 1998, s. 7-8’den alıntıdır.

⁴² AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

sonra kabul edilmektedir⁴³. Yemen’de BMÇHS m. 1’deki “18 yaşına kadar herkes çocuktur” anlayışının karmaşaya yol açabileceğine dikkat çekilmektedir. Ancak BMÇHS’nin 1. maddesinin yorumunda; vurgulanmak istenen konunun “18 yaşına kadar çocuğun korunması gereksinimi ve bazı durumlarda çocuk konumundan çıkarak kanunun muhatabı olmak zorunda kalacakları” hususlarına dikkat çekilmektedir⁴⁴.

BMÇHS çocukluğun başlangıcını belirlememiştir. Ancak Sözleşme’nin İnsan Hakları Komisyonu’nda kabulü sırasında en tartışmalı konulardan biri, çocuğa sağlanan hukuksal korumanın doğum öncesini de içerip içermediğidir. Ceninin durumu Sözleşme’nin başlangıcına alınmıştır. Buna göre, çocuğun “doğumdan sonra olduğu gibi önce de” uygun hukuksal korumadan yararlanması öngörülmüştür. Böylece çocukluk için bir başlangıç anı belirlenmesinden kaçınılmıştır. Bunun nedeni, kürtaj konusunda ve doğum öncesini ilgilendiren diğer konularda taraf tutmaktan kaçınma ve Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin tümünün benimseyebileceği bir çözüm bulma gayesidir⁴⁵.

121. Küçük/Küçüklük/Ehliyetsizlik

Yıl, ay, gün, saat gibi zaman dilimi kavramları, maddi varlığın ya da manevi olayın meydana gelme anından itibaren geçirdiği süreci anlatmak için kullanılmaktadır. 365 günlük zaman sürecine yıl denilmektedir. İnsanın olgunluk seviyesi ifade edilirken bu süreye yaş adı verilmektedir. Burada sunulan çalışmada yaş kavramı çocuk hukuku açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda insan hayatında doğum ile başlayan, belirli bir aşamaya kadar devam eden süreçten söz edilirken “küçüklük” ve “yaş küçüklüğü” kavramlarının kullanılması tercih edilmiştir⁴⁶. Hukuk literatüründe insanın olgunluk seviyelerini ifade eden kelime birliği yoktur. Belirli zaman dilimlerini tanımlamak için farklı araştırmacılar değişik kavramlar kullanmıştır. Küçüklük/Yaş Küçüklüğü

⁴³ POLAT, <http://www.webhatti.com/odev-ders-ve-projeler/53884-cocuk-haklari.html> (11.01.2008)’den alıntıdır.

⁴⁴ POLAT, <http://www.webhatti.com/odev-ders-ve-projeler/53884-cocuk-haklari.html> (11.01.2008)’den alıntıdır.

⁴⁵ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

⁴⁶ Sulhi DÖNMEZER ve Sahir ERMAN, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım*, Cilt 2, 9. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986, ss. 173 vd., no: 859, ss. 768 vd., no:1583; ŞENSOY, 1949, ss. 73 vd.

kavramları yerine bazı araştırmacılar “ehliyetsizlik” veya “çocukluk” kelimelerini tercih etmiştir⁴⁷. Ayrıca 11–15 yaşlarında olanları “küçük” olarak niteleyen yazarlar da mevcuttur⁴⁸.

Yaş küçüklüğü/ küçüklük kavramı ceza hukuku, kamu hukuku ve özel hukukta faillik (aktif) ve mağdurluk (pasif) açısından ayrı bir yere sahiptir. Bu kavrama ceza kanunlarında yer alan ceza-emniyet tedbiri, faillik, isnat yeteneği, sorumluluk, temyiz kudreti kapsamında genellikle giriş bölümlerinde; kamu hukuku alanında hak ve yetkilerin kullanılması ile ilgili kısımlarda; özel hukuk kapsamında ise hakların kullanılması ve sorumlulukların belirlenmesi bölümlerinde yer verilmiştir⁴⁹.

Türk ceza hukukunda insan bir fail olarak incelendiğinde; yaş açısından olgunluk kriteri, onun sorumlu olabilmesinin şartlarından biri kabul edilmiştir⁵⁰. Ceza Kanunu’nda 18 yaşına kadar herkes, Çocuk Mahkemeleri Kanunu’nda 15 yaşına kadar herkes küçük kabul edilmiştir.

Türk Medeni Kanunu’nda küçüklüğün başlangıcı kişiliğin kazanılmasına bağlanmıştır. Kişiliğin hangi andan başlayarak kazanılacağı, kişinin haklara ve yükümlülükler sahip olması ve hukuk düzeni tarafından korunması bakımından önemlidir. Medeni Kanun, kişiliğin kazanılması, bu bağlamda çocukluğun başlaması

---

⁴⁷ DÖNMEZER-ERMAN, 1986, no: 859; Faruk EREM, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler, Cilt 1–2, 12. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1984, ss. 573 vd.; Abdullah Pulat GÖZÜBÜYÜK, Türk Ceza Kanunu Açıklaması, Cilt 1, 2. Baskı, Ajans Türk Mabaası, Ankara, 1961, s.232 vd.; Hans Heinrich JESCHECK, Kayıhan İÇEL ve Feridun YENİSEY, Almanya Federal Cumhuriyeti Ceza Hukukuna Giriş ve Türk Ceza Hukukuna İlişkin Açıklamalar, Beta Yayınları, İstanbul, 1989, ss. 26, 156 vd; Nurullah KUNTER, “Cezai Mesuliyeti Olmayan Küçükler hakkında Terbiye ve İslah Tedbirleri ve Bunları Tatbik ile Vazifeli Makam”, Adalet Dergisi, Cilt 34, Sayı 9, İstanbul (1943), ss. 725 vd.; Ayhan ÖNDER, Ceza Hukuku Ders Notları (Daktilo Edilmiş Çoğaltılmış Teksirler), İstanbul, 1988–1989, ss. 192 vd.; ŞENSOY, 1949, ss. 73 vd.; Öztekin TOSUN, Suç Hukuku El Kitabı, Üniversiteliler Yayınevi, İstanbul, 1979, ss. 275–276.

⁴⁸ ÖZTÜRK, 1994, s. 702. Bazı araştırmacılar bu hususu karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. Bkz.: İÇEL, 1981-1982.

⁴⁹ Bekir AKSAY, Ceza Hukukunda Yaş Küçüklüğü; Kusur Yeteneğine ve Sorumluluğa Etkisi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Müdürlüğü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Kayıhan İçel, İstanbul, 1989, s. 5, dñn. 6; Jürgen BAUMANN ve Ulrich WEBER, Strafrecht, Allgemeiner Teil, 9. Baskı, Biefeld, 1985, s. 25, s. 376 vd; DÖNMEZER-ERMAN, 1986, ss. 859 vd, 1583 vd; EREM, 1984, s. 573 vd; JESCHECK ve diğeri, 1989, ss. 26–27 ve 151 vd; ÖNDER, 1988–1989, ss. 183, 192 vd; ŞENSOY, 1949, s. 73 vd; TOSUN, 1979, ss. 275–276; ULAK, 1993, s. 3–5.

⁵⁰ Kusurluluk – objektif mesuliyet TCK–60 hali, BK. 55, 100 vb hükümler istisna, hayatta olmak; Yaşca olgunluk durumu, insanın kısmen sorumluluğunu (TCK. 54, 55 ve ÇMK. 11, 12) veya onun sorumsuzluğunu (TCK. 53, ÇMK. 11) gerektirmektedir. Karş.: AKSAY, 1989, s. 6.

için çocuğun sağ olarak tamamıyla doğmuş olmasının gerektiğini hükme bağlamıştır. Tam doğum ile çocuğun ana bedeninden tümüyle ayrılmış olması, sağ doğum ile çocuğun ana bedeninden yaşayarak ayrılması ifade edilmektedir. Ana bedeninden ayrıldıktan birkaç dakika sonra ölmüş olsa bile yaşadığı süre boyunca çocuk kişilik kazanmış sayılmaktadır. Öğretide bunun hukuktaki önemine, çocuğun yaşadığı birkaç dakika içinde bazı hakları, örneğin, miras hakkını kazanmış olmasına işaret edilmektedir⁵¹.

Küçüklük kişinin düşünsel olgunluğa ulaşması ile sona erer. Bu olgunluğun yaşını, yani rüşt yaşını kanun koyucu çeşitli etkenleri dikkate alarak belirler.

122. Genç

Yukarıda çocuk ve küçük/küçüklük tanımları ayrıntılı biçimde yapılmıştır. Bu bölümlerde de değinildiği gibi hukuk alanında çocuk kavramıyla tanımlanan bireyler; yaş kriteri yardımıyla nitelendirildiklerinde, 15 yaş ile 18 yaş arası dönemde “genç” olarak isimlendirilmektedirler⁵².

Genç kelimesinin Türkçedeki sözlük karşılığı “büyümesini, gelişmesini henüz tamamlamış olan” şeklindedir⁵³. Yaşa bağlı tanımlarda ise bazı araştırmacılar, 15–18 yaş dönemindeki bireyler için erişmedelik (geçit yaşı) kavramını kullanmayı tercih etmiştir⁵⁴. Yazılı antik kaynaklarda bu yaştaki kimselerden “ölçü tanımayan, ihtirasla hareket eden, her şeyde aşırılığa kaçan” biçiminde söz edilmiştir⁵⁵.

Gelişmiş bazı ülkelerin kanunları incelendiğinde yaşa bağlı tanımlar arasında “genç devresi” adı verilen bir dönemin kabul edildiğini görmek mümkündür. Ancak, söz konusu ülkelerde kimlerin genç kabul edileceği ve hangi yaştaki bireylerin bu gruba

⁵¹ Çocuğun sağ doğma zamanı ile ilgili tartışmalar konusunda bkz.: AKYÜZ, 2000, s. 68-69; AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

⁵² ÖZTÜRK, 1994, s. 702. Bazı araştırmacılar bu hususu karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. Bkz.: İÇEL, 1981-1982.

⁵³ EREN ve diğerleri, 1992, s. 316.

⁵⁴ Abdulkadir ÖZBEK, “Psiko-Biyolojik Açından Ceza Sistemlerinde Suçlu Çocuk ve Ergenlerin Durumu ve Bilirkişilik Sorunu”, Adalet Dergisi (1972), s. 720.

⁵⁵ EVİK, 1998, s. 5, dph. 8.

gireceği hususunda fikir birliği yoktur. Örneğin Almanya’da 14–18 yaş arasında olanlar genç kabul edilirken, Hollanda’da bu 18–21 yaş arası olarak belirlenmiştir⁵⁶.

13. Çocuklukta Önemli Yaş Basamakları⁵⁷

Çocukluk doğumla başlayıp yasal erginlik yaşı olan on sekiz yaşın tamamlanmasıyla bitmektedir (MK. m. 11, BMÇHS m. 1).

1. Doğumla hak ehliyeti kazanılır, ceninin doğum öncesi (prenatal) hak ehliyeti tartışmalıdır. Doğum öncesinde ana karnındaki ceninin haklara ehil kişi olarak varsayılması (MK. m. 28 kuralının prenatal hak ehliyeti varsayımı)⁵⁸ onun sırf bu dönemde kendisine düşecek mirastan yararlanabilmesi, bu mirastan yoksun kalmaması için olduğu, bu yasal varsayımın bunun ötesinde herhangi bir işlevi olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte gebelik süresi on haftayı geçen cenini düşürme (kürtaj) TCK. çerçevesinde “çocuk düşürme suçu” sayılmakta ve cenin ceza hukuku aracılığıyla korunmaktadır. (Ayrıca bkz. Nüfus Planlaması Hakkında Kanun m. 5) Ancak ana veya çocuk için sağlık açısından ağır risk, yasanın deyiimiyle “tıbbi zorunluluk” varsa, gebelik süresi on haftayı geçse bile çocuk düşürülebilir.

2. 6 yaşında; çocuk, gündüzleri eğitici gösteri izleme hakkı elde etmektedir. (Umumi Hıfzısıhha K. m.167).

3. 7 yaşında; çocuğun ilköğrenim zorunluluğu başlamaktadır. (Anayasa m.42; Milli Eğitim Temel K. m.22).

4. 7–10 yaş arasında; genellikle ayırt etme gücü kazanılmaktadır, böylece işlem ehliyetine sınırlı olsa da kavuşulmuş olur. Buna karşılık haksız fiilden sorumluluk

---

⁵⁶ Sulhi DÖNMEZER, Suçlu Genç Erişkinlerin Sorumluluğu, AÇSS. Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 65 vd.

⁵⁷ SEROZAN, 2005, s. 12–14.

⁵⁸ Nilüfer BALTA, Çocuk Mahkemeleri Kanununa Göre Korunmaya Muhtaç Çocuğun Hukuki Statüsü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: M. Emin ARTUK, Kocaeli, 1998, s. 4.

ehliyetine sınırsız olarak katlanılır (MK. m. 16). Ancak ayırt etme gücü ve haksız fiilden sorumluluk kavramlarının göreceli kavramlar olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

5. 12 yaşında; ceza sorumluluğu ehliyeti başlamaktadır (TCK. m. 31), derneğe üye olma hakkı kazanılmaktadır (Dernekler K. m.3), sahne gösterileri izleme ve açık eğlencelere katılma izni elde edilmektedir (Umumi Hıfzısıhha K. m.167).

6. 14 yaşında; çocuk kendisini ilgilendiren konularda görüş bildirme ve hatta olur vererek karara katılma hakkı kazanmaktadır (MK. m. 339 III, 450).

7. 15 yaşında; çocuk ana-babasının olurunu ve mahkemenin onayını almak koşuluyla yargısal yoldan erginliğini kazanabilmektedir (MK. m. 12), vasiyetname düzenleyebilmektedir (MK. m. 502), dernek kurma hakkına kavuşmaktadır (Dernekler K. m. 3), yeminli tanıklık ehliyeti kazanmaktadır (CMK. m. 50), babaya ve anaya bağlı olarak vatandaşlığın kaybı çocuğun yazılı oluruna bağlanmaktadır⁵⁹ (Vatandaşlık K. m. 30, 32), çocuğun işçi olarak çalıştırılması yasağı kalkmaktadır.

8. 16 yaşında; olağanüstü evlenme ehliyeti kazanılmaktadır (MK. m. 124 II), küçükler için sakıncalı görülebilecek ama yetişkinler için suç oluşturmayan gösterileri izleme izni elde edilmektedir (Sinema, Video ve Müzik eserlerinin Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik m. 12).

9. 17 yaşında; olağan evlenme ehliyeti kazanılmaktadır (MK. m. 124 I).

10. 18 yaşında; kız ve erkek ayrımı söz konusu olmaksızın çocuk, yasal rüşt ile her alanda hak, fiil ve sorumluluk ehliyeti kazanmaktadır⁶⁰ (MK. m. 11, BMÇHS m. 1).

On sekiz yaş erginlik yaşı olmakla beraber, kimi yetişkinler bu yaştan sonra da özel bir korunmaya ihtiyaç duyabilmektedir; bu durumda devreye giren kurum vesayettir. Eğer hazır velileri varsa yeni bir vesayet rejimi yerine eski velayet rejimi sürdürülür (MK. m. 335).

---

⁵⁹ Vatandaşlık için öngörülen bu hak, Batı'da ana babaya bağlı olarak çocuğun soyadının değişmesinde de çocuğa tanınırken Türk hukukunda böyle bir hak söz konusu değildir.

⁶⁰ Batı'da yirmi bir yaşına kadar suçlu gençleri özel korumalı bir ceza yargılamasına tabi tutma eğilimi söz konusudur. Bu eğilim benimsenirse, on sekiz yaş ile yirmi bir yaş arası gençler de özel çocuk rejimine bağlanmış olurlar. SEROZAN, 2005, s. 14.

14. Rüşt

Türk Medeni Kanunu'na göre rüşt 18 yaşın doldurulmasıyla kazanılır (m. 11/I). Ancak Medeni Kanun bazı durumlarda 18 yaşın tamamlanmasından önce de reşit olunabileceğini belirtmiştir. Bunlar evlenmeyle kazanılan rüşt ile hâkim kararıyla kazanılan rüşttür⁶¹.

Evlenme kişiyi reşit kılar (MK. m. 11/II). Medeni Kanun'a göre, evlenme yaşı erkeklerde 17, kadınlarda 15'tir. Bu yaşları doldurmuş küçükler velâyet hakkına sahip ana ve babalarının izniyle evlenebilirler. Olağanüstü durumlarda ve önemli bir nedenin bulunması koşuluyla hâkim 15 yaşını bitirmiş bir erkekle 14 yaşını bitirmiş bir kadının evlenmesine izin verebilir. Bu yaşlar oldukça düşüktür. Çünkü evlilik kurumu eşlere birçok ağır görevler ve borçlar yükler. Bu yükümlülükleri yerine getirebilmesi için kişinin belli bir düşünsel olgunluğa ulaşması gerekir. Ayrıca, rüştle birlikte kişinin, küçüklük sıfatıyla sahip olduğu haklar sona erer. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi; Sözleşme'nin 2, 3 ve 6. maddelerine uygunluk açısından, evlilik yaşının kız ve erkekler için eşit olması ve belirlenen yaşın da çok düşük olmaması gerektiğini vurgulamıştır. 1962 tarihli *Evliliğe Onay, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliklerin Kaydı Sözleşmesi*; bütün devletlerin çocuk evliliklerini bütünüyle sona erdirmek ve reşit döneme gelmemiş kız çocukların nişanlanmalarını önlemek üzere gerekli girişimlerde bulunmalarını istemektedir⁶².

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAV) 1993 yılında "evlilikte ve aile ilişkilerinde eşitlik" konusunda genel tavsiyede bulunmuş ve asgari evlilik yaşının hem kadınlar hem de erkekler için 18 olmasını önermiştir⁶³.

Türk Medeni Kanunu, bir çocuğun normal rüşt yaşına gelmeden hâkim kararıyla reşit olabileceğini de kabul etmektedir (m. 12). Bunun için çocuğun 15 yaşını bitirmesi, reşit kılınmasına rızasının bulunması, ana-babanın onay vermesi veya vasinin

⁶¹ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

⁶² AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

⁶³ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

dinlenilmesi, çocuğun yararına uygun olması ve Asliye Hukuk Mahkemesinin kararı gerekmektedir⁶⁴.

Rüşte ulaşmakla çocuk, küçüklükten çıkarak medeni hakları kullanma bakımından tam ehliyetli bir yetişkin statüsünü kazanır. Çocuk velâyet altında ise velâyet, vesayet altında ise vesayet sona erer.

15. Korunmaya Muhtaç Çocuk Kavramı

Korunması gereken çocuklar, “güç koşullardaki çocuklar”⁶⁵ başlığı altında; korunmaya muhtaç, suça itilmiş, çalışan ve özürlü çocuklar şeklinde dört risk grubuna ayrılmıştır.

Aslında bütün çocuklar korunmaya muhtaçtır; kimli veya kimsesiz, varlıklı veya varlıksız, suçlu veya suçsuz, bedeni veya ruhi yahut fikri arızalı olması veya olmaması gibi ayrımlara girilmeksizin çocuğun bir bütün olarak korunması gerekmektedir⁶⁶. Çocuğun yasada gösterilen ölçüler çerçevesinde özen ve bakım görmemesi sonucunda beden, fikir ve ruh sağlığının tehlikeye girmesi korunmaya muhtaç çocuk olgusunu ortaya çıkarmıştır.

En geniş anlamıyla korunmaya muhtaç çocuk; “belli zaman kesitinde o toplum standartlarına göre çocuğun temel bakımı, yetiştirilmesi, esirgenmesi ve

⁶⁴ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

⁶⁵ 1990 yılında yapılan Dünya Çocuk Zirvesi’nde, Dünya Bildirgesi Faaliyet Planı adıyla hazırlanan planın 22.maddesi sadece güç koşullardaki çocuklarla ilgili olarak düzenlenmiştir. Söz Konusu madde şu şekildedir: “Dünyanın her köşesinden milyonlarca çocuk özellikle güç koşullarda yaşamaktadır; yetimler, sokak çocukları, mülteci ya da yaşadıkları yerlerden sökülüp koparılan çocuklar, radyasyon ya da tehlikeli kimyasal maddelerin etkilerine maruz kalanlar, göçmen işçilerin ya da sosyal açıdan dezavantajlı konumda bulunan diğer grupların çocukları, çocuk işçiler ya da fuhuşun, cinsel istismarın ve diğer sömürü türlerinin esareti altında bulunanlar, özürlü çocuklar, suçlu çocuklar, ırk ayrımı uygulamalarının ve dış işgallerin kurbanı olan çocuklar. Bu konumdaki çocuklara ulusal düzeydeki çabalar ve uluslararası işbirliğinin sağlayacağı olanakların yanı sıra aileler ve içinde buldukları toplumlar tarafından da özel bir özen, koruma ve yardım gösterilmelidir.” (UNICEF-Önce Çocuklar, Ankara, 1996, s. 58; BALTA, 1998, s. 12, dipnot 31).

⁶⁶ Ali Naim İNAN, Korunmaya Muhtaç Çocuklar, Derleyen: Feyyaz Gölcüklü, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1970, s. 42.

gözetilmesindeki yetersizlik ve aksama nedeniyle sosyal, fiziksel, ruhsal ve ahlaki yönden sağlıklı bir yetişkin olması” için gerekli koşulların sağlanamadığı çocuklardır⁶⁷.

Günümüzde her ülke olanakları ölçüsünde korunmaya muhtaç çocuklar sorununu halletmeye çalışmaktadır. Korunmaya muhtaç çocuklar aynı zamanda potansiyel suç ortamına sahip bir kesimi de oluşturmaktadır; bunun için bu gibi çocuklara sahip çıkılması suçlu çocuk sayısının azalmasında da etkili olacaktır. Beijing Kurallarına göre suçlu çocuk, yasaya aykırı davranışta bulunduğu tespit edilen ya da böyle bir davranışta bulunduğu iddia edilen çocuk veya genç insandır (m. 2/c). Aslında “*Suçlu çocuk yoktur, suça itilmiş çocuk vardır*”⁶⁸.

Korunması gereken bir diğer grup çalışan çocuklardır. Yaşlarına uygun olmayan işlerde, düşük ücretler karşılığında çalıştırılan çocukların büyük çoğunluğuna çalışma hayatında mesleki eğitim verilmemekte ve bu çocuklar her türlü istismara maruz kalmaktadır. Dengesiz bir yaşam sürmeleri, bir meslek bilgisine sahip olmamaları ve kolaylıkla işsiz kalabilmeleri onlarda geleceğe yönelik güvensizlik ve davranış bozuklukları yaratmakta, bunun sonucunda da çalışan çocuklar arasında suça yönelme oranı artmaktadır. Bu sebeplerle çalışan çocukların özel bir korumaya alınmaları gerekmektedir⁶⁹.

Güç koşullardaki çocukların dördüncü risk grubunu özürlü çocuklar oluşturmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde yer alan ve 9 Aralık 1975 tarihinde yayınlanan Özürlü Hakları Bildirisinin ilk maddesinde özürlü; “kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri doğuştan veya sonradan olma nedenlerle yapamayan kişi” olarak tanımlanmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 23. maddesinde; taraf devletlerin özürlü çocukların özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal hayata etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında yaşayabilmeleri için, özürlü çocuğun ailesine olanaklar ölçüsünde yardım edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir⁷⁰.

---

⁶⁷ BALTA, 1998, s. 32.

⁶⁸ BALTA, 1998, s. 14.

⁶⁹ BALTA, 1998, s. 17–18.

⁷⁰ BALTA, 1998, s. 19–20.

Araştırmamızın bu bölümüne kadar hukuk dilinde karşılaşılan çocuk kavramı sorunu belgeler yardımıyla sunulmuştur. Değerlendirmelerimiz; hukuk dilinde birlik sağlanması isteniyorsa 18 yaş altındakilerin, çocuk (0–11 yaş), küçük (11–15 yaş) ve genç (15 ile 19'dan gün almamış 18 yaşları arası) kavramları ile tanımlanmasının yararlı olacağını ortaya koymuştur. Ancak burada sunulan çalışmamızda 18 yaşını bitirmemiş ve 18 yaşın altındaki kimseleri tanımlamak için zorunlu kalınmadıkça çocuk, küçük ve genç ayrımı yapmadan genel bir kavram olan “çocuk” kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir.

2. ÇOCUK HAKLARI KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİM

20. Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları Kavramları

Çocuk hakları çerçevesinde eğitim ve öğretim haklarını değerlendirmek için öncelikle günlük yaşamda yaygın biçimde kullanılan, toplumda arzu edilen ancak anlamı konusunda yeterli bilgi sahibi olunmayan *hak* ve *hukuk* kavramlarının tanımlanması yararlı olacaktır.

Arapçadan Türkçeye geçen *hak* kelimesi; “*asıl olan, gerçek, vacip, lazım olan, sabit ve doğru olan, adalet, herkesin meşru salahiyeti/iktidarı, bir şey üzerinde malikiyet, harcanmış emek, pay, hisse, münasip, din, İslâmiyet, Kur’an-ı Kerim, vukuu vacip/geleceği şüphesiz olan, kıyamet, musibet*” anlamlarını karşılamakta kullanılmaktadır⁷¹. Değinilen kavram karşılıkları hakkın doğal bir kazanım olduğunu, bunun da çalışmayla ve doğal olarak elde edildiğini işaret etmektedir.

Hukuk kavramı, yaradılışla birlikte bahşedilmiş hakların çoğulu olarak tanımlanmaktadır⁷². İstilahî anlamda, yalnız *insana bahşedilen haklar olarak değil, kâinatın bir düzen içinde yaratılması ve devamını sağlayan, içinde insanlara yaradılıştan verilen hakları da barındıran, kâinattaki tüm varlıkların da haklarını içeren yetki ve sorumlulukların tümüne verilen isim olarak değerlendirilmektedir*⁷³. Hukuktan *belirlenmiş, tayin edilmiş ve insan ile kâinatın yönlendirildiği bir kurallar manzumesi* ifadesiyle de söz edilmektedir⁷⁴.

---

⁷¹ Muharrem BALCI, “Ulusal ve Uluslararası Hukukta İnsan Hakları Çerçevesinde Eğitim ve Öğretim Hakkı”, Yeni Türkiye. İnsan Hakları Özel Sayısı 2, Sayı 22 (1998), s. 1098.

⁷² BALCI, 1998, s. 1098.

⁷³ BALCI, 1998, s. 1098.

⁷⁴ BALCI, 1998, s. 1098.

Hukuku, insanların yaşadıkları sistem içinde uymakla zorunlu oldukları kurallar bütünü olarak tanımlayanlar da vardır. Bu görüşe göre hukuk, devletçe konulan ve toplum hayatını düzenleyen kuralların toplamıdır⁷⁵.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, hukuk sisteminin tedvinine memur olanlar tarafından, hak ve hukuk devletçe tanınan ve sınırları çizilen kavramlar olarak algılanmıştır. Bu da Türk hukuk sisteminin bu anlayışla düzenlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, hukukun tamamen devlet tarafından ve devlete yön verenlerin inançları doğrultusunda belirlenmesi; ortaya çıkan yapının hukuk sistemi olmaktan ziyade, *kanun sistemi* olmasına neden olmuştur. *Kanun* çoğunlukla *hukuk* kavramıyla karıştırılmaktadır⁷⁶.

Çocuk Hukuku ise, en geniş anlamıyla; özel hukuk, ceza hukuku, sosyal hukuk ve kamu hukuku ile uluslararası bildiri ve sözleşmelerde bulunan ve çocuk haklarını düzenleyen kuralların bütünüdür. Çocuk hukuku kavramı açısından değerlendirildiğinde, objektif ve sübjektif olmak üzere iki anlam taşıdığı görülmektedir. Çocuğun hukuki durumunu tespit eden ceza hukuku, kamu hukuku, özel hukuk ve sosyal hukuk alanlarında çocuk ve çocuk haklarına yönelik kuralların bütünü, çocuk hukukunun objektif kavram karşılığı ile tanımlanmaktadır. Çocuk hukukunun çocuklara tanıdığı hak ve mükellefiyetler ise sübjektif çocuk hukuku ile ifade edilmektedir⁷⁷.

Bir toplumun geleceğinin teminatı olan çocuğun korunması tüm dünya milletlerinin başta gelen meselelerindedir. Toplumun bu önemli unsurunun yetişmesi, bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki olarak gelişimi ile ilgili gereken önlemlerin alınması yanında hukuki olarak da toplum içinde yerini düzenleyen kurallara ihtiyaç vardır⁷⁸. Bir devlette yürürlükte bulunan hukuk açısından çocuk hakları, kanunlarda ve uluslararası sözleşmelerde ayrıntıları ile düzenlenen, belirli bir yasal güvenceye ve özellikle de yargı organlarınca gerçekleştirilecek koruma yollarına kavuşturulan haklardan oluşmaktadır. Esasen çocuk haklarını konu alan çocuk hukukunun temel

---

⁷⁵ BALCI, 1998, s. 1098.

⁷⁶ BALCI, 1998, s. 1098

⁷⁷ EVİK, 1998, s. 6; İNAN, 1968, s. 10; Bilgin TİRYAKİOĞLU, Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi 7, Ankara, 1991, s. 1; AKARSLAN, 1998, s. 33.

⁷⁸ İNAN, 1968, s. 3.

işlevi; güçsüzlüğünden dolayı çocuğa özel bir koruma ve özen sağlamak; onu yetişkin olduğunda kendi başına bağımsız kararlar alabilecek olgunluğa ulaştırmaktır⁷⁹.

Bir hakka sahip olmak, birine karşı iddiası olmaktır ve bu iddianın geçerli kabul edilmesi, bir dizi kural ve ahlaki ilkeyi gerektirir ve hak, yasal olarak korunan ya da ilerletilen çıkardır. Çocuk hakları tüm çocukların doğuştan sahip olduğu, geniş anlamda toplumsal, felsefî, ahlâkî ve hukuksal boyutları içeren evrensel bir kavramdır⁸⁰.

Franklin'e göre: *“Çocuk hakları meselesi kuşkusuz karmaşıktır ve toplumsal soruların yanı sıra felsefî, ahlaki ve yasal sorular da getirir. Bu sadece talep edilen hakların çeşitliliği açısından değil, bunları uygulamaya geçirmenin güçlükleri, bu hakları karşılamak için gerekli olan kaynaklar ve bu hakları vermenin getireceği politik sonuçlar açısından da kuşkusuz çok karmaşık bir iştir. Bu güçlüğün bir kısmı sınıflamayla çözülebilir ve bir haklar tartışmasında çizilmesi gereken ayırım çizgisi muhtemelen yasal hakları manevi haklardan ayıran çizgidir. Yasal hak; ülke yasası tarafından verilen ve uygulanan bir yetkidir. Manevi hak ise var olan bir yetkiyi değil doğrulanabilir bir yetkiyi ifade etmektedir. Örneğin, isteyen herkesin yaşa bağlı olmaksızın oy kullanma hakkı olduğunu iddia etmekle kanunlara başvuramaz ve bir olgu ifadesi ileri sürülemez, yapılan şey ancak bir toplum üyesi olan herkesin toplumu yöneten karar alma prosedürlerine katılma hakkı olduğu ilkesine başvurmak olabilir. Yasal hakların hukukun adli mekanizması aracılığıyla uygulanabilir olması zorunludur, oysa manevi bir hak her zaman uygulanamaz. Manevi ve yasal haklar birbirinden farklıdır ancak pratikte birbiriyle ilgilidirler ve örtüşebilirler. Çocuk hakları savunucuları çocukların hem yasal hem de manevi haklarının tanınması ve geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmekte fakat özellikle manevi hakları vurgulamaktadırlar. Ancak çocukların bazı manevi hakları olduğunu iddia ederek, bu tür hakların kabul edilerek kanuna dönüştürülmesini desteklemek kolay olabilir”⁸¹.*

Akyüz'e göre: *“İnsan hakları hukukunun bir parçası olan çocuk hakları, yetişkin haklarıyla çelişki içinde değildir. Çocukların diğer insanlara karşı özel haklara sahip*

⁷⁹ AKYÜZ, 2000, s. 5; AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

⁸⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuk_haklar%C4%B1 (04.01.2008)'den alıntıdır.

⁸¹ FRANKLIN, 1993, s. 28–30.

olması değil; gelişme gereksinimleri nedeniyle özel insan haklarına sahip olması anlamına gelir. Bu bakımdan çocuk hakları doğal hukuk ve pozitif hukuk yaklaşımları ile de ele alınabilir.

Doğal hukuk, insanın insan olması nedeniyle bağımsız bir değere ve doğuştan getirdiği haklara sahip olduğunu kabul eder. Doğal hukuk açısından çocuk hakları; çocuğun hem insan olmasından hem de bakıma, korunmaya ve yetiştirilmeye muhtaç olmasından kaynaklanan haklardır. Bu haklar insanlığın belli bir gelişme çağında teorik olarak bütün çocuklara tanınması gereken ideal haklar listesini içerir. Bu haklar, farklı devletlerde değişik ölçülerde uygulama alanı bulmuş olabilmektedir.

Pozitif hukuk ise; belli bir dönemde, belli bir toplumda, organize biçimde fiilen uygulanan hukuktur. Pozitif hukuk ile doğal hukuk örtüşebileceği gibi, pozitif hukuk haline dönüşmemiş doğal hukuk kuralları da olabilir. Pozitif hukuk açısından çocuk hakları; devletlerin iç hukuklarında ve uluslararası düzenlemelerde yer alan, belirli bir güvenceye kavuşturulan haklardan oluşur. Çocuk haklarını uluslararası alanda ve devletlerin iç hukuklarında güvenceye almayı amaçlayan ve bir pozitif hukuk metni olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme daha önce doğal hukukta sözü edilmeyen haklara da yer vermiştir. Bu durum çocuk hakları alanında pozitif hukuk doğal hukukun önüne geçmiştir, şeklinde değerlendirilmektedir”⁸².

Burada sunulan çalışma kapsamında değerlendirilen *çocuk hakları* konusu aşağıda ayrıntılı biçimde irdelenecektir. Ancak öncelikle metin içerisinde sıkça yer verilen *çocuk hakları* kavramının tanımlanması yararlı olacaktır. Franklin’e göre çocuk hakları deyimi kesinlikten yoksundur ve “tanım peşinde bir slogan”dır⁸³. Bu görüşe katılmamız mümkün değildir. Çocuk hakları kavramı “çocuğun korunması; zihinsel, bedensel, duygusal, sosyal, ahlaki ve ekonomik açıdan özgürlük ve haysiyet içinde, sağlıklı ve normal biçimde yetişebilmesi ve bağımsız, sorumlu bir yetişkin yaşamına hazırlanması için ona hukuk kurallarıyla tanınan yetkiler ve menfaatleri” ifade etmektedir⁸⁴.

---

⁸² AKYÜZ, 2000, s. 3.

⁸³ FRANKLIN, 1993, s. 28.

⁸⁴ AKYÜZ, 2000, s. 4; <http://www.egitimdergisi.hacettepe.edu.tr/200324-.pdf> (11.01.2008)’den alıntıdır.

Çocuk hakları; egemen çocuk hakları teorilerinden herhangi birinin benimsenmesiyle tutarlıdır⁸⁵. Ebeveyni, çocuk-özgürlükçü, korumacı olarak tasnif edilen bu görüşler; yetişkinleri rasyonel, kendi kendini belirleyen, özerk kişiler olarak görme konusunda birbiriyle tutarlı olmakla birlikte, çocuklar ve çocukluk statüsünü algılamada temelden ayrılmaktadır.

Ebeveyni görüş, çocukların çıkarlarının nihai hâkiminin ana-babalar olması gerektiğini savunmaktadır. Çocukların bakım, korunma ve eğitim haklarının olduğunu kabul etmekle beraber; insan haklarının ihlal edilmemesi kaydıyla, çocukların ilgili çıkarlarını belirleyebilen ve belirlemesi gerekenlerin ana babalar olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüş; “bir çocuğun çıkarlarının bilinebilir olduğunu varsaymakta ve ayrıca çok küçük bir yaştan itibaren çocuğun ayrı bir karaktere ve kendisine ait bir bakış açısına sahip olduğunu görmezden gelmektedir; oysa bu durum çocuk ana-babanın arzuları ve düşünceleriyle çatıştığında görmezden gelinmeyecek bir noktadır”⁸⁶ şeklinde eleştirilmektedir.

Çocuk-özgürlükçü görüş; çocukların görünürdeki çaresizliklerinden ve bağımlılıklarından kaynaklanan özel hakları olmadığını, tam tersine çocukların yetişkinlerle aynı haklara sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır. Buna göre; çocuk yetişkinlerle aynı haklara sahiptir ve sınırlılıkları nedeniyle, hastalanan ya da bir nedenle geçici olarak yetersizleşen bir yetişkin için olduğu gibi bu hakların korunmasına ihtiyaç olabilir; başka bir deyişle çocukların sınırlı yeteneklerini haklarının belirlenmesiyle ilgili bir durum olarak görmemektedir. Bu görüş ise “çocuğun kapasitelerinin henüz tam olarak gelişmediği olgusunu konu dışı olarak reddetmekte ve bu kapasiteleri geliştirme hakkının resmi eğitim alıp almamayı seçme hakkı gibi haklarla çatışabileceğini göz ardı etmektedir”⁸⁷ şeklinde eleştirilmektedir.

Felsefi yaklaşımla çocuk hakları; refah hakları, korumacı haklar, yetişkin hakları ve ana-babalara karşı haklar olarak tasnif edilmektedir. Pozitif hukuk bakımından çocuk hakları ise; en geniş biçimde 20 Kasım 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede

---

⁸⁵ Geniş bilgi için bkz. FRANKLIN, 1993, s. 28–30.

⁸⁶ FRANKLIN, 1993, s. 28–30.

⁸⁷ FRANKLIN, 1993, s. 28–30.

yer almaktadır ve yaşamsal haklar, gelişme hakları, korunma hakları, katılma hakları şeklinde tasnif edilmektedir⁸⁸. Bu konu aşağıda detaylı olarak irdelenecektir.

21. Tarihsel Gelişim

210. Uluslararası Alanda Çocuk Hakları Tarihçesi

Toplumda “hak” kavramının gelişebilmesi için bireyselliğin oluşması gerekmiştir. Hak kavramının oluşmasında, insanın, birey olarak belli bir özgürlük alanına sahip olduğu ve bunun dokunulmazlığı fikrini üretilebilmesi temel bir ön şarttır⁸⁹.

Toplumsal yaşamda bazı gelişmeler, bazı haklar belirli değişim/gelişim süreci geçirmiştir; çocuk hakları da bunlardan biridir. Çocuk, eski devirlerden beri toplumların ilgilendiği, söz konusu ilginin niteliği, kapsamı ve biçimi ise tarihsel gelişimde farklılıklar gösteren bir varlıktır. Bu farklılıklar, toplumların sosyal, kültürel gelişmesine, örgütlenmesine ve toplum içindeki egemenlik koşullarına bağlı bulunmaktadır⁹⁰.

Hukuk tarihine bakıldığında; önceleri çocukların eksik yetişkin olarak kabul edildikleri, herhangi bir ihtiyaç ve istekleri olabileceğinin düşünülmediği, toplumsal yaşamdan soyutlandıkları; dolayısıyla buldukları durumun geçici olduğu kabul edilmiş ve buna bağlı olarak da çocukların hakları düşünülmemiştir. Çocuğu ilgilendiren her türlü ilişkiler bakımından, ana-babanın, ailenin ve yararları dolaylı biçimde etkilenebilecek diğer kişilerin yararlarının çocuğunkilerden önce gelmesi, hatta çocuğun yararlarının hiç dikkate alınmaması yukarıda değinilen süreçte doğal kabul edilmektedir⁹¹. İlerleyen süreçte bazı gelişim/değişimler çocuk hakları kavramının ortaya çıkmasını etkilemiştir. Fikir hayatındaki değişimler, sanayi devrimi, çarpık

---

⁸⁸Geniş bilgi için bkz. AKYÜZ, 2000, s. 4-5.

⁸⁹ Pınar İLKKARACAN ve İpek İLKKARACAN, “Kadının İnsan Hakları Projesi. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Eğitici El Kitabı”, İstanbul, 2001, http://www.kadinininsanhaklari.org/files/egitici_elkitabı.pdf (14.01 2008)’den alıntıdır.

⁹⁰ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

⁹¹ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

kentleşme vb. gibi toplumsal hareketler çocukların sosyal konumlarında gelişmelere/değişmelere neden olmuştur. Çocukların yetişkinler ile birlikte ve eşit haklara sahip olabilecekleri, toplumun aktif bireyleri haline gelebilecekleri fikri benimsenmeye başlamıştır⁹². Çocuklara yönelik bu tür yaklaşımın ortaya çıkmasında etken dört grup faktör gösterilmektedir:

1. Aile: Önceleri çocuklarını sadece işlerini görecektir, kendilerine yardım edecek bir mülk niteliğinde gören aileler; toplumsal ve sosyal iyileşmeler neticesinde zamanla çocukların da kişilik sahibi olduklarını kabul etmeye başlamıştır.

2. Ekonomi, İş ve Eğitim: Çocukların en çok zarar gördüğü ortam; geçim sıkıntısı çeken ailelerin bulunduğu sınıf olmuştur. Önceleri aile yanında aşırı bir disiplinle çırak olarak çalıştırılan çocuklar, sonraları sanayileşme ile ucuz işçi olarak çalıştırılıp sömürülmüşlerdir. Okullarda ise baskıcı bir eğitim almaya zorlanmışlardır.

3. Bilim ve Uzmanlığın Gelişimi: Bilimin gelişmesi ile eğitimde çocukların ihtiyaçları da göz önüne alınarak, onların kişilik özelliklerini ön plana çıkaracak bir gelişim sağlanmıştır.

4. Devlet: Önceleri sadece ailenin “mülkiyetinde” bulunan çocuğun, toplumun asli bir üyesi olduğu fikrinin kabul edilmesi neticesinde kanun yapıcılar; ailenin çocuk üzerindeki yıkıcı baskısını ortadan kaldırmaya, çocuğun istismar edilmesini önlemeye ve de ihtiyaçlarının değerlendirilmesine yönelik düzenlemeler getirmeye başlamıştır⁹³.

Ulusal ve uluslararası düzeyde dil, din, ırk, cinsiyet vs. ayrımı yapılmaksızın çocuk haklarının korunmasına yönelik çalışmalar, çocuklara karşı sorumlulukların bulunduğu kabul edildiği bu düşüncelerle ilerletilmiştir. Çocuk hukukunun sosyal tarihindeki şu aşamalar özel olarak vurgulanmaktadır: Anaerkil ailenin ataerkil aileye dönüşmesi; tarımsal aile işletmesinde çocuk işçiliğinin gelişmesi; toprağa ve tarıma bağlı ekonominin büyük çiftlik ailesinin sanayi ekonomisinin küçük çekirdek ailesine dönüşmesi; çocuk sahibi olmanın külfete dönüşmesi; sanayileşen toplumda çocukların

⁹² AKÇO, 1996, s. 251; EVİK, 1998, s. 7.

⁹³ Nermin ÇELEN, Çocuk Haklarına Genel Bir Bakış, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri, İstanbul Hakimevi, İstanbul, 1995, s. 87-90.

ucuz işgücü ve cinsel mal taşıyıcıları olarak sömürülmeleri; sanayileşmenin toplumda bir yandan çocuğu dışlaması, öte yandan onu ailenin baskısından kurtarması; İkinci Dünya Savaşı'nda çocuk kıyımı; çocuk sömürsünde ölçü kaçınca, aşağıdan gelen baskılarla yukardan verilen ödünlerin kesiştiği noktada sosyal devletin çocuğu koruyucu müdahalesi; bilimdeki özellikle üretim biyolojisindeki patlama ve buna bağlı olarak çocukların yapay yoldan üretimi⁹⁴.

Çocuk haklarının tarihçesi; çocuğun üzerinde serbestçe tasarruf edilebilir, devir ve terk edilebilir hatta öldürülebilir bir nesne olmaktan çıkarılıp, haklara ehil, kişilik sahibi bir özneye dönüştürülmesinin serüveni olarak özetlenebilir. Bu serüvende toplumun ekonomik ve sosyal koşulları yetişkinlerin yaşam koşullarını belirlediği gibi çocukların da yaşam koşullarını belirlemiştir⁹⁵.

İlkel toplumlarda aynı soydan gelme birliklerin gelişmesi ve bu birliğin üyelerinin bütün hakları üzerinde tasarrufta bulunabilmesi eski çağın özelliğini teşkil ettiği için, çocukların korunması asırlar boyunca aileye ait olmuştur⁹⁶. Ancak devletlerin kurulmasından ve örgütlenmesinden sonra, çocukların ve çocuk haklarının korunması yeni meydana gelen kurumlara devredilmeye başlanmıştır. Bu gelişme aile anlayışının kuvvetine ve onun üyesi bulunduğu devlete bağlı olduğundan dolayı, çocuk hakları ilkel toplumlarda değişik bir manzara göstermektedir⁹⁷.

Eski Yunan'da, devletin çabuk gelişmesinin bir sonucu olarak çocuğun haklarının korunması devletin elinde tutulmuştur. Bununla beraber çocuğun üzerinde babanın velayet hakkı vardır; fakat bu hak mutlak mahiyette olmayıp ancak çocuğun rüştüne kadar devam etmektedir. Ayrıca bazı hallerde örneğin, müsrif bir babanın servetini israf etmesi halinde mani olunmasını istemek gibi, devletin müdahalesine dahi imkân veren bir haktır⁹⁸.

---

⁹⁴ Geniş bilgi için bkz., SEROZAN, 2005, ss. 15–22.

⁹⁵ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alınmıştır.

⁹⁶ TİRYAKİOĞLU, 1991, s. 1

⁹⁷ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alınmıştır.

⁹⁸ İbrahim CANAN, Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 25–26; İNAN, 1968, s. 3–6.

Askeri bir devlet niteliğinde olan Sparta’da, çocuklar devlete aittir. Çocuk doğduğunda babası çocuğu bağı olduğu yerin meclisine götürmekte ve meclis tarafından muayene sonunda sağlıklı olan çocuk ailesine teslim edilmekteydi. Ailesine iade edilen çocuk yedi yaşını doldurunca, asker olarak yetiştirilmek üzere, devlet kurumlarına alınmaktaydı. Çocuklar bu kurumlarda fikri, ruhi, ahlaki bakımdan basit, fakat sıhhat ve bedeni bakımdan askeri eğitim ve terbiyenin gereklerine uygun bir tarzda yetiştirilmekteydi⁹⁹.

Roma’da, eski Yunan ve Sparta’nın aksine devlet aile egemenliğine müdahale etmemekte ve aile içindeki baba hâkimiyeti (*patria potestas*) karşısında aciz kalmaktaydı. Bu sebeple aile babasının (*pater familias*) çocukları üzerindeki hâkimiyeti sınırsızdı. Aile babası çocukları üzerinde hem aile yargıcı (*domesticus iudex*) hem de resmi memur yetkisi haizdi. Aile babası, bu yetkilerine dayanarak çocuğunu terk edebilmekte, satabilmekte, bir uzvunu kesebilmekte, hatta öldürebilmekteydi. Roma Hukukunda aile babasının örf ve adet hukukundan doğan terbiye ve tedip hakkı ile kendisine özgü kazai ceza hakkı arasında kesin bir sınır bulunmamaktadır. Aile babasının çocuk üzerinde kullandığı bu yetkilerden dolayı sorumluluğu yalnız kendi vicdanına ve tanrısına karşı idi. İlk önce dini alanda bazı dini cezalar tehdidi altında, daha sonraları imparator emirnameleri ile aile babasının bu sınırsız hâkimiyetine istisnai de olsa bazı sınırlamalar konmuştur. Tüm bu kısıtlamalara rağmen klasik devirde aile babasının çocukları üzerindeki hâkimiyeti prensip itibariyle devam etmekteydi. Aile babasının öldürme hakkı İmparator Valentinianus tarafından tamamen kaldırılmış, tedip hakkı dışındaki cezalandırma hakları devlete geçmiştir¹⁰⁰.

Germanlerde de çocuk ev reisinin ev hâkimiyeti (*Munt*) altındaydı. Aile reisinin çocuk üzerindeki ev hâkimiyeti onun soy topluluğuna (*Sippe*) kabulü ile başlamakta ve bu andan itibaren çocuk, hak ehliyetine sahip olmaktaydı. Sippe’ye kabul edilene kadar çocuk terk edilebilmekte, öldürülebilmekteydi. Sippe’ye kabul edilen çocuk Sippe’nin tam haklara sahip bir üyesi olmakta ve Sippe’nin hukuki himayesinden istifade edebilmekteydi. Germanlerin Hristiyanlık dinini kabul etmelerinden sonra çocuklar

---

⁹⁹ CANAN, 2002, s. 25–26; İNAN, 1968, s. 3–6.

¹⁰⁰ CANAN, 2002, s. 25–26; İNAN, 1968, s. 3–6.

doğumla Sippe'nin üyesi olma ve aile reisinin hâkimiyetine girme hakkını elde etmişlerdir¹⁰¹.

Ortaçağ'da, Roma ve Germen anlayışları Avrupa Reform Dönemine kadar geçerliliklerini korumuştur.

İslam Hukukunda çocukların korunması velayet-vesayet, çocuğun nesebi, çocuğun nafakasını karşılama başlıkları altında değerlendirilmektedir¹⁰²:

İslam Hukukunda velayet; velayetü't terbiye, velayetü'n nefis, velayetü'l mal olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Velayetü't terbiye çocuğun eğitimini ve yetiştirilmesini güvence altına alan velayettir. Çocuğun terbiye velayetine yani korunmaya ve muhafazaya muhtaç olduğu yaşın üst sınırı kızlarda 9–11, erkeklerde 7–9 olarak belirlenmiştir. Bu yaşların sonuna kadar velayet hakkı sahibi normalde annedir. Bu yaşlardan sonra velayetü'n nefis dönemidir ve velayet hakkı normal olarak babaya geçer. Velayetü'n nefis; çocuğun terbiyesini tamamlamayı, ergenlikten sonra korunmasını ve evlenme işlemlerini yürütmeyi amaçlar. Velayetü'n nefsin sona ermesi ergenliğe erme anına kadardır, ergenliğe erme biyolojik bir olay olduğu için kişiden kişiye değişebilir. Ergenliğin üst sınırı; Mecelle'ye göre kız ve erkek için 15 iken, Hukuk-u Aile Kararnamesi'ne göre kızlarda 17, erkeklerde 18 yaştır. Ayrıca kız çocuk bekâr ise veya dul ve kendini idare edeceğinden emin olunmazsa velayetü'n nefis ergenlikten sonra da devam edebilir. Velayetü'n nefsin sona ermesiyle çocuk tamamen serbest olur ve kendi kendini yönetir. Çocuğun tehlikeye düşeceğinden korkulursa mahkeme velayetin devamına karar verir. Velayetü'l mal çocuğu malî işlerde hukuken temsil etmeye yöneliktir¹⁰³. İslam Hukukuna göre, çocuğun anasıyla soy bağı doğumla kendiliğinden kurulur. Çocuğun babasıyla olan soy bağı ise sahîh evlilik, evlilik şüphesiyle birleşme ve ikrar yolları ile kurulabilir.

İslam Hukukuna göre çocukların korunmasına yönelik bir diğer durum olan çocuğun nafakasını karşılama yükümü babaya aittir. Nafaka; çocuğun beslenme, giyim, barınma, eğitim ve tedavi masraflarını ifade eder. Geçimini sağlamaya başlayan, mal

¹⁰¹ CANAN, 2002, s. 25–26; İNAN, 1968, s. 3–6.

¹⁰² Geniş bilgi için bkz. AKYÜZ, 2000, s. 51–55.

¹⁰³ AKYÜZ, 2000, s. 51–55.

sahibi olan çocuğun nafakası kesilir. Baba çocuğun nafakasını acizlik nedeniyle karşılayamıyorsa; bu yükümlülük baba yönünden, yoksa ana yönünden mahrem hısımlar tarafından, yoksa devlet hazinesinden karşılanır. Ayrıca ayet ve hadislerde yetim ve kimsesiz çocukların korunmasına ilişkin hükümlerin etkisiyle, çocukların korunması için birçok vakıf kurulmuştur¹⁰⁴.

Çocuğun korunması yönündeki çalışmalara bakıldığında konu ile ilgili ilk kurumların dini nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu ilginin toplumların ekonomik, sosyal ve siyasi görüşlerindeki değişiklikler ile uygarlık seviyesinin yükselmesi neticesinde, dini etkenler dışında toplum çevresinde kurumsallaşmaya başlaması on dokuzuncu yüzyıl içerisinde gerçekleşmiştir. Bu gelişme ile aile reisinin çocuk üzerindeki sınırsız etkinliği değişerek onu koruma ve yükümlülüklerini üstlenme şekline dönüşmüştür. Devlet zamanla bu yükümlülüğün yerine getirilmesi konusunda aktif bir denetim yürütmeye başlamıştır. Böylece çocuk sorununu konu alan yasal düzenlemelerde çocuğun yararları diğer bütün yararların önüne geçmiştir¹⁰⁵.

---

¹⁰⁴ AKYÜZ, 2000, s. 51–55.

¹⁰⁵ AKYÜZ, 2000, s. 42; BALTA, 1998, s. 1–2; Yusuf Solmaz BALO, Suç Mağduru ve Suç Faili Olan Çocuklar Açısından Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Feridun Yenisey, İstanbul, 1995, s. 34; İNAN, 1968, s. 7.

211. Uluslararası Alanda Çocuk Haklarının Korunması Faaliyetleri

Uluslararası çocuk haklarını koruma faaliyetlerini üç devrede incelemek yerinde olur:

2110. Birinci Dünya Savaşı Öncesi

21100. Brüksel Kongresine Kadar

Bilinen ilk çocuk hakları düzenlemesi, on beşinci yüzyılın sonlarında İspanyol filozof Vives tarafından ortaya atılmıştır; ancak bunlar daha ziyade eğitim prensipleri mahiyetindedir. Çocuk ve çocuk haklarının korunması muhtelif yönleriyle zaman zaman ortaya atılmıştır. Birçok ilim dalında olduğu gibi hukuk sahasında da çocuğun müstakil bir varlık olarak ele alınıp hukukun inceleme konusu yapılması, yani çocuk hukuku ve çocuğun korunmasına yönelik kurumların ileri sürülmesi ve yayılmasında özellikle Rousseau, Kant ve Lock ve diğerleri tarafından temsil edilen tabii hukuk anlayışının ve Fransız İhtilali'nin büyük etkisi olmuştur. On sekizinci yüzyılın sonlarında, Pestalozzi'nin fakir çocukların bilgisizliği ve sefaleti; on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, Shaftesbury'un işçi çocukların çalışmalarını kötüye kullanılması; on dokuzuncu yüzyılın sonunda, Dr. Budin'in analığın ve çocukluğun korunması; Eglantyne Jebb'in 1914–1918 Dünya Savaşından sonra çocuklara yardım ve uluslararası sorumluluğun prensiplerini formüle eden fikirleri gerekli ilgiyi görmüştür.

Voltaire'nin etkisinden ayrıca bahsedilebilir. Voltaire; İkinci Henri'nin, gebeliklerini gizleyen kadınlar hakkında verdiği cezadan bahisle: “*Gebeliğe değil, çocuğu öldürene ceza verilmelidir*” demiştir. Bu düşünüş o dönemin düşünürlerine yeni bir tetkik konusu olmuştur ve herkes Voltaire'nin fikirleri etrafında birleşmiştir. Nihayet 1791 Kanunuyla ilk defa görülen “gerek meşrubat, gerek cebir ve sair suretlerle bir kadının çocuğunu düşürtenler hakkında yirmi sene zincirbend” cezasının

verilmesi kanunlaşmıştır ki bu, o asrın filozoflarının Fransız inkılâpçılara telkin ettikleri fikrin kanunlaşmış bir ifadesidir¹⁰⁶. Yine Fransa’da 9 Ağustos 1793 tarihli başka bir kanunla babanın çocuk üzerindeki otoritesi sınırlanmıştır, babanın çocuğu karşısında sahip veya alacaklı durumunda değil, sadece bir kısım görevleri olan borçlu durumunda olduğu ifade edilmiştir.

Bu ilk gelişmelerden sonra çocukla ilgili koruma kanunları, çocuk üzerine araştırmalar, koruma müesseseleri yavaş yavaş ele alınmaya başlamıştır. Batı dünyasında çocukları korumaya yönelik ilk müesseseler Amerika Birleşik Devletleri’nde görülmektedir. Burada muhtaç çocukların korunması, Kraliçe Elizabeth Kanunlarını örnek tutan İngiliz göçmenleriyle başlamıştır. Bu göçmenler, kimsesiz çocuklara yeterli gıda temini amacıyla her yerleştikleri yerde aşevleri kurmuşlardır. İstiklal ve Kuzey-Güney savaşları yüzünden on binlerce çocuk kimsesiz kaldığı için Amerikalılar meselenin önemini erken kavramıştır ve bir kısım müesseseler kurarak, süratle halletme yoluna gitmiştir. Böylece ortaya çıkan müesseselerin 1850 yıllarında 116’ya ulaştığı görülmektedir¹⁰⁷.

Buradan Avrupa’ya atlayan koruma müesseseleri kurma fikri, 1826’da ilk defa Prusya’da eserini vermiştir. İngiltere’de 1854’te çıkarılan bir kanun da hâkimlere suçlu çocukları hapisneden ziyade hususi müesseselere göndermeye yetki tanımaktaydı. 1866’da Dr. Bernardo on yedi serseri çocuğu barındıran ilk ıslahevini İngiltere’de açmıştır.

Uluslararası alanda çocukların korunmasına ilişkin bir örgütün kurulması düşüncesini ilk olarak 1894 yılında Jules de Jeune ortaya atmıştır¹⁰⁸. Yirminci yüzyılın başlarında çocukların erişkinlerden farklı haklara sahip olduğu, dolayısıyla da bu hakların ayrıca tanınması gerektiği konusunda, değişik ülkelerde farklı hareketler gerçekleştirilmiştir¹⁰⁹. Çocukları koruma ile ilgili düşünceler, 1899’da Amerika’da ilk çocuk mahkemelerinin kurulmasına yol açmıştır. Amerika’dan sonra Avrupa’ya atlayan bu fikir İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya gibi devletlerde bu mahkemelerin kurulup

¹⁰⁶ CANAN, 2002, s. 26; Ali Necip KÜÇÜKA, Çocuk Hukuku, 1936, s. 1–2.

¹⁰⁷ Osman Korkut AKOL, Kimsesiz Çocuklar, Örnek Matbaası, Ankara, 1950, s. 92; CANAN, 2002, s. 26–27.

¹⁰⁸ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

¹⁰⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuk_haklar%C4%B1 (04.01.2008)’den alıntıdır.

hızla gelişmesine sebep olmuştur¹¹⁰. Bu mahkemelerle birlikte cezai ehliyet yaşı da söz konusu olmaya başlamış; çocukların hangi yaşa kadar ceza konusu olmayacağı, hangi yaşa kadar hafif ceza verileceği, hangi yaştan sonra da tam cezaya ehil olacağı tespiti işi ele alınmıştır¹¹¹.

Hukuk açısından ilk girişimlerin tarihi 1912'ye dayanır. Paris Çocukları Koruma Cemiyeti İkinci Başkanı Eduard Julliet'in teklifi ile çocukların korunması fikrine ilgi gösteren çeşitli Avrupa devletlerinin delegeleri, 1911 yılında Paris'te özel bir toplantı yapmışlardır. İlk resmi teşebbüs İsviçre'de 1912 yılında olmuştur; İsviçre Milli Meclisince "*gençlik sorunları, çocukların ve anaların korunması*" ile ilgili bir uluslararası merkez kurma kararı alınmıştır¹¹². Bu merkezin dünya devletlerinin kanunlarını, başlıca literatürünü toplaması; yasama alanındaki reformları bir yılda yayımlayarak dünyadaki münferit kuruluşlar arasında irtibatı sağlaması; vesayet, gençliğe özen ve çocukların korunmasını öngören bir uluslararası anlaşma hazırlaması ve sağlaması hedeflenmekteydi. İsviçre Milli Meclisi'nin bu kararı çok destek görmüş olmasına rağmen İsviçre, Belçika Hükümetinin de aynı mahiyette bir teşebbüste bulunmasından ötürü bu konuda daha ileri bir organizasyondan vazgeçmiştir.

21101. Brüksel Kongresi

İsviçre Milli Meclisi'nin çocukların korunması hakkında uluslararası bir merkezî büronun kurulması hakkındaki kararı aldığı yıllarda, Belçika'da da aynı mahiyette teşebbüse geçilmiş ve bu sahadaki öncülüğü Belçika Devleti almıştır. Zamanın Belçika Adalet Bakanı Kont H. Carton de Wiart imzasını taşıyan davet ile birçok devletin ve çocuk koruma kuruluşlarının delegelerinin iştirakiyle, 1913'te Brüksel'de, Uluslararası Çocukların Korunması Bürosunu kurmak üzere ilk kongre toplanmıştır.

Bu kongrede özellikle çocuk mahkemelerinin yetkisi, gençliği nezaret altında bulundurma teşkilatı, evlilik dışı ilişkiden doğan çocukların vesayeti, çocuk ölümleri, alkolün gelişme çağında olan çocuklarda zararlı etkileri gibi çocuk sorunları üzerinde

¹¹⁰AKOL, 1950, s. 89; CANAN, 2002, s. 26-27.

¹¹¹CANAN, 2002, s. 55.

¹¹²İNAN, 1968, s. 81.

uzun tartışmalar yapılmış ve merkezi Brüksel’de olmak üzere Uluslararası Çocukların Korunması Bürosunun kurulması kabul edilmiştir. Kongreye iştirak eden devletlerle diplomatik yollardan irtibat kurup tasarıların genişleterek gerçekleştirilmesi için Belçika Hükümetine yetki verilmiştir. Çeşitli devletlerden kararları gerçekleştirici mahiyette statü tasarılar gelmiştir; fakat I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi bu alandaki çalışmaları durdurmuştur¹¹³.

1917 yılında, Ekim Devriminin ardından Proletkult örgütünün Moskova şubesi bir *Çocuk Hakları Bildirgesi* hazırlamıştır¹¹⁴. Leh eğitimci Janusz Korczak¹¹⁵, 1919 yılında yayımlanan *How to Love a Child* (Bir Çocuğu Nasıl Sevmeli) adlı kitabında çocuk haklarından söz etmiştir¹¹⁶.

2111. İkinci Dünya Savaşına Kadarki Devre

21110. Brüksel Kongresi

1919’da Versailles Barış Antlaşması imzalandıktan sonra, çocukların korunmasıyla alakalı problemleri uluslararası bir kongrede tekrar tartışmak için, yine Belçika Hükümeti çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıdan sonra 33 devletin resmi ve birçok özel çocukları koruma kuruluşlarının delegelerinin iştirakiyle 1921 yılında Brüksel’de ikinci kongre toplanmıştır.

2. Brüksel Kongresi’nde, özellikle birinci kongreden elde edilen tecrübelerden de yararlanarak, merkezi Brüksel’de olan Uluslararası Çocukları Koruma Birliği’nin kurulması fikri tartışılmıştır. İngiliz, Avustralya ve Güney Afrika Birliği devletlerinin

---

¹¹³ BALTA, 1998, s. 28.

¹¹⁴ Lynn MALLY, “Proletarian Utopias: Science, Family and Daily Life”, Culture of the Future: The Proletkult Movement in Revolutionary Russia, Sayı 21 (1990), (İngilizce Çev: Berkeley: University of California Pres. URL erişim tarihi 21.09.2007. “The Moscow Proletkult even passed a “Declaration of Children’s Rights” which guaranteed that children could pick their own form of education, their own religion, and could even leave their parents if they chose; http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuk_haklar%C4%B1 (04.01.2008); http://content.cdlib.org/xtf/view?docId=ft6m3nb4b2&chunk.id=d0e8846&toc.id=d0e8241&toc.depth=1&brand=ucpress&anchor.id=JD_Page_180#X (04.01. 2008).

¹¹⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Janusz_Korczak (04.01. 2008)’den alıntıdır.

¹¹⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuk_haklar%C4%B1 (04.01. 2008)’den alıntıdır.

böyle bir birliği kurmanın Milletler Cemiyeti'nin görevleri arasında olduğu karđı tezine ve Hollanda ile Danimarka temsilcilerinin çekimser kalmalarına rağmen, çoğunluk kararıyla Uluslararası Çocukları Koruma Birliği kurulmuştur ve bu birliğe on devlet üye olmuştur¹¹⁷.

21111. Milletler Cemiyeti Faaliyetleri

Uluslararası Çocukları Koruma Birliği'nin kuruluşundan bir yıl sonra Milletler Cemiyeti Misakınının 24/I maddesinin “*Müşterek antlaşmalarla önceden tesis edilmiş olan bütün uluslararası bürolar, tarafların rızaları kaydı ile cemiyetin otoritesi altına konacaktır*” hükmüne dayanarak, Birliğin Milletler Cemiyeti'ne devri teklif edilmiştir. Uluslararası Çocukları Koruma Birliği'nin statüsündeki, birlikteki devletlerin resmi temsilcilerinin ve özel kuruluş temsilcilerinin eşit haklara sahip olması kuralı; Milletler Cemiyetini bu birliğe teşkilat arasına almak konusunda tereddüde sevk etmiştir. Bu sebeple, Milletler Cemiyeti birliğin idare meclisi kuruluşunun ve özellikle burada devletlerin resmi temsilcilerinin çoğunluğu teşkil edecek şekilde değiştirilmesi tavsiye ve teklifinde bulunmuştur. Tartışmalar sonunda, Uluslararası Çocukları Koruma Birliği kesin bir karara varamamıştır. Milletler Cemiyeti Meclisi; Belçika Hükümetinin, Uluslararası Çalışma Teşkilatının (*Internationale Arbeits Organisation=IAO*) da aynı mahiyette olduğunu belirtmesine rağmen, Uluslararası Çocukları Koruma Birliğini Milletler Cemiyeti Teşkilatı arasına almayı kabul etmemiştir.

İngiltere'nin ve Milli Kızılhaç Komitesinin, Milli Kızılhaç Derneklerinin ve Cenevre Uluslararası Çocuklara Yardım Birliğinin; harpten zarar görmüş çocukların büyük zorluklar içinde bulduklarını, acil yardımlarla bu çocukların ıstıraplarının dindirilmesinin Milletler Cemiyetinin görevlerinden olduğunu devamlı olarak telkin etmelerinin etkisiyle, Milletler Cemiyeti Meclisince 24 Mart 1924 tarihinde, sekreterliğin sosyal alandaki teknik çalışmalarına ilave edilmek suretiyle, çocukların ve gençliğin korunması sorunlarını incelemek üzere özel bir komisyon kurularak Uluslararası Çocukları Koruma Birliğinin görevlerinin Milletler Cemiyetinin faaliyetlerinden olduğu kabul edilmiştir. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu beşinci

---

¹¹⁷ BALTA, 1998, s. 28.

toplantısında Milletler Cemiyeti meclisinin bu kararını tasdik etmiştir. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu; Milletler Cemiyeti Meclisinden “Kadın ve Çocuk Ticaretinin Men’i İstişari Komisyonu”nun değiştirilmesini ve yeni gelişmeleri de dikkate alarak yeni bir ad altında kurulmasını, sağlıkla ilgili sorunlarla Milletler Cemiyeti Sağlık Teşkilatı ve gençlerin çalışma şartlarını Uluslararası Çalışma Teşkilatı kurallara bağlandığından bu kuruluşlarla sıkı işbirliği yapılmasını talep etmiştir. Bu işbirliğini sağlamak amacıyla Çocukları Koruma Komitesi ikinci toplantısında Sağlık ve Uluslararası Çalışma Teşkilatlarının birer temsilcisinin iştirakiyle bir irtibat komisyonu kurmuştur. Bu komisyonun çalışmalarında Cenevre Beyannamesi denilen esaslar kabul edilmiştir¹¹⁸. Çocuk haklarını savunma konusunda ilk etkili girişim olarak görülen, 1923 yılında Eglantyne Jebb¹¹⁹ tarafından taslağı hazırlanan ve 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen *Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi*¹²⁰; Birleşmiş Milletler tarafından kuruluşunda kabul edilmiş ve 20 Kasım 1959 tarihinde *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi* olarak güncellenmiştir¹²¹. Bu konu aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

10 Aralık 1924’te yapılan bir reorganizasyonla, Kadın ve Çocuk Ticaretinin Men’i İstişari Komisyonuna çocukların korunması sorunlarıyla ilgilenmek görevi devredilmiştir ve adı “Kız Çocuklarının Ticaretinin Men’i ve Çocukların Korunması İstişari Komisyonu” olarak değiştirilmiştir. Bu devrede komisyon tarafından Cenevre Beyannamesinin esasları hazırlanmış ve Milletler Cemiyeti Sekreterliğine Milletler Cemiyeti Kütüphanesiyle birlikte devletlerin çocuklara ilişkin kanun, tüzük, yönetmelik ve benzer dokümanlarını toplama görevi verilmiştir.

Milletler Cemiyeti Meclisi; 9 Haziran 1925’te adını Çocukları ve Gençleri Koruma İstişari Komisyonu olarak değiştirdiği komisyonu Kadın ve Çocuk Ticaretinin Men’i ve

¹¹⁸ BALTA, 1998, s. 29.

¹¹⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Eglantyne_Jebb (04.01. 2008)’den alıntıdır.

¹²⁰ Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik yapılan ilk sözleşmedir. Bu bildirge Türkiye tarafından da onaylanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi anılan beyannamenin temelini oluşturmakta olup, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararı ile benimsenmiş ve ilan edilmiştir. Bu bildirge, Resmi Gazete’de ise 27 Mayıs 1949 tarihinde 7217 sayılı karar uyarınca yayımlanmıştır. Burada sunulan bilgiler http://tr.wikipedia.org/wiki/Cenevre_%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1_Bildirisi (04.01.2008)’den alıntıdır.

¹²¹ Çocuk Hakları Bildirgesi, 20 Kasım 1959’da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir. Bu bildirgenin temeli olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararı ile benimsenmiş ve ilan edilmiştir.

Çocukları Koruma Komitesi olarak iki bölüme ayırmıştır. Bu komiteler başlangıçta 12 daha sonra 15 hükümet temsilcisi ve birçok üyeden meydana gelmekteydi.

1919'da Washington'da toplanan Uluslararası İş Konferansı, çocukların çalıştırılma meselelerini belli prensiplere bağlamıştı, sonraki yıllarda küçüklerin çalıştırılması sahasına taşan bu mesele, çocuk suçluluğunu önleme tedbirleri olarak telakki edilmeye başlanmıştır ve Milletler Cemiyeti 1935'te 16. genel kongresinde "herhangi bir şekilde yoldan çıkmış küçükler için sırf terbiyevi mahiyette, her memleketin kendi teşkilatına göre tedbirler almasını" bütün dünya milletlerine tavsiye etmeye karar vermiştir¹²².

1935 yılında Berlin'de toplanan Uluslararası Ceza Kongresinde ilk olarak; suç işlemiş çocuk ve gençlerin yanı sıra manevi tehlikede bulunan çocuk ve gençlerle ilgili tedbir kararını alma yetkisinin de çocuk mahkemelerine verilmesinin doğru olup olmayacağı tartışılmıştır. Kongre sonucunda ise korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili tedbir kararını uygulama görevinin çocuk mahkemelerine tanınması yolunda temenni kararı alınmıştır¹²³.

Milletler Cemiyeti Meclisinin 24 Ocak 1936'da yeni bir komisyon kurulması hakkında yönetmelik yapmakla görevlendirdiği Kadın ve Çocuk Ticaretinin Men'i İstişari Komisyonunun hazırladığı tasarı ve diğer sorunlar 15 Nisan 1936 Paris toplantısında tartışılmıştır. Bu toplantıda her iki komitedeki hükümet faaliyetlerinin ahenkleştirilmesi ve birleştirilmesi ve yeni komisyonun Sosyal Sorunlar İstişari Komisyonu adını taşıması teklif edilmiştir. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu 26 Eylül 1936 tarihinde bu tekliflere uygun yönetmeliği kabul etmiştir ve yeni komisyon üyeleri Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından üç yıl için seçilmiştir. Bu devrede Milletler Cemiyeti tarafından; özellikle ilk yaşlarından itibaren çocukların sağlık ve hayatlarının korunması, evlenme yaşları, ahlaken tehlike arz eden çocukların korunması, çocuk mahkemelerinin kuruluş ve faaliyetlerinin tetkiki, ahlaken tehlikede olan ve suç işlemeye yönelmiş çocuklara yapılacak muameleler, çocuk işçiliği ve sinemanın çocukların düşünce ve ahlaki üzerindeki etkileri gibi sorunlar ele alınmıştır.

---

¹²²AKOL, 1950, s. 97; CANAN, 2002, s. 27; Hüseyin SAPMAZLI, Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri, 2. Baskı, Yeni Cezaevi, Ankara, 1943, ss. 115-116.

¹²³BALTA, 1998, s. 29; ŞENSOY, 1949, s. 164.

Sosyal Sorunlar İstişari Komisyonu ilk toplantısını 15 Nisan–12 Mayıs 1937’de yapmıştır. Bu komisyona Sağlık ve Uluslararası Çalışma Teşkilatı’ndan birer temsilci davet edilmiştir ve belirli sahalarda söz sahibi olan birçok uzman da komisyonun toplantılarına iştirak etmiştir. Komisyon 1937–1939 yılları arasında bakımsız ailelerin, evlilik dışı çocukların ve onların analarının durumları ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

21112. Balkan Kongreleri

Sofya Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Wateff’in ülkesindeki çocukların ihtiyaçlarını tespit için talep ettiği ve Kızılhaç adına Cenevre Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği’nden görevli olarak gönderilen Frederique Freund; Bulgaristan’da bulunduğu dört yıl içinde ve Cenevre’ye döndükten sonra Türkiye’ye, Yunanistan’a, Romanya’ya, Yugoslavya’ya da birçok ziyarette bulunmuştur. Her ziyaretinde bu ülkelere Balkan ülkelerinin çocuk ve çocuk haklarına ilişkin müşterek fakat değişik metotlarla ele alınan sorunlarını ortadan kaldırma çarelerinin aranması, bunun ise ancak yüz yüze gelinecek bir kongrede en iyi şekilde gerçekleştirilebileceği telkin ve tavsiyesinde bulunmuştur.

Bu telkinler üzerine 5–9 Nisan 1936’da, Atina’da, Balkan ülkelerinin çocukları koruma kuruluşlarının işbirliği ile Türkiye’nin de katıldığı Birinci Balkan Kongresi toplanmıştır.

İkinci Balkan Kongresi ise; 29 Eylül 1938’de İngiltere (Chamberlain), Fransa (Daladier), İtalya (Mussolini), Almanya (Hitler) arasında Münih’te yapılan toplantının etkisi altında, Belgrad’da 1–7 Ekim 1938’de yapılmıştır.

Türkiye’nin de iştirak ettiği her iki Balkan Kongresi’nde Normal ve Sağlam Çocukların Korunması ile Çocukların Tıbbi Korunması ve İş Yaşı bölümlerine ayrılan çalışmalar yapılmıştır. Bu kongreler, Balkan ülkeleri ile sınırlı olmasına karşın bu alanda gerçekleştirilen evrensel çalışmalara öncülük etmiştir¹²⁴.

¹²⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Cenevre_%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1_Bildirisi (04.01.2008)

2112. İkinci Dünya Savaşı Sonrası

İkinci Dünya Savaşı henüz sona ermeden hazırlıklarına başlamış olan, Milletler Cemiyeti yerine geçmek üzere Birleşmiş Milletler Teşkilatını (*United Nations Organisation=UNO*) kuran antlaşma; konferansa iştirak eden devletlerin temsilcilerinin oy birliği ile 26 Haziran 1945'te kabul edilmiş ve gerekli sayıda tasdiknamenin teatisinden sonra 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir.

Birleşmiş Milletlerde çalışmaların başlaması için gerekli hazırlıkları yapmak üzere konferansa iştirakçi tüm devletlerin temsilcilerinden oluşan bir hazırlık komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon Milletler Cemiyetinin görevlerinin ve mallarının Birleşmiş Milletler Teşkilatınca hangi ölçüde devralınacağı meselesini çözmekle de görevlendirilmiştir. Hazırlık Komisyonunun, Milletler Cemiyetinin siyasi olmayan, teknik görevlerinin ve mallarının Birleşmiş Milletler Teşkilatına devrini tavsiye etmesi üzerine, Genel Kurulda bu esaslar 12 Şubat 1946'da karara bağlanmıştır. Milletler Cemiyeti Genel Kurulu 8–18 Nisan 1946 tarihinde yaptığı toplantıda Milletler Cemiyetinin feshi kararını aldığından, Milletler Cemiyetinin siyasi olmayan teknik görevleri ve bu bağlamda çocukların korunması ile ilgili görevleri fiilen ve hukuken Birleşmiş Milletler Teşkilatının görevleri arasına girmiştir.

Birleşmiş Milletlerce 10 Aralık 1948 yılında ilan edilen İnsan Hakları Beyannamesinin¹²⁵ bir kısım maddeleri çocuk haklarına tahsis edilmiştir. Örneğin 25. maddede çocuğun hususi bir himaye ve yardımdan istifade hakkı ile evlilik içi veya dışından bütün çocukların aynı içtimai himayeden istifade hakları, 26.maddede de meccani ve mecburi temel eğitim hakları teyit edilmiştir¹²⁶.

---

¹²⁵ İnsanın değişimi ve gelişmesinin sonucunda 30 madde halinde 10 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Palais de Chaillot, Paris'te kabul edilmiştir. Eleanor Roosevelt bu beyannameyi "Bütün insanlık için bir Magna Carta (Magna Karta)" olarak tanımlamıştır. Türkiye bu beyannameye 1 Nisan 1949 tarihinde imza koymuştur.<http://www.msxlabs.org/forum/hukuk/15144-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.html> (14.01.2008)

¹²⁶ CANAN, 2002, s. 27; http://www.derszili.com/sayfa.asp?kayit_no=619&kayit_nom=435 (08.01.2008)

Birleşmiş Milletler Örgütü 1954 yılında oybirliği ile Ekim ayının ilk pazartesi gününü Dünya Çocuk Günü olarak kabul etmiştir¹²⁷.

20 Kasım 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi 20 Kasım 1989 tarihinde kapsamı daha geniş olan *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* ile değiştirilmiştir¹²⁸. Bu sözleşme, Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin ikisi hariç tamamı yani 193 ülke tarafından kabul edilmiştir. 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi, geçen süre içerisinde çocuk hakları konusunda önemli bir ilerlemeyi belgelemektedir. Çocuk haklarının uluslararası bir anlaşma ile tescili anlamına gelen bu sözleşme ile çocuklar, toplumsal gelişmeler açısından özel ilgi gerektiren bireyler olarak değerlendirilmiştir. Bu konu aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

20 Kasım, günümüzde Evrensel Çocuk Günü (*Universal Children's Day*) veya *Çocuk Hakları Günü* olarak kabul edilmiştir. Bunun dışında çeşitli ülkelerde farklı günlerde çocuk günü kutlanmaktadır.

29–30 Eylül 1990 tarihinde, Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde toplanan Çocuklar İçin Dünya Zirvesi'nde, *Çocukların Yaşatılmaları, Korunmaları ve Geliştirmelerine İlişkin Dünya Bildirgesi* ile Birleşmiş Milletler Örgütü Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi temel alan bir küresel hareket başlatılmış ve bu bildirgenin uygulanması için bir eylem planı benimsenmiştir¹²⁹. Çocuk gündemli bu zirve New York'ta 71 devlet ve/veya hükümet başkanının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Anılan çocuk zirvesinde çocukların refahının en üst düzeyde siyasî eylem gerektirdiği konusunda fikir birliği sağlanmıştır; taraf ülkelerin 2000 yılına kadar *Çocukların Yaşatılması, Geliştirilmesi ve Korunmasına* dair hedefler tespit edilmiş, programlar

¹²⁷ http://www.muglaram.net/ozurlu_haklari_bildirge.doc (07.01.2008)'den alıntıdır.

¹²⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen sözleşme 2 Eylül 1990 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Türkiye de dâhil olmak üzere yaklaşık 142 ülke sözleşmeyi imzalamış ya da onay ve katılma yoluyla taraf devlet durumuna gelmiştir. Sözleşmeyle çocuk haklarının korunması amaçlanmış ve taraf devletlerin sözleşme maddelerine kesinlikle uymaları gerektiği hükmü bağlanmıştır. http://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_%C3%87ocuk_Haklar_%C4%B1na_Dair_S%C3%B6zle%C5%9Fme (04.01.2008)'den alıntıdır.

¹²⁹ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007); Aynur CILGA, “Çocuk Hakları ve Eğitimi”, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007).

geliştirilmiş, ülkelerden çalışma planları talep edilmiştir¹³⁰. Benimsenen Dünya Bildirgesinde yer verilen faaliyet plânında; çocuk haklarına öncelik verilmesi, çocukların gelişimi ve korunması, sömürülen ve istismar edilen güç koşullar altındaki çocukların korunması konularında dünya çapında önlemler alınması gerektiğine dikkat çekilmiş; güç koşullar altındaki çocuklar, “*sokak çocukları, kimsesiz çocuklar, doğal ve insan kaynaklı afetlerin kurbanı olan çocuklar, göçe zorlanan çocuklar ve ırkçılık kurbanı çocuklar ile özürlü çocuklar, yasa dışı yollarla çalıştırılan çocuklar, uyuşturucu ticaretinde kullanılan çocuklar, sömürülen ve istismar edilen çocuklar*” olarak tanımlanmıştır¹³¹. Çocuk zirvesine katılan hükümet ve devlet başkanları zirve bildirgesinde öngörülen hedeflere erişilebilmesi için gerekli çalışmaları ülkelerinde başlatmıştır. Örneğin 125 ülkedeki çocukların %80’i kızamık ve tetanosa karşı aşılanmıştır. 1999 yılında, 5 yaş altındaki dünya çocuklarının üçte ikisinden fazlası – 470 milyon– çocuk felcine karşı aşılanmıştır. Yaklaşık 12 milyon çocuğun artık iyot eksikliğine bağlı zihinsel özürlü olma riski ortadan kalkmıştır. Temel eğitime devam eden çocuk sayısı hiçbir devirde bu kadar fazla olmamıştır¹³².

Sion’da (İsviçre), 1995 yılında Uluslararası Çocuk Hakları konulu bir seminer düzenlenmiştir. Bu seminerde, bir hukuk sistemi içinde çocuk haklarının var olması için temel koşullar ele alınmış, aile-devlet ilişkisi konusuna da yer verilmiştir. Bu toplantıda çocuk haklarına dair belirlenen temel koşullar:

Çocuğun;

- *Haklarının yasalarda yer alması,*
- *Hakları konusunda bilgi sahibi olması,*
- *Bu hakları kullanabilmesi için gerekli imkanlara sahip olması,*
- *Yargı önünde bu hakları talep etmeye yetkili olması,*

---

¹³⁰ Gülgün MÜFTÜ, “Çocukların Hakları”, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/muftu.htm> (25.12.2007); M. Nuri ŞİRİN, “Gerçek Hayat Bilgisi Çocuk Hakları”, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildirileri Kitabı, İstanbul, (1999), s. 58; CILGA, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007).

¹³¹ Fatma BAŞAR, “Doğmamış Çocuğun Sosyal Hakları”, I. İstanbul Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul (1999), 1999, s. 37; CILGA, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007).

¹³² MÜFTÜ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/muftu.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

— *Kendi menfaatlerinin savunmasını yaptırabilmesi*, olarak tespit edilmiş; bu koşullardan herhangi birinin eksik olması durumunda çocuk haklarının o ülkede gerçekleşmeyeceği konusunda görüş birliğine varılmıştır¹³³.

Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı çeşitli özel kuruluşların çalışma alanlarında çocuğun bedeni ve fikri ruhi sağlığı hakkında gereken dikkat ve özenin gösterilmesi ele alınmıştır. Bu özel kuruluşların başlıcaları şunlardır:

21120. Resmi Kuruluşlar¹³⁴

1- Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund=UNICEF=FISE):

Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Meclisinin, Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 55. maddesine dayanarak yaptığı tavsiyeye uyan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1946 yılının sonunda savaştan zarar gören çocuklara özellikle aynı yardım yapmak üzere böyle bir fon tesis etmiştir.

Fon; Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration=UNRRA*) tarafından temin edilen vasıtalarla, hükümetlerin, kamuya yararlı ve özel kuruluşların ve diğer birçok kuruluşun isteğe bağlı olarak ödedikleri aidatlardan meydana getirilmiştir.

UNICEF, emrinde olan kaynakların elverdiği ölçüde amaçlarını gerçekleştirmek için;

— UNRRA'yı destekleyen devletlerin çocuklarına yardım yapmak,

— Genellikle çocukların ve bilhassa savaştan zarar gören memleketlerin çocuklarının sağlık durumları için yapılan talepleri karşılamak,

¹³³ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

¹³⁴ İNAN, 1968, s. 88–94.

— Savaştan zarar görmüş devletlerin çocuklarına daha iyi öğretim imkânlarını hazırlayıcı dayanışmada bulunmak prensipleriyle hareket etmiştir.

Bütün özel kuruluşlar UNICEF ile çalışmaya ve ona yardım etmeye davet edilmiştir. İlgili devletler muvafakat vermedikçe UNICEF o devlette bir faaliyet göstermemektedir. Fondan yapılan yardımlar hükümetlere verilmekte ve yardımı alan hükümetler; ırk, uyrukluk, dini inanç ve dünya görüşü gibi kişilere ait özellikleri dikkate almaksızın bu yardımı gerçek ihtiyaç sahiplerine dağıtacaklarını ve bunun adilane düzenleneceğini garanti etmekle yükümlü tutulacakları gibi, bu yardımların uygulamaları hakkında UNICEF'e haber göndermek mecburiyetindedirler.

Dünya Savaşının sona ermesinden sonra savaştan zarar gören devletlerin çocuklarının durumlarının hissedilir biçimde iyileşmesi ve bu çocuklara milli kuruluş ve kendi vatandaşlarının yakın alakasının artması gibi bazı sebepler dolayısıyla, UNICEF'in 10 Aralık 1950 gayesini gerçekleştirecek prensiplerde değişiklik yapılarak, sadece savaştan zarar gören devletlerin çocuklarından ziyade tüm zaruret halinde olan ve özellikle az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerin çocuklarına yardım öngörülmüştür. 6 Ekim 1953 tarihinde de kuruluşun adı, bugün kullanılabildiği gibi Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (*United Nations Children's Fund*) olarak değiştirilmiştir ancak rumuzu eskisi gibi UNICEF olarak devam etmektedir¹³⁵.

2- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation=UNESCO)

Birleşmiş Milletler Antlaşmasının m. 1/3'teki "ekonomik, sosyal, fikri mahiyetteki milletlerarası davaları çözerek milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek" hükmü ve onu teyit eden m. 55-b ile m. 62 hükümlerini gerçekleştirmek için; İngiliz ve Fransız hükümetlerinin daveti üzerine 1–16 Kasım 1945'te Londra'da toplanan konferans UNESCO'nun kurulmasıyla sona ermiştir.

---

¹³⁵ SEROZAN, 2005, s. 59.

Londra toplantısına iştirak eden devlet temsilcileri; sulh ve düzenin korunmasının insanların eğitimi ile olacağını, İkinci Dünya Savaşındaki nasyonal sosyalist ve faşist terbiye ve eğitim metotlarının genç nesiller üzerindeki yıkıcı tesirlerinin tecrübelerinden hareket ederek gerçek bir dünya barışına ulaşmak için her şeyden önce gençliğe “inhisarcı ve bencil mahiyet taşımayan bir terbiye yolu” göstermenin şart olduğunu ortaya koyan bu hareket; yolunu UNESCO’yu kuran antlaşmanın 1. maddesinde “*Teşkilatın gayesi Birleşmiş Milletler Andlaşmasınının, ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin bütün milletlere tanıdığı adalete, kanuna, insan haklarına ve ana hürriyetlerine dünyaca saygı gösterilmesi için milletlerarası işbirliği eğitim, bilim ve kültür yolu ile sıklaştırılarak barış ve güvenliğin muhafazasına yardım etmektir*” şeklinde ifade edilmiştir. Bunun için UNESCO’nun yapacağı işler de aynı maddenin 2. fıkrasının a, b ve c bentlerinde aynen şöyle sıralanmıştır:

- a) Halk kitlelerinin haber alma vasıtalarına yardım ederek milletlerin birbirlerini karşılıklı olarak tanımalarını ve anlaşmalarını kolaylaştırmak,*
- b) Halk eğitiminin kültürün gelişmesini isteyen devletlerle bu yolda işbirliği yapmak, bilhassa insanlar arasında ırk, cins ayrılığı ve ekonomik veya sosyal bir fark gözetmeksizin herkese eşit eğitim fırsatını sağlamak, bütün dünya çocuklarına hür insanın mesuliyetini idrak ettirecek istikamette terbiye metotları tavsiye etmek,*
- c) Sanat, bilim ve kültür eserlerinin tarihi veya ilmi kıymetteki diğer abidelerin muhafazasına ve korunmasına dikkat, alakalı milletlere bu konuda sözleşmeler akdetmelerini tavsiye, fikir faaliyetinin bütün sahalarında milletlerarası işbirliğini, eğitim, bilim ve kültür temsilcilerinin yayım, sanat eserleri ile laboratuvar malzemesinin ve faydalı her çeşit vesikaların mübadelesini teşvik, bir millet tarafından neşredilen eserlerin diğerleri tarafından da elde edilebilmesi için milletlerarası anlaşmaları teşkil ederek, bilginin muhafazasına, ilerlemesine ve yayılmasına yardım eylemek.*

UNESCO; bu gayeleri gerçekleştirmek için, okul kitaplarının halkı tahrik edici fikirlerden arınması, ilk ve orta dereceli okullarda uluslararası anlayışın tavsiye ve genişletilmesi gayesiyle çalışmalar yapılması, milli olmayan görüş altında eğitim ve ders hakkında bilgi vermek ve tavsiyelerde bulunmak için öğretmenlere yaz seminerleri açılması, WHO, FAO ve IAA teşkilatları ile ortak çalışmalar yaparak ailede, okulda, sanayide çocuğun sağlığının korunması, savaşta zarar görmüş çocuklara yardım

edilmesi gibi tedbirlerin ilk planda, uzun vadeli bir proje olarak da cehaletle mücadelenin ele alınması gerektiğini tavsiye etmiştir.

3- Dünya Sağlık Teşkilatı (World Health Organisation=WHO=OMS)

Uluslararası sağlık teşkilatı kurma fikri oldukça eski olmakla birlikte etkili ve geniş bir teşkilatın meydana gelmesi ancak Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurulmasından sonra gerçekleştirilebilmiştir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Ekonomik ve Sosyal Meclisinin davetiyle 19 Haziran–22 Temmuz 1946 tarihlerinde New York'ta 51 üye devlet, 13 üye olmayan devlet ve bazı uluslararası teşekküllerin temsilcilerinin iştirakiyle toplanan konferans Dünya Sağlık Teşkilatının anayasasını kabul etmiştir.

Çocuk sağlığının korunmasının, geliştirilmesinin teşkilatın esaslarından biri olduğunu savunan WHO, bunu Anayasa'nın 2. maddesinin 1. bendinde: “*Ana ile çocuğun sağlığı ve refahı lehindeki hareketleri ilerletmek ve ana ile çocuğun tam bir değişme halinde bulunan bir muhitte imtizaç halinde yaşamaya olan kabiliyetlerini arttırmak*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu sebeple WHO'nun faaliyetleri sadece salgın veya diğer çocuk hastalıkları etrafında olmamış daha ziyade yeni sıhhi ve sosyal şartları tesis etmek gibi geniş anlamda sağlık bilgilerini arttırmak ve geliştirmek şeklinde olmuştur.

Bütün milletlerin çocuklarının sıhhatinin korunmasının gelecekteki devamlı barış için esaslı bir bağ olduğu ve devletlerin sağlığın korunması, düzeltilmesi ve hastalıklarla mücadele için alınan tedbirlerin farklı olması bütün dünya için bir tehlike olarak kabul edildiği için WHO'nun faaliyetlerini ırk, uyruklu, dini inanç ve dünya görüşleri, ekonomik ve sosyal durumları dikkate almaksızın bütün dünya çocukları üzerinde toplaması gerekmektedir. İşte bu amaçla WHO; bir ülkede kazanılmış olan bilgilerden ve uygulanan tekniklerden diğer ülkelerin de faydalanmasını sağlamak için muhtaç ülkelere uzman müşavirler göndermek, temin ettiği burslarla o ülkenin elemanlarına diğer ülkelerde yeni teknik gelişmeleri öğrenme imkânı sağlamak ve tıp, eczacılık ve salgınların korunması alanlarında uygulama metotlarını birleştirmek, salgın hastalıklar hakkında bilgiler toplayıp yaymak gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.

4- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (Food and Agriculture Organisation= FAO= OAA)

UNRRA, savaş zamanında ve savaş sonrası diğer görevleri yanında savaştan zarar görmüş olan ülkelere gıda ve tarım maddeleri bakımından yardımlarda bulunmuşsa da münhasıran gıda ve tarım maddeleri ile uğraşacak uluslararası bir kuruluşa olan ihtiyaç daima hissedilmekteydi. Bu hususta gerekli hazırlık çalışmaları yapıldıktan sonra, 15 Ekim 1945'te Quebec'te FAO'nun kurulması kabul edilmiştir.

FAO'nun en esaslı gayesi; teşkilata üye olan devletlerin beslenme ve hayat seviyelerinin artırılmasıdır. Dünyanın bir kısmında beslenme yüksek bir seviyedeysen diğer bir kısmında çok düşük bir seviyede bulunmaktadır. İlk planda eksik besin alan milletlerin süt çocukları, çocuklar, gençler, hastalar, gebe ve emzikli kadınlar gibi fiziki durumları itibariyle özel ve seçilmiş besin almak zorunda olan kimselerle gerekli gıda maddelerini alamayacak durumda olan işsizlerin ve az gelirli çok çocuklu ailelerin tehlikeye maruz olduğunu dikkate alan FAO, ilk yardımların bunlara yapılmasını öngörmekte ve üye devletlere bu hususları gerçekleştirmek için teknik yardımlar yapılmaktadır.

21121. Özel Kuruluşlar¹³⁶

Çocuk ve çocuk hakları ile ilgili faaliyetlerde bulunan çok sayıda uluslararası özel kuruluş bulunmaktadır. Bunlar arasında Uluslararası Sosyal Çalışma Konferansı, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Birliği, Uluslararası Ruh Sağlığı, Dünya Gençlik Asamblesi ve özellikle birçok milli kuruluşun ve bu arada Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun üye olduğu Uluslararası Çocukları Koruma Birliğinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte bazı özel kuruluşlar ve hükümet kuruluşlarının faaliyetlerinin diğer ülkelere de uzandığı görülmektedir.

Bu özel karakterli kuruluşlardan Uluslararası Çocukları Koruma Birliği, doğrudan doğruya çocuğu ve çocuk haklarını koruyucu nitelikte olduğu için, yakından incelenmesi faydalı olur kanaatindeyiz.

---

¹³⁶ İNAN, 1968, s. 94-96.

Uluslararası Çocukları Koruma Birliği (Union Internationale de Protection de L'enfance=UIPE)

I. Dünya Savaşının ekonomik ve politik sahada meydana getirdiği sarsıntılar, Avrupa'daki gençlerin zaruret içine dűşmelerine sebep olmuştur ve genç nesilleri açlık ve hastalıklardan korumak ve yersizlikten kurtarmak için uluslararası yardım faaliyetine geçilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. İngiliz Eglantyne Jebb'in insanlığın vicdanına "ocukları Kurtarın" şeklindeki çağrısı her taraftan yardımların yağmasına vesile olmuştur.

1920 yılında bazı ülkelerin temsilcileri Uluslararası Kızılhaç Komitesinin himayesinde Cenevre'de bir araya gelerek tamamen özel nitelikte olan Uluslararası ocuklara Yardım Birliğini (*Union Internationale de Secours aux Enfants=UISE*) kurmuşlardır. Bu kuruluş Papa XV. Benedict tarafından da desteklenmiştir. Bu kuruluş hukuken devam ederken 20 Eylül 1946 tarihinde Brüksel Uluslararası ocukları Koruma Birliği ile birleşerek Uluslararası ocukları Koruma Birliği adını almıştır.

UIPE Tüzüđünün 1. maddesinde, ocuk Hakları Beyannamesinin aynen kabul edildiği belirtilmiş; 2. maddesinde bu beyannamenin esaslarını bütün dűnyaya tanıtmak için çaba sarf etmek, zaruret halinde olan çocuklara yardımda bulunmak, gençlere yardımı arttırmak, çocukların bedeni, fikri ve ruhi gelişmelerini hızlandırmak gayeleri olarak sayılmıştır.

Otuz altı ülkede altmıştan fazla özel kuruluşun üye olduğu UIPE; 1920–1925 yılları arasında I. Dünya Savaşından zarar görmüş olan on beş ülkenin çocuklarına topladığı 100.000.000 ve 1945–1950 yılları arasında II. Dünya Savaşında zarar gören ülkelerin çocuklarına da 170.000.000 İsviçre Frankı yardımda bulunmuştur. İki dünya savaşı arasında 1921–1923 yıllarında Rusya'daki açlık, 1925 ve 1934 yıllarında Japonya'daki deprem, 1935'te Habeşistan'daki savaş, 1937–1938 yılları arasındaki İspanya İç savaşı sebebiyle ve daha sonraki yıllarda benzer çeşitli sebeplerle Suriye, Lübnan, Hindistan, Türkiye, Peru, Kore, İtalya, Almanya, Avusturya'ya para, giyecek, yiyecek, battaniye,

ilaç yardımı ile çocuk yuvaları, dikiş atölyeleri, çırak yurtları, dinlenme yurtları, marangoz atölyeleri gibi tesisler kurarak yardımda bulunmuştur.

Uluslararası Çocuk Merkezi (*International Child Children's Center-ICC*): Fransız Hükümeti ve UNICEF'in iş birliği ile 1949 yılında Paris'te kurulmuş, Dünya çocuklarının sağlığı ve refahı için uluslararası çalışmalara önderlik yapmış olan bir kuruluştur. ICC, malî nedenlerden dolayı 1999 yılında kapatılmıştır. Ancak, Ankara'da yeniden açılmış, Bilkent Üniversitesi Kütüphane Binası'ndaki ofisinde çalışmalarını sürdürmektedir. ICC Dünya'da özellikle *insan hakları (çocuk ve kadın), çocukların, kız çocukların, gençlerin ve kadınların sağlığı, üreme sağlığı, felâketlere hazırlık programları ve sağlık yönetimi* konularında faaliyetler göstermektedir¹³⁷.

Ayrıca şu örgütler de anılmalıdır: *Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Afrika Birliği Organizasyonu (OAU); International Red Cross; Amnesty International; Defence For Children International; Tere des Hommes; Association for Support of Under-aged Victims of Sextourism; Foundation European Network on Street Children Worldwide*¹³⁸.

212. Ulusal Alanda Çocuk Hakları Tarihçesi ve Çocuk Haklarının Korunması Faaliyetleri

Başlangıçtan günümüze kadar aileyi yaşamın ve toplumun temel birimi kabul eden Türklerde, çocuk haklarının kökeni Batılı oluşumlardan çok öncesine dayanmaktadır. Türklerin 10. yüzyılda Müslüman olmalarından önce tarih sahnesine çıkmış olan en önemli devletler; Hun, Göktürk ve Uygur devletleridir. Bu devletlerde çocukların korunması ve eğitilmesi hususunda ortak özellikler vardır: Çocuklar cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin aileleri tarafından benimsenmiş, çok sevilmiştir; toplumun töresine göre eğitilip toplumsallaştırılmıştır; cesaretli, bilgili ve büyüklere saygılı olma ilkeleri

¹³⁷ MÜFTÜ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/muftu.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

¹³⁸ SEROZAN, 2005, s. 59.

doğrultusunda yetiştirilmiştir; göçebe kültüründe usta-çırak ilişkisine göre biçimlendirilmiş yaygın meslek eğitimi içerisinde meslek edinimleri sağlanmıştır¹³⁹.

Türklerin 10. yüzyılda Müslümanlığı kabul etmeleri ile her alanda olduğu gibi çocuğun korunması ve eğitimi alanında da İslam Hukuku etkisini göstermeye başlamıştır.

Felsefe ve çeşitli bilimlerdeki derin görüşleri nedeniyle kendisine Aristo'dan sonra "ikinci öğretmen" denilen Farabi, tıp alanında olduğu gibi eğitime ilişkin görüşleriyle de Batı'yı etkileyen İbnî Sina ve bir sıbyan (çocuk) mektebi öğretmeni olan Amasyalı Hüseyinoğlu Ali; çocukların korunması ve eğitimi konusunda günümüz eğitim düşünürlerinin görüşlerine benzer düşünceler ileri sürmüşlerdir¹⁴⁰. Örneğin İbnî Sina; her çocuğun eğitilmesini istemiş, çocuğun okul içinde kendi yaşıt ve arkadaşlarıyla eğitilmesinin önemini belirtmiş, öğretmenin çocuğun yetenek ve kabiliyetlerini fark etmesi gerektiğini ileri sürmüş, çocuğun zevk ve ilgilerinin genel eğitim ve meslek eğitiminde göz önünde tutulmasını vurgulamış, oyunun çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini belirtmiş ve böylece çocuğun hem ailede korunması ve yetiştirilmesi hem de eğitim hakkı konusunda modern eğitimcilerin (Rousseau, Dewey, Alain, Durkeim) ileri sürdüğü ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin de temel ilkelerinden olan görüşleri yüzyıllar öncesinden ortaya koymuştur¹⁴¹.

Osmanlı Devleti Tanzimat Döneminde çocuk hakları kavramının bazı aydınlarca telâffuz edilmiş olup, "*çocuklarımızın terbiye ve eğitimini daha kendi çocuklarımızın haklarını öğrenmemekle mi başaracağız?*"¹⁴² şeklindeki bir sitem çocuk haklarının uluslararası söyleminden yüzyıl önce dile getirilmiştir. Tanzimat döneminde çocuğun toplumlar için ifade ettiği önemi çocuk eğitimiyle birleştiren kavramsal çalışmalar da

---

¹³⁹ AKYÜZ, 2000, s. 47–48.

¹⁴⁰ AKYÜZ, 2000, s. 11.

¹⁴¹ AKYÜZ, 2000, s. 50

¹⁴² Namık KEMAL, "Aile", İbret Gazetesi, Sayı 56, 18 Ramazan 1289 (1872), s. 2; Ayrıca bu metnin çevirisi ve değerlendirme konusunda bkz.: İsmail DOĞAN, İletişim ve Yabancılaşma, Yazılı Kültürümüzde İlkler, İstanbul, 1998, s. 224–230; ayrıca bkz. İsmail DOĞAN, "Çocuk Hakları Açısından Türkiye'de Çocuk Olgusu", Milli Eğitim Dergisi, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/dogan.htm> (25.12.2007).

yer almaktadır. Bunların en ilginç ve özgün olanı ise *Münif Paşa*'ya ait olanıdır¹⁴³. *Mecmua-i Fünûn*'da yayınlanan çocuk analizi içerikli bir makalesinde; çocuğun topluma hazırlanması hususunun, toplumda tam bir bilinçsizlik ve kayıtsızlık sorunu olduğunu nedenleri ve sonuçlarıyla irdellemektedir¹⁴⁴. Bu açıdan Osmanlı ile Avrupa'nın bir karşılaştırmasını yapan Münif Paşa Avrupa'nın çocuğun eğitimini nedenli ciddiye aldığını ve önemseydiğini şu cümlelerle gözler önüne sermektedir: *Çocuk eğitimi Avrupalı anne ve babalar için çok önemlidir. Çünkü onlar dünyaya getirdikleri çocuklarının her şeyden önce öğrenim harcamaları ile ilgilenmektedirler. Bu çerçevede çocuk, bir süre anne-babalarının bulunduğu yerde okula devam eder. Burada başlangıç bilimlerini (mukaddemât-ı ilmiyeyi tahsil ettikten sonra) öğrendikten sonra büyük üniversiteleri bulunan uzak kentlere gönderilirler. Bu masrafları anne-babalar memnuniyetle karşılamaktadırlar. Üniversite öğrenimini müteakip memleketin en uzak köşesine seve seve hizmete giderler. Çocuklar, özellikleri gereği ilim ve ma'rifetin önemini kavrayamadıklarından oyun ve eğlenceye dalarlar. Bu durumda anne ve baba zaman zaman tatlılıkla, zaman zaman da tatlı sert, onları ilim ve edebe yöneltirler. Devletler de işte böyle, anne-babanın çocuklarına muameleleri gibi, ülke çocuklarını tatlılıkla ilim ve irfana yöneltmenin çarelerini ararlar. Hatta bazı Avrupa devletleri yedi yaşına varmış gerek kız, gerekse erkek çocuklarını mektebe koymayan pederleri (anne babaları) tecrim ile (cezalandırmak suretiyle) ilim ve ma'rifetin yaygınlaşmasına özen gösterirler¹⁴⁵.*

Yukarıda yer verilen ifadelerle Avrupa'da çocuk eğitimine yatırımın, Osmanlı'da ise çocukların küçük yaşlarda evlendirilmelerinin öncelikli olduğuna; çocukların küçük yaşlarda evlendirilmesinde her türlü masrafı göze alan anne-babaların, sıra onların eğitimine geldiğinde masrafları göze alamadıklarına işaret edilmektedir. Münif Paşa bu makalesinde önemli bir hususa değinmektedir: *Çocukların dövülmesi olayı. Çocuk eğitiminde önemli bir yanlış da çocuğun dayak ile eğitilmesidir. Haklarında her türlü iyi muamele gereken çocuklara böyle bir terbiye reva görülmemelidir. Bunun yerine*

---

¹⁴³ Münif Paşa, dönemin Maarif Nazırlığına (Eğitim Bakanlığına) kadar yükselen bir aydın ve düşünce adamıdır.

¹⁴⁴ Mehmet Tahir Münif Paşa tarafından Osmanlıca yazılan *Ehemmiyet-i Terbiye-i Sibyan* (Çocuk Eğitiminin Önemi) isimli makale (*Mecmua-i Fünun*, Sayı 5, İstanbul, 1279, s. 176-185) İsmail Doğan tarafından günümüz Türkçe'ye çevrilmiştir. Bkz.: İsmail DOĞAN, *Çocuk Eğitiminin Önemi* (*Ehemmiyet-i Terbiye-i Sibyan*), *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 151, Temmuz, Ağustos, Eylül 2001.

¹⁴⁵ DOĞAN, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/dogan.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

aşamalı olarak çocuklara şu yöntemler uygulanmalıdır: Öğrencileri, çocukları uygun lisan ile uyarmalı, oturdukları yeri değiştirmeli, bir süre mektepte alıkoymalı, kabahatine göre dersi yirmi otuz kere yazmaya mecbur kılınmalıdır. Esasen dayak çocuk bedenine zarardan çok, onun ruhunu tahrip etmektedir. Bu yöntemin kabul olunmaz yanı da budur. Çünkü genellikle bu tahammül edilemez hareket kendilerine reva görülen çocuklar, zamanla yapılan hakarete alışarak gururlarını da kaybederler¹⁴⁶.

Türklerde çocuğu ve haklarını korumaya yönelik kurumların kurulması 19. yüzyılda başlamıştır¹⁴⁷. Sosyal yardım ve bunun içinde çocuğun korunması uzun süre dini kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devletinde bu sosyal kurumlar, vakıflar bünyesinde oluşturulmuştur¹⁴⁸. Özellikle Osmanlı padişahlarının kurmuş oldukları yetimhaneler, hayırseverlerin kurduğu vakıflar ve evlat edinme, besleme ile ahiretlik gibi geleneksel kurumlar o dönemde kimsesiz ve muhtaç çocukların korunmasına yönelik olarak yapılan önemli hizmetlerdir.

Vakıflardan ayrı olarak, çocuğu bedeni, ruhi, akli ve fikri tehlikelere karşı korumak amacıyla devlet tarafından oluşturulan ilk kurum; muhtaç çocuklarla ilgili ilk önemli düzenleme, Mithat Paşa'nın Tuna valisiyken kimsesiz çocukları barındırmak amacıyla kurduğu "çocuk ıslahhaneleri"dir. Çıkarılan Çocuk Islahhaneleri Nizamnamesi'nin bütün yurttta uygulanması için, Dahiliye Nezareti 1868 yılında bütün valiliklere tamim etmiştir. Niş'te açılan ilk ıslahhaneden sonra Rusçuk'ta, Halep'te, Selanik ve İstanbul'da yenileri açılmıştır. Çocuk Islahhaneleri Nizamnamesine göre; bu ıslahhaneye alınacak çocuklar: yerli, yabancı, İslam, Hristiyan farkı gözetmeksizin ve müsavata riayet edilmek şartıyla 12–13 yaşından yukarı olmayan anasız, babasız, öksüz, yetim olanlar veya ana-babası işten kesilmiş fakir ve zaruret halinde bulunan çocuklar; terbiye ve ıslah edilmek üzere bir ıslahhaneye kabulü istenen analı, babalı, hısımlı akrabalı 13 yaşından aşağı olan çocuklar; 13 yaşından aşağı olup, irtikâp, töhmet ve cinayetle kanunen bir sene ve daha fazla hapsi lazım gelip hükümetin resmi emriyle alınması istenen çocuklardır. Başlangıçta kimsesiz çocuklara meslek edindirmek

¹⁴⁶ DOĞAN, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/dogan.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

¹⁴⁷ <http://www.uslanmam.com/hukuk/202777-cocuk-haklari-ve-cocuk-haklari-sozlesmesi.html> (07.01.2008)'den alıntıdır.

¹⁴⁸ <http://www.uslanmam.com/hukuk/202777-cocuk-haklari-ve-cocuk-haklari-sozlesmesi.html> (07.01.2008)'den alıntıdır.

amacıyla kurulan ıslahhanelerde; sonraları korunmaya muhtaç çocuk ile uyumsuz ve suç işleyen çocuklar da korunmaya başlanmıştır. Kimsesiz, uyumsuz ve suç işleyen çocukların hepsinin, ayırım yapılmaksızın aynı kurumlarda bakımı ve eğitimlerinin sağlanmasının kabul edilmesi ve aynı kurumlarda bakılması oldukça çağdaş bir uygulamadır¹⁴⁹.

Islahhaneleri daha sonra 1873'te kimsesiz çocukların okutulmasını amaçlayan Darüşşafaka ve 1896'da terk edilmiş ya da sokaklarda dilenen çocukları barındırmak amacıyla kurulan Darülaceze kurumları izlemiştir¹⁵⁰. Darülacezeler; sokaklarda dilenen çocuklarla sakat erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılmalrı ve güçlerinin yettiği kadar çalıştırılabilmeleri amacıyla kurulmuştur. Bu müessese ilk defa 1890 yılında Halil Rıfat Paşa'nın Dâhiliye Nazırlığı zamanında düşünülmüş ve dönemin padişahı II. Abdülhamid'in emri ve büyük mali yardımıyla 7 Kasım 1892 tarihinde İstanbul'un Okmeydanı Semtinin Kağıthane sırtlarında temelleri atılmıştır. Birçok tesisleri ile hizmete başlaması 2 Şubat 1896'da mümkün olmuştur. 100–160 çocuğu himaye edecek kapasitede olan bu kurum çocuklara sanat da öğretmek suretiyle onları hayata hazırlamaktaydı¹⁵¹. Bu bağlamda, 1894 yılında çıkarılan “Dilencililiğin Mealine Dair Tüzük” de o dönem için büyük önem taşımaktadır¹⁵².

Korunmaya muhtaç çocukların devlet tarafından korunmasını ve eğitimini amaçlayan ilk ve en önemli adım Meşrutiyet döneminde kurulan Darüleytam (Yetim Yurdu) kurumlarıdır. Dönemin Maarif Nezareti tarafından açılan Darüleytamlar, özellikle Trablus ve Balkan Savaşları sırasında sayıları artan yetimleri korumak ve onların eğitimlerini sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Bu kurumların mali yükünü kaldırmak üzere evlad-ı şüheda vergisi ihdas edilmiştir. Bu kurumların mali kaynaklarını ve buralarda verilen öğretimin niteliğini düzenlemek amacıyla 2 Nisan 1917 tarihinde “Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesi Teşkili ve Müteferiatı Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile Darüleytamlarda çocuklar için tarım ve sanat

---

¹⁴⁹ BALTA, 1998, s. 21; CANAN, 2002, s. 145–146; SAPMAZLI 1943, s. 195; Sevda ULUĞTEKİN, Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1994, s. 45.

¹⁵⁰ BALTA, 1998, s. 21.

¹⁵¹ CANAN, 2002, s. 146.

¹⁵² <http://www.uslanmam.com/hukuk/202777-cocuk-haklari-ve-cocuk-haklari-sozlesmesi.html> (07.01.2008)'den alıntıdır.

öğretiminin yapılması, öğrencilerin çalışma ve emeğinden faydalanmak için şirketlerle ortaklık kurulması gibi önemli hususlar düzenlenmiştir.

1920 yılında Anadolu’da kurulan Ulusal Hükümet, Darüleytamları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlamıştır. Bu Bakanlık, işi bir koruma meselesi değil, eğitim meselesi saymış ve kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bırakmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, evlad-ı şüheda vergisi olarak tütünden elde edilen geliri genel bütçeye eklemiş ve kurumları şehir ve köy yatılı okulları haline sokmuştur. Bilahare özel idareye devredilen bu kurumlar devam ettirilememiştir¹⁵³. Darüleytamlar 10 Haziran 1926 tarihinde 931 sayılı Kanun¹⁵⁴ ile kapatılmıştır. Darüleytamlar savaş sonrasında yoksul ve kimsesiz durumda kalan çocuklar sorununu ülke koşulları çerçevesinde önemli ölçüde çözmelerinin yanı sıra Türkiye’de devletin çocuk sorununa yönelik politikalarını da büyük ölçüde etkilemiş ve bu politikaların vazgeçilmez özünü oluşturmuştur. Darüleytam anlayışı çerçevesinde, korunmaya muhtaç çocuklar kapsamına sadece yoksul ve sorunsuz çocuklar alınmıştır. Sınırlı sayıda çocuğu korunmaya muhtaç kabul ederek kurum bakımından yararlandırması; çocuk sorununa bütünsel açıdan bakmayı engellemiş, bunun yanı sıra çocuk mahkemelerinin ve ihtiyaç duyulan diğer hizmetlerin oluşturulamamasındaki önemli nedenlerden birisi haline gelmiştir¹⁵⁵.

Çocukları korumaya yönelik bu gelişmeleri Çocuk Esirgeme Kurumu’nun kurulması takip etmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda ölen, sürgün edilen, esarete kalan kişilerin ardından kimsesiz çocukların sayısının artması ve bunlardan önemli bir kısmının sefalet içinde sokağa dökülmüş olması üzerine; Osmanlı Devleti’nin Washington Büyükelçisi Ahmed Muhtar Bey ile Besim Ömer Paşa harekete geçmiştir. Böylece İstanbul’un işgali sırasında, 1916 yılında Beyazıt’ta “Süt Damlası” kurulmuştur. Bu ilk adım; daha sonra Ankara’da, Himaye-i Eftal Cemiyeti’nin kurulmasında örnek teşkil etmiştir. Bu cemiyet daha sonra Çocuk Esirgeme Kurumu adını almıştır¹⁵⁶.

¹⁵³ BALTA, 1998, s. 22–23; CANAN, 2002, s. 146–149; ULUĞTEKİN, 1994, s. 46–47.

¹⁵⁴ Öksüz Yurtları Teşkilatı Hakkındaki 2 Nisan 1333(1917) tarihli Kanunun İlga ve Mezkur Yurtlar Hesabatının Tasfiyesine Dair Kanun, R.G. 03.07.1926, Sayı 410.

¹⁵⁵ BALTA, 1998, s. 23.

¹⁵⁶ CANAN, 2002, s. 149–150.

1929 yılının Türkiye'deki çocuklar için çok özel bir önemi vardır. Dünyanın çocuklara ithaf edilen ilk bayramı, *23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı* ilk kez bu tarihte kutlanmaya başlanmıştır. Ancak 1929 yılının Türk çocukları için tarihi bir anlamı daha vardır: 1929'un Nisan ayında dokuz maddelik bir talep listesi hazırlayan 4 bin çocuk ilk kez Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başvurarak haklarını istemiştir¹⁵⁷.

Cumhuriyet Döneminde çocukların korunması amacıyla yapılan ilk yasal düzenleme 1926 yılında kabul edilen 743 sayılı Türk Medeni Kanunudur; çocuğun korunmasına yönelik düzenlemelere örnek olarak m.272, 273, 274 ve 277 maddeleri verilebilir.

Yine 1926'da çıkarılan Türk Ceza Kanununda da çocuğun korunması ve istismarının önlenmesine yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Suç işleyen çocuğun korunmasını düzenleyen hükümler m. 53, 54 ve 55'te; çocuğun mağdur olması nedeniyle korunmasını düzenleyen hükümler ise m.180, 182, 414, 436, 457, 473 vd. maddelerde yer almıştır. Ancak Ceza Kanununun Türk Hukuk düzenine, korunmaya muhtaç çocuklar ile suçlu çocukların ayrı olarak ele alınması şeklinde bir düzenleme getirmesi sonucunda, çocukla ilgili politikalarda bütünsellik ilkesinden uzaklaşmış ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili sosyal refah sistemi ile suçlu çocuklarla ilgili adalet sistemi birbirinden kopuk olarak gelişme göstermiştir¹⁵⁸.

MK. ve TCK. ile çocuğun maddi ve manevi bakımdan korunmasına yönelik olarak hukuki düzenlemenin başlamasının ardından, 24.04.1930 tarihinde 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte ilk defa, ailelerinden kopan ve korunmaya muhtaç duruma gelen çocukların, idare hukuku kapsamına alınması uygulaması başlamıştır. Bu kanuna göre; yedi yaşın altındaki çocuklardan metruk, öksüz veya babası, anası hayatta olan çocuklara hizmet veren kurumlar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının denetimine tabi tutulmuştur (m. 158). Ayrıca metruk durumda bulunan çocukların altı yaşını dolduruncaya kadar mahalli belediyeler ve

---

¹⁵⁷ Radikal Gazetesi'ndeki 14 Ocak 2007 tarihli yazı için bkz.:

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=209992> (04.01.2008)'den alıntıdır.

¹⁵⁸ BALTA, 1998, s. 23-24; ULUGTEKİN, 1994, s. 48-49.

belediye olmayan yerlerde, köy ihtiyar heyetleri tarafından korunmak zorunda olduğu da hükme bağlanmıştır (m. 161).

03.04.1930 tarihinde kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanununa¹⁵⁹ göre ise belediyeler, bırakılmış ve bulunmuş çocukları koruyup gözetmek ile yükümlü tutulmuşlardır (m. 15/b.19).

14.07.1934 tarihinde kabul edilen 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu¹⁶⁰ ile bu kanuna göre çıkarılan ve aynı adı taşıyan tüzüğe¹⁶¹ göre; polis, yardıma muhtaç çocuklara yardım etmek ve kaçan, kaybolan çocukları sosyal yardım kurumlarına ya da mahalli belediyelere teslim etmekle yükümlü tutulmuştur.

İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda, sosyal alanda yapılan gelişmeler Türkiye’de de görülmeye başlanmış ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili bir takım önemli tedbirler alınmaya başlanmıştır. Öncelikle çocukların korunmasını amaçlayan hükümlerin mevzuatta dağınık olarak yer alması ve devletin yardım ve gözetimi olmadan bu sorunun çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine 23.05.1949 tarihinde 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu¹⁶² çıkarılmıştır. Türkiye’de çocuğun ve haklarının korunmasıyla ilgili olarak çıkarılan ilk özel kanun olan bu Kanun; uygulanmasında bazı aksaklıklar yaşanması nedeniyle, 24.05.1957 tarihinde 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu¹⁶³ ile yürürlükten kaldırılmıştır. 6972 sayılı Kanun; sadece kimsesiz çocukları kapsamına almıştır ve bunun sonucu olarak da suçlu çocuk-korunmaya muhtaç çocuk ayrımını ortadan kaldırmadığı gibi, suçlu veya suçsuz tüm çocukların refahı amacına da hizmet edememiştir. Ayrıca 0–6 yaş grubundaki çocukların korunması görevini Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na, 7–18 yaş grubundaki çocukların korunmasını ise Milli Eğitim Bakanlığı’na bırakarak çocuğun bir bütün olarak ele alınmasını zorlaştırmıştır. Aynı dönemde, haklarında korunma kararı verilen çocukların yetiştirilmesi yetkisi de Koruma Birlikleri’nin kurmuş oldukları kurumlar ile Çocuk Esirgeme Kurumu arasında bölünmüştür¹⁶⁴.

---

¹⁵⁹ R. G. 14.04.1930, Sayı1471.

¹⁶⁰ R. G. 14.07.1934, Sayı 2751.

¹⁶¹ Bakanlar Kurulu Kararı 07.04.1938, Sayı 2/8501; R. G. 25.04.1938, Sayı 3890.

¹⁶² R. G. 27.05.1949, Sayı 7214.

¹⁶³ R. G. 24.05.1957, Sayı 9615.

¹⁶⁴ BALTA, 1998, s. 24–25; ULUĞTEKİN, 1994, s. 51.

24.05.1983 tarihinde kabul edilen 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile 6972 sayılı Kanunu yürürlükten kalkmıştır. 2828 sayılı Kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri ve Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu birleştirilmek suretiyle; yerine kamu tüzel kişiliğine sahip olan Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur. Bunun sonucunda ise yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlar arasında paylaşılan korunmaya muhtaç çocuğa hizmet verme yetki ve görevi, devletçi bir yaklaşımla sadece SHÇEK'e bırakılmıştır ve korunmaya muhtaç çocuğun tespiti, incelenmesi, bakım ve gözetimi konularında SHÇEK'e geniş yetkiler verilmiştir¹⁶⁵.

07.11.1979 tarihinde kabul edilen Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun (ÇMK) 01.06.1982 tarihinde yürürlüğe girmiş, yasada öngörülen çocuk mahkemeleri 1988 yılında kurulmuştur. ÇMK, suç işleyen ve korunmaya muhtaç olan çocukları ıslah ve eğitim amacıyla çıkarılmış olan bir kanundur¹⁶⁶. Kanunun kabulü ile çocuk yargılamasına özel bir statü kazandırılmıştır.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirlerin, suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usul ve esasları ile çocuk mahkemelerinin kuruluş görev ve yetkileri düzenlenmiş olup 2253 sayılı ÇMK'da düzenlenen hususları da kapsayacak şekilde daha kapsamlı hale gelmiştir¹⁶⁷.

12.10.1983 tarihinde kabul edilen 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu (ÖMÇK)¹⁶⁸, sadece özürlü çocuklara ilişkin olarak hazırlanmıştır. Bu kanunla özürlü çocukların eğitilmeleri, iş ve meslek sahibi olabilmeleri ayrıca çevre ve topluma

---

¹⁶⁵ BALTA, 1998, s. 26; Sevgi Usta SAYITA, "Çocuk Hakları", T.B.B.-UNICEF-BAROLAR işbirliğinde Düzenlenen Çocuk Hakları Komisyonlarının Kurulması ve Güçlendirilmesi Projesi. Oturumlarda Ele Alınan Konulara İlişkin Makaleler (2004), s. 5.

¹⁶⁶ BALTA, 1998, s. 26.

¹⁶⁷ Mustafa ARTUÇ ve Cemil GEDİKLİ, Yeni İçtihatlarla TCK-CMK-CGİK ve Çocuk Koruma Kanunu ile Getirilen Yenilikler, Kartal Yayınevi, Ankara, 2006, s. 601.

¹⁶⁸ R. G. 15.10.1983, Sayı 18192.

uyum sağlayabilmelerine yönelik esaslar düzenlenmiştir. 1986 yılında ise çıraklık ve mesleki eğitim kanunu çıkarılmıştır¹⁶⁹.

Aile içi şiddeti önlemek amacıyla 14.01.1998 tarihinde kabul edilen 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun¹⁷⁰, ailesi tarafından istismara uğrayan çocukların korunması amacını gerçekleştirmeye yönelik önemli bir adımdır¹⁷¹.

Türkiye’de çocukların anayasal güvenceye kavuşturulması ise 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. Bu anayasa ile hukuk mevzuatına giren sosyal haklar ve sosyal devlet ilkesinden hareketle, devlet ve diğer kamu kuruluşları çocuğun korunması için gereken tedbirleri almakla görevlendirilmiştir (m. 35/2).

1982 Anayasası ile de cumhuriyetin temel niteliği olmaya devam eden sosyal hukuk devleti ilkesi gereğince, çocukların korunması hususundaki düzenlemelere devam edilmiştir. Ancak sosyal hukuk devletinin dayanaklarından biri olan sosyal güvenlik görevi devletin mali gücüyle sınırlandırılmıştır. Buna göre devlet mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde ve ekonomik istikrarın korunmasını da gözetmek suretiyle anayasanın sosyo-ekonomik alanda kendisine verdiği görevleri yerine getirecektir (m. 65)¹⁷².

Türk Hukuk düzeni incelendiğinde, çocuğun öneminin ve gereksinimlerinin dikkate alındığı görülmektedir. Ancak bunların uygulamaya geçirilmesinden kaynaklanan bazı sorunlar söz konusudur. Uygulamada etkin ve verimli örgütlenme biçiminin olmaması, görev-yetki ve sorumlulukların açıkça tanımlanmaması, uygulamanın alanının uzmanı olan nitelikli personelle desteklenmemesi, ayrılan malî olanaklarının yetersizliği, ulusal bir eylem plânının olmaması, hedef ve stratejilerin anlaşılır biçimde belirlenmemesi, hizmetlerde sorumluluğu olan kurum ve kuruluşların etkili bir koordinasyon ile ekip çalışması içine girmemeleri, istatistikî verilerin yetersizliği vb. olumsuzlukların giderilmesi; hizmetlerin sürekliliği, etkinliği ve yeterliliğinin sağlanması ile mümkün olacaktır¹⁷³.

---

¹⁶⁹ <http://www.uslanmam.com/hukuk/202777-cocuk-haklari-ve-cocuk-haklari-sozlesmesi.html> (07.01.2008)’den alıntıdır.

¹⁷⁰ R. G. 16.01.1998, Sayı 39.

¹⁷¹ BALTA, 1998, s. 27.

¹⁷² BALTA, 1998, s. 27–28.

¹⁷³ <http://www.nuveforum.net/197-cocuk-haklari/10516-cocuk-haklari-ve-egitim/> (07.01.2008)’den alıntıdır.

3. ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN ULUSLARARASI BELGELER

30. Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi¹⁷⁴

Uluslararası Kadınlar Meclisi'nin çabaları sonucu 26 Eylül 1924'de Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik yapılan ilk düzenlemedir ve bu bildiri Türkiye Cumhuriyeti adına Atatürk tarafından imzalanmıştır.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi beş maddeden oluşmaktadır¹⁷⁵. Cenevre Bildirisi'nde; çocukların doğal biçimde gelişmesine olanak sağlanması, aç çocukların beslenmesi, hasta çocukların tedavi edilmesi, terk edilmiş çocukların korunması, felaket anında yardımın öncelikle çocuğa yapılması, çocukların her türlü istismara karşı korunması ve kardeşlik duyguları içinde eğitilmeleri gerektiği belirtilmiştir.

Bu bildiri sonraki yıllarda genişletilmiş ve 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na kabul edilen Çocuk Hakları Beyannamesi'nin temelini oluşturmuştur.

---

¹⁷⁴ Burada sunulan bilgiler http://tr.wikipedia.org/wiki/Cenevre_%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1_Bildirisi (04.01.2008)'den alınmıştır.

¹⁷⁵ Cenevre Bildirisi: "Umum Milletlerin erkek ve kadınları insanlığın haiz olduğu en mutena şeyi çocuğa vermeğe mecbur bulunduğunu rizki, milli ve dini her türlü telkinler haricinde bir vazife olmak üzere kabul atiklerini Cenevre Beyannamesi ismi verilen bu Çocuk Hakları beyannamesi ile tasdik ederler.

1- Çocuk bedeneni ve ruhen tabii bir suretle meşvurümü bulmağa müsait şartlar içinde bulundurulmalıdır.

2- Açılan çocuk beslenmelidir. Hasta çocuk tedavi edilmelidir. Fikren geri kalan çocuk teşci edilmelidir. Yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmelidir. Yarı terkedilmiş çocuk himaye altına alınmalı ve yardım görmelidir.

3- Çocuklar felaket zamanında en evvel yardım görmelidir.

4- Çocuk hayatını kazanabilecek bir hale getirilmelidir ve her türlü istismara karşı siyanet edilmelidir.

5- Çocuk en mutena meziyetlerinin kardeşlerinin hizmetine vakıf edilmesi lazım geleceği hisleri ile büyütülmelidir"

31. 20 Kasım 1959 Tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi¹⁷⁶

1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen *Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi*, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi* olarak güncellenmiştir¹⁷⁷. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1959 yılında daha iyi bir yaşam, mutlu bir çocukluk dönemi için *Çocuk Hakları Beyannamesi*'ni yayınlamıştır.

Çocukların erişkinden farklı fiziksel, fizyolojik, davranış ve psikolojik özellikleri olduğu, sürekli büyüme ve gelişme gösterdiği bilincinin yerleşmesi, çocukların bakımının bir toplum sorunu olduğu ve bilimsel yaklaşımlarla herkesin bu sorumluluğu yüklenmesi gerektiği düşüncesi ile kabul edilen Beyanname on ilkeden oluşmaktadır:

1. *Tüm dünya çocukları bu bildirgedeki haklardan din, dil, ırk, renk, cinsiyet, milliyet, mülkiyet, siyasi, sosyal sınıf ayrımı yapılmaksızın yararlanmalıdır.*
2. *Çocuklar özel olarak korunmalı, yasa ve gerekli kurumların yardımı ile fiziksel, zihinsel, ahlaki, ruhsal ve toplumsal olarak sağlıklı normal koşullar altında özgür ve onuru zedelenmeyecek şekilde yetişmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda çocuğun en yüksek çıkarları gözetilmelidir.*
3. *Her çocuğun doğduğu anda bir adı ve bir devletin vatandaşı olma hakkı vardır.*
4. *Çocuklar sosyal güvenlikten yararlanmalı, sağlıklı bir biçimde büyümesi için kendisine ve annesine doğum öncesi ve sonrası özel bakım ve korunma sağlanmalıdır. Çocuklara yeterli beslenme, barınma, dinlenme, oyun olanakları ile gerekli tıbbi bakım sağlanmalıdır.*
5. *Fiziksel, zihinsel ya da sosyal bakımdan özürlü çocuğa gerekli tedavi, eğitim ve bakım sağlanmalıdır.*

¹⁷⁶ <http://www.cocukhaklari.net/> (04.01.2008)'den alıntıdır.

¹⁷⁷ Emine AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirgesi ve Türk Hukuk Sistemi", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 13, Sayı 1-2 (1980), ss. 339-360; Çocuk Hakları Bildirgesi, 20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Bu bildirgenin temeli olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararı ile benimsenmiş ve ilan edilmiştir.

6. Çocuğun kişiliğini geliştirmesi için anlayış ve sevgiye gereksinimi vardır. Anne ve babasının bakımı ve sorumluluğu altında her durumda bir sevgi ve güvenlik ortamında yetişmelidir. Küçük yaşlarda çocuğu annesinden ayırmamak için bütün olanaklar kullanılmalıdır. Ailesi ve yeterli maddi desteği olmayan çocuklara özel bakım sağlamak toplumun ve kurumların görevidir. Çocuk sayısı fazla olan ailelere devlet yardımı yapılmalıdır.

7. Genel kültür ve yeteneklerini, bireysel karar verme gücü, ahlaki ve toplumsal sorumluluğu geliştirecek ve topluma yararlı bir üye olmasını sağlayacak eğitim hakkı verilmelidir. Bu eğitimde sorumluluk önce ailenin olmalıdır. Eğitimin ilk aşamaları parasız ve zorunlu olmalıdır.

8. Çocuk her koşulda koruma ve kurtarma olanaklarından ilk yararlananlar arasında olmalıdır.

9. Çocuklar her türlü istismar, ihmal ve sömürüye karşı korunmalı ve hiçbir şekilde ticaret konusu olmamalıdır. Çocuk uygun bir asgari yaştan önce çalıştırılmayacak, sağlığını ve eğitimini tehlikeye sokacak fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişmesini engelleyecek bir işe girmeye zorlanmayacak ve izin verilmeyecektir.

10. Çocuk ırk, din ya da başka bir ayrımcılığı teşvik eden uygulamalardan korunacaktır. Anlayış, hoşgörü, insanlar arası dostluk, barış ve evrensel kardeşlik ortamında enerji ve yeteneklerini diğer insanların hizmetine sunulması gerektiği bilinciyle yetiştirilmelidir.

32. 20 Kasım 1989 Tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen *Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi*, 20 Kasım 1959 tarihinde *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi* olarak güncellenmiştir. Bu *Beyanname*'den daha geniş kapsamlı olan *20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* 2 Eylül 1990'da yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmenin izleme organı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesidir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, sözleşme uyarınca taraf devletlerce sunulması gereken ilk ve periyodik raporlarla ilgili kılavuz hazırlamıştır. Söz konusu kılavuzda taraf devletlerin sözleşme ilke ve hükümlerinin öğrenilmesini sağlamak amacıyla alınan ve öngörülen önlemleri belirtmeleri istenmiştir¹⁷⁸. Sözleşmenin ulusal, yerel, azınlık veya yerli dillere çevrilme ölçüsü, sözleşmeyi genel kamuoyuna ilan etmek için alınan önlemler, rapor döneminde yapılan parlamento veya hükümet toplantıları, atölye çalışmaları, seminer, sözleşmeyi açıklayan radyo ve televizyon programlarının ve basılı yayınların sayısı, sözleşmenin okul müfredatlarına yansıtılma ve ana baba eğitimi, programlarında dikkate alınma ölçüsü, sözleşme hakkında kamu görevlilerine eğitim verilmesinin yanında öğretmenler, yargıçlar, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları gibi çocuklarla ve çocuklar için çalışan meslek gruplarının eğitilmesi amacıyla alınan önlemler, sözleşmenin tanıtılması kampanyalarına hükümet dışı kuruluşların katılımının sağlanması konusunda bilgiler taraf devletlerden talep edilmiştir¹⁷⁹. Bu Sözleşmenin Türkiye'deki uygulamalarının izlenmesi ve koordinasyonundan SHÇEK Genel Müdürlüğü sorumludur.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme önsöz ve üç kısımdan oluşmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin önsözünde, Birleşmiş Milletlerin temel ilkeleri ile insan hakları sözleşmeleri ve bildirgelerinin bazı maddelerine gönderme yapılmış, savunmasız konumları nedeniyle çocukların özel bir özene ve korunmaya gereksinim duydukları belirtilmiştir. Önsözde; toplumun temel birimi olan ailenin koruma ve yardım görmesi gerekliliği belirtilerek, çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış ortamını üreten aile ortamında; barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesi gerekliliğine değinilerek; gerek dünyaya gelmeden önce gerekse sonrasında yasal açıdan ve diğer açılardan korunması gerektiği ifade edilmiştir¹⁸⁰. Çocukları koruma sorumluluğunun ilk önce aileye ait olduğu, devletin de aileye bu konuda yardım

---

¹⁷⁸ Hülya ARAS, Filiz BİRİNCİ ve Fatma Özdemir ULUÇ: "İkinci Uluslararası Eğitimde Çocuk Hakları Konferansı", Milli Eğitim Dergisi, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/arasbirinciuluc.htm> (25.12.2007).

¹⁷⁹ Rachel HODGKIN ve Peter NEWELL, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, (Çeviri), UNICEF, 1998, s. 562; ARAS ve diğerleri, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/arasbirinciuluc.htm> (25.12.2007).

¹⁸⁰ Oğuz POLAT, "Çocuk Hakları", <http://www.bolbilgi.com/cocuk-haklari-prof-dr-oguz-polat-geri-cocuk-t117912.html?s=cd0ca3a336261f3266fcf44df688fbf7&amp> (07.01.2008)'den alıntıdır.

edeceği vurgulanmıştır¹⁸¹. Çocuk haklarının güvenceye alınmasında uluslararası işbirliğinin belirleyici rolü, yine aynı bölümde değinilen hususlar arasındadır.

Sözleşme'nin birinci kısmında; 18 yaşından küçük çocukların yaşatılmaları, geliştirilmeleri, korunmaları ve katılımlarının sağlanması için sahip olmaları gerekli haklar ile bunların gerçekleştirilmeleri için devletlere düşen görevler düzenlenmiştir (m. 1-41¹⁸²).

İkinci ve üçüncü kısımlarda; Sözleşme'de yer alan hakların taraf devletlerce uygun araçlarla yetişkinlere ve çocuklara yaygın biçimde öğretilmesi yükümlülüğü belirtildikten sonra, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesine ve Sözleşme'ye uyulmasının izlenmesine ilişkin kurallara yer verilmiştir (m. 42-54)¹⁸³.

Çocuklar için ortak iyinin elde edilmesi bu belgede öneri biçiminde yer almaktadır¹⁸⁴. Ayrım gözetmeme (m. 2), çocuğun en yüksek yararı (m. 3), yaşam hakkı, gelişme hakkı (m. 6) ve çocuğun görüşlerine saygı (m.12) sözleşmenin temel ilkelerini oluşturmaktadır¹⁸⁵. Sözleşme'de yer alan diğer ilke ve hükümler yaşam, gelişme, korunma ve katılım üst başlıkları altında toplanmaktadır. Sözleşmenin 42-54. maddeleri uygulama esaslarını içermektedir. Kuşkusuz sözleşmenin hayata geçirilmesinde 42. maddenin önemi büyüktür. Bu madde taraf devletlere, sözleşmenin ilke ve hükümlerinin çocuklar ve yetişkinlere yaygın olarak öğretilmesini sağlama yükümlülüğü getirmiştir¹⁸⁶.

Sözleşmede, çocuğun ayrımcılıktan korunması, yüksek yararının gözetilmesi, haklarının uygulanması için tüm olanakların kullanılması, ana-babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişmesine saygı gösterme, yaşam ve gelişmesinin güvence altına alınması, isim alma ve vatandaşlık edinme hakkına sahip olması, çocuğun kimliğinin korunması, anne-baba ile birlikte yaşama hakkı, ailenin yeniden birleşmesi,

---

¹⁸¹ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm>, (25.12.2007)'den alıntıdır.

¹⁸² AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm>, (25.12.2007)'den alıntıdır.

¹⁸³ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm>, (25.12.2007)'den alıntıdır.

¹⁸⁴ <http://www.nuveforum.net/197-cocuk-haklari/10516-cocuk-haklari-ve-egitim/> (07.01.2008)'den alıntıdır.

¹⁸⁵ ARAS ve diğerleri, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/arasbirinciuluc.htm> (25.12.2007).

¹⁸⁶ ARAS ve diğerleri, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/arasbirinciuluc.htm> (25.12.2007).

çocukların yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılmasının önlenmesi, çocuğun görüşlerini özgürce ifade edebilmesi, düşünce-vicdan ve din özgürlüğüne saygı gösterilmesi, dernek kurma ve katılma hakkı, bilgi ve belgelere ulaşma hakkı ve zararlı yayınlardan korunması, çocuğun yetiştirilmesinde ailenin sorumluluğu ve devletin desteğinin sağlanması, çocuk istismarı ve ihmalinin önlenmesi, ailesiz çocukların korunması, evlât edinmede çocuğun yararının gözetilmesi, mülteci çocuklara özel koruma ve yardım sağlanması, özürlü çocukların onurlu bir yaşam sürmesi için bakım ve eğitim olanaklarına kavuşturulması, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinden en üst düzeyde yararlanma, çocuğun yeterli bir yaşam standardına ulaşmasının sağlanması, çocuğun eğitim hakkı ve hedeflerinin geliştirilmesi, azınlıklara ve yerli halklara mensup çocukların kendi kültürlerinden yararlanması ve dinlerinin gereğini yerine getirmesi, dinlenme-boş zaman değerlendirme ve kültürel etkinliklere katılımlarının sağlanması, çocuk işçilerin çalışma koşullarının ve yaş sınırının saptanması, çocukların uyuşturucu ve psikoaktif maddelerden korunması, cinsel istismar, fuhuş ve sömürüden korunması, işkence ve özgürlükten yoksun bırakmanın önlenmesi, silâhli çatışmalardan korunma ve yeniden sağlığa kavuşturucu bakımın sağlanması, yargılamaya ilişkin haklarının korunması, çocuk hakları ile ilgili geçerli ulusal ve uluslararası yasalarda yer alan standartlardan daha üstün standarda sahip olanların geçerli olması ilkeleri üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Dünya çocuklarının esenliği için benimsenen vizyon, hakları güvence altına alınan ve korunan tüm çocukların sağlıklı ve kaliteli bir yaşam sürmesi, toplumsal hayata nitelikli ve mutlu bireyler olarak katılmalarının sağlanması olmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesi, bu bağlamda ülkelerce yapılacak çalışmaları yönlendirmek üzere çeşitli ilkeler ortaya koymaktadır¹⁸⁷.

Görüldüğü üzere Sözleşme hükümleri çocuk haklarıyla ilgili dört temel alanı kapsamaktadır¹⁸⁸:

---

¹⁸⁷ POLAT, <http://www.bolbilgi.com/cocuk-haklari-prof-dr-oguz-polat-geri-cocuk-t117912.html?s=cd0ca3a336261f3266fcf44df688fbf7&amp> (07.01.2008)'den alıntıdır.

¹⁸⁸ AKARSLAN, 1998, s. 38-39; AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm>, (21.06.2007)'den alıntıdır; Gökçen ÖZER, "Eğitim Sisteminin Çocuk Hakları Açısından Değerlendirilmesi", http://64.233.183.104/search?q=cache:0T5OybVklIBsJ:www.canakkaleram.gov.tr/download/diger_dokumanlar/egitim_sistemi_ve_cocuk_haklari.ppt+cocuk+egitim+hak&hl=tr&ct=clnk&cd=68&gl=tr (07.01.2008)'den alıntıdır.

Ayrımcılığın Önlenmesi: Ayrımcılık; insanların haklara ve özgürlüklere eşit biçimde sahip olmalarını ve haklardan ve özgürlüklerden eşit biçimde yararlanmalarını önleme amacı taşıyan ya da fiilen bu neticeyi veren herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih yapılmasıdır. Haklar ve özgürlüklerden eşit biçimde yararlanma her durumda tıpatıp aynı tutumun alınması anlamına da gelmez. Dolayısıyla ayrımcılığın önlenmesi ilkesi; belirli bir kesime mensup çocuklara yönelik tutum ve muamelelerde makul ve nesnel ölçütlerde olan meşru farklılaşmaları ve hak eşitsizliğini düzeltici olumlu eylemleri engellemez. Bu bağlamda Taraf Devletler; Sözleşme’de yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa kendilerinin, ana-babalarının, vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka düşünceler, doğuş ve diğer statüler gibi nedenlerle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler (m. 2). Bununla birlikte, Sözleşme çerçevesinde meşru bir amaca yönelik olarak benimsenen tutumlardaki farklılaşma ayrımcılık anlamına gelmez.

Ayrımcılık yasağı ilkesinin yasalarda yer alması uygulama bakımından gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Taraf devletlerin ayrımcılığı önleme yükümlülükleri aktif bir yükümlülük olup; inceleme, planlama, yasa çıkarma, izleme, bilinç ve duyarlılık geliştirme, eğitim ve bilgilendirme, eşitsizlikleri azaltmaya yönelik önlemlerin izlenmesini de içeren bir dizi etkinliği de kapsamaktadır.

Yaşam ve Gelişme: Yaşam hakkı; kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi ve varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olabilmesi hakkıdır. Her çocuk yaşam hakkına sahiptir (m. 6).

“Gelişme” kavramı çocuğun yetişkinlik dönemine hazırlanması ve çocukluk dönemi için elverişli koşulların oluşturulması anlamına gelir. Sözleşme’ye göre devletler çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, psikolojik ve toplumsal gelişimini insanın saygınlığı ile uyumlu biçimde gözetip, çocuğun toplumda özgür bir birey olarak yaşamını sürdürmesi için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür (m. 27).

Taraf Devletler çocuğun yaşam ve gelişimini mümkün olan en üst düzeyde güvence altına almak zorundadır.

Çocuğu cinsel istismar ve sömürü dâhil her türlü şiddetten koruyan Sözleşme hükümleri, çocuğun yaşamı ve azami gelişmesi açısından önemlidir. Sözleşme'nin getirdiği yükümlülüklerin çoğu, özellikle sağlığa, yeterli yaşam standartlarına, eğitime ve boş zamana ilişkin yükümlülükler çocuğun gelişmesi ile ilgilidir.

Çocuğun En Yüksek Yararının Korunması: Çocuğun en yüksek derecede menfaatinin ve güvenliğinin bedensel, zihinsel, duygusal, ahlaksal, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuksal bakımlardan korunması ve geliştirilmesidir.

Sözleşme'ye göre; kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, “çocuğun en yüksek yararı” temel düşüncedir. Taraf devletler; ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, çocuğun esenliği için gerekli koruma ve bakımı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.

Çocuğun Görüşlerine Saygı Gösterilmesi ve Katılım Hakkı: Çağımızda ideal yönetim modeli demokrasidir. Demokrasinin temel prensipleri katılımcılık, insan hak ve özgürlükleri, çoğulculuk ve hukukun üstünlüğüdür. Bireyler doğumlarından itibaren ailede ve toplumda bu prensipler içinde büyümezlerse yetişkin olduklarında bu kavramlara göre yaşayamazlar. Bu nedenle demokrasi toplumunun bireyinin içinde yetişmesi gereken kurallar Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de belirlenmiştir. Bu bağlamda katılım hakkı ilk kez Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile gündeme gelmiştir. Sözleşme'de belirli bir görüş oluşturma yeteneğine sahip her çocuğun, kendini ilgilendiren bütün konularda görüşlerini serbestçe ifade edebilmesi, bu görüşlere yaşı ve olgunluk derecesi göz önüne alınarak gereken önemin verilmesi öngörülmüştür (m. 12). Ayrıca çocuğa kendisini ilgilendiren herhangi bir adli ve idari kovuşturmada doğrudan doğruya veya temsilci aracılığıyla ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilme hakkı tanınmaktadır. Bu hak çocuğa kendi başına geleceğini tayin hakkını değil, kararlara katılma hakkını verir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi taraf devletlere; genel politikaların belirlenmesinde, aile ortamında, çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmada, medyada, okul ortamında çocukların katılım haklarının sağlanmasını önermektedir.

33. Diğer Sözleşmeler¹⁸⁹

Çocuk haklarıyla ilgili gelişmeler 20 Kasım 1989'da New York'ta Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çok sayıda devletçe benimsenip kabul edilmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır¹⁹⁰.

Lahey (Den Haag) Antlaşmalarının ele aldığı en önemli konulardan biri çocuklara bakım nafakası bağlanmasında hangi ulusal yasanın uygulanacağı ve bu konudaki yargısal kararların tanınmasına ilişkindir. Bu konuda 1956–1958 anlaşmalarının ardından altı anlaşma daha yapılmıştır: Küçüklerin Korunmaları (1961), Evlat Edinme (1965–1993), Bakım Nafakası (1973), Çocuk Kaçırma (1980–1998). Türkiye Cumhuriyeti bu anlaşmaların tamamını imzalayıp onaylamıştır ve yürürlüğe sokmuştur.

Ayrıca çocukların velayetine ilişkin kararların tanınması ve tenfizi ile çocukların velilerine iadeleri konusunda Avrupa Konseyi bünyesinde de 1980 ve 1997 yıllarında iki anlaşma yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu anlaşmaları onama yasasıyla iç hukukuna aktarmıştır. Çocuklarla ilgili bu uluslararası anlaşmaların büyük bir bölümü ülkede bulunan yabancı çocuklara hangi ulusal yasanın uygulanacağı ve daha da önemlisi yabancı ülkede verilmiş bir yargısal kararın çocuğun ülkesinde de tanınip uygulanmasının nasıl sağlanacağı konularına yöneliktir ve bu tür anlaşmalar çocuğun en çabuk ve en etkin biçimde korunmasını ve onun haklarının en etkin biçimde tanınmasını amaçlamaktadır.

Küçükler Hakkında Vesayet Sözleşmesi, 12.06.1902 tarihinde La Haye'de kabul edilmiş¹⁹¹; *Çocukların Velayetine İlişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi ile*

¹⁸⁹ BALO, 1995, s. 36–38; SEROZAN, 2005, s. 54–58.

¹⁹⁰ SEROZAN, 2005, s. 23, 54; KUNT, 2003, s. 11.

¹⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmamıştır.

Çocukların Velayetinin Yeniden Tesisi Hakkında Avrupa Sözleşmesi 1998 yılında Strasbourg'da kabul edilmiştir¹⁹².

Çocukların nesebine ilişkin olan *Evlilik Dışı Çocukların Tanınmalarını Kabule Yetkili Makamların Yetkilerinin Genişletilmesi Hakkında Sözleşme*, 4 Eylül 1961'de Roma'da kabul edilmiş¹⁹³; *Evlilik Dışı Çocukların Ana Bakımından Nesebinin Tesisi Hakkında Sözleşme*, 12 Eylül 1962'de Brüksel'de kabul edilmiş¹⁹⁴; *Evlenmeyle Nesebin Düzeltmesi Hakkında Sözleşme*, 10 Eylül 1970'te Roma'da kabul edilmiş¹⁹⁵; *Evlilik Dışı Çocukların Hukuksal Durumu Hakkında Sözleşme*¹⁹⁶, 15 Ekim 1975'te Strasbourg'da kabul edilmiş; *Evlilik Dışında Doğan Çocukların Tanınmasına Dair Sözleşme*, Münih'te 5 Eylül 1980'de kabul edilmiştir¹⁹⁷.

Evlad Edinmeye İlişkin Kararların Tanınması, Uygulanacak Hukuk ve Kararların Tanınması Hakkında Sözleşme, 15 Kasım 1965'te La Haye'de kabul edilmiş; *Çocukların Evlat Edinmesine Dair Avrupa Sözleşmesi*, 24 Nisan 1967'de Strasbourg'da kabul edilmiştir¹⁹⁸.

Çocukların nafaka hakkına ilişkin olan *Çocuklara Karşı Nafaka Mükellefiyetine Uygulanacak Hukuk Hakkında Sözleşme*, 24.10.1956 tarihinde La Haye'de kabul edilmiş¹⁹⁹; *Çocuklara Karşı Nafaka Yükümlülüğü Konusundaki Kararların Tanınmasına ve Tenfizine İlişkin Sözleşme*; 15.04.1958 tarihinde La Haye'de kabul edilmiş²⁰⁰; *Nafaka Mükellefiyetine (Bakım Yükümüne) Uygulanacak Hukuk Hakkında Sözleşme*, 02.10.1973 tarihinde La Haye'de kabul edilmiştir²⁰¹.

Çocuklara Karşı Bakım ve Gözetim Yükümüne İlişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi ile Bu Yükümün Düzenlenmesi Konusunda Avrupa Sözleşmesi, 20.05.1980 tarihinde Lüksemburg'da kabul edilmiştir²⁰².

---

¹⁹² Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R. G. 02.11.1999.

¹⁹³ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 11.05.1964, Sayı 11700.

¹⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 11.10.1965, Sayı 12123.

¹⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 22.09.1975, Sayı 15364.

¹⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmamıştır.

¹⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 07.07.1980, Sayı 19510.

¹⁹⁸ Bu iki sözleşme de Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmamıştır.

¹⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 24.12.1971, Sayı 14052.

²⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 11.01.1973, Sayı 14418.

²⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 06.02.1983, Sayı 17951.

²⁰² Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmamıştır.

Küçüklerin Ülkelerine Geri Gönderilmelerine Dair Avrupa Sözleşmesi, 28 Mayıs 1970 tarihinde La Haye’de kabul edilmiş²⁰³; *Milletlerarası Unsurlu Çocuk Kaçırma Olaylarının Özel Hukuka İlişkin Veçheleri Hakkında Sözleşme*, 25.10.1980 tarihinde La Haye’de kabul edilmiş²⁰⁴; *Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuksal Veçhelerine Dair Avrupa Sözleşmesi*, 1998 yılında Strasbourg’da kabul edilmiştir²⁰⁵.

Kadın ve Çocuk Ticaretinin Kaldırılmasına Dair Sözleşme ve Bağlantılı Protokol, 12.11.1947 tarihinde New York’ta kabul edilmiştir.

Avrupa Konseyinin Çocuk Haklarının Uygulanmasıyla İlgili Avrupa Sözleşmesi (1996/Sayı 160); özellikle yargıda çocukların görüş bildirme ve tarafsız bir kayyım aracılığıyla temsil edilme haklarını geliştirmeye yöneliktir. Türkiye Cumhuriyeti de bu anlaşmayı onaylamıştır.

Küçüklerin Korunması Konusunda Resmi Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme, 5 Ekim 1961’de Lahey’de kabul edilmiştir²⁰⁶.

Çocukların iş güvenliği konusundaki sözleşmeler:

— Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların ve Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Hadlerine İlişkin 1922 tarihli 15 sayılı, 1939 tarihli 58 sayılı ILO Sözleşmeleri.

— ILO’nun İşçi Olarak Çalıştırmada 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi 26.06.1973 tarihinde Cenevre’de kabul edilmiştir²⁰⁷.

— ILO’nun En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanmasına İlişkin 182 sayılı sözleşmesi, 17.06.1999 tarihinde Cenevre’de kabul edilmiştir²⁰⁸.

---

²⁰³ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 30.07.1976, Sayı 15662.

²⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmamıştır.

²⁰⁵ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 11.11.1999, Sayı 23915.

²⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 21.02.1983, Sayı 17966.

²⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 27.01.1998, Sayı 23243.

²⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 03.02.2001, Sayı 24307.

— Çocukların Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında Sözleşme. Bunların ilk ikisi 1959'da üçüncüsü de 1983'te Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmıştır.

— Tarım İşçisi Çocukların Çalıştırılmalarında Asgari Yaş Konusunda 1923 tarih ve 10 nolu ILO Sözleşmesi. Türkiye Cumhuriyeti bu sözleşmeye taraf olmamıştır.

1985 Beijing Kuralları, 1990 Riyad İlkeleri, 1994 Riga Bildirisi, 1993 Hogue Sözleşmesi gibi uluslararası metinler de dikkate alınması gereken önemli düzenlemelerdir²⁰⁹. 25 Kasım 1985 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından onaylanan Beijing Kurallarında; üye ülkelerin, çocukların ve ailelerin daha iyiye yönlendirilmelerini sağlamaları gerektiği düzenlenmiş ve çocukların refah seviyelerinin yükseltilmesi amacıyla –aile, gönüllü kuruluşlar, okullar ve diğer kurumlar başta olmak üzere- bütün kaynakların harekete geçirilmesini sağlayan sosyal politikalar oluşturulması görevi devlete yüklenmiştir. 1990 BM Riyad Yönlendirici İlkeleri ise çocuk suçluluğunun önlenmesi amacıyla hazırlanmıştır²¹⁰.

BMÇHS'nin Çocukların Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi Hakkında Seçmeli Protokolü; 25.05.2000 tarihinde New York'ta kabul edilmiştir²¹¹.

BMÇHS'nin Çocukların Silahlı Çatışmalarda Yer Almaları Hakkında Seçmeli Protokolü; 25.05.2000 tarihinde New York'ta kabul edilmiştir²¹².

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi; 01.07.2000 tarihinde Strasbourg'da kabul edilmiştir²¹³.

---

²⁰⁹ BALTA, 1998, s. 31.

²¹⁰ BALTA, 1998, s. 7–8.

²¹¹ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 19.04.2002.

²¹² Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 21.10.2003, Sayı 25266.

²¹³ Türkiye Cumhuriyeti tarafından da onaylanmıştır; R.G. 01.10.2002.

4. TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Çocuğun ve çocuk haklarının korunması günümüzün en önemli ve ivedilikle çözüme kavuşturulması gereken sorunlarından birisidir. Çocuğun korunması ve çocuk haklarını gerçekleştirme yükümlülükleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası başta olmak üzere tüm mevzuatta yer almaktadır. Çocuğun yararının öncelikli ve üstün kamu yararı sayılması ilkesi bir iç hukuk normu hâline gelmiştir.

1982 Anayasası'nda çocuklarla doğrudan ilgili çok sayıda hüküm mevcuttur. 1982 Anayasası m. 5'te "*Devletin temel amaç ve görevleri... insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmasıdır*"; madde 41'de, "*Aile toplumun temelidir... Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması... için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar*" hükümlerine yer verilmiştir. Değinilen bu hükümlerde aileye sunulacak hizmetler için örgütlenmeye gidilmesi ve idarece bu görevlerin yerine getirilmesi öngörülmektedir²¹⁴.

42. maddede "*Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır*" ifadesiyle eğitim öğretim hakkına dair düzenlemeler öngörülmüştür²¹⁵.

56. maddede sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması, 59. madde sporun geliştirilmesi düzenlenmiş; "*Devlet gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan, cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır*" hükmünü öngören 58. maddede ise gençlerin kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korunmasına dair tedbirler alınmasının devletin yükümlülüğü olduğu kabul edilmiştir²¹⁶.

²¹⁴ CILGA, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

²¹⁵ CILGA, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

²¹⁶ CILGA, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

Korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılmasına ilişkin 61. maddede “Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur” hükmüne yer verilmiştir. Bu hüküm ile çocuğun gelişmesi ve yararlı bir birey olarak topluma kazandırılmasının devletin yükümlülüğünde olduğuna işaret edilmiştir²¹⁷.

62. maddede yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının çocuklarının eğitimi, kültürel gereksinimlerinin karşılanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması gibi konularda devletin yerine getirmesi gereken görevler düzenlenmiştir²¹⁸.

Çocuklar ile ilgili doğrudan hükümlere yer verilen yasalar ise *Millî Eğitim Temel Kanunu, Medenî Kanun, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunudur*.

40. Türkiye’de Çocuk Hakları Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, ulusal ve uluslararası gündemlerde çocukları üst sıralara yerleştirmiş ve köklü bir değişime zemin hazırlamıştır. Sözleşmeyi onaylayan her devlet çocuklarla ilgili sorumluluklarını yerine getirmelerinde ana-babalara ve diğer sorumlu kişi ve kuruluşlara yardımcı olacak yasal, yönetsel ve yapısal her önlemi almakla yükümlü tutulmuştur. Sözleşme bugün Dünya’da çocuk hakları konusunda temel yasal metin kabul edilmektedir. Uluslararası hukukta çocuk haklarının korunmasına ilişkin Birleşmiş Milletler ilkeleri ve tavsiye kararları ve farklı hükümlere yer verilen bir dizi iki taraflı ya da çok taraflı sözleşme yayınlanmıştır.

Türkiye Sözleşme’yi 14 Eylül 1990’da imzalamış, 09 Aralık 1994’de 17, 29, 30. maddelerine Anayasa ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması çerçevesinde

²¹⁷ CILGA, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır.

²¹⁸ CILGA, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır; <http://www.nuveforum.net/197-cocuk-haklari/10516-cocuk-haklari-ve-egitim/> (07.01.2008)’den alıntıdır.

çekince koymuş, yorumlama hakkını saklı tutmuş, T.B.M.M.’de onaylamıştır²¹⁹. Sözleşme 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmış, 4058 sayılı yasa olarak yürürlüğe girmiştir²²⁰. Türkiye’nin ilk raporu 23 Mayıs 2001 tarihinde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi tarafından görüşülmüştür. Türkiye bu toplantıda geniş katılımlı bir delegasyon tarafından temsil edilmiştir. Komite toplantı ertesinde gönderdiği “Nihaî Tespitler”de Sözleşme’nin tanıtımına ilişkin olarak şu değerlendirme ve tavsiyelerde bulunmuştur:

“Taraflar devletin bütün ülke çapında sözleşmeyi yaygın hale getirmek için sürdürdüğü çok sayıda çabaları olmasına karşın, Komite, Sözleşme ilkelerinin ve hükümlerinin toplumun tüm düzeylerinde, özellikle kırsal kesimde tam anlamı ile yaygınlaştırılmamış olmasından endişe duymaktadır.

Komite, Sözleşme hakkında tüm düzeylerde bilgi verilmesi sürecinin geliştirilmesini taraflar devlete tavsiye etmektedir; bilgilendirme özellikle idari makamlar ve sivil toplum, özellikle sivil toplum kuruluşları ve özel sektör bazında olmalı; ayrıca sözleşmenin yaygın hale getirilmesi için, yine yerel düzeyde resimli kitaplar ve posterler şeklindeki görsel yardımcı yöntemlerin daha yaratıcı olarak geliştirilmesine özen gösterilmelidir. Komite ayrıca, çocuklara ve çocuklar için çalışan, yargıçlar, hukukçular, yasayı uygulamakla görevli olanlar, öğretmenler, okul yöneticileri ve sağlık personeli gibi kişilerin yeterli ve sistematik olarak eğitilmesini ve bu kişilere duyarlılık kazandırılmasını önermektedir. Taraflar devlet, sözleşmenin tamamını her düzeydeki eğitim sistemi programlarına dâhil etme yolunda da teşvik edilmektedir”²²¹.

---

²¹⁹ Türkiye sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşmasının ifade ve ruhuna uygun olarak yorumlamış, uygulama hakkını saklı tutmuştur. Çekince sürülen bu maddelerde, *etnik azınlık* ve *yerli halktan* olan çocukların konuşma dillerini, televizyon ve radyo gibi kitle iletişimi araçları ile okullarda kullanmaları öngörülmüştür. Türkiye açısından azınlık sıfatı, uluslararası antlaşmalarla, kendilerine bu nitelik tanınan toplulukları tanımlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye azınlık olarak yalnız Rum, Ermeni, Musevi ve Bulgar azınlıkları tanımakta, bunların dışında millî azınlık tanımamaktadır. 24.7.1923 Lozan Antlaşması ile 18 Ekim 1925 Türkiye - Bulgaristan Dostluk Antlaşması dışında hiç bir uluslararası belge Türkiye’yi, ülkesinde herhangi bir “millî azınlık”ın varlığını tanımak ve onlara herhangi bir hak vermek yükümünü getirmemektedir. Bu nedenle Türkiye, Sözleşmenin *azınlık grubu, yerli ahali* ifadesini taşıyan maddelerine çekince koyarak belgeyi imzalamıştır. T.B.M.M. de sözleşmenin onaylanırken de sözleşme imza edilirken konulmuş olan çekinceler korunmuştur. Bkz.: <http://www.uslanmam.com/hukuk/202777-cocuk-haklari-ve-cocuk-haklari-sozlesmesi.html> (07.01.2008).

²²⁰ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)’den alıntıdır).

²²¹ Concluding Observations. Committee on the Rights of the Child 27th Session, CRC/C/15/Add. 152, 8 June 2001.

Taraf devletlere komite tarafından ilk raporların görüşülmesinin ardından gönderilen nihaî tespitlerin birçoğunda 42. maddenin uygulanmasına ilişkin olarak sözleşmenin kamuoyuna duyurulması ve okul programları ile çocuklarla ve çocuklar için çalışan meslek gruplarının hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarına dâhil edilmesi konusunda önerilerde bulunulmuştur²²².

Türkiye açısından, çocuk haklarının ve BMÇHS'nin hayata geçirilmesi bakımından üç önemli uygulama sorunu vardır. Bunlar:

- 1- Türk iç hukukunda Sözleşme ile bağdaşmayan hükümlerin kaldırılmaması ve Sözleşme'nin öngördüğü yeni yasal düzenlemelerin yapılmaması,
- 2- Sözleşmede öngörülen hususların hayata geçirilmesine yardımcı olacak yapısal ve örgütsel önlemlerin alınmaması ve
- 3- Sözleşme ile benimsenen hukuksal ve ahlâkî yaklaşımların ayrıntılı biçimde eğitim programlarına sokulmaması; çocuk haklarının çocuklar ve yetişkinlere öğretilmemesidir²²³.

Çocuk hakları ve ifade özgürlüğü arasındaki ilişki de Türk hukukunda ayrıca incelenmesi gereken bir alandır. Çünkü çocuklar etkilenmelere en açık grubu oluşturduklarından haklarının daha küçüklüklerinden itibaren kurumsallaştırılması gerekmektedir. Türk hukukunda hem çocuk kavramı netlikten uzaktır; yani birbirinden farklı hukuk metinlerinde farklı tanımlar ya da en azından karışıklığa yol açabilecek ifadeler vardır, hem de Türk hukukunda çocuk hakları ve özellikle çocuğun ifade özgürlüğü korunmamaktadır²²⁴. Bu bağlamda ilk başta, Çocuk Mahkemeleri Kanununun çocuğu “15 yaşın altındaki kişiler” olarak düzenleyen normu akla gelmektedir. Türk Medeni Hukukuna da ters olan bu düzenleme biçimi Çocuk Hakları Sözleşmesinin 18 yaşın altındaki kişileri “çocuk” sayan düzenlemesi karşısında açıkça

²²² HODGKIN-NEWELL, 1998, s. 565–566;

ARAS ve diğerleri, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/arasbirinciuluc.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

²²³ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

²²⁴ “XI) Çocuk Hakları ve İfade-Örgütlenme Özgürlüğü”, http://www.antenna-tr.org/book/htmlcode/bolum_2_11_cocuk_haklari_ifade_organlenme_ozgurlugu.htm (11.01.2008)'den alıntıdır.

BMÇHS'yi ihlal etmekteydi. Bu çelişki, 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” (m. 8) ile düzeltilmiştir. Buna rağmen Çocuk Mahkemeleri Kanunu m. 41 hükmünde, halen küçük deyimini “*suçu işlediği tarihte henüz 15 yaşını bitirmemiş kimseler*” olarak öngörülmeyle devam etmektedir²²⁵. Benzer bir uyumsuzluk da İş Kanununda görülmektedir. İş Kanununa göre on beş yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasak olmakla birlikte; çocukların sağlığı, okul ve meslek eğitimlerine zarar vermeyecek hafif işlerde çalışmaları halinde, çalışma yaşının on üçe kadar düşmesine izin verilmektedir²²⁶. İş Kanununa göre asgari çalışma yaşından küçükler “çocuk”; çalıştırılmasına izin verilmekle birlikte 18 yaşından küçükler ise “genç” olarak adlandırılırlar. Yani İş Kanunundaki çocuk kavramı, asgari çalışma yaşından küçük yaştaki küçükleri tanımlamaktadır.

Bir başka uyumsuzluk, 1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu m. 11 hükmünde görülmektedir. Bu düzenlemeye göre, *eğitim kurumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez*. İşte bu hüküm tamamen insan hakları standartlarına ve demokrasiye (ki, söz konusu hükmün kenar başlığı “demokrasi eğitimi”dir) aykırıdır. Bir kez Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinlerin yasak olması, insan hakları sözleşmelerinin hiçbirisiyle bağdaşmaz. İnsan hakları hukukunda yasak olan tek telkin biçimi savaş ve şiddet propagandası veya çığırkanlığı içeren ifadelerdir. Dolayısıyla şiddet kullanımını özendirmeyen her türlü görüş; düşünce ve ifade özgürlüğünün yanı sıra eğitim hakkının da kapsamına girer²²⁷. Öğretim kurumlarının ve öğrencilerin siyasetten arındırılmasına yönelik olarak hazırlanan bu hüküm, BMÇHS m. 12/1, 13, 28/2 ve 29/1-b,d hükümlerine aykırıdır²²⁸.

---

²²⁵ Çocuk mahkemeleri konusunda olup bu noktaya dikkat çeken bir çalışma olarak bkz. YAZGAN, 2003, s. 46–48; “XI) Çocuk Hakları ve İfade-Örgütlenme Özgürlüğü”, http://www.antenna-tr.org/book/htmlcode/bolum_2_11_cocuk_haklari_ifade_organlenme_ozgurlugu.htm (11.01.2008)’den alınmıştır.

²²⁶ POLAT, <http://www.webhatti.com/odev-ders-ve-projeler/53884-cocuk-haklari.html> (11.01.2008)’den alınmıştır.

²²⁷ “XI) Çocuk Hakları ve İfade-Örgütlenme Özgürlüğü”, http://www.antenna-tr.org/book/htmlcode/bolum_2_11_cocuk_haklari_ifade_organlenme_ozgurlugu.htm (11.01.2008)’den alınmıştır.

²²⁸ Çocuk Hakları Sözleşmesi (m. 12/1; 13, 28/2 ve 29/1,b-d) hükümleri şöyledir: Madde 12 (1), “*Taraf Devletler, kendi görüşlerini oluşturma yetisine sahip çocuğun kendisini ilgilendiren her konuda bu görüşlerini özgürce ifade etmesi hakkını, çocuğun yaşına ve olgunluk düzeyine uygun olarak onun görüşlerine gereken ağırlık vermek suretiyle, tanıyacaktırlar*”;

Çocuk Hakları Komitesinin “Eğitimin Amaçları” başlıklı 2001 Tarih Ve 1 Nolu Genel Yorumundaki belirlemeye göre, “okul kapısından içeri girildiğinde çocuklar haklarını kaybetmezler”²²⁹. Bu ilke açısından bakıldığında, 06.06.1983 tarihli İlkokul, Ortaokul, Lise ve Dengi Okullar Eğitici Çalışmalar Yönetmeliği m. 84–99 arasında yer alan “Genel ve Milli Kültürü Artırıcı Çalışmalar” başlıklı düzenlemelerde öngörülen sınırlamalar ile okul dergi veya gazetesine girecek yazılarda fikir hatasının olmamasını sağlamak görevini inceleme kuruluna veren 139. madde hükmü, Çocuk Hakları Sözleşmesine açık aykırılık teşkil etmektedir²³⁰.

18 yaşın altındaki kişilerin (çocuklar) dernek kuramayacağını düzenleyen Dernekler Kanunu m. 4 de BMÇHS’ye aykırıdır²³¹. BMÇHS m.15, açıkça çocukların dernek kurabileceğini düzenlemektedir²³².

Madde 13, “1. Çocuk ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, sözlü, yazılı ya da basılı olarak, (ya da) sanatsal formda yahut çocuğun tercih edeceği herhangi bir başka iletişim aracıyla ve (ülke) sınırlar(ı) dikkate alınmaksızın, her türlü bilgi/(haber) ve düşüncelerin araştırılması, edinilmesi ve yayılması/(verilmesi) özgürlüğünü içerecektir.

2. Bu hakkın kullanılması, belli kayıtlamalara tabi tutulabilir; ancak bunlar, sadece yasayla öngörülmüş olan ve:

(a) Başkalarının haklarına ve itibarına/(şöhretine) saygı gösterilmesi için; ya da

(b) Ulusal güvenliğin ya da kamu düzeninin ya da genel sağlık yahut ahlakın korunması için gerekli bulunan kayıtlamalar olacaktır”;

Madde 28 (2), “Taraflar Devletler, okuldaki disiplin rejiminin çocuğun insan olarak saygınlığına/(onuruna) bağdaşır bir tarzda ve bu Sözleşmeye uygun olarak uygulanmasını temin etmek üzere uygun/(gerekli) bütün önlemleri alacaklardır”;

Madde 29 (1), “Taraflar Devletler, çocuğun eğitiminin (aşağıdaki amaçlara/hedeflere) yönelik olması hususunda mutabıktırlar:

(b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, ve Birleşmiş Milletler Şartında yer verilen ilkelere saygı gösterilmesinin geliştirilmesi;

(c) Çocuğun anne-babasına, kendi kültürel kimliğine, diline ve değerlerine, çocuğun yaşamakta olduğu ülkenin, kökeni itibarıyla gelmiş bulunduğu kendi ülkesinin ulusal değerlerine ve kendisinin bağları bulunduğu farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

(d) Çocuğun; anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyetler arası eşitlik, ve tüm halklar, etnik, ulusal ve dinsel gruplar ve yerli halk kökenli kişiler arasında dostluk ruhu içinde, özgür bir toplumda sorumluluk sahibi bir insan olarak yaşamaya hazırlanması, (...); “XI) Çocuk Hakları ve İfade-Örgütlenme Özgürlüğü”, http://www.antenna-tr.org/book/htmlcode/bolum_2_11_cocuk_haklari_ifade_organlenme_ozgurlugu.htm (11.01.2008)’den alınmıştır.

²²⁹ ÇHK, “Eğitimin Amaçları” hakkındaki 2001 tarihli 1 No’lu Genel Yorum, Paragraf 8, HRI/GEN/1/Rev.5, s. 255–262, tekrar yayınlandığı yer: Rachel Hodgkin-Peter NEWEL, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, Fully revised edition, United Nations Children’s Fund, New York-Geneva, June 2002, s. 435; “XI) Çocuk Hakları ve İfade-Örgütlenme Özgürlüğü”, http://www.antenna-tr.org/book/htmlcode/bolum_2_11_cocuk_haklari_ifade_organlenme_ozgurlugu.htm (11.01.2008)’den alınmıştır.

²³⁰ “XI) Çocuk Hakları ve İfade-Örgütlenme Özgürlüğü”, http://www.antenna-tr.org/book/htmlcode/bolum_2_11_cocuk_haklari_ifade_organlenme_ozgurlugu.htm (11.01.2008)’den alınmıştır.

²³¹ Aynı yönde AKYÜZ, 2000, s. 375.

²³² Çocuk Hakları Sözleşmesi (m.15) hükmü şöyledir:

27.08.2003 tarih ve 25212 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği m. 106-k,m hükümleri aşağıdaki gibidir:

*“Öğrencilerden Beklenen Davranışlar **Madde 106** — Öğrencilerden; (...)*

k) Ülkenin birliğini ve bütünlüğünü bozan bölücü, yıkıcı, siyasî amaçlı etkinliklere katılmamaları, siyasî amaçlı sembol kullanmamaları, bunlarla ilgili amblem, afiş, rozet ve benzerlerini taşımamaları, bulundurmamaları ve dağıtmamaları, siyasî amaçlı davranışlarla okulun huzurunu bozmamaları, (...)

m) Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı kalmaları, bunun aksi davranışlarda bulunmamaları, (...) beklenir”.

Bu hükümlerin resmi ideoloji dışında bir başka görüşe hayat hakkı tanımadıkları açıktır. Bu yönüyle de bütün ilgili insan hakları belgelerine aykırıdır. Daha çarpıcı yön ise, siyasal davranışların okulun “huzurunu” bozuyor olarak kabul edilmesidir. Aynı Yönetmelik m. 109-c ise şöyledir:

*“**Madde 109** — Yaptırım gerektiren davranışlar aşağıda belirtilmiştir.*

c) Okul Değişirme yaptırımını gerektiren davranışlar:

1) Anayasanın başlangıcında belirtilen temel ilkelere dayalı millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti niteliklerine aykırı davranışlarda bulunmak veya başkalarını da bu tür davranışlara zorlamak. (...)

6) Okul içinde ve dışında; dernek, siyasî parti ve sendikaların propagandasını yapmak ve bunlarla ilgili eylemlere etkin bir şekilde katılmak.

7) Herhangi bir kurum, dernek ve örgüt adına yardım ve para toplamak”

Genel olarak ifade, özel olarak da örgütlenme özgürlüğünün kısıtlayan hatta yok eden bu hükümler de ilgili insan hakları belgelerine ve özellikle *BMÇHS*'ye açık aykırılık teşkil etmektedir.

---

¹1. Taraf Devletler, çocuğun örgütlenme özgürlüğü ve barışçıl biçimde toplanma özgürlüğü haklarını tanırlar.

2. Bu hakların kullanılmasına, yasaya/(hukuka) uygun olarak öngörülen ve ulusal güvenliğin ya da kamu emniyetinin, kamu düzeninin yararına olarak, (ya da) genel sağlık yahut ahlakın yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda gerekli bulunanlar dışında hiçbir kayıtlama getirilemez”; “XI) Çocuk Hakları ve İfade-Örgütlenme Özgürlüğü”, http://www.antenna-tr.org/book/htmlcode/bolum_2_11_cocuk_haklari_ifade_organlenme_ozgurlugu.htm (11.01.2008)'den alıntıdır.

Çalışmanın bu bölümünde çocuk ve çocuk hakları kavramları tarihsel gelişim süreci de dikkate alınarak değerlendirilmiş; çocuk haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemeler irdelenmiştir. İkinci bölümde ise çalışmanın esas konusunu oluşturan çocuğun eğitim hakkı değerlendirilecektir; ancak öncelikle temel bir insan hakkı olan eğitim hakkı kavramının açıklanmasının yararlı olacağı kanaatini taşımaktayız.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI

1. EĞİTİM VE EĞİTİM HAKKI TEMEL KAVRAMLARI

10. Eğitim - Öğretim – Öğrenim

Eğitim; bireyin doğumundan ölümüne süregelen ve sosyal, kültürel, politik, bireysel boyutları aynı anda içinde bulunduran bir olgudur; dolayısıyla tanımlanması zor olan bir kavramdır²³³.

Eski Türkçede eğitim kavramının karşılığında *terbiye* kelimesi kullanılmıştır. Arapçadan Türkçeye geçen bu kelime; “a) Artmak, çoğalmak, b) Olmak, meydana gelmek, çocuğu yetiştirmek, geliştirmek, büyütüp beslemek, c) Islah etmek, düzeltmek, idare etmek, işini gözetmek, şekil vermek”²³⁴ anlamlarına sahiptir. Yazılı kaynaklarda eğitim kavramı hakkında farklı tanımlamalara yer verilmiştir. Bunlar arasında *terbiye* kavramını karşılayan eğitim; Batı dillerinde *educare* beslemek, *educario* geliştirici ortam hazırlamak, *educere* yükseltmek yukarı kaldırmak anlamına gelmektedir²³⁵.

Türkçede eğitim kavramı 1940 yılından itibaren *maarif, tedrisat, talim ve terbiye* gibi sözcüklere karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır²³⁶. Terbiyeden bakma, besleme, büyütme, ilim, edep öğretme, talim, alıştırma, yetiştirme, edep öğrenmesine vesile olacak tarzda hafif surette ceza verme gibi anlamlar; *maarif ve tedrisattan öğretim ve*

---

²³³ <http://www.birseoygren.com/hakkinda/egitim-tarihi/> (14.01.2008)’den alıntıdır.

²³⁴ M. Faruk BAYRAKTAR, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetler*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 1984, s. 1.

²³⁵ “Eğitim Kavramı Üzerine-1”, 15.02.2007, <http://tebesirtozu.blogcu.com/2007564/> (16.01.2008)’den alıntıdır.

²³⁶ İbrahim Ethem BAŞARAN, *Eğitime Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982, s. 14.

bilgilendirme; talimden ise öğrenilenlerin hayata geçirilmesi anlamları çıkarılmaktadır²³⁷. Ancak belli disiplinler içinde kullanılan eğitim kavramı, kullanıldığı alanlara göre farklı anlamlar içerebilmektedir. Dolayısıyla bu tarzda kullanılan eğitim kavramı göreceli olmakla beraber anlamları da sınırlı ve belirlidir²³⁸.

Eğitim kelimesinin sözlük karşılığı “*Belli bir amaç için gereken bilgileri verme işi, talim, tedris, tedrisat*” olarak belirtilmiştir²³⁹. Diğer bir sözlüksel eğitim tanımı ise; “*yeni kuşakların toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gereken bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etmek etkinliği*” şeklindedir²⁴⁰.

Türkçede eğitim kelimesi, eğ, eğmek, fiil kökünden türetilmiştir. Bükme, uygulamak, öğretmek, yetiştirmek, geliştirmek, alıştırmak, egemenlik altına almak, yenilgiye uğratmak, ezmek, kırmak, yönlendirmek anlamlarına sahiptir²⁴¹. Eğitim kavramının kökü olan eğ/eğmek fiilinden bir şeyin, bir nesnenin ya da bir insanın eğilmesi, bükülmesi, kontrol altına alınması ya da istenilen şekle sokulması anlamlarını çıkarmak mümkündür²⁴².

Eğitimi boyun eğdirme, belli bir şekil verme, denetim altına alma olarak gören yaklaşıma göre; insan, özünde yardıma muhtaç, eksik, kendi başına kararlar alıp eyleme geçiremeyen, her zaman kötü eylemlere meyilli olan bir varlıktır. Dolayısıyla gözetim altında tutulması, sisteme, düzene uyumlu hale getirilmesi gerekir. Bunun için de insanın eğilip/eğitilip belli bir düzene sokulması, yani bireyin egemen iktidara, otoriteye saygı ve itaatinin sağlanması öngörülmektedir. Bu bağlamda iktidarların, eğitime gerekçesiyle, insanları egemenlikleri altına alma çabasının eğitim olarak

²³⁷ Mehmet DOĞAN, Büyük Türkçe Sözlük, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 723, 1041,1055, 1066.

²³⁸ M. YILMAZ, “Türk Atasözlerinde Eğitim Anlayışı”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1–2 (2000), s. 139.

²³⁹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 1974, s. 257.

²⁴⁰ A. Ferhan OĞUZKAN, Eğitim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1974, s. 61.

²⁴¹ İsmet Zeki EYÜPOĞLU, Türkçe Kökler Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 76.

²⁴² Ahmet YAYLA, “Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/A_yayla.doc (16.01.2008)’den alıntıdır.

tanımlanması söz konusudur. Böyle bir eğitim anlayışı, etik açıdan tartışmalı ve kabul edilmesi zor bir anlayış olarak değerlendirilmektedir²⁴³.

Eğitim kavramı ekmek, tohum ekmek anlamları da taşımaktadır. Bu anlamda eğitim; çocuğun zihnine, belleğine yeşerip gelişmek üzere bilgi ekmektir²⁴⁴. Eğitimin amacının bilgi aktarımı olduğunu savunan gelenekselciler ile çocuğun kutsallığı üzerinde duran araştırmacılar eğitim konusunda iki karşıt görüş ortaya koymaktadır²⁴⁵.

Eğitim kavramını felsefi açıdan da değerlendirmek mümkündür. İdealist anlayışa göre eğitim, özgür ve bilinçli insanoğlunun Tanrıya olan yükseltici uyum çabalarıdır. Realist düşünüşte ise eğitim; yeni kuşaktaki bireylere kültürel mirası aktararak, onları yetişkinler toplumuna uyuma hazırlama sürecidir. Pragmatist anlayışa göre eğitim, bireyi yaşantılarını yeniden inşa yoluyla yetiştirir. Toplumsal yaşamda etkililiğe dönüklüğün bu tanıma eklenerek yetişmeyi yönlendirdiği görülür. Bu çerçevede eğitim:

“Birey ve toplum için çok önemli ve çok geniş olan bir alanı içine alan eğitim; bir plan ve hedefe göre insanın yetiştirilmesi; ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalardır.”,

“Tedrici olarak insana kazandırılan, yaradılış düzenindeki nesnelere tam yerlerinin bilinmesi ve tasdikidir.”,

“İnsan şahsiyetini yıkan ve yapan şeylerin bilinmesidir.” ifadeleriyle açıklanır²⁴⁶.

Eğitim süreci konusunda ise eğitim;

“...bir şeyi kademe kademe, tedrici ile kemaline eriktirmektir”,

---

²⁴³ YAYLA, http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/A_yayla.doc (16.01.2008)'den alıntıdır.

²⁴⁴ YAYLA, http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/A_yayla.doc (16.01.2008)'den alıntıdır.

²⁴⁵ Engin KARADAĞ ve Nihat ÇALIŞKAN, “Eğitim Öğretim Sürecinde Dramanın Yönteminin Yeri ve Önemi”, <http://www.istekkart.com/edu7dergi2/edu7/makale3.doc> (15.01.2008)'den alıntıdır

²⁴⁶ “Eğitim ve Toplumsal Anlayış”, 01 Nisan 2007, <http://ipsikoloji.wordpress.com/2007/04/01/egitim-ve-toplumsal-anlayis/> (16.01.2008)'den alıntıdır.

“... yaşayan bir organizmanın kendi normal çevresi ile karşılıklı etkileşimi denen tecrübeye muadildir”,

“... hem gaye hem de vasıta; insanı geliştirmeyi hedef aldığı için gaye, bu geliştirmenin bir metodu olduğu için de vasıta”,

“... hayattır”,

“...insanı insan yapan terbiyedir; insan terbiyenin meydana getirdiğinden başka bir şey değildir”,

“...yetişkin nesillerin, henüz sosyal hayata intibak edecek kadar olgunlaşmamış olan genç nesiller üzerinde yaptıkları etkidir”,

“...tabiatımızın mükemmelliğe yaklaşmak için, gerek kendimizin ve gerekse diğer insanların, bizim için yaptıkları şeylerin tümüdür” tanımlarına yer verilir²⁴⁷.

Yukarıda ayrıntılı olarak irdelediğimiz üzere, eğitime dair birçok tarif yapılmıştır; bunların kesiştiği nokta, eğitimin bir yetiştirme ve yönlendirme faaliyeti olduğudur.

Eğitim terimi tek başına kullanıldığında nötr durumda kalmakta, eğitene mi eğitilene mi anlattığı belli olmamakta; bu nedenle de çıraklık eğitimi, askerlik eğitimi gibi genellikle tamlama ya da bileşenle kullanılmaktadır. Çoğu zaman bu tamlamalar da tam bir açıklık getirmedeğinden, işlevsel güçlüğü gidermede “öğrenim” ve “öğretim” sözcükleri kullanılmaktadır²⁴⁸.

Sözlük anlamıyla öğretim, “belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedris, tedrisat, talim”dir; öğrenimin sözlük anlamı ise, “herhangi bir meslek, sanat ya da iş için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların elde edilmesi amacıyla yapılan çalışma,

---

²⁴⁷ “Eğitim ve Toplumsal Anlayış”, 01 Nisan 2007, <http://ipsikoloji.wordpress.com/2007/04/01/egitim-ve-toplumsal-anlayis/> (16.01.2008)’den alınmıştır.

²⁴⁸ Niyazi ALTUNYA, Anayasa Hukukumuzda Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Mümtaz Soysal, Ankara, 1990, s. 18.

tahsil'dir²⁴⁹. İnsanın hayatı boyunca süren eğitiminin planlı ve programlı olarak yürütülen kısmı olarak da değerlendirebileceğimiz “öğretim”, birey açısından dile getirilirse “öğrenim” olur²⁵⁰.

Günlük yaşamda kullanılan eğitim kavramı geniş anlamlar ifade etmekte olup, daha çok tavır, davranış, karakter ve bunlara esas olan değerler düzeni ile ilgilidir. Eğitimi bazı araştırmacılar *insanın davranışlarını etkileme sanatı*²⁵¹ olarak nitelendirmektedir. Öğretim ise insana bilgi kazandırmak, insanda mevcut pek çok kabiliyetten yalnız akli kabiliyetleri geliştirmek için yapılan çalışmaları tanımlamaktadır. Kısacası zihin eğitimini öğretim olarak isimlendirmek mümkündür. Öğretim kavramından bilgi elde etmek, bunu hafızasında tutarak yeri geldiğinde hatırlamak anlaşılmaktadır²⁵². Eğitimin kelime karşılığı genel anlamda yetiştirmek, geliştirmektir, ancak öğretimin alanına giren konuları da kapsamaktadır²⁵³. Eğitim ve öğretim kavramları farklı anlamlara gelmekte, ancak günlük yaşamda genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Bazı bilim alanlarında bu iki kelime birlikte ve yan yana kullanılmaktadır. Bu da iki kavram arasındaki benzerlik ve farkları somut biçimde ortaya koymaktadır²⁵⁴. Öğretim soyut olarak kişiye bilgi aktarmayı ifade ederken, eğitim verilen bilgiler paralelinde davranış kazandırmayı belirtmektedir²⁵⁵. Eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan faaliyetlerdir. Eğitim insanın yaradılışında var olan bütün bilgi ve kabiliyetleri esas alarak onu yönlendirmek, geleceğe hazırlamak, hayatı boyunca gerekli bilgiyi nasıl elde edeceğini öğrenmesine yardımcı olmaktır. Öğretim ise bilgiyi bulmak, kazanmak, bilgiyi kazanma yolunu ve kazanılan bilgiyi hafızada tutarak yeri geldiğinde

---

²⁴⁹ Türkçe Sözlük, Cilt 2, 9. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

²⁵⁰ Süleyman Sırrı TERZİOĞLU, Uluslararası Hukukta Azınlıkların Ana Dilde Eğitim Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Melda Sur, İzmir, 2006, s. 57; ALTUNYA, 1990, s. 21.

²⁵¹ Ayvaz GÖKDEMİR, “Eğitime Dair”, Ocak Dergisi, Sayı 3, Ankara (1972), s. 8.

²⁵² Halis AYHAN, Eğitime Giriş, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s. 44–45; Ümit Meriç YAZAN, Türkiye Kanatlarımızın Altında, İz Yayınları, İstanbul, 1977, s. 40.

²⁵³ AYHAN, 1995, s. 45.

²⁵⁴ Din eğitim ve öğretimi, ahlak eğitimi ve öğretimi, askeri eğitim ve öğretim vb.; Karş.: Hüseyin BAŞAR, “Öğretmen Eğitiminde Yenilikler”, Milli Eğitim Bakanlığı Dergisi, Sayı 137, Ankara, (1988), s. 32.

²⁵⁵ Davut OKÇU, “Eğitim Öğretim ve Edep Arasındaki İlişkiler”, <http://www.ilkadimdergisi.com/148/kapak-davutokcu.htm> (14.01.2008)'den alıntıdır.

kullanabilmek için hatırlamaktır. Bu anlamda eğitim irfanı, öğretim ise kültürü geliştirir²⁵⁶.

Eğitim ve öğretim, birbirini tamamlayan, bazen biri diğerine aktarılan iki kavram olarak yazılı kaynakta yer alır. Bununla birlikte bazen eğitim, öğretimi de kapsayacak şekilde geniş olarak tanımlanmaktadır. Ancak eğitimsiz bir öğretim düşünülemeyeceği gibi, öğretimsiz bir eğitim de düşünülemez²⁵⁷. Hebart (1776–1841), “*Öğretimsiz bir eğitim düşünülemediği gibi eğitmeyen bir öğretim de düşünülemez*” ifadesiyle iki kavram arasındaki değinilen bağa işaret etmiştir²⁵⁸.

Klasik anlamda, eğitime veya eğitim olgusunda, eğitilen açısından, bir öğrenmeden söz etmek de mümkündür. Eğitim, bireyin davranışlarını kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı ve istendik bir biçimde değiştirme sürecidir. *Formal*²⁵⁹ ve *informal eğitim*²⁶⁰ olmak üzere ikiye ayrılır. Öğrenme, yaşantı ürünü, kalıcı izli davranış değişikliğidir²⁶¹. Öğretim ise planlı, kontrollü, örgütlenmiş öğrenme faaliyetleridir²⁶². Öğretme veya öğretim olayında, kendisine belli bilgiler öğretilen öğrenci, ruh, akıl, mantık ve kalp penceresinden öğretici durumundaki kişiyi inceler, kendisi için yararı olduğuna inandığı hususlarda onu örnek almaya çalışır, onun dile getirdiği objektif ve sübjektif değerlendirmelerin etkisinde kalır. Burada da bir eğitim söz konusu olur. Dolayısıyla her türlü eğitim temelde objektif ve sübjektif bilgilere, yani örnek alınacak vak’a ve şahsiyetlere muhtaçtır, bunların üzerinde gelişir. İnsan ruhunu ihmal eden hedefsiz kuru bilgi yüklemesi ise eğitimsiz, temelsiz ve gayesiz insanların yetişmesine sebep olur ve sadece öğretilmiş olmak için aktarıldığından ciddi bir fayda sağlaması da beklenemez²⁶³.

²⁵⁶ Hamza YAMAN, “Eğitim Hakkı”, Eylül 2000, <http://www.turkhukuksitesi.com/hukukforum/artshowarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22> (30 Şubat 2006)’den alıntıdır.

²⁵⁷ BAYRAKTAR, 1984, s. 19–20.

²⁵⁸ OKÇU, <http://www.ilkadimdergisi.com/148/kapak-davutokcu.htm> (14.01.2008)’den alıntıdır.

²⁵⁹ Süreklilik isteyen (İlk, Orta, Lise Yüksek Öğrenim) örgün eğitim ve yaygın eğitim (Halk Eğitim Merkezleri, Kurslar, Hizmet İçi Eğitim vb.) olmak üzere ikiye ayrılan formal eğitim *planlı, kontrollüdür ve bireyden beklenen davranışlar kazandırılır, beklenmeyen davranışlar yok edilir*.

²⁶⁰ Plansız, gelişigüzel, kendiliğinden gelişir. Aile, arkadaş, yakın çevre içinde olur. Birey istenen veya istenmeyen davranışlar kazanabilir.

²⁶¹ Hiç bilinmeyen bilgi öğrenilir, davranış kazanılır. Eksik ve yanlış bilgi tamamlanır, davranışlar düzeltilir.

²⁶² Öğretim hedefler, kapsam, eğitim durumları ve değerlendirme olmak üzere dört öğeden oluşur.

²⁶³ Ömer Said GÖNÜLLÜ, “Kavramlara Dair: Eğitim Öğretim”, Sızıntı Dergisi, Sayı 218, Mart 1997, <http://sizinti.com.tr/konular.php?KONUID=2918> (15.01.2008)’den alıntıdır.

Toplumsal dinamizm ve çevresel etmenlerin oluşturduğu hızlı değişim süreci daha nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi konusunda toplumları sürekli bir arayışa yöneltmektedir. Bu da eğitimin ve eğitim uygulamalarının bireylerin birbirleriyle ve toplumla etkin bir ilişki kurmaları, toplumsal olaylara, konulara ve değerlere sürekli ve etkin bir biçimde yaklaşmaları, sorunları çeşitli açılardan çözebilmeleri için; ihtiyaç duyulan bilgi anlayış, tavır, düşünüş, alışkanlık ve becerileri kazandırmasını gerektirmektedir²⁶⁴.

İnsanın yaşamını sürdürmek için doğuştan sahip olduğu davranışlar (emme, solunum, tutunma gibi) sınırlıdır. Dolayısıyla insanın eğitimsiz yaşaması mümkün değildir. İnsan davranışlarının çoğunluğunu başkalarının etkisiyle öğrendiğinden başkalarınca eğitiliyor demektir. Böylece eğitim yaşam boyu sürmektedir²⁶⁵.

Uluslararası hukuk belgelerinde eğitim kavramının tanımı yapılmamıştır; ancak Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme m.1/2’de, Sözleşme bakımından eğitim teriminden eğitimin tüm tip ve seviyelerinin anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir²⁶⁶.

Eğitim, insanlığın karşılaştığı tüm problemlerin hem nedeni hem de çözümüdür. Bu nedenle, eğitim yöntemleri dikkatle irdelenmeli ve eleştirilmelidir. Devlet politikası doğrultusunda oluşturulan sistemler her zaman tartışılmalı ve temelinde bireysel özgürlüğün bulunduğu yöntemler geliştirilmelidir²⁶⁷.

11. Eğitim Hakkı

Eğitim, evrensel ölçekte temel bir insan hakkı olarak kabul görmektedir. Bunun altında yatan en önemli etken eğitimin, insan kişiliğinin tüm yönleriyle gelişmesinde çok önemli bir faktör ve insanların kendilerini gerçekleştirmeleri, geliştirmeleri ve özgürleşmeleri ile doğrudan ilişkili bir süreç olmasıdır.

---

²⁶⁴ Süleyman Çetin ÖZOĞLU, “Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimine Genel Bir Bakış ve Ülkemizdeki Durum”, Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları TED. V. Öğretim Toplantısı, Ankara (1987); KARADAĞ-ÇALIŞKAN, <http://www.istekkart.com/edu7dergi2/edu7/makale3.doc> (15.01.2008)’den alıntıdır.

²⁶⁵ “Eğitim ve Eğitimin Önemi”, <http://www.rehberogretmen.biz/egitim-ve-egitimin-onemi%C2%A0/> (16.01.2008)’den alıntıdır

²⁶⁶ TERZİOĞLU, 2006, s. 56.

²⁶⁷ Tuba ÇAKIR, “John Dewey’in Eğitim Felsefesi Bağlamında “Eğitim Hakkı” ve Günümüz Eğitim Sistemine Eleştirel Bir Bakış”, Kaygı, Uludağ Üniversitesi, Bursa (2006), s. 30.

Eğitim hakkı; temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasında koruyucu-isteme-katılma hakları şeklinde yapılan tasnif doğrultusunda değerlendirme yapıldığında; kişinin toplumdan ve devletten isteyebileceği haklar olarak tanımlanan isteme hakları sınıfına dâhildir. Diğer bir sınıflandırma şekli olan birinci kuşak (medeni ve siyasal haklar)–ikinci kuşak (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar)–üçüncü kuşak (dayanışma ya da grup hakları) tasnifi çerçevesinde ise eğitim hakkı ikinci kuşak bir hak olmakla birlikte belki de üç kuşağın çeşitli yönlerini kapsayan tek haktır²⁶⁸. Eğitimin sosyal görevinin kültürlerin oluşumu, araştırılması, korunması, aşılması, kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılması, geliştirilmesi gibi temel işlevler olması; bununla birlikte kültürlerin de eğitimle etkilemesinden ötürü; eğitim ve kültür kaynaşmış, bütünleşmiş ve eğitim hakkı kültürel haklar kategorisinde yerini almıştır²⁶⁹.

Kolektif-bireysel hak ayrımı çerçevesinde yapılan değerlendirmede; eğitim hakkı ve özgürlüğünü talep etmenin kişinin hakkı olduğuna; ancak kişinin çoğu kez kendi çabası ile hakkın konusunu gerçekleştiremeyeceğine, eğitim hakkının ancak örgütlü ve kurumsallaşmış yapılar içinde kullanılabileceğine, bu nedenle de eğitim hakkının bireysel olduğu kadar kolektif yönünün de olduğuna dikkat çekilmektedir²⁷⁰. Eğitim, bireye sağladığı yararların yanında kolektif yararların gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla eğitim, bireyi ve toplumu ilgilendiren iki yönlü bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bireyi ilgilendirdiği yönüyle eğitim tercih özgürlüğünü gündeme getirmektedir. Eğitim hakkının yararlanıcısı olan insanın, sürece katılımı, tercihlerini oluşturmasının olanaklarının sağlanmasına ihtiyaç vardır²⁷¹. Eğitimin bu niteliğinde eşitlik sorunu söz konusudur. Toplumun her üyesinin eşit koşullarda eğitim sürecinden yararlanmasının gerekliliği, eğitimin sosyal hak niteliğini ortaya koymaktadır²⁷².

---

²⁶⁸ TERZİOĞLU, 2006, s. 58–59.

²⁶⁹ TERZİOĞLU, 2006, s. 59.

²⁷⁰ TERZİOĞLU, 2006, s. 60.

²⁷¹ Bülent M. ÇOL, “Eğitim Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında)”, http://www.chveneburi.net/sp/bpg/publication_view.asp?InfoID=157210&iabspos=2&vjob=vsub,283 (09.01.2008)’den alıntıdır.

²⁷² Feyzi ULUĞ, “Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu”, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Yayın No: 301, 1. Baskı (Haziran 2000), s. 430–431.

Eğitim 6zg6rl6đ6; devletin, 6đrenmek ve 6đretmek hususunda dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasi d6đ6nce, felsefi inanç, mezhep gibi nedenlerle kişilere engel olmaması, onları serbest bırakmasıdır²⁷³.

Eğitim hakkının değerlendirilmesinde eğitim hakkı ve eğitim 6zg6rl6đ6, eğitim hakkı ve 6đrenim 6zg6rl6đ6, eğitim hakkı ve 6đretim 6zg6rl6đ6 gibi başlıklar kullanılmakta; kanaatimizce bu durum kavram karışıklığına neden olmaktadır. Bu bağlamda eğitime ilişkin haklar ve 6zg6rl6klerin eğitim hakkı genel başlığı altında değerlendirilmesini uygun bulduğumuz için çalışmamıza bu doğrultuda devam edeceğiz.

---

²⁷³ AKY6Z, 2000, s. 404.

2. TARİHSEL GELİŞİM

Eğitim ilkel insandan beri varlığını sürdürmekteyken, eğitim hakkı kavramı çok daha yenidir. İkel dönemlerde büyükler küçüklere savunma, avlanma, toplayıcılık gibi hususları öğretirlerdi.

İnsanların toplum dışı kalması ve birey olarak yaşaması mümkün değildir. Bu bağlamda insanların toplumun kurallarına uyması ve bu kuralları gerçekleştirmesi gerekmiş bunun için devlet sistemi kurulmuştur. Devlet, toplum kurallarını düzenlemiş ve hangi hakların kullanılacağını tespit ve tayin etmiştir. Sınıflı topluma geçişle birlikte; gelişen teknolojinin öğretilmesi, yönetenlerin yönetimlerinin meşruluğunu yönetilenlere kabul ettirmesi gibi amaçlarla; amaçlı, planlı ve düzenli eğitim, uzman eğiticiler, yeterli eğitim ortamı ortaya çıkmaya başlamıştır²⁷⁴. Sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile de topluma eğitim hizmetlerinin sunulması devletin önemli görevlerinden biri olmuştur. Bu konu özellikle son iki yüzyılın devlet felsefesi tartışmaları içinde yoğun bir şekilde yerini almıştır²⁷⁵.

Batı dünyası kültür alanında Eski Yunan uygarlığını esas almıştır. Bu bağlamda Eski Yunan düşünürleri ve onların eğitim konusundaki görüşleri de Batıda ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Avrupa'nın köklü üniversitelerinde bölümlere adını veren *pedagoji*, Eski Yunanca bir kelimedir. Antik Çağ toplumunda halk, köle ve özgür vatandaş olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Özgür vatandaşlar güzel konuşma, meydanlarda nutuk verme ya da tartışma, oyun ve beden eğitimi gibi işlerle uğraşırken; birçok iş köleler tarafından yapılmıştır. Köleler arasında çocukları okula götüren, gezdiren, eğlendiren kölelere *pedagog* adı verilmiştir. Batı dünyasındaki pedagoji tarihi, eski iki Yunan kent devleti olan ve tamamen farklı eğitim uygulayan Sparta ve Atina kent devletlerindeki eğitim sistemlerini de ele almaktadır. Atina ve Sparta'da eğitim sistemi farklıdır; ancak her ikisinde de genel amaç iyi vatandaş yetiştirmek

²⁷⁴ ALTUNYA, 1990, s. 10.

²⁷⁵ YAMAN, http://www.turkhukuk sitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30 Şubat 2006)'den alıntıdır.

olmuştur. Sparta için iyi vatandaş, iyi savaşçı anlamına gelmekteydi ve eğitime bu doğrultuda önem verilmiştir; Atina’da ise demokrasi için eğitime önem verilmiştir²⁷⁶. Bu bağlamda devletle yüz yüze gelen kişiler için başlangıçta eğitim bir hak değil, bir yükümlülük olmuştur. Bu durum, On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlayan sosyal devlet anlayışının eğitim hakkını sağlamayı da kapsamaya başlamasıyla değişmiştir²⁷⁷.

Eğitim hakkı kavramı 1789 Fransız Devrimi ile gündeme gelmiştir. 1791 tarihli Fransa Anayasası; “*Bütün vatandaşlar için aynı olmak ve öğretilecek şeylerin tüm insanlara gerekli olan kısmı parasız öğretilmek üzere eğitim örgütü kurulacaktır*” hükmünü öngörmüştür. Yurttaşın eğitim hakkını, devletin eğitim ödevini ayrıntılarıyla belirleyen “Ulusal Eğitim Tasarısı”²⁷⁸; içerdiği ilkeler ve önerileriyle hem Fransa hem başka ülkeler için önemli bir kaynak olmuştur. Devrimi izleyen toplumsal ve siyasi çalkantılar neticesinde, eğitim yükümlülük olma niteliğini sürdürmüştür. Bu bağlamda Avrupa’da, parasız ilköğretim zorunlu ilköğretimden yaklaşık yüz yıl sonra gündeme gelebilmiştir²⁷⁹.

Türk-İslam toplumunda atanın çocuğunu eğitime görevi vardı, kimsesiz çocuklar da onlara bakanlar tarafından eğitilirdi. Osmanlı Devletinde de bu prensip devam etmekle birlikte devlet, kendi varlığını sürdürmesine yarayacak askerleri ve öteki görevlileri yetiştirmekle yükümlü olmuştur. Avrupa’da olan değişimlerden haberdar olan II. Mahmut, 1824’te yayımladığı bir fermanla İstanbul’daki erkek çocukların ilköğretimden geçmeden işe alınmasını yasaklamıştır. Bu ferman devlete bir yükümlülük getirmemekle birlikte sonraki gelişmeler için olumlu bir başlangıç sayılmaktadır²⁸⁰. Osmanlı Devletinde 1824 yılında Padişah II. Mahmud’un fermanıyla başlayan süreçte ilköğretim kavramı yerleşmiştir.

---

²⁷⁶“Eğitim Kavramı Üzerine-1”, 15.02.2007, <http://tebesirtozu.blogcu.com/2007564/> (16.01.2008)’den alıntıdır.

²⁷⁷ ALTUNYA, 1990, s. 10–11.

²⁷⁸ Milletvekili ve ünlü düşünür Condorcet (1743–1794) tarafından hazırlanmış, 20 Nisan 1792 tarihinde Fransa Meclisinde okunmuştur.

²⁷⁹ ALTUNYA, 1990, s. 32–33.

²⁸⁰ ALTUNYA, 1990, s. 33.

Batı ülkelerinin zorlamaları ve Avrupa'daki çalkantılardan dolayı, Osmanlı Devletine sığınan Batılı subayların çalışmalarıyla, Osmanlılar askeri alandan başlayarak eğitimde geleneksel Doğu sistemini terk etmeye başlamıştır²⁸¹. Bunun sonucunda da Osmanlı Devletinde Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet hareketleri meydana gelmiştir.

1839 tarihli Tanzimat Fermanı; eğitim hakkına ilişkin doğrudan bir hüküm öngörmemekle birlikte, eğitimle ilgili faaliyetlerin zeminini hazırlamıştır. 1856 tarihli Islahat Fermanı; her çocuğun etnik ayrım yapılmaksızın eşit koşullarda sivil ve askeri okullara girebileceğini öngörmüştür. 1857'de devlet yönetimine gerekli memurları yetiştirme işini yürütmek için Maarif-i Umumiye Nezareti (*Eğitim Bakanlığı*) kurulmuştur. 1862 tarihli bir buyrukla eğitimde kız-erkek ayrımı yapılmayacağı öngörülmüştür²⁸². İlk dönemde bu konu tartışmalara neden olmuş, halkın bazı kesimleri kızların okuma–yazma öğrenmemeleri için direnmiştir²⁸³.

Büyük ölçüde Fransız eğitim sisteminin etkisi altında hazırlanan, 1869 tarihli 198 maddelik Maarif-i Umumiye Nizamnamesi; eğitimin tüm boyutları düzenlenmesi bakımından, bugünkü Milli Eğitim Temel Kanununa benzemektedir. O dönemde uygulanamayan ancak gelecekteki düzenlemeler için kaynak teşkil eden Nizamnameye göre;

“6–10 yaşları arasındaki kız çocuklar ile 7–11 yaşları arasındaki erkek çocuklar sıbyan mektebine (ilkokul) devama zorunludurlar (m. 8).

Okullar devlet eliyle ya da özel girişimcilerce açılabilir, özel okulların denetimi devlete aittir (m. 1).

İlk ve ortaokullarda Müslümanlar Türkçe, Müslüman olmayanlar kendi dillerinde eğitim görecektir (m. 3, 18, 27). Daha ileri aşamalarda eğitim dili Türkçedir.

---

²⁸¹“Atatürk Dönemi Türk Eğitim Tarihi”, <http://soruvecevap.blogcu.com/5506381> (10.01.2008)'den alıntıdır.

²⁸² ALTUNYA, 1990, s. 33.

²⁸³ Ali Osman ÖZCAN, “Öğretimin Yaygınlaşması ve Kanaatlerin Sorgulanması”, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 155–156, Yaz-Güz 2002, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/155-156/ozcan.htm> (15.01.2008)'den alıntıdır.

Eğitimin gelir ve giderleri etnik grupların sayısal yoğunluğuna göre ayrılacaktır (m. 196–197). İlkokulların giderleri halk tarafından karşılanır (m. 4). Ortaokulların giderleri il eğitim bütçesinden karşılanır (m. 19, 35). Liseler paradır; ancak üstün başarılı yoksul çocuklardan para alınmaz, parasız eğitim olanağı her dinsel gruba oranlı ve toplam yüzde beş olacaktır (m. 42). Liselere devlet de ödenek verecektir (m. 43). Öğretmen okulu öğrencilerine harçlık verilir (m. 60). Üniversite ise paradır (m. 39).

Öğrencilere dayak atmak ve kırıcı sözler söylemek yasaktır (m. 130)''²⁸⁴.

1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasasında (*Kanun-u Esasi*) eğitim ve öğretim alanında; eğitim-öğretim serbestliği (m.15), eğitimde devletin gözetim ve denetimi (m.16), eğitimde inanç ve vicdan özgürlüğü (m.16), ilköğretimin zorunluluğu (m.114), ilkelerine yer verilmiştir²⁸⁵. Bu ilkelerin bazıları 1924 Anayasasına kadar, bazıları ise günümüze kadar yürürlükte kalmıştır.

23 Eylül 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı'na göre ilköğretimin amacının *çocukların zihinlerini dengeli olarak geliştirmek ve gerekli bilgileri kazandırmak* olduğu öngörülmüştür; ayrıca *altı yıllık ilköğretimin zorunluluğu ve devlet okullarının parasız olduğu* (m. 1), *özürlü çocukların eğitimi için özel önlemler alınacağı* (m. 2), *ana dilde ve kendi dininde eğitim özgürlüğü* (m. 23), *vatandaşlara ilköğretim vergisi yükümlülüğü* (m. 4) gibi ilkeler hükme bağlanmıştır²⁸⁶.

Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde Osmanlı Devleti; okul sayısını ve öğretmen sayısını artırmak amacıyla, öğretmen yetiştiren kurumların sayılarını ve türlerini çoğaltma girişimlerinde bulunmuştur. 1895–1938 yılları arasında farklı görüşlere dayalı okul modelleri denenmiş, yeni görüşleri temel alan deneme okulları

---

²⁸⁴ ALTUNYA, 1990, s. 34.

²⁸⁵ Nuri YAŞAR, İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 74; ALTUNYA, 1990, s. 34.

²⁸⁶ ALTUNYA, 1990, s. 34.

açılmıştır. Okul sistemleri, eğitim-öğretim sistemleri, yeni okul, iş okulu, kitapsız okul vb. birçok kavram 19. ve 20. yüzyılda uygulanmıştır²⁸⁷.

Ümmetçi yapıya sahip olan Osmanlı Devletinde; İslami gelenek korunarak eğitimin yaygınlaştırılması çalışmaları başlatılmışsa da Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı somut sonuçlar elde etmeyi engellemiştir. Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye’deki eğitim politikaları millet kavramıyla bağlantılı bir fonksiyon üstlenmiş, bu konuda köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir²⁸⁸.

Atatürk 16 Temmuz 1921’de Ankara’da düzenlenen ilk Maarif Kongresi’ndeki açılış konuşmasında; “*Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim.*” sözleriyle eğitimin önemine işaret etmiştir²⁸⁹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında eğitim ve öğretim ile ilgili maddeler değerlendirildiğinde günümüze yakın tarihli Anayasaların daha ayrıntılı hükümler içerdiği görülecektir. Ancak en etkili ve köklü değişiklikler/düzenlemeler 1924 Anayasası döneminde gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi bu Anayasa Cumhuriyet devrimlerinin gerçekleştiği dönemin anayasasıdır. Eğitim ve öğretim ile ilgili büyük değişikliklerin de bu dönemde gerçekleşmesi doğaldır²⁹⁰. Bu tarihten sonraki anayasalar bu hükümleri muhafazaya yönelik, tekrarlayıcı ve dağıtıcı düzenlemeler içermektedirler²⁹¹. 1961 Anayasasından itibaren ise bugünkü anlam ve düzenleme genel anlamda şekillenmiştir.

1924 Anayasası’nın 87. maddesi; “*İptidai tahsil bütün Türkler için mecburi ve Devlet mekteplerinde meccanidir*” hükmüyle eğitim hakkına ayrılmıştır²⁹². 80.

²⁸⁷ ÖZCAN, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/155-156/ozcan.htm> (15.01.2008)’den alıntıdır.

²⁸⁸ Turhan FEYZİOĞLU, Atatürk ve Fikir Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Yüksek Öğretim Kurulu Yayını, Nr: 5, Ankara, 1986, s. 152; YAŞAR, 2000, s. 70.

²⁸⁹ Hamza EROĞLU, “Türkiye Cumhuriyetinin Temel İlkelerinden Laiklik Panelinde Yapılan Konuşma”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 4, Ankara (1987), s. 21.

²⁹⁰ Hasan-Âli YÜCEL, İyi Vatandaş-İyi İnsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 162–163.

²⁹¹ YAŞAR, 2000, s. 75; FEYZİOĞLU, 1986, s. 152–153.

²⁹² YAŞAR, 2000, s. 153–154; Metin KIRATLI, “Devletin Eğitim ve Kültür Ödevleri ve Faaliyetleri”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1 (1973), s. 5, dpn. 5. Anayasanın 87. maddesinin 1952 yılından

maddede ise “*Hükümetin nezaret ve murakabesi altında ve kanun dairesinde her türlü tedrisat serbesttir* “ hükmüne yer verilmiştir²⁹³. Anayasanın 2.maddesinde Devletin dilinin Türkçe olduğu hükme bağlanmıştır, dolayısıyla eğitim dili de Türkçedir²⁹⁴. 1924 Anayasası değerlendirildiğinde; eğitim özgürlüğüne yer verilmemekle birlikte; öğretim serbestliği, genellik, ilköğretimin zorunluluğu ve parasızlığı ilkelerinin öngörüldüğü; değinilen hususların dışındaki ayrıntıların tümünün Kanuna bırakılmış olduğu görülmektedir.

3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 430 Sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretim alanında Osmanlı döneminden kalma medrese-mektep ikiliği²⁹⁵ gibi dağınıklıkları ortadan kaldıran eğitim birliği ilkesi getirilmiş, resmi ve özel her derecede bütün eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu Türkiye’de çok köklü değişikliklerin yapılmasına, eğitimin ve laik öğretimin tek elden yürütülmesine imkân veren ilk kanundur²⁹⁶. Kanun ile eğitim birliği, bir millet oluşturma yolunda atılan adımların kolaylaşması, milli kültür ve milli terbiye sağlanması hedeflenmiştir.

1924 Anayasası’nın 87. maddesinde *devlete ait olmayan paralı okullara* yer verilirken Tevhid-i Tedrisat kanununun 1. maddesinde: “*Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur*” hükmüne yer verilmiştir. Bu madde eğitimin ve öğretimin tüm birimlerinin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yürütülmesi, eğitimde birlik esası benimsenmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanununun 2. maddesinde; “*Şer-iyeye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir*” hükmüne yer verilmiştir. Bu hüküm özel okulların da Milli Eğitim Bakanlığına devrini zorunlu kılmaktadır ve Avrupa İnsan Hakları Sistemindeki anlamıyla özel okulların varlığını ortadan kaldırmaktadır. Bu kanunun kabul tarihinden itibaren açılacak okulların Devletin denetim ve gözetimi altında faaliyet göstermesi ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çalışması zorunlu hale

---

önceki hükmünde “*Kadın, erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler. İlköğretim Devlet okullarında parasızdır*”, bkz. YAŞAR, 2000, s. 76, dph. 225; ALTUNYA, 1990, s. 35.

²⁹³ YAŞAR, 2000, s. 76; ALTUNYA, 1990, s. 35.

²⁹⁴ ALTUNYA, 1990, s. 35.

²⁹⁵ EROĞLU, 1987, s. 22; YAŞAR, 2000, s. 78.

²⁹⁶ YÜCEL, 1998, s. 162.

getirilmiştir²⁹⁷. Kanunun 4. maddesi, “*Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünundan bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir*” hükmüyle din eğitim ve öğretimini düzenlemiş, ilgili okulların açılmasını Milli Eğitim Bakanlığının görev alanı içerisine dâhil etmiştir. Din eğitim ve öğretimi bir dinsel iş olmaktan çıkarılmış, milli eğitim kapsamında değerlendirilmiş, diğer eğitim programlarından biri haline getirilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, medreselerin kapatılmasına yol açmış, farklı kurumlara bağlı eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığınca tek elden idaresi sağlanmıştır. Cumhuriyet devrimleri değerlendirildiğinde medreselerin ıslahının bu devrimlerin ana amaçları kapsamında yer almadığı görülmektedir²⁹⁸. Eskiye ait ne varsa olumsuz gözle bakılan bir atmosferde iyi/yararlı olsa dahi medreselerin tutunması mümkün değildi. Osmanlı ümmetçi yapısının milli Devlet olma azmindeki Türkiye Cumhuriyetinde giderek zayıflatılması ve giderek ortadan kaldırılması İslam dininin ortak sembollerinin de tasfiyesi anlamı taşımaktadır²⁹⁹.

Eğitimin laikleştirilmesi ve pozitif eğitimin yerleştirilmesi, dini eğitimin 1930 - 1949 yılları arasında ortadan kaldırılması, imam hatip liseleri ile ilgili olarak 1980’den 1997 yılı ortalarına kadar gerçekleşen değişimler Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulüyle bağlantılı gelişmelerdir³⁰⁰.

1928 yılında *Devlet dininin* Anayasadan çıkarılmış olması ve 1937’de *laikliğin* kabulüne rağmen, 87. maddede herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türkiye’de eğitim-öğretim alanında yeni bir dönem başlamıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, başlangıçta mevcut kurumlara müdahale etmemiş, çalışmalarının devamını sağlamıştır. Bu süreçte eğitim olanaklarının sağlanması için gerekli olan yatırım imkânlarının kısıtlılığı nedeniyle 1950’li yıllara kadar eğitim hak değil yükümlülük olmuştur³⁰¹. Buna karşın, darüleytamların çoğaltılması, yatılı ve pansiyonlu öğrenci okutulması, orta dereceli

²⁹⁷ YAŞAR, 2000, s. 79.

²⁹⁸ EROĞLU, 1987, s. 22–23; FEYZİOĞLU, 1986, s. 159.

²⁹⁹ YAŞAR, 2000, s. 76–77.

³⁰⁰ YAŞAR, 2000, s. 78.

³⁰¹ ALTUNYA, 1990, s. 35.

öğrenimin parasız hale getirilmesi gibi yasal düzenlemelerle güçsüzleri koruyucu önlemler alınmıştır³⁰². 1928 yılında harf inkılâbıyla bir gelişim süreci başlatılmış, okur-yazar oranını artırmak amacıyla faaliyetler yoğunlaştırılmıştır. Bu bağlamda millet mektepleri açılmış, halkevleri açılmış, 1940 yılında Köy Enstitüleri açılmış, 1954 yılında da bu enstitülerin tümü öğretmen okullarına dönüştürülmüştür³⁰³. Tüm bunlar yükümlülüklerin hakka dönüştürülmesi yolunda atılmış adımlardır³⁰⁴.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren pozitif felsefeyi esas alan milli bir devlet oluşturma çabaları kapsamında; parasız ve zorunlu eğitim getirilmiş, ikili öğretim kaldırılmış, din eğitiminin resmi disipline bağlanması çalışmaları başlatılmış, alfabe değişikliğine gidilmiş, ilköğretimin yaygınlaştırılması için seferberlikler ilân edilmiş, başka ülkelerin tecrübelerinden istifade yoluna gidilmiş, ders kitapları, dersler, programlar, okul binalarının yapımı faaliyetleri başlamış, cinsiyetler arası ayırımı dayalı okullardan karma okullara geçilmiştir³⁰⁵.

Eğitim hakkı ayrıntılı olarak ilk kez 1961 Anayasasında düzenlenmiş ve sınırları belirlenmiştir³⁰⁶. Anayasanın ilgili maddelerinde eğitim hakkının devletin başta gelen ödevlerinden olduğu, öğrenme-öğretme özgürlüğü, eğitim-öğretim serbestliği, ilköğretimin zorunluluğu ve devlet okullarında parasızlığı, isteğe bağlı din eğitimi, eğitimin devlet gözetim ve denetiminde olması gibi ilkeler öngörülmüş böylece eğitim özgürlük ve sosyal hak olarak düzenleme bulmuştur³⁰⁷.

1961 Anayasası'nın Kişi Hakları ve Ödevleri Bölümündeki Vicdan ve Din Hürriyeti başlıklı 19. maddenin eğitim özgürlüğüne ilişkin olan 4. fıkrası; "*Din eğitimi ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır*" hükmünü öngörmektedir. Bilim ve Sanat Hürriyeti Başlığı altında düzenlenen 21. maddenin 1. fıkrasında; "*Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve*

---

³⁰² ALTUNYA, 1990, s. 36.

³⁰³ ÖZCAN, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/155-156/ozcan.htm> (15.01.2008)'den alıntıdır; ALTUNYA, 1990, s. 36.

³⁰⁴ ALTUNYA, 1990, s. 36.

³⁰⁵ YAŞAR, 2000, s. 70, dpn. 208; ÖZCAN, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/155-156/ozcan.htm> (15.01.2008)'den alıntıdır.

³⁰⁶ Mümtaz SOYSAL, "Eğitim Hakkı ve Öğretim Özgürlüğü", Türkiye'de İnsan Hakları Semineri (9-11 Aralık 1968), Ankara (1970), s. 248; YAŞAR, 2000, s. 82.

³⁰⁷ ALTUNYA, 1990, s. 37.

öğretme ve açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.”; 2. fıkrasında “Eğitim ve öğretim Devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir.”; 3. fıkrasında “Özel okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir.”; 4. fıkrasında ise “Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.” düzenlemeleri öngörülmüştür. 4. fıkrada inanç eksenli okulların açılmasının kontrol altına alınmak istendiği düşünülmektedir³⁰⁸. Ayrıca özel eğitim kurumlarında, bilim ve eğitim ilkelerinin resmi eğitim kurumları için belirlenen esaslara bağlı kalmasının zorunlu olduğu anlaşılmaktadır³⁰⁹.

Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler Bölümündeki 50. madde, halkın eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını sağlamanın Devletin başta gelen ödevleri arasında olduğunu hükme bağlarken; 53. madde, bu ödevin *ancak iktisadi ve mali kaynaklarının yeterliği ölçüsünde* yerine getirileceğini öngörmüştür. 50. madde, Devletin eğitim alanında sorumluluklarını düzenlemiş; ilköğretimin kız ve erkek tüm vatandaşlar için mecburi ve Devlet okullarında parasız olması, devletin yoksul ama başarılı öğrencilerin en yüksek öğrenim derecelerine kadar yükselmeleri için burslarla yahut başka yollarla gerekli yardımları yapması, devletin özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alması gibi eğitimin bazı ilkelerini hükme bağlamıştır³¹⁰. İlköğretimin Devlet okullarında parasız olması ilkesi özel eğitim kurumlarının varlığının kabul edildiğini işaret etmektedir; fakat eğitimde çoğulculuk ilkesini kasteden açık bir düzenleme söz konusu değildir³¹¹.

Batı demokrasilerinde kutsal olan devlet değil, insan hak ve özgürlükleridir; 1982 Anayasası genel yapı olarak bireyin devleti de toplumun önünde tuttuğu için batı demokrasilerinden ayrılmıştır³¹². Eğitim hakkına 1961 Anayasası'nın Kişi Hakları (m. 21) Bölümünde yer verilmişken; 1982 Anayasası'nın ise Sosyal ve Ekonomik

---

³⁰⁸ YAŞAR, 2000, s. 83–84.

³⁰⁹ FEYZİOĞLU, 1986, s. 161; YAŞAR, 2000, s. 84. M. Soysal, bu fıkrada kastedilenin eğitim alanında devletin ve toplumun laiklik temeline yönelebilecek tehlikelerin önlenmesi olduğu fikrini savunmaktadır. Karş.: SOYSAL, 1970, s. 252.

³¹⁰ ALTUNYA, 1990, s. 37.

³¹¹ YAŞAR, 2000, s. 84.

³¹² YAMAN, http://www.turkhukuk sitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30 Şubat 2006)'den alıntıdır.

Haklar ve Ödevler Bölümünde yer verilmiştir³¹³. Eğitim hakkına ilişkin 1961 Anayasasındaki temel hüküm “*halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak devletin temel görevi*” olduğudur. 1982 Anayasası bu ilkedan vazgeçmiş; 1961 Anayasasındaki sosyal devlet ilkesinin tersine, bu hakkı diğer sosyal haklar mertebesine indirerek bu ayrıcalığa son vermiştir³¹⁴. 1961 ve 1982 Anayasalarında eğitim ile ilgili düzenlemelerinde Devletin yükümlülüğünü yerine getirmesinin sağlanması geri planda kalmış, hangi hususların eğitimden sayılmayacağı hususları ağırlık kazanmıştır³¹⁵. Halen yürürlükte olan 1982 Anayasası’nın getirdiği düzenleme aşağıda ayrıntılı olarak irdelenecektir.

Devletler eğitim hizmetlerini sunmayı kabul etmişlerdir; ancak bu hizmetin nasıl sunulacağı, muhtevası, hedefleri tartışılmaya devam edilmektedir. Otoriter rejimler iyi ve uysal vatandaş yetiştirme eğilimi içindedirler, totaliter rejimler halkın rejime olan bağlılığını sağlamak için eğitim tamamen ideolojik hedeflere varmak için ütöpik değerlere önem vermekte ve eğitim faaliyetlerini bu hedeflere varmak için kanalize etmektedirler. Bu anlayışlar gelişmekte olan ülkelerde halen devam etmektedir³¹⁶.

Eğitimin çok yönlü amaçları vardır. İnsan hakları, özgürleşme ve bireyselleşmenin gelişmesi ile eğitimin sınırlarının yeniden belirlenmesi çabaları artmıştır. Bugün çağdaş demokrasilerde iyi vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen eğitim programları yerine; daha bireyci, özgür, evrensel iyi insan ve uzman insan yetiştirmeyi hedefleyen sistemler ağırlık kazanmıştır. Özellikle fertlerin değerlerini gözeten, aile ve ferdin taleplerini nazara alan müfredat programları ön plana çıkmıştır³¹⁷.

Eğitim hususundaki değişim/gelişim günümüze kadar etkisini sürdürerek devam etmektedir. Günümüzde ise eğitim hak ve özgürlüğü anayasal hak olarak düzenlenmiştir. Uzun bir süreçten sonra ulaşılan bu noktadaki mevcut tartışmalar, eğitim hak ve özgürlüğünün içeriği ve evrensel ilkelere uygun olup olmadığı ile ilgilidir³¹⁸.

---

³¹³ İbrahim KABOĞLU, *Özgürlükler Hukuku–İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, 4. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 276 ve karşı: YAŞAR, 2000, s. 72.

³¹⁴ YAMAN, http://www.turkhukusitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30 Şubat 2006)’den alıntıdır.

³¹⁵ YAŞAR, 2000, s. 73.

³¹⁶ YAMAN, http://www.turkhukusitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30 Şubat 2006)’den alıntıdır.

³¹⁷ YAMAN, http://www.turkhukusitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30 Şubat 2006)’den alıntıdır.

³¹⁸ YAŞAR, 2000, s. 70–71.

3. ULUSLARARASI DÜZENLEMELERDE EĞİTİM HAKKI

Eğitim hakkı, Birleşmiş Milletler Örgütü, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi örgütlerce kabul edilen belgelerde tanımlanmış, bildirge, sözleşme, tavsiye, karar, ilke, vb. nitelikte çok sayıda uluslararası ve bölgesel insan hakları belgesinde güvenceye alınmıştır³¹⁹.

Genel nitelikli insan hakları belgeleri olan Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde eğitim hakkına dair ayrı bir tanımlamaya yer verilmemiştir. Eğitim hakkı, Yenilenmiş Avrupa Sosyal Şartı (m. 17), Birleşmiş Milletler Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (m. 13 ve 14), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Ek Protokol (m. 13), UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme (m. 5/1-b) gibi insan hakları belgelerinde hükme bağlanmıştır³²⁰.

Çalışmamıza eğitim hakkının düzenlendiği başlıca sözleşmeleri inceleyerek devam edeceğiz.

---

³¹⁹ Mesut GÜLMEZ, "Eğitim ve İnsan Hakları Eğitimi", İnsan Hakları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul (Aralık 2000), s. 3; ÇOL, http://www.chveneburi.net/sp/bpg/publication_view.asp?InfoID=157210&iabspos=2&vjob=vsub,283 (09.01.2008)'den alıntıdır.

³²⁰ AKYÜZ, 2000, s. 396–430; H. Burak GEMALMAZ, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 130; Manfred NOWAK, "The Right to Education", Economic, Social and Cultural Rights , Ed.: A Eide, C. Krause, A. Rosas, 2. Baskı, Martinus Nijhof Publishers, London (2001), s. 245–271.

30. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

Eğitim hakkı ile ilgili evrensel düzeyde ilk düzenleme İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde yer almıştır³²¹. Bu bildiri bundan sonraki bağlayıcı nitelikteki belgelere örnek teşkil etmiştir³²².

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin eğitim hakkı ile ilgili olan 26. maddesinde; herkesin eğitim hakkı olduğu, ilk eğitimin zorunlu olduğu ve parasız olması gerektiği, teknik ve mesleki eğitimden herkesin yararlanabilmesi ve yüksek öğretimin, başarıya göre, herkese tam bir eşitlikle açık olması gerektiği ilkeleri öngörülmüştür. Maddenin ikinci fıkrasında; insan kişiliğinin tam gelişmesi, insan hak ve özgürlüklerine saygının güçlenmesi, bütün uluslar, ırklar ve dini topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu güçlenmesi ve BM'in barışın sürdürülmesi yolundaki çalışmalarını geliştirilmesi eğitimin amaçları olarak belirtilmiştir. Maddenin üçüncü fıkrasında ise ebeveynlere çocuklarına verilecek eğitim türü için öncelikli seçme hakkı tanınmıştır.

Herkesin toplumun kültürel etkinliklerine özgürce katılma, güzel sanatları tatma, bilim alanındaki ilerlemelerden ve bunların nimetlerinden yararlanma hakkına sahip olduğunu öngören 27. madde, Bildirinin eğitim hakkına ilişkin bir diğer hükmüdür.

Türkiye, BM tarafından 10 Aralık 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni onaylayan ilk ülkeler arasında yer almış ve insan hakları konusundaki önemli sözleşmelere taraf olmuştur. Dolayısıyla, Milli Eğitim Bakanlığının bu Bildiride yer alan temel hükümler yönünde eğitim kurumlarını geliştirmeye yönelik politika ve uygulamalarda bulunması beklenmelidir.

31. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

16 Aralık 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Sözleşme, 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

---

³²¹ Bildirinin Türkçe metni için bkz. 27.05.1949 tarihli R.G.

³²² TERZİOĞLU, 2006, s. 61.

Türkiye bu sözleşmeye taraf olurken 13. maddeye çekince koymuştur³²³. Buna göre; “*Türkiye Cumhuriyeti Sözleşmenin 13. maddesinin 3. ve 4. paragrafları hükümlerini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 3, 14 ve 42. maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutar*”. Terzioğlu’na göre; “*Türkiye, Sözleşmenin 13. maddesinde düzenlenen eğitim hakkını dil açısından, uluslararası anlaşmalar ile hakları düzenlenmiş olan azınlıkları hariç tutacak olursak, Türkçe eğitim şeklinde anlamaktadır*”³²⁴. Sözleşme eğitim diline yönelik bir düzenleme içermemektedir.

Eğitim hakkının daha ziyade sosyal ve kültürel haklara ilişkin olmasından ötürü, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 13. maddesinde eğitim hakkı kapsamlı biçimde düzenlenmiştir. Maddenin birinci fıkrasında herkesin eğitim hakkı olduğu ilkesi belirtildikten sonra; eğitimin insan kişiliğinin ve onur duygusunun tam gelişmesine yönelik olması, insan hak ve özgürlüklerine olan saygıyı güçlendirmesi, herkesin özgür bir topluma etkin olarak katılmasına olanak sağlaması, tüm uluslararası olduğu gibi, ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirmesi ve BM’in barışı koruma etkinliklerini özendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu noktada İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde öngörülen eğitimin amaçlarının burada da kabul edildiğini görmekteyiz. Maddenin ikinci fıkrasında eğitim hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için birtakım ilkeler öngörülmüştür:

a- İlköğretimin zorunlu olmasını ve herkese ücretsiz sağlanması;

b- Orta öğretimin, teknik ve mesleki eğitim dahil, çeşitli biçimlerinin, her önlem alınarak, özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılması yoluyla herkese açık ve herkesçe görülebilir olması;

c- Yüksek öğrenimin, her uygun yolla ve özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılmasıyla herkese becerisine göre eşit olarak açılması;

³²³ Sözleşmenin beyanlar ve çekince ile onaylanmasına ilişkin 2003/5923 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ve Türkçe metin için bkz. 11.08.2003 tarih ve 25196 sayılı R.G.

³²⁴ TERZİOĞLU, 2006, s. 63.

d- İlk öğrenimini tamamlayamamış ya da hiç görmemiş kişiler için temel eğitimin olabildiğince özendirilmesi ve güçlendirilmesi;

e- Her düzeyde, bir okul sisteminin geliştirilmesi, yeterli bir burs sisteminin kurulması ve eğitim personelinin maddi koşullarının giderek iyileştirilmesi.

Eğitim özgürlüğünün öngörüldüğü üçüncü ve dördüncü fıkralarda; taraf devletlerin, ana-babaların veya –bazı durumlarda- yasal yoldan tayin edilmiş velilerin- çocuklar için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okullar seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlü olduğu vurgulanmıştır, bireylere ve kuruluşlara eğitim kuruluşları kurma ve yönetme özgürlüğü tanınmıştır.

Sözleşmenin 13. maddesi ışığında eğitim hak ve özgürlüğünü değerlendirmek gerekirse:

“1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Herhangi bir sebeple bu engellenemez. Türkiye’de gündemde olduğu gibi, değişik kıyafet giyiyor diye bu temel hak insanların elinden alınamaz. Yüksek öğretimde ise bu tür düzenlemeler ve engellemeler asla düşünülemez.

2. Eğitimde fertlerin ve ailelerin inanç ve düşünceleri gözetilir, çocuklara bu yönde eğitim verilir. Asla bunlara aykırı davranılamaz. Eğitim düzenlemelerinde toplumun, ebeveynin tercihleri önemlidir.

3. Özel okullar ve hatta evde eğitim geliştirmek ve desteklenmektedir.

4. Eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesine ve insan haklarına ve temel hürriyetlere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Bu nokta çok önemlidir; eğitim süreci sadece fertlerin hak ve hürriyetlerini gözeten değil, bunları hayat boyu gözetecek fertleri de yetiştirmek durumundadır.

5. Din eğitimi hakkı engellenemez, bu yönde baskı da yapılamaz. Devletler, çocukların kendi inançları doğrultusunda din eğitimi görmelerini sağlamayı üstlenir.

6. Eğitimde eşitlik esastır. Eşit şans verilmesi ve her seviyede yatay ve dikey geçiş imkânı sağlanması esastır³²⁵”.

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey; 13. maddeyi yorumlarken eğitimin tüm tür ve seviyelerinde elde edilebilme, ulaşılabilme, kabul edilir olma ve uyarlanabilme özelliklerine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Taraf devletin yetkisi dâhilinde; yeterli miktarda faal eğitim kurum ve programlarına sahip olması elde edilebilmeyi; ayırım gözetmeksizin herkesin eğitim kurum ve programlarına erişmesi ulaşılabilmeyi; eğitimin şekil, yöntem ve esaslarının öğrenciler ve ebeveynler için makbul olması kabul edilebilirliği; eğitimin sosyal ve kültürel açıdan değişik konumdaki öğrencilerin ve de değişen, gelişen toplumların ihtiyaçlarına uyarlanabilen esnekliğe sahip olması uyarlanabilmeyi sağlayacaktır³²⁶.

32. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

16 Aralık 1966 tarihinde BM Genel Kurulunca kabul edilen Sözleşme 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeye taraf olurken 27.maddeye çekince koymuştur. Buna göre; “*Türkiye Cumhuriyeti Sözleşmenin 27. maddesini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ekleri'nin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar*”³²⁷.

Sözleşmenin eğitim hakkına ilişkin hükmü olan m.18/4 şöyledir: “*4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, ana-babaların ve uygulanabilir olan durumlarda, yasalarca saptanmış vasilerin, çocuklarına kendi inançlarına uygun bir dinsel ve ahlaki eğitim verme özgürlüklerine saygı göstermekle yükümlüdürler*”.

³²⁵ Beşir ATALAY, “Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitim Hürriyeti”, Yeni Türkiye. İnsan Hakları Özel Sayısı 2, Sayı 22 (1998), s. 1094–1095.

³²⁶ TERZİOĞLU, 2006, s. 70.

³²⁷ Sözleşmenin beyanlar ve çekince ile onaylanmasına ilişkin 2003/5851 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Türkçe metin için bkz. 21.07.2003 tarih ve 25175 sayılı R.G.

33. Birleşmiş Milletler Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme

UNESCO tarafından 14 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen Sözleşme 22 Mayıs 1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Sözleşmeye taraf değildir.

19 maddeden oluşan ve eğitimde ayrımcılığı kaldırmayı hedefleyen Sözleşme; eğitimde muamele ve fırsat eşitliğini destekleme konusunda devletin yükümlülüklerini düzenlemektedir³²⁸.

Sözleşmenin 1. maddesinde ayrımcılığın tanımı yapılmıştır. Buna göre “*ayrımcılık terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, ekonomik güç ya da doğuş temeli üzerinde, eğitimde davranış eşitliğini kaldırmak ya da bozmak amacı ya da sonucuyla ve özellikle,*

a. Herhangi bir kişi ya da grubu herhangi bir tür ya da düzeyde eğitim görmekten yoksun bırakmak;

b. Herhangi bir kişi ya da grubu, düşük düzeyli bir eğitimle sınırlamak;

c. Kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri ya da kurumları kurmak ya da sürdürmek ya da

d. Herhangi bir kişi ya da gruba, insan onuruyla bağdaşmaz koşullar uygulamak üzere yapılan herhangi bir ayırım, dışlama, sınırlama ya da üstün tutmayı içerir”.

Sözleşmenin 2.maddesinde ise eşit olanaklar sağlanması koşuluyla farkı türden öğrenciler için farklı eğitim sistemi ve kurumlarının oluşturulmasının ayrımcılık sayılmayacağı hükme bağlanmıştır.

---

³²⁸ TERZİOĞLU, 2006, s. 64–65.

Bu sözleşmeye göre; herhangi bir kişi veya grup herhangi bir eğitim düzeyinde eğitim görmek hakkından yoksun bırakılamaz; eğitim olanakları herkes için eşittir; ayrı cinsten öğrenciler için ayrı eğitim sistemlerinin ve eş değerde eğitim sistemlerinin kurulması gerekmektedir; öğrencilerin anne ve babalarının isteklerine göre isteklerine uygun din ve dil gereklerine göre ayrı eğitim sistem ve kurumlarının kurulması ve sürdürülmesi bir ayrımcılık olarak sayılamayacaktır³²⁹.

Sözleşme; eğitimde ayrımcılık içeren her türlü düzenleme ve uygulamaya son vermeyi, öğrencilerin eğitim kurumlarına alınmasında hiç bir ayırım yapılmamasını, okul ücretleri ve öğrencilere burs ya da başka yardımlar sağlama ve yabancı ülkelerde öğrenimini sürdürmek için gerekli izin ve kolaylıklar bakımından kamu makamları tarafından salt *yetenek ve gereksinme dışında* hiç bir davranış ayırımına olanak tanımamayı, kamu makamları tarafından eğitim kurumlarında sağlanan herhangi bir yardım konusunda, salt öğrencilerin belli bir gruptan olmaları nedeniyle herhangi bir kısıtlama ya da yeğlemeye izin vermemeyi öngörmektedir.

Sözleşmede ayrıca taraf devletlerin hiç bir kişi ya da grubun kendi inancıyla bağdaşmayan dinsel eğitim görmeye zorlanmamasını sağlama yükümlülüğü ile çocukların, ana baba ve vasilerinin inançlarına göre din ve ahlak eğitimi alma özgürlüğü kabul edilmiştir.

Hak ve özgürlüklerden yararlanmada eşitlik, her durumda ve her koşulda aynı tutumun alınması anlamına gelmez. Bu bağlamda ayrımcılık yasağı; bedensel özellikleri, toplumsal konumları, cinsiyetleri vb. özellikleri yönünden farklı olan çocuklara yönelik tutum ve davranışlarda meşru, makul, nesnel farklılaşmaları ve hak eşitsizliklerini düzeltmeye yönelik eylemleri engellemez³³⁰.

---

³²⁹ YAMAN,

http://www.turkhukuksitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30 Şubat 2006)'den alıntıdır.

³³⁰ TERZİOĞLU, 2006, s. 73.

34. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Çeşit Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

18 Aralık 1979 tarihinde kabul edilen ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşmenin 10. maddesi; eğitim hakkı açısından kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığını engellemeyi hedefleyen hükümler öngörmektedir.

10. maddede kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte, eğitimin her kademesinde ve çeşidinde eşit koşulların sağlanması, kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınıflara katılmaları ve aynı düzeydeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul, bina ve malzemesine sahip olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu amaca ulaşılması için karma eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin desteklenmesi ve özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim yöntemlerinin bu amaca göre düzenlenmesi öngörülmüştür³³¹.

35. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çalışmanın Birinci Bölümünde ayrıntılı olarak incelenen BMÇHS'nin 28. maddesi çocuğun eğitim hakkına ilişkindir. Bu hüküm ile taraf devletler; çocukların parasız zorunlu temel eğitim görmesini temin etmek, ortaöğretimi genel ve mesleki olmak üzere çeşitli şekillerde örgütlemek ve bunları tüm çocuklara açık bulundurmak, yükseköğretimi uygun bütün araçları kullanarak yetenekleri doğrultusunda tüm çocuklara açık duruma getirmek, eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği tüm çocuklara sağlamak, disiplinle ilgili her konuda çocuğun insan olarak sahip olduğu saygınlığın korunmasını temin etmek ile yükümlü tutulmuştur³³².

Sözleşmenin 29. maddesi ise çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesini; insan hak ve özgürlüklerine saygı duyarak anlayış, barış, hoşgörü, eşitlik, dostluk ruhuyla yetiştirilmesini ve özgür bir

³³¹ "Eğitim Hakkı", http://www.egitimsen.org.tr/down/151106_surarapor.doc (10.01.2008)'den alınmıştır.

³³² AKYÜZ, 2000, s. 397.

toplumda etkin bir yaşantıya sorumluluk üstlenecek biçimde hazırlanmasını öngörmektedir³³³.

Sözleşme’de çocuğun nitelikli eğitim görme hakkı önemle vurgulanmaktadır. Akyüz; Sözleşmenin nitelikli eğitime ilişkin yaklaşımının çocukların bilişsel gereksinmelerinin yanında fiziksel, toplumsal, duygusal, moral ve manevi gelişimlerini gözetmek olduğuna; eğitim hakkını düzenleyen 28. ve 29. maddelerin, Sözleşmedeki tüm hakları kapsayan temel ilkeler olan *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması, yaşam ve gelişme hakkının korunması, çocuklar arasında ayırım yapılmaması ve çocuğun görüşlerine saygı gösterilmesi* ilkeleriyle birlikte uygulanması gerektiğine dikkat çekmektedir³³⁴. Bu bağlamda nitelikli eğitimin *yaşam için öğrenmeye* yönelik olması, *erişilebilir ve esnek* olması gerekmektedir³³⁵.

36. İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesine

Ek 1 Nolu Protokol

20 Mart 1952’de Paris’te imzalanan ve 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe giren Protokol ile AİHS’ne mülkiyet hakkı, eğitim hakkı ve serbestçe seçim yapma hakkı eklenmiştir. Türkiye Protokolü; eğitim hakkına ilişkin olan 2. maddeye, *430 Sayılı ve 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu hükümlerini saklı tuttuğunu*³³⁶ belirten bir çekince koyarak onaylamıştır.

Ek 1 Nolu Protokolün 2. maddesinde “*Kimse eğitim hakkından mahrum edilemez. Devlet eğitim ve öğretim alanında üstleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana-babanın bu eğitim ve öğretimi kendilerinin dinî ve felsefi inançlarına göre sağlamak hakkına riayet edecektir*” hükmüne yer verilmiştir³³⁷.

---

³³³ AKYÜZ, 2000, s. 397.

³³⁴ AKYÜZ, 2000, s. 398–404.

³³⁵ AKYÜZ, 2000, s. 397.

³³⁶ 6366 sayılı ve 10 Mart 1954 tarihli İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokol’ün Tasdiki Hakkında Kanun, 19 Mart 1954 tarih ve 8662 sayılı R.G.

³³⁷ GEMALMAZ, 2005, s. 129. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları çerçevesinde genel anlamda eğitim hakkı için bkz. Feyyaz GÖLCÜKLÜ ve Şeref GÖZÜBÜYÜK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 432–436; YAŞAR, 2000, s. 33–60; YAMAN, http://www.turkhukusitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30 Şubat 2006)’den alıntıdır.

Maddenin birinci cümlesinde, eğitim hakkı düzenlenmiştir; ikinci cümlede, devletin eğitim alanındaki görevlerini yerine getirirken, anne-babanın dini ve felsefi inançlarına saygılı olması gerektiğine işaret edilmiştir. Ancak iki cümle ayrılmaz bütündür³³⁸. Bu maddede eğitim alma hakkı ve eğitim özgürlüğü şeklinde iki temel ilkenin düzenlendiği görülmektedir³³⁹.

Maddede “*Kimse eğitim hakkından mahrum edilemez*” denmekle negatif bir ifade tarzı kullanıldığına, devlete eğitim hakkının tanınıp sağlanması gibi pozitif bir yükümlülükten ziyade bu hakkın devlet tarafından engellenmemesi gibi negatif bir davranış empoze edildiğine dikkat çekilerek, bu durumun devleti “ihlal” iddialarına karşı daha güçlü konuma yerleştirdiği yorumu yapılmaktadır³⁴⁰.

AİHS’nde herkesin bir eğitim kurumuna girebilmesinin sağlanmasını öngören eğitim hakkı düzenlenmiştir. Sözleşmeye taraf devletlerin, eğitim hakkından yoksun bırakmama yükümlülüğü ile kendilerini bağladıkları, kendi egemenlik alanlarında bulunan herkes için, belirli bir zamanda var olan bir eğitim kurumuna girme, alınan eğitimden bir menfaat sağlama hakkının güvence altına alındığı hükme bağlanmıştır. Madde birinci cümlesiyle eğitim hakkını güvence altına almakta, ancak sözleşmeye taraf devletlerin kendi olanaklarıyla ya da mali destek sağlayarak belirli bir türde eğitimi gerçekleştirmesinin talep hakkı veya taraf devletlere belli bir eğitim kurumu açma yükümlülüğü değil, var olan eğitim yollarından yararlanma hakkını ele almaktadır. Eğitim hakkı yalnız ilköğretimi kapsamaktadır³⁴¹.

Eğitim hakkının mutlaklığı kavramından onun dokunulmaz, düzenlenemez olduğu kanaati çıkarılmamalıdır. Devlet üstlendiği anılan hizmeti bazı ilkelere bağlı biçimde sunmalıdır. Protokolün 2. maddesi uyarınca, devletin temel eğitimi herkes için mecburi hale getirmesinin öngörülmesi; devlet tarafından herkese yeterli sayıda eğitim kurumu hazırlama yükümlülüğü getirmektedir. Ayrıca eğitim hakkının temel hak olması ve hiç kimsenin bu haktan mahrum edilemeyeceği ilkesinden doğan, her ne olursa olsun çocuklara eğitim imkânı sağlama sorumluluğu olan devlete eğitimi düzenleme hakkı

³³⁸ ÇOL, http://www.chveneburi.net/sp/bpg/publication_view.asp?InfoID=157210&iabspos=2&vjob=vsub_283 (09.01.2008)’den alıntıdır.

³³⁹ TERZİOĞLU, 2006, s. 77.

³⁴⁰ TERZİOĞLU, 2006, s. 77.

³⁴¹ GEMALMAZ, 2005, s. 130, dpn. 7.

vermektedir³⁴². Eğitimin düzenlenmesi görev ve yetkisi Sözleşmeye taraf devletlerin kendisine aittir. Ancak taraf devlet bu yetkisini kullanırken; hakkın özüne zarar veren ve Sözleşme ile Protokollerin kabul ettiği diğer hakları ihlal edici nitelikte düzenleme yapamaz³⁴³.

Eğitimi düzenleme hakkı devlete eğitim hakkı mutlaklığının garanti altına alınması hususunda zorunlu eğitim getirme ve süresini belirleme yetkisi tanımaktadır. Ancak eğitimde zorunluluk, ekonomik nedenlerle eğitimin parasız olmasını gerektirmektedir³⁴⁴. Zorunlu temel eğitimin ardından zorunlu olmayan eğitim sunan okulların kurulması da devletin yükümlülüğündedir.

Devlet, bu okullardan yararlanma şartlarını belirleme hakkına sahiptir³⁴⁵. Eğitim olanaklarından yararlanma konusunda kişiler arasında ırk, renk, dil, din, siyasal veya inanç gibi herhangi bir nedenle ayırım yapılamaz. Taraf Devletin 14. madde anlamında ayrımcılık niteliğinde bir tasarrufta bulunamayacağı, ancak bunun her türlü farklı muameleyi yasaklayıcı anlamda yorumlanmaması gerektiği vurgulanmalıdır. Belirli bir farklılaştırmanın ancak hiç bir objektif ve makul sebebe dayanmıyorsa 14. madde anlamında bir ayrımcılık oluşturacaktır. Makul sebebin belirlenmesinde; ele alınan tasarrufların amacı ile sonucu arasındaki ilişki, kullanılan araçlar ile gerçekleştirilmek istenilen hedef arasındaki orantılılık, söz konusu toplum yaşamının hukuki ve fiili unsurları dikkate alınmalıdır³⁴⁶.

Toplumdaki bireylerin vatandaşlık, yaş, cinsiyet, içinde buldukları hukuki statüler gibi özellikleri dikkate alınmak kaydıyla; devlet eğitimin topluma yaygınlaştırılmasını sağlayabilir. Devlet bunu eğitimin genellik, ayrıca kadın, erkek,

---

³⁴² YAŞAR, 2000, s. 45.

³⁴³ GEMALMAZ, 2005, s. 131.

³⁴⁴ YAŞAR, 2000, s. 44-45.

³⁴⁵ Ör.: Meslek ve düz liselere girişte devlet, belli bir tercih sistemi veya seçme sınavı uygulayabilecektir. Yüksek Öğretim Kurumları için her ülkenin kendine göre belirleyeceği, ancak herkesin yararlanabilmesine imkân sağlayan ve yararlanmada objektif biçimde düzenlenmiş özel koşullar koymasının mümkün olması gerekir. Objektif şartların belirlenmesi konusu hukuki açıdan tartışmalıdır. Türkiye’de devletin resmi okullarında eğitim, özellikle kırsal kesimlerde elverişsiz koşullarda gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bu okullar ile daha iyi şartlarda eğitim veren özel okullardan mezunlar yüksek öğrenimden yararlanmada uygulanan sınavları aşmada eşit konumda değillerdir. Devletin yoksul ve başarılı öğrencilerin eğitimini destekleyecek etkin eğitim programları geliştirmesi, burslar sağlaması gerekmektedir. Bkz.: YAŞAR, 2000, s. 45.

³⁴⁶ ÇOL, http://www.chveneburi.net/sp/bpg/publication_view.asp?InfoID=157210&iabspos=2&vjow=vsub_283 (09.01.2008)’den alıntıdır.

farklı sınıflar ve toplumsal güçler arasında eşitlik ilkesine uygun biçimde gerçekleştirilmelidir³⁴⁷. Yabancıların eğitim haklarından yararlandırılmamasına yabancı olmaları gerekçe gösterilemeyecektir. Ancak bu hak yüksek ve teknik öğrenimi kapsamamaktadır. Herhangi bir şekilde kabul edildikten sonra oturum kartlarının yenilenmemesi söz konusu olduğunda eğitim haklarının engellendiği ileri sürülebilecektir³⁴⁸. Mektupla öğrenim, radyo televizyon yoluyla eğitim, açık öğretim gibi farklı eğitim biçimlerinden yararlanma hakkı da devlet güvencesinde olmalıdır³⁴⁹. Diğer bir husus Protokol ile engelli çocukların genel okullara gönderilmesi mutlak olarak garanti altına alınmamakla birlikte; devletin modern bilgiler doğrultusunda engellilerin entegrasyonunu sağlama yükümlülüğü söz konusudur³⁵⁰.

Değerlendirmeye konu madde devlet tekeli yasaklamamakta ayrıca çoğulculuğu da zorunlu kılmamaktadır. Okul açma hakkı, mutlak anlamda bir hak ve özgürlük değildir, bu bağlamda devletin eğitimi tekelleştirmesi mümkündür. Tekelleştirme, eğitim alanında çoğulculuk sorununa neden olmaktadır. Sözleşmenin ve protokolün imzalandığı dönem yaklaşık İkinci Dünya Savaşının bitimine denk gelmektedir. Anılan tarihlerde savaş sonrasının ağır yaşam şartları altında ezilen taraf ülkelerin hiçbiri, bu ülkelerdeki özel sektör ve aileler eğitim için maddi kaynak ayıracak güce sahip değildi. Dolayısıyla eğitimde devlet tekeli normal kabul edilmiştir. Zamanla özel sektörün güçlenmesi ve toplumların refah seviyesinin yükselmesiyle, özel eğitim kurumlarına ilgi artmış, özel eğitim kurumlarının kurulması kolaylaşmıştır. Değinen gelişmelerin etkisi ve devletin ana babanın haklarına saygılı olması ilkesi gereği devletin özel okulların açılması konusunda hoşgörülü davranması hususuna divan ve komisyonca işaret edilmiştir³⁵¹. Ancak Protokolün 2. maddesi devlete özel okulları finanse etme ya da bunların finansmanına katkıda bulunma yükümlülüğü getirmemektedir³⁵².

2. maddede eğitim ve öğretim hakkının engellenemeyeceği belirtilmiş, ayrıca devletin, eğitim ve öğretimde ana-babanın dinî ve felsefî inançlarına aykırı, dogmatik bilgiler veremeyeceği, yani eğitim özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Değerlendirme

---

³⁴⁷ YAŞAR, 2000, s. 46.

³⁴⁸ YAŞAR, 2000, s. 46.

³⁴⁹ YAŞAR, 2000, s. 45.

³⁵⁰ TERZİOĞLU, 2006, s. 78–79.

³⁵¹ YAŞAR, 2000, s. 46.

³⁵² TERZİOĞLU, 2006, s. 79; YAŞAR, 2000, s. 47.

konusu 2. maddenin ikinci cümlesinde eğitimde özgürlüğe ve çoğulculuğa yer verilmekte; bunu gerçekleştirmek amacıyla da devletin ailenin dini ve felsefi inançlarına saygılı olması ilkesi öngörülmektedir³⁵³. Bu hükmün konulmasının başlıca nedeni, totaliter devletlerin, çocukları ana-babanın etkisinden çıkartarak, onları sistematik bir şekilde belirli bir dogmatik görüşü aşılama suretiyle eğitmeleri olmuştur³⁵⁴.

Çocukların eğitim ve öğretiminden asıl olarak anne ve babalar sorumludur, devletin görevi ise eğitim ve öğretime ilişkin düzenlemeleri yapmaktır. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yüklediği görevlerini yürütürken, anne ve babaların dinsel ve felsefi inançlarına saygı göstermek zorundadır. Saygı hakkının sahibi ana babadır; çocuğun ana babasının dini ve felsefi kanaatlerine göre eğitim görme hususunda bağımsız bir hakkı bulunmadığı gibi, vakıflar gibi tüzel kişiler de bu hakkı ileri süremez, dolayısıyla ihlal iddiasında bulunamazlar³⁵⁵.

Diğer bir husus da eğitim dili sorunudur. Devletin resmi dil dışında başka bir dille eğitim verme gibi bir yükümlülüğü yoktur. Devlet sadece Dini ve felsefi inançlara saygı yükümlülüğü altındadır ve ebeveynlerin eğitim dili konusundaki tercihlerini göz önüne almak zorunda değildir³⁵⁶.

Ayrıca Devletin eğitim sistemi içinde farklı inançlara saygılı olması yeterlidir; söz konusu inançlar doğrultusunda eğitim sağlama yükümlülüğü yoktur. Madde hükmü; devletlerin eğitim ve öğretim yoluyla, doğrudan veya dolaylı olarak, dinsel veya filozofik türden bilgi vermelerini engellemediği gibi, anne babaların bu türden bir öğretimin müfredata konulmasına karşı çıkmalarına da izin vermez; aksi takdirde kurumsallaşmış bütünsel bir eğitim uygulanamaz. Bu çerçevede, Devletin eğitim ve öğretim alanında üstlendiği görevleri yerine getirirken, müfredata dâhil edilen bilgilerin

---

³⁵³ TERZİOĞLU, 2006, s. 79–80.

³⁵⁴ Ünal ŞEREF, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu, TBMM Yayınları, Ankara, 1995, s. 273.

³⁵⁵ TERZİOĞLU, 2006, s. 80.

³⁵⁶ TERZİOĞLU, 2006, s. 81–82.

objektif, eleştirel ve çoğulcu bir tarzda nakledilmesine dikkat etmek zorunda olduğu vurgulanmıştır³⁵⁷.

Devletin saygı yükümü bakımından; devlet okulları ve özel okullar arasında bir fark olmadığı gibi, dini eğitim ve diğer disiplinler arasında da bir fark yoktur; bu yükümlülük bütün eğitim programlarını kapsamaktadır³⁵⁸.

37. Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine

Lima Bildirgesi

6–10 Eylül 1988 tarihli Lima Bildirgesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 40. yıldönümünde Lima'da toplanan Dünya Üniversiteler Servisi (WUS) altmışsekizinci genel kurulunda yayınlanmıştır³⁵⁹.

Bildirgede her insanın eğitim hakkına sahip olduğu ve devletlerin, her tür ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ya da başka görüş, milliyet veya toplumsal köken, ekonomik durum ya da başka bir statüye ilişkin olarak her hangi bir ayrımcılık yapmadan eğitim hakkını güvence altına alması gerektiği temel ilkeleri hükme bağlanmıştır.

Eğitimin amaçlarının insan kişiliğinin ve onurunun tam gelişimini sağlama, insan hak ve özgürlüklerine ve barışa duyulan saygıyı pekiştirme, tüm insanların özgür, eşitlikçi bir toplumun kurulmasına etkin bir biçimde katılmalarını sağlama, tüm uluslar, tüm dinî ve etnik gruplar ile tüm ırklar arasında anlayışı, hoşgörüyü ve dostluğu geliştirme olduğu belirtilerek; eğitimin, toplumsal eşitlik, barış, tüm ulusların eşit gelişimi ve çevrenin korunması gibi çağdaş toplumların ana hedeflerinin kavranmasında ve bunlara ulaşılmasında bir araç olduğu vurgulanmıştır.

Sözleşmede eğitim olumlu bir toplumsal değişimin aracı olarak nitelenmiş; dolayısıyla eğitimin, her ülkenin toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel durumundan

---

³⁵⁷ ÇOL, http://www.chveneburi.net/sp/bpg/publication_view.asp?InfoID=157210&iabspos=2&vjob=vsab_283 (09.01.2008)'den alıntıdır; TERZİOĞLU, 2006, s. 80–81.

³⁵⁸ TERZİOĞLU, 2006, s. 83.

³⁵⁹ “Eğitim Hakkı”, http://www.egitimsen.org.tr/down/151106_surarapor.doc (10.01.2008)'den alıntıdır.

kopuk olmaması, bütün hak ve özgürlüklerin tam olarak edinilmesine yönelik bir biçimde statükonun değiştirilmesine katkıda bulunması ve daimi biçimde değerlendirilmeye açık tutulması gerektiği öngörülmüştür.

“Her devlet, ulusal gelirin uygun bir miktarını eğitim hakkından tam anlamıyla yararlanılabilmesini sağlamak amacıyla ayırmalıdır” hükmünü öngören Lima Bildirgesi, eğitim hakkının sağlanmasına ilişkin kaynağın ayrılması sorumluluğunu devletlere yüklemiştir.

38. Çocuğun Hakları ve Refahı Konusunda Afrika Şartı

Afrika Kıtası açısından 29 Kasım 1999’da yürürlüğe giren Şartın eğitim hakkına ilişkin 11. maddesine göre; her çocuğun eğitim almaya hakkı vardır. Devletler ücretsiz ve zorunlu eğitimi sağlamakla, kadınlar, yetenekli ve dezavantajlı çocuklar için özel önlemler almakla, ebeveynlerin ya da vasilerin çocuklarının okullarını seçmeleri hak ve görevlerine saygı göstermekle, çocukların kapasitelerinin gelişimi ile uygun şekilde dinsel ve ahlaki eğitim sağlamakla, okul ya da ebeveyn disiplinine maruz kalan çocuğa insani muamele edilmesini ve çocuğun onuruna saygı gösterilmesini sağlamak için tüm uygun tedbirleri almakla yükümlüdür³⁶⁰.

39. Yüksek Öğretim Paydaşları Toplantısı

UNESCO tarafından 23–25 Haziran 2003 tarihleri arasında Paris’te gerçekleştirilen ve Türkiye dâhil 120 ülkeden 400’den fazla katılımcıya ev sahipliği yapılan Yüksek Öğretim Paydaşları Toplantısında (*Report of The Meeting of Higher Education Partners*); yüksek öğretimde karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. Küreselleşmeye bağlı olarak yükseköğretimde ortaya çıkan sorunlara dikkat çekilmiş, genel raporda yüksek öğretimin bir insan hakkı olduğuna işaret edilmiştir³⁶¹.

³⁶⁰ TERZİOĞLU, 2006, s. 68–69.

³⁶¹ “Eğitim Hakkı”, http://www.egitimsen.org.tr/down/151106_surarapor.doc (10.01.2008)’den alıntıdır.

310. Diğer Belgeler

İrk Ayrımının Bütün Biçimlerinin Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (m. 5/e-5), Sığınmacıların Statülerine İlişkin Sözleşme (m. 4, 22), Dine ve İnanca Dayalı Müsamahasızlığın ve Ayrımcılığın Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılması Hakkındaki Bildiri (m. 5/2), Avrupa Sosyal Şartı (m. 7, 10, 15), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanındaki San Salvador Protokolü (m. 13, 16) ve İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler Konusunda Bağımsız Devletler Topluluğu Sözleşmesi (m. 27, 28) de eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler içermektedir.

Uluslararası düzenlemelerin eğitim hakkına ilişkin hükümlerini değerlendirdiğimizde *herkesin eğitim hakkı olduğu ve ayrımcılık yasağı ile ebeveynlerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme özgürlüğü* ilkelerinin ortak hükümler olduğu görülmektedir. Eğitim hakkının temel amaç ve hedefleri açısından fikir birliğine varılan hususlar ise şöyle özetlenebilir: insanın kişiliğini serbestçe geliştirebilmesi olanağı; insanın saygılı, hoşgörülü, özgür bir toplumda diğer medeniyetlere, kültürlere ve dinlere aktif katılım olanağı; insanın ebeveynlerine, ülkelerinin milli değerlerine ve tabii çevreye saygısını geliştirmek; insan hak ve özgürlüklerine ve barışın idamesine saygıyı geliştirmek³⁶². Öte yandan eğitim hakkı açısından devlete yüklenen yükümlülükler ise şöyle sıralanabilir: ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız olması; ortaöğretimin herkes için ulaşılabilir olması; yükseköğretimin herkesin kapasitesine göre ulaşılabilir olması; ilköğretimi tamamlamayanlar için temel eğitimin yoğunlaştırılması; engelliler için özel öğretim programları oluşturulması³⁶³.

Uluslararası alanda eğitim hakkına ilişkin düzenlemeleri değerlendirdikten sonra, çalışmamıza Türk hukukunda eğitim hakkına ilişkin düzenlemeleri inceleyerek devam edeceğiz.

---

³⁶² TERZİOĞLU, 2006, s. 56-57.

³⁶³ TERZİOĞLU, 2006, s. 69-70.

4. TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM HAKKINA İLŞİKİN DÜZENLEMELER

Eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler hiç kuşkusuz öncelikle Anayasal ilkelere bağlanmıştır. Cumhuriyetin laik ve sosyal karakteri eğitim hakkının ana kurallarını belirlemiş, Cumhuriyetin demokratik ve hukuk devleti olma arayışı, bu hakkın kullanımı konusunda gerek devletin gerekse kişilerin birbirlerinden beklentilerini, karşılıklı sorumluluklarını ve bunların sınırlarını tespit etmeye yardımcı olacak esasları işaret etmiştir³⁶⁴.

Bu konudaki en temel hüküm 1982 Anayasası'nın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlıklı Üçüncü Bölümde Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi adı altındaki 42. maddesidir. Anayasanın 42.maddesi:

“Kimse , eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı oldukları esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.

Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

---

³⁶⁴ YAŞAR, 2000, s. 72.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır”.

Bu hak Anayasada sosyal ve ekonomik haklar arasında düzenlenmiştir; dolayısıyla devlete bu konuda pozitif yükümlülükler yüklenmektedir. Devletin, eğitim ve öğretimi engellememesi yanında, herkesin bu haktan yararlanmasını sağlayacak koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Eğitim hakkı da diğer haklar gibi kötüye kullanılmaz ve devlet tarafından ancak meşru amaçlarla sınırlanabilir³⁶⁵. Bu madde eğitim hakkını tanımlarken aynı zamanda bu hakkın kullanım şeklini göstermekte ve sınırlarını ve yasaklamaları ihtiva etmektedir. Eğitim ve öğretim hakkı, sadece kişinin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmaması anlamına gelmeyip, verilen eğitim ve öğretimin niteliğine ilişkin, evrensel bir standardı da öngörmektedir. Anayasanın 42. maddesindeki düzenleme uluslararası belgelerle paralel şekilde her türlü engeli ortadan kaldırmayı öngördüğü halde, eğitimin niteliğine ilişkin bu standardı belirlememiştir³⁶⁶.

42. madde eğitim hakkı yönünden kişileri ve iktidar sahiplerini bağlayıcı nitelikte ilkeler ve sınırlamalar öngörmektedir:

1- Eğitim hakkının kapsamının kanunla belirlenmesi (m. 42/II),

Bu ilke kanun koyucuya sınırsız bir yetki verildiği anlamı taşımaz. Eğitim hakkının genelliği, herkese gereksinimine göre yeterli bir eğitim hakkı gözetilmesi, evrensel ve çağdaş bir eğitim hakkının oluşturulması, uluslararası belgelerde öngörülen insan hakları ve özgürlükler, çocuk hakları gibi konulardaki düzenlemeler bu yetkinin sınırlarını belirlemektedir³⁶⁷.

Madde hükmünde yer verilen *kapsam*, Milli Eğitim Temel Kanununun birinci kısım ikinci bölümünde *Milli Eğitim Temel İlkeleri* olarak düzenlenmiştir. Bu ilkeler; karma

³⁶⁵ Abdurrahman EREN, “Eğitim ve Öğrenim Hakkı”, <http://www.sivas.gov.tr/insanhaklari/agustos07.doc> (09.01.2008)’den alıntıdır.

³⁶⁶ ŞEREF, 1995, s. 273.

³⁶⁷ ALTUNYA, 1990, s. 62–63.

eğitim, genellik ve eşitlik, yeteneğe göre yöneltme, toplumun ihtiyaçları, fırsat ve imkân eşitliği, srekliplik, planlılık, her yerde eğitim, okul aile işbirliği, Atatürk ilke ve inkılplarna bağlılık ve Atatürk milliyetçiliği, laiklik, demokrasi eğitimi, bilimsellik Şeklinde sıralanabilir.

2- Eğitim ve ğretimin Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda yapılması (m. 42/III),

3- Eğitim ve öğretimin ağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre yapılması (m. 42/III),

4- Eğitim ve ğretimin Devletin gözetiminde ve denetiminde yapılması (m. 42/III),

5- Eğitim zgrlğnn Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmayacak biçimde kullanılması (m. 42/I),

6- Eğitim ve ğretim kurumlarında eğitim, ğretim, araştırma ve inceleme etkinlikleri dışında faaliyetler yapılmaması ve bu etkinliklerin her ne suretle olursa olsun engellenmemesi (m. 42/VII),

7- Eğitim kurumlarında Türk vatandaşlarına Türkçeden başka ana dil öğretilmemesi (m. 42/IX),

8- Yabancı dil ğretimi ile yabancı dille eğitim ve öğretimin kanunla belirlenmesi (m. 42/IX),

9- Uluslararası Anlaşma hükümlerinin saklı tutulması (m. 42/IX). Altunya, madde metni içinde önemli yer tutan bu sınırlamaların gereğinden fazla ayrıntılı olduğunu savunmaktadır³⁶⁸.

Anayasada bu temel hüküm dışında; din ve ahlak eğitimini düzenleyen 24/4. madde; bilim ve sanat özgürlüğünü düzenleyen 27/1. madde; yükseköğretim kurumları ve st kuruluşlarını düzenleyen 130, 131, 132. maddeler; inkılâp kanunlarının ve bu arada Tevhid-i Tedrisat Kanununun korunmasını düzenleyen 174. madde de eğitim

---

³⁶⁸ ALTUNYA, 1990, s. 54-55.

hakkı ile ilgili düzenlemeler içermektedir³⁶⁹. Eğitimin sadece örgün eğitim kurumları olan okullar ile sınırlı olmadığına, bilim ve teknolojinin sağladığı bilgi birikiminin insanın bir ömür boyu eğitiminin sürmesine neden olduğuna, bu sürecin bütünüyle devlet hizmeti olarak düzenlenmesi olanaksız olsa da devletin özgürlükleri koruma ve kamu iletişim araçlarını tarafsız kullandırma gibi yükümlülükleri olduğuna dikkat çeken Altunya; bu bağlamda basın hürriyetini düzenleyen 28. maddenin, süreli ve süresiz yayın hakkını düzenleyen 29. maddenin, basın araçlarının korunmasına ilişkin 30. maddenin, kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkına ilişkin 31. maddenin, devlet eliyle kurulacağı ve eğitime yardımcılık edeceği belirtilen Radyo ve Televizyon İdaresi ile ilgili 133. maddenin de eğitim özgürlüğü ile bağlantılı olduğunu vurgulamıştır³⁷⁰. En etkili kamu iletişim araçları olan basın ile radyo televizyon alanlarında özerklik ve tarafsızlık sağlanamadığında kitlelerin tek yönlü etkilenmesi dolayısıyla da eğitim özgürlüğünün zedelenmesi söz konusu olacaktır³⁷¹.

Anayasa hükümlerinin dışında; 430 Sayılı ve 3 Mart 1924 Tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1739 Sayılı ve 14 Haziran 1973 Tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu, 222 Sayılı ve 5 Ocak 1961 Tarihli İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 625 Sayılı ve 8 Haziran 1965 tarihli Özel Eğitim Kurumları Kanunu, 2547 Sayılı ve 4 Kasım 1981 Tarihli Yüksek Öğretim Kanunu, eğitim hakkına dair düzenlemelere yer veren kanunlardır³⁷².

“Eğitim ve öğretimde birlik sağlamak” anlamına gelen “Tevhîd-i Tedrîsât” Kanununun hedefi “duyguda ve düşüncede” tek tip insan yetiştirmek olmuştur³⁷³. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türk eğitim sisteminde köklü değişikliğin yapılmasını sağlamış, resmi ve özel her derece eğitim kurumu Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, eğitim ve öğretim alanında medrese-mektep ikiliği ortadan kaldırılmış, eğitim birliği ilkesi gerçekleştirilmiştir³⁷⁴. Eğitim birliği ilkesi Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun 1.

---

³⁶⁹ TERZİOĞLU, 2006, s. 84–85; ALTUNYA, 1990, s. 51.

³⁷⁰ ALTUNYA, 1990, s. 51.

³⁷¹ ALTUNYA, 1990, s. 51.

³⁷² YAMAN, http://www.turkhukuksitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30 Şubat 2006)’den alıntıdır; TERZİOĞLU, 2006, s. 85.

³⁷³ KARAMAN, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/turkiyeveislam/0024.htm> (10.01.2008)’den alıntıdır.

³⁷⁴ Tevhid-i Tedrisat Kanunu, tek elden eğitimin, laik öğretimin hukuki ilk belgesi olarak kabul edilmektedir. Karş.: YÜCEL, 1998, s. 162.

maddesindeki “*Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur*” hükmüyle açıklanmıştır³⁷⁵. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun 2. maddesindeki “*Şer’iye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir*” hükmü, özel okulların Milli Eğitim Bakanlığı’na devrini zorunlu kılmıştır³⁷⁶.

Milli Eğitim Temel Kanunu eğitim ile ilgili yasalar arasında en önemlisi ve en kapsamlısıdır. Anılan bu yasa anayasa tarafından tespit edilmiş ilkeleri düzenlemekte ve bunların kapsamalarını belirlemektedir. Ayrıca Anayasanın 42. maddesinde yer verilmeyen bazı konular³⁷⁷ da değinilen yasa ile düzenlenmiştir. Eğitim sisteminin mekanizmaları ve hiyerarşik yapısı yine bu yasada ele alınmıştır³⁷⁸. Bu kanunun kabulünün ardından yeni bir Anayasa yürürlüğe girmiştir. Ancak kanun olduğu gibi kalmışsa da iki kez değişiklik geçirmiştir. Bunlardan biri olan zorunlu kesintisiz sekiz yıllık eğitim ile ilgili düzenleme 1997 yılında gerçekleştirilmiştir. Fakat düzenlendiği tarihten beri kanunun düzenlemesi tartışmalıdır³⁷⁹.

Milli Eğitim Kanunu m. 1’de eğitim alandaki temel hükümlerin bir sistem bütünlüğü içinde kapsandığına yer verilmiştir³⁸⁰. Genel amaçlar başlıklı 2. maddede çok sayıda ilkeye yer verilmiştir. 1993 yılında değişiklik yapılan maddenin 1. fıkrası; “*Atatürk inkılâp ve ilkelerine Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;*” şeklindedir. Bu hükümde Türk Devleti ile milletinin temel değerleri olarak saptanmış ilkelere bağlılık düzenlenmektedir. Milli eğitimin amaçları arasında

---

³⁷⁵ YAŞAR, 2000, s. 155.

³⁷⁶ Kanundaki bu hüküm, Avrupa İnsan Hakları Sistemi uyarınca özel okul kavramını ortadan kaldırmaktadır. YAŞAR, 2000, s. 156.

³⁷⁷ Ör. Demokrasi eğitimi

³⁷⁸ YAŞAR, 2000, s. 106–107.

³⁷⁹ YAŞAR, 2000, s. 107.

³⁸⁰ Milli Eğitim Temel Kanunu

Madde-1. Bu kanun, Türk milli eğitiminin düzenlenmesinde esas olan amaç ve ilkeler, eğitim sisteminin genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri, ve Devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğü içinde kapsar.

yer verilen milli ahlak, toplumdaki ahlak bunalımıyla bağlantılı olarak açıklanmak istenmektedir³⁸¹. 1982 Anayasası'nın bütünlükçü ilkesi ile paralellik gösteren bu maddedeki düzenlemeler yüksek amaçlar etrafında Türk toplumunun eğitim ve öğretim aşamasında olan çocuk, küçük ve gençlerini birlikte hüküm altına almaktadır³⁸². Yaşar, “Devletin ideolojisiz olması, herhangi bir din ve/veya ahlak empoze etmemesi, Avrupa Konseyi Statüsünün 3. ve 4. maddelerinde yer verilen demokratik bir toplum düzeni oluşturma ilkesi ile de uyumludur³⁸³” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Ancak kanaatimizce Atatürk ilke ve inkılâpları ile Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliği Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ideolojisinin temellerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Yaşar'ın “devletin ideolojisiz olduğu, herhangi bir din ve/veya ahlak empoze etmediği” tespitine katılmamız mümkün değildir.

Maddenin 2. fıkrasında öngörülen; “Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek” düzenlemesi geleceğe hazırlanan bir kuşağın sahip olması gereken evrensel standartları ortaya koymuştur³⁸⁴. Bu fıkroda birey tek başına ele alınmamakta, topluma karşı sorumluluk duyan bir kişi olarak tanımlanmaktadır³⁸⁵.

Öğrencilerin okul sonrası yaşamlarında bağımsız ve kendine yeten bireyler olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri, toplumun mutluluğuna katkıda bulunmaları konusunda yöneltilmesi ve/veya yönlendirilmesi amacı taşıyan 3. fıkrada “İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri ve davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak” düzenlemesi yapılmıştır³⁸⁶.

---

³⁸¹ Ahlakın kaynağı hakkında karşı.: Mehmet S. AYDIN, Tanrı-Ahlak İlişkisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990; YAŞAR, 2000, s. 109.

³⁸² YAŞAR, 2000, s. 109.

³⁸³ YAŞAR, 2000, s. 109.

³⁸⁴ YAŞAR, 2000, s. 110, dpn. 314.

³⁸⁵ YAŞAR, 2000, s. 111.

³⁸⁶ YAŞAR, 2000, s. 111.

Bağımsız son paragraf “*Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu arttırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktadır*” düzenlemesine yer vermektedir³⁸⁷. Bu paragrafta Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak görevinden söz ederken Türk toplumunun Türk vatandaşlarından oluştuğu gerçeğinin vurgulanmaması dikkat çekmektedir³⁸⁸. “*Devletler, ülke toprakları üzerinde yaşayan bütün kişilerin, ister yurttaş isterse yabancı bulunsun, bütününe hukuka uygun isteklerini karşılamak, temel haklardan yararlanmalarına ve birer insan olarak dünya barış ve refahına katkıda bulunacak kimseler olarak yetişmeleri için gerekli kolaylıkları göstermek ya da imkânları sağlamak yükümlülüğündedir*”. Söz konusu yükümlülük yürürlükteki hukuk ve uluslararası hukuk ile teamüller çerçevesinde kabul edilmiş olmalıdır³⁸⁹.

Milli Eğitim Temel Kanununun Özel Amaçlar başlıklı 3. maddesi; “*Türk eğitim ve öğretim sistemi, bu genel amaçları gerçekleştirecek şekilde düzenlenir ve çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumlarının özel amaçları, genel amaçlara ve aşağıda sıralanan temel ilkelere uygun olarak tespit edilir*” şeklindedir. Bu madde ile çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumlarının özel amaç taşımaları serbestisi, bu özel amacın genel amaçlara ve temel ilkelere uygun olması gerekliliği ile sınırlandırılmıştır. Madde metninde belirtilen temel ilkeler aşağıda ayrıntılı olarak irdelenecektir.

İlköğretim kurumlarının temel eğitim kurumu olarak önemlerini, işleyişlerini, temel eğitimin zorunlu olmasından doğan bazı sonuçları tespit eden, bunların müeyyidelerini de ayrıca kapsayan *İlköğretim ve Eğitim Kanunu* ile Türk eğitim sistemi içinde özel okulların sahip oldukları anlamı, azınlıkların ve yabancıların bu sistem içindeki yerini ve diğer bazı ayrıntılı konulara ait hükümleri içeren *Özel Öğretim Kurumları Hakkında Kanun* eğitim konusunda diğer temel düzenlemelerdir.

Türk hukukunda eğitim hakkına ilişkin Anayasal ve yasal düzenlemelerin, uluslararası düzenlemelerle paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Anayasa'nın

³⁸⁷ YAŞAR, 2000, s. 111–112.

³⁸⁸ YAŞAR, 2000, s. 111.

³⁸⁹ YAŞAR, 2000, s. 112, dpn. 318.

42. maddesinde eğitim hakkı ve bu hakkın sınırları düzenlenmiştir. Anayasada eğitim hakkının kapsamının kanunla belirleneceği öngörülmüştür. Bu bağlamda eğitim hakkının kapsamı, Milli Eğitim Temel Kanununda Milli Eğitim Temel ilkeleri olarak düzenlenmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitim birliğini gerçekleştirmeye; İlköğretim ve Eğitim Kanunu zorunlu ilköğretim ilkesine; Özel Öğretim Kurumları Hakkında Kanun ise azınlıkların ve yabancıların eğitim hakkı ile eğitim özgürlüğünün bir unsurunu oluşturan özel okullara ilişkin düzenlemeler içermektedir.

Böylece temel insan haklarından biri olan eğitim hakkı ile bu hakka ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemeler genel olarak incelenmiştir. Çalışmaya esas çocuğun eğitim hakkı aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

5. ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI

50. Eğitim Hakkı

İnsanlar arasında en çaresiz ve en incinebilir durumda olan çocukların hakları konusunda, uygulamada, öteden beri korunma ve beslenme hakları ön planda tutulmaktadır³⁹⁰. Şüphesiz bu haklar çocuğun yaşaması ve gelişmesi için ön koşullardır; ancak tüm potansiyellerini gerçekleştirecek biçimde gelişebilmesi için çocuğun en temel haklarından biri olan eğitim hakkı da ön planda tutulmalıdır.

Eğitim hakkı; cinsiyet, renk, dil, din, soy, köken vb. özelliklerin yanı sıra, özellikle yaş yönünden de bir ayırım gözetmeksizin tüm insanlara tanınmış olan bir haktır. Eğitim, yalnız çocuklar ya da öğrenciler için değil, okul sistemi dışında, yetişkinler için de tüm yaşam boyunca sahip olunması ve yararlanılması gereken bir hak³⁹¹. Bununla birlikte çocuk ve gençlerin eğitime yapılacak yatırım; yaşam kalitesini yükseltmede, toplumsal refahı geliştirmede, bilimsel ve teknolojik alanda ilerlemede, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasında büyük önem taşıdığı için; öğretim sistem ve yöntemleri, öncelikle çocuklar için düşünülmüştür ve bu haktan yararlanacaklar öncelikle çocuklardır.

Çocuk eğitimi günlük yaşamda önemli yere sahiptir. Çocuğun eğitim-öğretiminin sağlanması ise bireylerin ve insan hakları üzerinde koruyucu egemenliğe sahip kamu otoritesinin başta gelen ödevleri arasında yer almaktadır³⁹².

---

³⁹⁰ AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

³⁹¹ ÇOL,

http://www.chveneburi.net/sp/bpg/publication_view.asp?InfoID=157210&iabspos=2&vjob=vsub,283 (09.01.2008); GÜLMEZ 2000, s. 311–312.

³⁹² YAŞAR, 2000, s. 43–44

500. Eğitim Hakkının İlkeleri

Ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde eğitim hakkının başlıca ilkelerini inceleyecek olursak:

5000. Genellik ve Eşitlik

Ulusal ve uluslararası düzenlemeler uyarınca *her çocuğun eğitim hakkı vardır*. Anayasada yer alan “*Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz*” (m. 42/I) hükmü, herkesin eğitim hakkının olduğu anlamına gelen genellik ilkesini ortaya koymaktadır. Herkesin eğitim hakkından yararlanması bu fıkroda mutlak bir hak olarak düzenlendiği, bu bağlamda eğitim hakkının ortadan kaldırılmasının yasal bir başka hakkın varlığı halinde bile mümkün olmadığı savunulmaktadır³⁹³. Ancak Anayasada temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla düzenleneceği öngörülmüştür; bu durumda eğitim hakkının mutlaklığının içerik itibarıyla mümkün olmayacağı kanaatindeyiz.

“*Herkes ...maddi ve manevi varlığını... geliştirme hakkına sahiptir.*”(m. 17/1); “*herkes kanun önünde eşittir*” (m. 10/1); “*Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır*”(m. 42/VII) hükümleri ile de genellik ilkesi tamamlanmaktadır.

Milli Eğitim Temel Kanununun Genellik ve Eşitlik başlıklı 4. maddesinde de “eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açık olduğu; eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmayacağı” hükme bağlanmıştır. Milli Eğitim Temel Kanunu madde 7’de ise “*İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.*”

---

³⁹³ YAŞAR, 2000, s. 94.

düzenlemesine yer verilmiştir³⁹⁴. “Eğitim her Türk vatandaşının hakkıdır” hükmü, eğitimin sadece Türk vatandaşlarının hakkı olduğu kanaati uyandırmaktadır³⁹⁵.

Genellik ilkesi herkesin eşit eğitim göreceğini ifade etmez; olması gereken, herkese gereksinimine göre yeterli bir eğitim hakkı tanınmasıdır³⁹⁶.

50000.Özel Eğitime İhtiyacı Olanlar

Beden, zihin, dil, duygu, sosyal özellikleri ve olağan olmayan farklılıkları nedeniyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan veya kısmen yararlanan, bu nedenle de potansiyellerinin ortaya çıkabilmesi için özel eğitime gereksinimi olan çocuklar özel eğitime ihtiyacı olan çocuklardır³⁹⁷.

Anayasada yer alan “*özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılma*”(m. 42/VII) ifadesi; eğitim hakkının kişiyi öncelikle “kendine” yararlı kılmayı amaçlaması gerektiği düşüncesiyle eleştirilmekte ve özel eğitimin normal eğitimle birleştirilip, eğitilenlerin topluma uyumlarının sağlanması gerektiği ileri sürülmektedir³⁹⁸.

42. maddenin gerekçesinde “...sakatlar için, sağırlar, körler, dilsizler vb. şahıslar için okullar, merkezler kurmak 42. maddenin amacına ulaşması için gerekli görülmektedir³⁹⁹” ifadesi ile özel eğitimin kapsamı belirlenmiştir. Altunya; zihinsel, ruhsal, toplumsal özürülleri, kimsesiz çocukları, üstün beyin gücüne sahip olan çocukları kapsam dışı bıraktığı için gerekçeyi yetersiz bulmakta ve özel eğitimin; beden, zihin, duygu, sağlık ve toplumsal yönlerden farklı eğitim önlemleriyle eğitilebilen kimselere yöneltilmiş eğitim olduğuna dikkat çekmektedir⁴⁰⁰.

---

³⁹⁴ YAŞAR, 2000, s.116.

³⁹⁵ FEYZİOĞLU, 1986, s. 162.

³⁹⁶ ALTUNYA, 1990, s. 61.

³⁹⁷ AKYÜZ, 2000, s.420.

³⁹⁸ ALTUNYA, 1990, s. 68.

³⁹⁹ Atilla ÖZER, Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası, Ankara, Bilim Yayınları, 1984, s. 192.

⁴⁰⁰ ALTUNYA, 1990, s. 67.

12.10.1983 tarih ve 2916 sayılı ÖMÇK ile özel gereksinimli çocuklara eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, eğitimlerinin, iş ve meslek edinmelerinin, çevre ve topluma uyum sağlamalarının düzenlenmesi amaçlanmıştır⁴⁰¹. Kanunda özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar; “*beden, zihin, ruh, duygu, sosyal ve sağlık özellikleri ve durumlarındaki olağandışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan 4–18 yaş grubundaki çocuklar*” şeklinde tanımlanmıştır⁴⁰².

30.05.1997 tarihli ve 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK ile 2916 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Özel Eğitim Hakkında KHK ile özel eğitim gerektiren bireylerin genel ve mesleki eğitim görme haklarını kullanabilmelerine yönelik esaslar düzenlenmiştir⁴⁰³. Özel Eğitim Hakkında KHK 4. maddesinde birtakım ilkeler öngörülmüştür:

— *Özel eğitime ihtiyaç duyan kimseler ilgi, istek ve yeterlilikleri doğrultusunda ve ölçüsünde özel eğitim hizmetlerinden yararlanırlar.*

— *Özel eğitime erken başlamak esastır.*

— *Özel eğitim hizmetleri yürütülürken, özel eğitime ihtiyacı olanların sosyal ve fiziksel çevrelerinden mümkün olduğunca ayırmamak gerekir.*

— *Özel eğitime ihtiyacı olanların eğitim performansları doğrultusunda öğretim süreçlerinde gerekli uyarlamalar yapılarak diğer bireylerle birlikte eğitilmelerine ve kaynaşmalarına öncelik verilir.*

— *Özel eğitime ihtiyacı olanlar için bireyselleştirilmiş eğitim programları geliştirilmesi ve uygulanması gerekir.*

— *Özel eğitim sürecinin her aşamasına ailelerin katılımlarının sağlanması gerekir.*

---

⁴⁰¹ AKYÜZ, 2000, s.424.

⁴⁰² AKYÜZ, 2000, s.424.

⁴⁰³ AKYÜZ, 2000, s.425.

— *Özel eğitim politikalarının geliştirilmesinde, iyileştirme programlarının oluşturulmasında, fiziksel ve sosyal çevre koşullarının düzenlenmesinde, istihdama ilişkin yasal düzenlemeler yapılmasında özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin örgütlerinin de görüşlerine önem verilmesi gerekir.*

— *Özel eğitim hizmetleri, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin toplumla etkileşim ve uyum sağlama sürecini de kapsamalıdır*⁴⁰⁴.

Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğun eğitiminde öncelikle çocuğun eğitsel performans düzeyinin belirlenmesi, gelişim özellikleri değerlendirilerek, durumuna en uygun eğitim programına yerleştirilmesi gerekir (Özel Eğitim Hakkında KHK m. 6). Özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar için okul öncesi eğitim zorunludur (m. 7). Zorunlu ilköğretim çağına gelmiş olan çocuklar, özellikleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak ilköğretim okullarına yerleştirilirler; zorunlu ilköğretim programlarının amaçlarını gerçekleştirebilecek durumda olmayan çocuklar için gelişim alanlarındaki performans düzeyleri dikkate alınarak hazırlanmış programların uygulanacağı eğitim kurumları açılabilir (m. 8).

Özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar; özürlüler, korunmaya muhtaç çocuklar, suçlu veya suça yönelen çocuklar, sürekli hastalığı olanlar, üstün beyin gücüne sahip olanlar şeklinde gruplandırılmaktadır⁴⁰⁵.

500000. Özürlü Çocuğun Eğitim Hakkı

Ayrımsız eğitim; çocukların algılanan yetersizlikleri yerine okula getirdikleri bireysel güçlü noktalara odaklanır, özellikle çocukların toplumun normal yaşamına katılma olanağına sahip olup olmadıklarına ya da çevrede fiziksel ve sosyal engellerin bulunup bulunmadığına bakar. Dünya Bankası'nın Özürlü Olma ve Gelişme konusundaki danışmanı Judith Heumann, "*Özürlü kişilerden eğitim olanaklarını*

⁴⁰⁴ AKYÜZ, 2000, s.425–427.

⁴⁰⁵ ALTUNYA, 1990, s. 67; AKYÜZ, 2000, s.420.

esirgerseniz, o zaman onların olanaklarını sınırlayan özürleri değil eğitim eksikliği olur” ifadesiyle konunun önemine dikkat çekmektedir⁴⁰⁶.

Bedensel özürlülük; görme, işitme gibi duyu organlarındaki kayıp; kol, bacak gibi organların kaybı yahut kalp, solunum yollarında sürekli rahatsızlıklar şeklinde ortaya çıkabilir. Bu özürlülüklerin bazıları ayrı eğitim kurumları kurmayı gerektirebilir, bazıları için ise ek önlemler alınması yeterli olabilir⁴⁰⁷.

Zihinsel özürülülerin bazıları eğitilemediğinden bunlara sadece klinik bakım sağlanabilmekte; bazılarında sadece birtakım yaşamsal beceriler öğretilmektedir; bazılarında ise kendilerine yarayacak bilgilerin yanı sıra bazı mesleki beceriler de öğretilmektedir ve bu durumda olan zihinsel özürülülerin de normal eğitim kurumlarında eğitilmeleri olanaklıdır⁴⁰⁸.

Duygusal ve toplumsal özürlü olan çocuklar; kimsesiz, ailesinde ve çevresinde yeterli ilgi görmeyen, ruhsal sıkıntılı veya suça itilmiş çocuklar olup bunlar normal eğitimciler yanında uzman kişiler tarafından eğitilmelidirler⁴⁰⁹.

Özürlülere eğitim hakkının sağlanması konusunda uluslararası ve ulusal düzenlemelerde çeşitli hükümler bulunmaktadır. BM İnsan Hakları Bildirgesi'nin 25. maddesinde özürülülerin sağlık, eğitim ve güvenliklerinin sağlanması güvence altına alınmıştır; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine Ek 9 Aralık 1975 tarihli 3447 sayılı Engelli Kişilerin Hakları Bildirisi'nde özürülü kişilerin toplumda yer almaları, üretken bireyler olarak topluma katılmaları ve toplumun özürülü kişilere karşı yükümlülükleri düzenlenmiştir⁴¹⁰. BMÇHS 23. maddesinde özürülü çocuğun hakları ve bu hususta devletin yükümlülükleri öngörülmüştür.

---

⁴⁰⁶ Susan PETERS, “Her Çocuğa Eğitim-Özürlü Çocuklar Dahil”, http://siteresources.Worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172610312075/3499398-1172675900945/EFAIncluding_Turkish.doc (07.01.2008)'den alınmıştır.

⁴⁰⁷ ALTUNYA, 1990, s. 68.

⁴⁰⁸ ALTUNYA, 1990, s. 68.

⁴⁰⁹ ALTUNYA, 1990, s. 68.

⁴¹⁰ AKYÜZ, 2000, s.421.

Anayasanın 42. maddesinde özel eğitime gereksinimi bulunanların eğitimi konusunda gerekli tedbirlerin alınması; 50. maddesinde bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma hayatında özel olarak korunması, 61. maddesinde engellilerin korunması ve toplum yaşamına uyumlarını sağlayıcı tedbirlerin alınması yükümlülükleri devlete verilmiştir⁴¹¹.

MK. 264/II. maddesinde ana- babanın bedensel, fikirsel ve ruhsal engelleri bulunan çocuğa uygun bir eğitim vermekle yükümlü olduğu; bu görevi yerine getirmezlerse, hâkim tarafından m. 272. ve devamı maddelerinde öngörülen gerekli önlemlerin alınacağı hükme bağlanmıştır. Ana babanın bu görevi yerine getirebilmesi için; çocuk gelişimi, sağlık, beslenme, eğitim ve disiplin teknikleri gibi konularda eğitim ve rehberlik hizmetleri verilmesinin yanı sıra aile bireylerinin gelişimini destekleyici diğer yardımlar da yapılmalıdır⁴¹².

24 Mayıs 1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 25/III. maddesinde “*kör, sağır, konuşma özürü, ortopedik ve diğer bedensel sakatlık ile zihinsel ve ruhsal yönden özürü ve benzeri durumda olup da özel eğitime ihtiyaç gösteren korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimleri Milli Eğitim Bakanlığınca tesis edilen okullarda yerine getirilir*” hükmü öngörülmüştür.

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü’nün Rehberlik Araştırma Merkezleri ve Özel Eğitim Giderlerinin Karşlanması konulu 2007/85 sayılı Genelgesi, 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu bu Genelge, özel eğitim kurumlarında (resmi/özel) kaynaştırma eğitimi alan gruplar ile çoklu (birden fazla) özre sahip olanlar dışındaki özürüleri; özel statüdeki özel eğitim ve rehabilitasyon kurumlarından alacakları destek eğitiminin M.E.B. tarafından finanse edilmeyeceği, özürü öğrencilerin grup ya da bireysel eğitimleri için gerekli tedbirlerin, eğitim gördükleri resmi ya da özel statüdeki özel eğitim kurumları bünyesinde alınacağına ilişkindir. Genelgenin 5. paragrafında; birden fazla özre sahip olup, eğitim gördükleri resmi okulda, diğer özür/özürleri ile ilgili eğitim alamayan özürü bireylerin,

---

⁴¹¹ Gönül AKÇAMETE, “Türkiye’de Özel Eğitim”, İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı. Özel Eğitim 12, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir (1998), s.197; AKYÜZ, 2000, s.423.

⁴¹² AKYÜZ, 2000, s.423.

bu özür/özürleri için uygun olan özel statüdeki özel eğitim kurumlarından alacakları destek eğitiminin, en fazla altı seanslık kısmının giderinin Bakanlık tarafından karşılanacağına yer verilmiştir⁴¹³.

500001. Korunmaya Muhtaç Çocuğun Eğitim Hakkı

Korunmaya muhtaç çocuk kavramı, çalışmanın Birinci Bölümünde ayrıntılı olarak irdelenmişti. Devlet korunmaya muhtaç çocuğun topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır (A.Y. m. 61/4).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununa göre ise “*ana ve/veya babasız, ana ve/veya babası belli olmayan, ana ve/veya babası tarafından terk edilen, ana ve babası tarafından ihmal edilip fuhuş, dilencilik, alkollü içkiler veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikeye ve kötü alışkanlıklara sürüklenen çocuk*” korunmaya muhtaçtır.

Korunmaya muhtaç çocuğun bedensel korunmasının ve bakımının sağlanmasının yanı sıra, öncelikle kendilerine yararlı hale gelmeleri ve toplumsal uyumsuzluklarının giderilmesi için daha yakından ilgi ve özel eğitim görmeleri gerekmektedir.

500002. Üstün Beyin Gücüne Sahip Çocuğun Eğitim Hakkı

Normal zihinsel düzeydeki çocuklar için hazırlanmış olan eğitim önlemleri zihinsel yetersizliği olan çocuklar için ideal olmadığı gibi üstün beyin gücüne sahip çocuklar için de elverişli değildir⁴¹⁴.

Ulusal ve uluslararası belgelerde üstün beyin gücü kavramına ve üstün beyin gücü olanların eğitimine ilişkin açık bir düzenlemeye yer verilmemiştir⁴¹⁵. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. maddesinde “*yükseköğrenim yeteneğe göre tam ve eşit*

---

⁴¹³ Selda ÇAĞLAR, “Özürülülerin Eğitim Hakkı”, http://www.aktuelsikoloji.com/artikel.php?artikel_id=116 (07.01.2008)'den alıntıdır.

⁴¹⁴ ALTUNYA, 1990, s. 70.

⁴¹⁵ ALTUNYA, 1990, s. 69.

olarak verilir” hükmü yer almaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 29/1-a maddesinde ise “*çocuk kişiliğinin, kültürünün, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin tüm güçleriyle geliştirilmesi*” öngörülmüştür.

1982 Anayasası’nın 42/VII. maddesinde “*Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürmeleri amacı ile burslar veya başka yollarla gerekli yardımları yapar.*” hükmü yer almakta, maddenin gerekçesinde; ...“öğrenimlerin başarı ve kabiliyetler ölçeğinde devam edeceği” ifade edilmektedir⁴¹⁶.

1948 yılında İdil Biret ve Suna Kan’ın yurtdışında müzik eğitimine gönderilmeleri ile ilgili bir kanun çıkarılmış ve bu kanun⁴¹⁷ ile üstün beyin gücü eğitimi konusu Türk pozitif hukukunda yer almaya başlamıştır. 1956 yılında çıkarılan bir kanun⁴¹⁸ ile bu yöntem sadece güzel sanatlar alanı için genelleştirilmiştir. 1960’tan sonra Fen Lisesinin açılması, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun(TÜBİTAK) kurulması gibi önlemler üstün beyin gücü eğitime yönelik faaliyetlerdir⁴¹⁹.

Üstün beyin gücü olanların eğitime ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya atılmaktadır. Enç; böyle bir eğitimin eşitlik ve adalet ilkelerine aykırı olduğunu ileri sürmektedir⁴²⁰. Altunya ise; “*herkese yeteneğine göre gereksindiği kadar*” ilkesinin benimsenmesini öngörmekte ve büyük masraflara mal olan yurtdışı eğitimlerle üstün beyin gücü eğitimi yaparken, kimi çocukları temel eğitimden dahi yoksun bırakmamak gerektiğini vurgulamaktadır. Altunya üstün beyin gücünün değerlendirilmesi sorununa da dikkat çekmekte ve eğitilen üstün beyin gücünün yerli yerinde kullanılmaması halinde gelişmiş ülkelere doğru “beyin göçü”nü zorunlu kılacağını vurgulamaktadır⁴²¹.

---

⁴¹⁶ ÖZER, 1984, s. 193.

⁴¹⁷ 7.7.1948 Tarihli 5245 Sayılı İdil Biret ve Suna Kan’ın Yabancı Memleketlere Müzik Tahsiline Gönderilmesine Dair Kanun.

⁴¹⁸ 15.2.1956 Tarihli 6660 Sayılı Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun.

⁴¹⁹ Mitat ENÇ, Üstün Beyin Gücü, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1979, s. 222–253; ALTUNYA, 1990, s. 70.

⁴²⁰ ENÇ, 1979, s. 222–253.

⁴²¹ ALTUNYA, 1990, s. 71.

50001. Çalışan Çocuğun Eğitim Hakkı

Sağlıklı bir toplum; bedensel, ruhsal, sosyal yönden sağlıklı bireylerden oluşur. Bireylerin tüm yönleriyle sağlıklı olabilmesi ise, çocukların çok yönlü gelişimine ve eğitimine önem vermek ve kaynak ayırmakla mümkündür. Çocuğun içinde bulunduğu çevre ve çocuğa sağlanan eğitimin niteliği onun gelecekteki başarılarını ve dolayısıyla da yaşam kalitesini büyük ölçüde belirlemektedir. Bu konuda sürdürülen araştırmalar, ilk çocukluk yıllarındaki uyarıcı ortam ve yaşantı yetersizliklerinin daha sonraki yıllarda öğrenme ve gelişim düzeyini sınırladığını; zengin uyarıcı çevrenin ise, okul öğrenmelerinin temelini oluşturan ana dilini kullanma yeterliliğini, sayısal, uzaysal yeteneklerini, başarıma güdüsünü, iyi çalışma alışkanlıklarını, sonuç olarak öğrenme düzeyini artırdığını ortaya koymuştur⁴²².

Çocukların ve gençlerin okul çağında, erkenden para karşılığı çalışmaya özendirilmeleri kişisel gelişimleri açısından olumsuz etkiler doğurmaktadır. Türkiye’de uygulanan çıraklık sistemi, ücretle küçük çocukları özendirilmesi ve maddi imkânsızlık içinde olan ana babaların çocuklarını külfetli bir örgün eğitime yönlendirmektense işe yönlendirmeyi tercih etmelerinin eğitim hakkına olduğu kadar çalışma hakkında da aykırı olduğu savunulmaktadır⁴²³.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m. 50’de yer verilen “*Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar*” hükmü, çocukları çalışma yaşamında koruyacak önlemlere dair düzenlemedir⁴²⁴.

Türkiye’de İş Yasası m. 67’de çalışma yaşı 15 olarak belirlenmiştir. 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Aynı yasada “*çocukların sağlık ve gelişmelerine okul veya meslekî eğitim ve mesleğe yönelten programlarına devamlarına yahut öğrenimden yararlanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılmaları mümkündür*” hükmüne yer verilmiştir.

⁴²² Nuray SENEMOĞLU, “Çocuk Hakları, Çalışan Çocuklar ve Eğitim Sorunları”, <http://www.dersimiz.com/belirligun/bilgi.asp?id=434> (07.01.2008)’den alıntıdır.

⁴²³ ALTUNYA, 1990, s. 111.

⁴²⁴ SENEMOĞLU, <http://www.dersimiz.com/belirligun/bilgi.asp?id=434> (07.01.2008)’den alıntıdır.

Ancak yasa koyucu her ne kadar çocuğu korumaya dönük birtakım ilkeler benimsemişse de çalışma yaşını 13'e kadar düşürmüş, çocukların yeterli eğitimi almaksızın iş gücü olarak kullanımını meşrulaştırmıştır. Bu düzenlemeyle çocuğun gelişim ve eğitimindeki aile ve devletin yükümlülüğünü azaltılmış, henüz gelişmekte olan çocuğun kendisine ağır bir sorumluluk yüklenmiştir. Umumi Hıfzısıhha Yasasında, İş Yasasına tabi olmayan işlerde çalışma yaşının 12 olarak belirlenmesi, Türkiye'de çocukların çalışma yaşını 12'ye kadar indirmiştir⁴²⁵.

BMÇHS'nin 1. maddesindeki “*Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre erken yaşta reşit olmak durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır*” hükmüyle 0–18 yaş arası çocuk olarak kabul etmiştir. Sözleşmeyi taraf ülke olarak Türkiye de imzalamış ve yaşa bağlı olan çocuk tanımını yasal olarak onaylamıştır, ancak yukarıda yer verilen hukuk düzenlemeleri çalışma yaşının bazı durumlarda 12'ye kadar düşürüldüğünü belgelemektedir. Bu bağlamda yasalarca çocukları korumaya dönük birtakım koşullar belirlense de Türkiye'de çocukların çalışma yaşının 12'ye kadar düşürülmesi, onların ucuz iş gücü olarak kullanılmasına imkân sağlamıştır. Zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması ise çocukların henüz gelişimlerini tamamlamadan ve yeterli eğitimi almadan erken olarak iş gücüne katılmalarının önlenmesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir⁴²⁶. Ailede öğrenmeyi etkileyen sosyal ve kültürel koşulların olumsuz etkilerinin zorunlu eğitimin uzatılmasıyla okulda giderilmeye çalışılması aynı zamanda eğitimde fırsat eşitliğinin de sağlanmasına yöneliktir. Eğitim çağının uzamasıyla, çocukların gelecekte daha iyi koşullar altında istihdam edilmeleri; sanayi ve diğer sektörlerin de daha nitelikli insan gücü istihdam etmesiyle nitelikli üretim yapmaları, sonuçta ülkenin gelişmesi de sağlanacaktır⁴²⁷.

⁴²⁵ SENEMOĞLU, <http://www.dersimiz.com/belirligun/bilgi.asp?id=434> (07.01.2008)'den alıntıdır.

⁴²⁶ SENEMOĞLU, <http://www.dersimiz.com/belirligun/bilgi.asp?id=434> (07.01.2008)'den alıntıdır.

⁴²⁷ Nuray SENEMOĞLU, “Çalışan Çocukların Genel Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerisi, http://www.gunlukplan.org/cocuk-haklari-calisan-cocuklar-ve-egitim-sorunlari-t1014.html?s=e3fa5b282be1bb11_a6f6ee5eec608554&amp (07.01.2008).

50002. Sokak Çocuklarının Eğitim Hakkı

Sokak çocukları için yapılan çeşitli sokak çocuğu tanımları içinden, Avrupa Konseyi Sokak Çocukları Çalışma Grubu; “*Sokak Çocukları 18 yaşın altında bulunan ve kısa/uzun süredir sokak ortamında yaşayan; oradan oraya başıboş mayın gibi dolaşan; kendi arkadaş grupları arasında ve sokakta ilişkilerini sürdüren; ana-baba, öğretmen, sosyal hizmet uzmanı gibi kendilerinden sorumlu yetişkinlerle çok az ilişkisi olan veya hiç ilişkisi olmayan çocuklardır*” tanımını benimsemektedir⁴²⁸.

Bu konudaki araştırmalar, sokaktaki çocuk ve gençlerin yoksulluk, yoksunluk ve şiddetin yoğun olduğu aile kökenli olduklarını ortaya koymuştur. Yoksulluk, göç, savaş, felaketler, madde bağımlılığı, kişilik bozuklukları, yabancılaşma; ailelerin yaşam koşullarını olumsuz etkileyen ve çocukları sokağa iten nedenlerin başlıcaları kabul edilmektedir⁴²⁹.

Yoksul ailelere mensup çocuklar çeşitli olanaklardan yoksundur. Ayrıca bunlar okula gitmek yerine erken yaşta çalışmaya başlamaktadır. Sokakta çalışan çocuklar okula devam edememekte, sigaraya-uyuşturucuya alışma, kolay yoldan para kazanma, suça yönelme, dışlanma, aşağılanma, şiddet gibi tehlikelere maruz kalmakta, sokakta yaşayan bir konuma gelebilmektedir⁴³⁰.

Sokak çocuklarının eğitimi sorunu, çocuk ve ergen sorunları içinde önemli bir yere sahiptir. Bu çocukların çoğu sevgiden ve eğitimden yoksun büyümektedir. Sosyal devlet niteliği olan devlet, genellik ve eşitlik ilkesi gereği sokak çocuklarının eğitiminin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

---

⁴²⁸ Sevda ULUĞTEKİN Sokak Çocukları, Eğitimcilerin Eğitimi Programı, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1996, s. 5.

⁴²⁹ Ceyda DEDEOĞLU ve Nurşat BAHADIR, “Yel Değirmeni Sokak Çocukları Umut Evindeki Çocuklarla İlgili Kesitsel Bir Çalışma” Çocuk Forumu, Cilt 2, Sayı 2 (1999), s. 9–13; Oğuz POLAT, “Türkiye’de Çocuğun Durumu”, Çocuk Forumu, 1,1 (1998), s. 1–8.

⁴³⁰ Ahmet Yusuf KULCA ve Ümran KORKMAZLAR-ORAL, ‘Eğitimde Yeni Ufuklar II. Eğitim Hakkı ve Okula Gidemeyen Çocuklar Sempozyumu’, Ankara, 3–4 Aralık 2004, http://www.umutcocuklari.org.tr/arsiv/bildiri/eh_001.doc (07.01.2008).

50003. Yabancı Ülkelerdeki Vatandaşların Eğitim Hakkı

“Yerleşme ve seyahat hürriyeti” ve “çalışma hakkı”nın bir sonucu olarak ortaya çıkan yurtdışına göç olgusu; bu vatandaşların eğitim hakkına ilişkin düzenleme yapmayı gerektirmiştir. 1982 Anayasası’nın 62. maddesi “*Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşte yardımcı olunması için gerekli tedbirleri alır*” hükmünü öngörmektedir.

Avrupa Sosyal Şartlarının⁴³¹ 19. maddesinde “yabancı işçilerin ve ailelerinin korunma ve yardım hakları” güvenceye alınmıştır; 10.maddesinde ise “*herkese...mesleksel yetiştirme...yeteneğe bağlı yüksek teknik eğitim...çalışanlar için yetiştirme olanakları...*” sağlanacağı hükme bağlanmıştır.

Altunya yabancı ülkelerde eğitim hakkı sorununun farklı boyutlarına dikkat çekmekte ve çözüm önerileri sunmaktadır: “*Çok değişik yerlere göç etmiş olan Türk vatandaşları bazı ülkelerde çok az sayıda buldukları için okul açılmaması söz konusu olmaktadır. Vatandaşlar milli kimliğini kaybetme endişesiyle çocuklarını o ülke okullarına göndermemektedir. Yabancı okullara giden Türk çocukların bazıları, o ülke çocuklarıyla karma eğitim görmekte ve dil yeterliliği bulunmadığından başarısız olmakta ve daha ileri eğitim kademelerine ulaşamamakta; dolayısıyla eğitim hakkından yeterince yararlanamamaktadır. Türkiye’nin de yabancı ülkelerdeki eğitim ve öğretimi Türk kültürüne ve törelerine göre yürütmesi, genç kuşakta bir kültür bunalımına hatta yetişkinlerle ve yerel kültürle çatışma durumuna neden olmaktadır. Bunu gidermek için bazı dönemlerde din ve ahlak eğitiminde yoğunlaşmıştır. Anayasanın ilgili maddesinde “...anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşleri...” ifadesinden anlaşılan, yabancı ülkedeki vatandaşların Türkiye’ye döneceği varsayılmaktadır. Bu durumda sadece Türkçe ile ne o ülkeye uyum sağlamaları ne de o ülkede tanınan eğitim hakkından yeterince yararlanmaları mümkün olabilir; dolayısıyla çocukların en az iki*

⁴³¹ 16.6.1989 Tarihli 3581 Sayılı Avrupa Sosyal Şartlarının Onaylanmasının Uygun Bulunmasına Dair Kanun, R. G. 4.7.1989/20215.

dilli olmaları zorunluluk haline gelmektedir. Bu çocuklara kaldıkları yabancı ülkelerdeki belirli okullarda göçmenlik statüsünden yararlanılarak kontenjan imkanı sağlanabilir; Türkiye'deki okullarda yatılılık kontenjanı ayırmak da bir imkan olarak tanınabilir⁴³²».

50004. Mülteci Çocuğun Eğitim Hakkı

Mülteci çocukların çoğunluğu temel eğitim alamaz. Temel eğitimin eksikliği tüm haklarını ihlal eder ve ömür boyu sürececek bir eksiklik olur⁴³³. Sığındıkları ülkede eğitime devam edebilen mülteci çocukların büyük bir çoğunluğu okullarda, ekonomik, ayrımcılık, dil, arkadaş edinememe gibi sorunlar yaşamaktadır. Bu durum mülteci çocukların sağlıklı bir eğitim sürecinden geçmelerini ve yeni kültüre adaptasyonlarını engellemektedir⁴³⁴.

Topraklarından ayrılmış olmak, çocuğun eğitim hakkını ya da devletin bunu sağlama sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi m. 22'de sığınma ülkesinin mültecilere eğitim sağlama sorumluluğu yeniden açıklanmıştır⁴³⁵.

50005. Türkiye'deki Azınlıkların Eğitim Hakkı

1982 Anayasası'nın 42. maddesinde “milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır” hükmü öngörülmektedir. “Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz” kuralının yanı sıra milletlerarası andlaşma kuralının öngörülmesinin sebebi; Türkiye'de dil, kültür, din gibi hususlarda farklı özelliklerde kimselerin bulunabileceğinin kabul edilmesi olarak ifade edilmektedir⁴³⁶. Bu hüküm; 23 Ağustos 1923 tarih ve 340 Sayılı kanunla yürürlüğe giren Lozan Barış Andlaşmasından doğan karşılıklı azınlık hukuku

---

⁴³² ALTUNYA, 1990, s. 75–76.

⁴³³ BMMYK, 1994, 110; “Mültecilerin Sosyal Hakları”, www.multeci.net (01.12.2007).

⁴³⁴ “Mültecilerin Sosyal Hakları”, www.multeci.net (01.12.2007)'den alıntıdır.

⁴³⁵ BMMYK, 1994, 109; “Mültecilerin Sosyal Hakları”, www.multeci.net (01.12.2007).

⁴³⁶ ALTUNYA, 1990, s. 77.

ve “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş*” eğitimle ilgili uluslararası andlaşmalar şeklinde ifade edebileceğimiz iki alanda uygulama bulmaktadır⁴³⁷.

Lozan Andlaşmasının 37. maddesinde; Andlaşma kurallarının temel kanunlar olarak tanınması, üstün tutulması ve hiçbir kanun, yönetmelik ve resmi işlemin bu hükümlere aykırı olmaması öngörülmektedir; 38. maddede “*Türkiye hükümeti, doğum, milliyet, dil, ırk veya din ayırmaksızın Türkiye halkının hepsine hayat ve hususiyetlerinde tam ve üstün koruma sağlamayı taahhüt eder*” hükmü öngörülmektedir; 40. madde “*Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, hukuken ve fiilen diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve güvenceden yararlanacaklar ve özellikle masrafları kendilerine ait olmak üzer her türlü okul ve diğer eğitim ve yetiştirme kurumu kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak...hususlarında eşit haklara sahip olacaklardır*” şeklindedir; 41.maddede “*Genel öğretim konusunda, Türkiye hükümeti, gayrimüslim vatandaşların önemli bir oran içinde yaşadıkları şehir ve ilçelerde...çocuklarının ilkokullarda kendi dilleriyle öğrenim görmelerini sağlamak için uygun kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm Türkiye hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır ve din veya hayır amacıyla genel gelirlerden ayrılacak meblağlardan yararlanma ve ödenek konması hususunda, bu azınlıklar adil bir biçimde pay alacaklardır*” hükmü öngörülmektedir⁴³⁸.

Bu düzenlemelerden anlaşılan: ayrıcalık dil, din, kültür farkı ile ilgilidir, devlet hizmetinden yararlanma açısından azınlık eğitim kurumlarının genel eğitim kurumlarından farkı yoktur; devletin gözetim ve denetimi vardır, ama bu gözetim ve denetimde Lozan Andlaşması hükümleri de geçerli olmalıdır; azınlıklar hem genel kurallara hem de kendi dil, din ve kültür yapılarına uygun özel öğretim kurumları açabilirler⁴³⁹.

---

⁴³⁷ ALTUNYA, 1990, s. 76.

⁴³⁸ ALTUNYA, 1990, s. 77.

⁴³⁹ ALTUNYA, 1990, s. 77.

50006. Türkiye’deki Yabancıların Eğitim Hakkı

Lozan Barış Andlaşmasına ekli mektuplar, 1982 Anayasası m. 48/1’de öngörülen özel girişim özgürlüğü ve m. 42/9’da milletlerarası andlaşma hükümlerinin saklı olması kuralı; Türkiye’de yabancıların öğretim özgürlüğünün dayanaklarını oluşturmaktadır.

Lozan Andlaşmasına ekli mektuplar, 30 Ekim 1914 tarihindeki sayı ve kapasitelerini aşmamak kaydıyla İngiliz, Fransız ve İtalyanlarca kurulmuş olan okulların varlığını tanımaktaydı. Zamanla başka ülkelere de bu özgürlük tanınmış ve bu okulların sayısı artmıştır.

Özel Öğretim Kurumları Kanununa göre; yabancıların açtığı ve Türk vatandaşlarının öğrenim gördüğü öğretim kurumları (m. 25) ve Türklerin ya da yabancıların açtığı yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenim gördüğü milletlerarası (yükseköğretim hariç) öğretim kurumları (m. 5); yabancıların Türkiye’de öğretim özgürlüğünün neticesidir.

Her iki durumda da Türkiye’nin denetim hakkı bulunmaktadır. Türkler için açılan yabancı okulların müdür başyardımcıları ile Türkçe ve Tarih öğretmenleri Türk olacak ve bu derslerin öğretimi Türkçe yapılacaktır (m. 24). Yabancı Türk okullarının eğitim programları müteakbil ülke programları dikkate alınarak ilgili okul yönetimlerince hazırlanıp Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığınca onaylanacaktır (m. 25).

5001. İlköğretimin Zorunluluğu İlkesi

İlköğretimin zorunluluğu ilkesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 26/1. maddesinde hükme bağlanmıştır.

“İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır” (m. 42/V) hükmünü getiren Anayasada, ilköğretimin süre, yaş, içerik açısından tanımlanmadığına dikkat çeken Altunya; madde gerekçesinde de *“Devlet,*

*ilköğretim mecburiyetinin hangi yaştan hangi yaşa kadar devam edeceğini tespit edebilir*⁴⁴⁰, şeklinde ifade edildiği üzere, kanun koyucuya bu hususta esneklik tanındığını belirtmiş; Anayasadaki ilköğretim kavramı yorumlanırken, İnsan hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26/1. maddesi ile BMÇHS'nin 28/1-a, b. maddesi de göz önünde bulundurularak bu kavramın en azından 6–14 yaş arası dönemi kapsadığının kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür⁴⁴¹.

Zorunlu ilköğretimin süresi ve dolayısıyla kaç yaşına kadar devam edeceği ülkelere göre değişmektedir⁴⁴². Türkiye'de 1997 yılında yapılan düzenleme⁴⁴³ ile ilköğretimin 15 yaşına kadar devam edeceği hükme bağlanmıştır⁴⁴⁴. Türkiye'de 1997'ye kadar ilköğretim kurumları; beş yıllık ilkokul ile üç yıllık ortaokul olmak üzere iki kademeli bir sistemden meydana gelmekteydi. Anılan düzenleme; ilköğretim kurumlarının sekiz yıllık okullardan oluştuğunu ve bu okullarda kesintisiz eğitim verileceğini hükme bağlamıştır; böylece zorunlu ilköğretim beş yıldan sekiz yıla çıkarılmış ve kademeli sistem terkedilmiştir.

Anayasanın 42/5. maddesinin gerekçesinde yer alan “*ilköğretim mecburiyeti, küçüklerin okula devamlarının sağlanmasını, bu amaçla küçüklerin kanuni temsilcilerinin zorlanabilmesini de ifade eder*” şeklindeki açıklama, zorunluluk ilkesinin nasıl uygulanacağı konusuna açıklık kazandırmaktadır⁴⁴⁵.

İlköğretim ve Eğitim Kanununun 9. maddesinde de ilköğretimin sekiz yıl ve kesintisiz olduğu hükme bağlanmıştır. İlköğrenim yaşına gelmiş olan çocukların veli ya da vasilerinin bu çocukları bir ilköğretim kurumuna kayıt yaptırmamaları durumunda para cezası ve hapis cezası ile cezalandırılmaları söz konusu olabilecektir (İlköğretim ve Eğitim Kanunu m. 56). Ayrıca zorunlu öğrenim çağında olup da okula

---

⁴⁴⁰ ÖZER, 1984, s. 193.

⁴⁴¹ ALTUNYA, 1990, s. 63.

⁴⁴² İlköğretimin zorunlu süresi Ör. ABD'de 10, Almanya'da 12, Fransa'da 10, İtalya'da 7, Japonya'da 9, Mısır'da 8 yıldır. Karş.: YAŞAR, 2000, s. 89.

⁴⁴³ İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.03.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanun'da Değişiklik Yapılması ve Bazı Kağıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında 4306 Sayılı Kanun, 18.08.1997 Tarihli ve 23084 Sayılı R.G.

⁴⁴⁴ YAŞAR, 2000, s. 87.

⁴⁴⁵ YAŞAR, 2000, s. 88.

yazdırılmayan çocukları okul müdürleri kendiliklerinden okula kaydeder (İlköğretim ve Eğitim Kanunu m. 48).

42. maddenin gerekçesinden de anlaşılacağı üzere ilköğretimin zorunlu olmasının temel hedeflerinden biri; çocuğun manevi ve ekonomik şahsiyetini elverişli şartlarda geliştirmesine yardımcı olmaktır⁴⁴⁶. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar; devletten belli bir hizmetin sağlanmasını talep etme hakkına, aynı zamanda bu hizmetin hangi yolla sağlanacağı hususunda kişisel özgürlüğe ilişkindir. Ancak bu kategoride kabul edilen eğitim hakkının; ilköğretimin sonuna kadar zorunlu eğitimi şart koşan ve bu hususta seçme hakkı tanımayan tek insan hakkı olduğuna dikkat çeken Terzioğlu; ekonomik sömürüye karşı çocukları korumanın önemli bir aracı olan eğitim açısından çocukların bizzat kendilerinin kendi eğitimlerini seçme hakları olmadığını, ebeveynlerinin seçtikleri okullara gitme yükümlülükleri olduğunu vurgulamıştır⁴⁴⁷. Altunya; Eğitim hakkının zorunluluk olması hususunda, kişinin kişiliğini tam ve özgürce geliştirebileceği toplumsal düzene gereksinim duyuyorsa bu toplumsal düzenin koyduğu kurallara uyma yükümlülüğü olduğu yönünde değerlendirme yapmıştır⁴⁴⁸. Bu bağlamda kişi-devlet, hak-otorite dengesi kişilik gelişimi açısından temel ölçüt olacak ve toplum adına iktidar yetkisini kullananlar; ilköğretimin içeriğini düzenlerken, sadece kendi ideolojileri doğrultusunda değil, anayasal ve evrensel çağdaşlaşma ölçütlerini de dikkate alarak düzenleme yapacaktır⁴⁴⁹.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Anayasa; Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılması öngörülen eğitim ve öğretimin zorunlu olması esasını benimsemiş; ancak süresi ile kesintili veya kesintisiz yapılmasına ilişkin seçimi yasa koyucuya bırakmıştır. Yasa koyucu da bu yetki doğrultusunda seçimini sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim olarak yapmıştır. Devlet, eğitim hakkının en üst düzeyde hayata geçirilebilmesi için mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde gerekli önlemleri almak, öncelikleri saptamak ve yasal düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür. Bu bağlamda yasa koyucu, temel eğitime verdiği öneme göre, sekiz yıl veya daha uzun bir ilköğretim süresi saptayabilir.

---

⁴⁴⁶ ÖZER, 1984, s. 191.

⁴⁴⁷ TERZİOĞLU, 2006, s. 73–74.

⁴⁴⁸ ALTUNYA, 1990, s. 63–64.

⁴⁴⁹ ALTUNYA, 1990, s. 65.

Anayasa Mahkemesi de zorunlu ilköğretimin sekiz yıla çıkarılmasını öngören 4306 Sayılı Kanunun iptali için açılan davada bu doğrultuda değerlendirme yapmıştır⁴⁵⁰.

50010. Parasız İlköğretim

Eğitimin parasız olmaması, devletin bu eğitimi verecek ortamı oluşturmaması, yeterli sayıda okul, derslik, öğretmen gibi olanakların sağlanmaması durumunda; eğitimin zorunlu olması bir anlam ifade etmeyecektir⁴⁵¹.

“*İlköğretimin devlet okullarında parasız olması*” prensibi ilk bakışta okula ücret vermemeyi akla getirmektedir. Ancak Altunya'nın da belirttiği gibi, bu prensip aslında, okula giden çocuğun beslenme, sağlık hizmetleri gibi zorunlu gereksinimleri için ailenin hiçbir masraf etmemesini ve herkes için zorunlu olan bu eğitim aşamasında, devletin çocuğa davranış standardı kazandırma ödevi doğrultusunda, ortak değer duygularının, adalet düşüncesinin, eşitlik anlayışının aşılmasını ifade etmektedir⁴⁵².

İlköğretimde eğitimin parasız olması ilkesi, özel okullar için değil devlet okulları için geçerlidir. Anayasada sadece ilköğretimin parasız olacağı hükme bağlanmıştır; ancak herhangi bir yasal düzenleme olmamasına rağmen, ortaöğretim de bugün için devlet okullarında parasızdır⁴⁵³.

5002. Eğitim Hakkı Açısından Ayrım Gözetmeme ve Eşit Muamele İlkesi

Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen kanun önünde eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkesi, eğitim hakkı konusunda da eşitliği ve ayırım yasağını gerektirmektedir. Anayasanın 42/1. maddesinde öngörülen, kimsenin eğitim hakkından yoksun bırakılmayacağı hükmü eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkesine de işaret etmektedir. Milli Eğitim Temel Kanunu m. 8'de “*Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân*

⁴⁵⁰ Anayasa Mahkemesinin 16.09.1998 Tarihli ve 1997/62 E. 1998/52 K. Sayılı Kararı.

⁴⁵¹ YAŞAR, 2000, s. 89; AKYÜZ, 2000, s. 405.

⁴⁵² ALTUNYA, 1990, s. 65–66.

⁴⁵³ TERZİOĞLU, 2006, s. 86.

eşitliği sağlanır. Maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır. Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır” hükmüne yer verilmiştir⁴⁵⁴. Eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkesinin ayrıca İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 1. ve 2. maddesinde de yer aldığı görülmektedir⁴⁵⁵.

Eğitimin dil, din, ırk, cinsiyet, yabancı, sığınmacı vb. açılardan belli grupları dışlamak suretiyle toplumun bir kısmının ayrı muameleye tabi tutularak verilmesi kabul edilemez. Bu ilke ile negatif ayrımcılık engellenmekle beraber farklılıkların olumlu anlamda göz önüne alınması mümkün kılınmaktadır⁴⁵⁶.

Ayırım gözetmeme ve kanun önünde eşitlik ilkesinin fiilen gerçekleştirilmesi için devletin bazı ödevleri üstlenmesi gerekmektedir. Bu ödevlerin başında çeşitli dezavantajlı grupları korumak ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak tedbirleri almak gelir. Milli Eğitim Temel Kanununda Fırsat ve İmkân Eşitliği başlıklı 8. maddede çeşitli dezavantajlı gruplar koruma altına alınmaya çalışılmıştır; bunların başında kız çocukları gelmektedir, diğer bir grup özürülüdür; son olarak ise maddi imkânlardan yoksun öğrenciler burs, kredi, parasız yatılılık gibi yollarla desteklenmelidir. Anayasanın 65. maddesinde sosyal hakların devletin mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirileceği hükme bağlanarak, eğitimde fırsat eşitliğinin sınırları çizilmiştir⁴⁵⁷. Yaşar’a göre; 65. maddenin içeriği eğitim hakkının kaybına neden olabilecek niteliktedir⁴⁵⁸.

---

⁴⁵⁴ YAŞAR, 2000, s. 118–119.

⁴⁵⁵ Bkz.: *İlköğretim ve Eğitim Kanunu Madde 1- İlköğretim kadın erkek bütün Türklerin milli gayelerine uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretimdir.*

Madde 2- İlköğretim, ilköğretim kurumlarında verilir; öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi, Devlet okullarında parasızdır.

⁴⁵⁶ TERZİOĞLU, 2006, s. 87; YAŞAR, 2000, s. 114.

⁴⁵⁷ TERZİOĞLU, 2006, s. 86.

⁴⁵⁸ YAŞAR, 2000, s. 118, dpn. 335.

50020. Kız Çocukların Eğitim Hakkı

İlköğretimin zorunluluğuna ilişkin Anayasal ve yasal düzenlemelerde bunun kız ve erkek tüm vatandaşlar için zorunlu olduğu ayrıca vurgulanmasıyla cinsiyet ayrımcılığının engellenmesi hedeflenmektedir⁴⁵⁹. (Anayasa m. 42/5, Milli Eğitim Temel Kanunu m. 8, 22, İlköğretim ve Eğitim Kanunu m.1,2,4)

Milli Eğitim Temel Kanunu m. 15'te “okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkân ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir” hükmüne yer verilmiştir⁴⁶⁰. Eğitimde kız erkek eşitliği aynı düzeyde eğitim alma hakkı anlamına gelmektedir. Ancak aynı eğitimi almak, ya da aynı okulda birlikte eğitim yapmak kastedilmemiştir⁴⁶¹. Kız ve erkekler için yeteneklerine ve/veya fiziki güçlerine uygun okullar açılması bu eşitliğin ihlali olarak değerlendirilemez.

Kız çocukların eğitiminin önemi özellikle 1990'lı yıllarda vurgulanmış ve bu konu 1990 yılında 155 ülke tarafından onaylanan “Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi”nde geniş yer almıştır. Bildirgeye göre “*en acil öncelik kızların ve kadınların eğitime erişebilirliğini sağlamak, bu eğitimin niteliğini yükseltmek ve eğitime etkin olarak katılımlarını önleyen bütün engelleri kaldırmaktır. Eğitimde cinsiyete dayalı her türlü önyargı kaldırılmalıdır.*” Akyüz; Bildirgede kız çocukların kaliteli eğitim olanaklarına kavuşturulmasının ve çeşitli nedenlerden kaynaklanan okula devamı engelleyen nedenlerin ortadan kaldırılmasının yanı sıra okullarda kız çocuklar için fiziksel bakımdan uygun yerler ve olanakların sağlanması gerektiğinin de vurgulandığına dikkat çekmektedir⁴⁶².

---

⁴⁵⁹ TERZİOĞLU, 2006, s. 88.

⁴⁶⁰ YAŞAR, 2000, s. 131.

⁴⁶¹ FEYZİOĞLU, 1987, s. 161–162; YAŞAR, 2000, s. 91.

⁴⁶² AKYÜZ, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007)'den alıntıdır.

50021. Maddi İmkânlardan Yoksun Başarılı Öğrencilerin Desteklenmesi

Anayasanın 42/7. maddesinde “Devlet maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar” hükmü öngörülmektedir. Bu hükümden maddi imkânlardan yoksun ama başarısız öğrencilere yardım yapılmayacağı, ileri öğrenim olanaklarından yoksun bırakılacağı kastedilmemiştir. Zira Anayasa’da “Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” (m. 42/1), “Herkes, kişiliğine bağlı... hak ve hürriyetlere sahiptir” (m. 12/1), “Herkes maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkına sahiptir” (m. 17/1) hükümleri öngörülmüştür. Bu bağlamda “sosyal hukuk devleti” olan Türkiye Cumhuriyetinin bazı çocukları başarısız olarak nitelendirip olanaklardan yoksun bırakması Anayasanın ruhuna aykırıdır. Anayasadaki başarılı öğrenci kavramı; devletin mali imkânlarının yetersizliği söz konusu olduğunda, var olan kısıtlı kaynağın dağıtımında, daha başarılı ve yoksul olan çocuklara verilecek önceliği dile getirmektedir⁴⁶³.

50022. Ana Dil - Eğitim Dili ve Yabancı Dille Eğitim Hakkı

Ayırım gözetmeme ve eşit muamele çerçevesinde dil sorunu da gündeme gelmektedir. 1982 Anayasası’nın dil ile ilgili hükümleri; “Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir”(m. 3/1), “Herkes dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir”(m. 10/1), “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz”(m. 20/3), “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim, yabancı okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır”(m. 42/9) şeklindedir.

---

⁴⁶³ ALTUNYA, 1990, s. 72-73.

Milli Eğitim Kanununun 10/2. maddesinde, Türk milli eğitiminin temel ilkeleri arasında “*milli birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak Türk dilinin, eğitimin her kademesinde, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir*” hükmü öngörülmüştür; 20. maddesinde ise çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak, okul öncesi eğitimin amaç ve görevleri arasında sayılmıştır.

1983 tarihli Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi Kanununu m. 2/a’da “*Türkçe’den başka ana dil öğretimi yasağı*” hükmüne bağlandıktan sonra, m. 2/b’de “*İlköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında, Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılâplarını konu olarak alan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve Türk Kültürüyle ilgili diğer dersler yabancı dille okutulamaz ve öğretilmez. Öğrencilere, eğitim ve öğretimleri süresince bu derslerle ilgili araştırma görevleri ve ödevler, Türkçeden başka bir dille yaptırılamaz*” hükmüne yer verilmiştir⁴⁶⁴.

Ana dili; insanın çocukken anasından, evindekilerden ve soyca bağlı olduğu topluluktan öğrendiği dil olması itibarıyla, çocuk tarafından okula gitmeden önce öğrenilmiş olduğundan; “*Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez*” hükmü ile aslında eğitim dilinin Türkçe olması öngörülmüştür⁴⁶⁵. Bu hüküm ile devletin bütünlüğünü zedeleyici etkisinin olacağı kanaatiyle etnik azınlıkların ana dillerinde eğitim yapmalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır⁴⁶⁶.

Eğitim dilinin Türkçe olması ilkesinin istisnası milletlerarası andlaşma hükümleridir. Burada kastedilen andlaşmalar Lozan Barış Andlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasındaki Dostluk Andlaşmasıdır. Bu andlaşmalara göre Türkiye’deki azınlıklar olan Rum, Ermeni, Musevi ve Bulgar kökenli gayrimüslim Türk vatandaşlarının ana dillerinde eğitim yapma ve okul açma

⁴⁶⁴ Fevzi ULUĞ, Hüseyin BAŞDOĞAN ve Hüseyin TOPUKÇU, “Ortaöğretim Sistemindeki Yapı ve İşleyişi”, Türkiye’nin Eğitim Politikası, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1990, s. 27–28; YAŞAR, 2000, s. 101, dpn. 290.

⁴⁶⁵ ALTUNYA, 1990, s. 99.

⁴⁶⁶ YAŞAR, 2000, s. 99.

hakları vardır; bunların dışında herhangi bir etnik ya da dinsel gruba ana dil konusunda tanınmış bir hak bulunmamaktadır⁴⁶⁷.

Türkiye Cumhuriyeti, eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler de içeren AIHS Ek 1 Nolu Protokolü; Çocuk Hakları Sözleşmesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi andlaşmalara taraf olurken Anayasada öngörülen eğitimde ana dilin Türkçe olması ilkesinden taviz vermemektedir. Ayrıca Tevhid-i Tedrisat hükümlerinin saklı tutulması diğer bir çekince konusu olmaktadır. Ancak bu hususta Lozan Barış Andlaşmasındaki istisnalar dikkate alınmaktadır.

Eğitimde ana dil olarak Türkçeden başka bir dil kullanma yasağının, ayırım gözetmeme ve eşit muamele ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda yasak; “dil kişilik geliştirmenin en temel ögesidir, evren insan zihninde ana diline göre şekillenir ve insan, varlıkları, durumları ancak ana dilin anlama ve anlatma yolundan giderek açık seçik düşünüp anlatabilir; ana dilinde eğitim görmeyen insanlar ötekilerle kanun önünde eşit olamazlar” gerekçeleriyle eleştirilmektedir⁴⁶⁸. Altunya; dilin bir bölücülük ögesi olarak değil, insan kişiliğinin temel bir gücü olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta; eğitim ve öğretimde ana dilini kullanmamaktan doğan yoksunlukların üst öğrenime geçişte, devlet hizmetine girişte ve diğer alanlarda kontenjan, ek puan gibi yöntemlerle giderilebileceğini ve bazı ülkelerdeki gibi vatandaşlara birden fazla resmi dil öğretilerek eşitliğin sağlanabileceğini savunmaktadır⁴⁶⁹. Bu gibi ayrıcalıklar eşitliği sağlamaktan uzak çözümlerdir.

Ana dil olarak Türkçeden başka bir dilde eğitim yapma yasağının ayırım gözetmeme ve eşit muamele ilkesine aykırı olmadığı kanaatindeyiz. Terzioğlu'nun da isabetli olarak belirttiği gibi; devletlerin ebeveynlerin dil konusundaki tercihlerini göz önüne alma yükümlülüğü bulunmamaktadır, dolayısıyla ana dil olarak Türkçeden başka bir dilde eğitim yapma yasağı AIHS'ye aykırılık oluşturmamaktadır; ayrıca özel yaşamda kimsenin ana dilinde okuma ve yazmasını engelleyici bir yasak söz konusu değildir⁴⁷⁰.

---

⁴⁶⁷ TERZİOĞLU, 2006, s. 89; YAŞAR, 2000, s. 101.

⁴⁶⁸ ALTUNYA, 1990, s. 99.

⁴⁶⁹ ALTUNYA, 1990, s. 99.

⁴⁷⁰ TERZİOĞLU, 2006, s. 90–91.

Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanuna dayanan, Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel olarak kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik⁴⁷¹ ile Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi amacıyla, Özel Öğretim Kurumları Kanununa göre faaliyet gösterecek olan özel kursların açılış, işleyiş ve denetimleri düzenlenmiştir.

Ana dilin seçmeli ders olarak okutulması, etnik dillerde yayın yapılması, etnik unsurların ana dillerin eğitim kurumlarında öğrenmeleri gibi hususlar hukuk düzenine aykırı olmasına rağmen bugün yaygın biçimde savunulmaktadır. Bu hususların olanağı ise politik tercih ile doğrudan bağlantılıdır⁴⁷².

Yabancı dille eğitim konusuna gelince; 1982 Anayasası m. 42/9'da “*eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller... kanunla düzenlenir*” hükmü yer almaktadır⁴⁷³. 1983 tarihli Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu'nun 2. maddesinin (c) bendinde “*Türkiye’de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Milli Güvenlik Kurulunun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir*” hükmüne yer verilmiştir. Yabancı dil eğitimi hakkı kanunda belirtilen hükümle sınırlandırılmıştır⁴⁷⁴. Buradaki hükümden de anlaşıldığı gibi bazı dillerin öğrenimi milli güvenlik konusu kapsamındadır. Bunların başında etnik diller gelmektedir⁴⁷⁵.

Yabancı dil; yeni bilgi alanlarına ve evrensel kültüre açılma imkânı sağlamakta ve bu bakımdan yabancı dil eğitimi, eğitim hakkının gelişmesiyle yakından ilgili bulunmaktadır⁴⁷⁶. Ana dilde yetkinlik kazanmış çocukların öğrenimlerinin tümünü ya da bir kısmını başka bir toplumun diliyle, yabancı dille görmesinin ise eğitim hakkını sağlamada yeterli olmayacağı hatta bunun çocuğun içinde yaşadığı kültürden

---

⁴⁷¹ 05.12.2003 tarih ve 25307 sayılı R.G.

⁴⁷² Tarhan ERDEM, “Kürtçe Eğitim Özgürlüğü”, Radikal Gazetesi, Perşembe, 24.12.1994; YAŞAR, 2000, s. 100 ve dpn. 285.

⁴⁷³ YAŞAR, 2000, s. 103.

⁴⁷⁴ YAŞAR, 2000, s. 102–103.

⁴⁷⁵ Ör.: Kürtçe, Zazaca, Çerkezce vs.

⁴⁷⁶ ALTUNYA, 1990, s. 100; Krş.: Cengiz AKÇAY, “Ortaöğretim Politikası ve Uygulamaları”, Türkiye'nin Eğitim Politikası, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1990-5, İstanbul (1990), s. 39–40; YAŞAR, 2000, s. 102.

kopmasına neden olacağına dikkat çekilmektedir. Altunya, kendi ülkesinde yabancı dille eğitimi; kişinin özgürleşmesini engellediği, genel olarak ayrımcılığı körüklediği, kişisel gelişim ve ulusal kimliğin kazanılması açısından sakınca yarattığı, sağlam bir yabancı dilde eğitimin uluslararası eğitim kurumlarında yapılmadığı takdirde beyin göçünü gündeme getirdiği gibi nedenlerle eleştirmektedir⁴⁷⁷.

50023. WEB Tabanlı Öğretim

Geleneksel eğitim kurumları bugün artan nüfusun eğitilebilmesi için yetersiz kalmaktadır. Bu da alternatif eğitim sistemi olarak WEB tabanlı öğretim olanaklarını gündeme getirmiştir.

Eğitim ve öğretim hakkı başıboş bırakılmayacak kadar önemli bir hizmet olduğu için sosyal devletin başta gelen ödevleri arasında yer almaktadır. Devlet bu imkânı sağlıklı bir şekilde yerine getirmek durumundadır⁴⁷⁸. Eğitimde eşitlik hakkının tüm vatandaşlara sunulması, eğitimin parasız yapılması, eğitim faaliyetlerinin plânlanması, eğitim kurumlarının ülke geneline yayılması ve meslekî/teknik eğitime gereğince ağırlık verilmesi devletin önemli görevlerindedir⁴⁷⁹. Sosyal devletin; eğitim olanaklarının coğrafi ve toplumsal boyutlar üzerindeki dağılımını, fırsat eşitliği ilkesini gerçekleştirecek titizlikte sağlaması gerekmektedir⁴⁸⁰.

Bu ilkeler esas alınarak WEB tabanlı öğretimin hedefleri dikkate alınacak olursa, eğitim hakkının yaygın uygulama alanından söz etmek mümkündür. Çünkü WEB tabanlı öğretim, örgün eğitim sistemine göre daha esnek, açık ve çeşitlilik gösteren programları gerçekleştirecek düzenlemelerin yapılmasını öngörmektedir⁴⁸¹. Ayrıca eğitim hizmetinin öğrencilerin yakın çevresine kadar götürülmesine, öğrencilerin eğitimle ilgili ulaşım, barınma ve beslenme gibi yaşam giderlerinin düşmesine;

---

⁴⁷⁷ ALTUNYA, 1990, s. 100.

⁴⁷⁸ Fevzi DEMİR, Anayasa Hukukuna Giriş. Barış Yayınları, İzmir, 1998, s. 203.

⁴⁷⁹ Yavuz ERDOĞAN, "Eğitim Hakkı Perspektifinden WEB Tabanlı Öğretim", <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=314> (09.01.2008)'den alıntıdır.

⁴⁸⁰ Muhsin HESAPÇIOĞU, "Eğitim ve Okul Alanındaki Çağdaş Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Eğitim Yönetimine Yansımaları", Yaşadıkça Eğitim, Sayı: 82, Ankara (2004), s. 34.

⁴⁸¹ Kıymet SELVİ, "Uzaktan Öğretim ve Eğitim Hakkı", Açık ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir (2002), s. 2.

dolayısıyla da eğitim hakkının daha etkili geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olmaktadır⁴⁸². Web tabanlı öğretim sistemleri; gelişen WEB teknolojileri ve bilgisayar konferans sistemleri sayesinde zaman, mekân ve uzaklıktan bağımsız bir şekilde öğrencilerin birlikte çalışmalarına imkân sunmaktadır⁴⁸³.

50024. Her Yerde Eğitim

Milli Eğitim Temel Kanunu m. 17’de “*Milli Eğitimin amaçları yalnız resmi ve özel eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda evde, çevrede, işyerlerinde, her yerde ve her fırsatta gerçekleştirilmeye çalışılır. Resmi, özel ve gönüllü her kuruluşun eğitimle ilgili faaliyetleri, Milli Eğitim uygunluğu bakımından Milli Eğitim Bakanlığının denetimine tabidir*” hükmüne yer verilmiştir. Bugün gelişen teknolojinin sunduğu imkânlar yardımıyla evde kısa sürede ve kapsamlı bilgiye ulaşılmaktadır. Açık Lise (Lise) ve Açık Öğretim (Üniversite) her yerde eğitim ilkesinin uygulama örnekleridir⁴⁸⁴.

5003. Yönelme

İnsan gücünü planlamayı hedefleyen yönelme, bireylerin ilgi, yeti ve yeteneklerinin değerlendirilmesi sonucunda bir eğitim programına yönlendirilmesini ifade etmektedir⁴⁸⁵. Bireyin geleceği, toplumun işgücü ihtiyaçları ve çağın gerektirdiği zorunluluklar, yöneltilecek bireyin tanınmasını, aynı zamanda bireyin de kendini tanınmasını, toplumda ise yönelecek alanların açıkça belirlenmesini öngörmektedir⁴⁸⁶.

Fertlerin ve toplumun ihtiyaçlarına uygun eğitimin uygulanması Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 6. maddesinin, “*Fertler, eğitimleri süresince, ilgi istidat ve kabiliyetleri*

---

⁴⁸² ERDOĞAN, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=314> (09.01.2008); William HORTON, Designing Web-Based Training. Wiley Computer Publishing, John Wiley & Sons, USA, 2000, s. 34.

⁴⁸³ ERDOĞAN, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=314> (09.01.2008); Nurhayat VURAL, “Uzaktan Eğitimde E-Pedagoji”, Bilişim Zirvesi, TBD, İstanbul (2002), s. 1.

⁴⁸⁴ YAŞAR, 2000, s. 132.

⁴⁸⁵ ULUĞ-BAŞDOĞAN-TOPUKÇU, 1990, s. 50; YAŞAR, 2000, s. 116.

⁴⁸⁶ ULUĞ-BAŞDOĞAN-TOPUKÇU, 1990, s. 51; YAŞAR, 2000, s. 116, dph. 327. Cumhuriyetin ilan edildiği yıllardaki mesleki yönlendirme konusunda karşı: Sadrettin Celal ANTEL, “Mesleki İstikamet”, Maarifimiz ve Meseleleri, İstanbul (1939), s. 99–106, YAŞAR, 2000, s. 116, dph. 328.

ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirilirler” hükmü ile maddenin değişik 1618/1997–4306/3 sayı ve tarihli “*Milli eğitim sistemi, her bakımdan, bu yöntemiyle gerçekleştirilecek biçimde düzenlenir. Bu amaçla, ortaöğretim kurumlarına, eğitim programlarının hedeflerine uygun düşecek şekilde hazırlık sınıfları konulabilir. Yöneltilmede ve başarının ölçülmesinde rehberlik hizmetlerinden ve objektif ölçme ve değerlendirme metodlarından yararlanır*” hükmü ile düzenlenmiştir⁴⁸⁷. 6. maddenin ikinci fıkrasındaki değişikliğin, gerekçesinde de açıklandığı gibi, fertlerin eğitimleri süresince ilgi, eğilim ve yetenekleri ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirileceklerine ilişkin birinci fıkra hükmüne işlerlik kazandırılmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

4306 Sayılı Kanunun iptali için Anayasa Mahkemesinde açılan davada; Kanunun *kademeli, kesintili ve yönlendirmeli ilköğretim kurumlarını kademesiz, yönlendirmesiz ve kesintisiz sekiz yıla çıkardığı* sıkça vurgulanmıştır⁴⁸⁸. 4306 Sayılı Kanunun “*sekiz yıllık zorunlu eğitimi kesintisiz hale getirmesi ile çocukların altıncı sınıftan itibaren ilgi, eğilim ve yetenek, başarı ve tercihleri doğrultusunda değişik eğitim ve öğretim dallarına yönelmeleri ve yönlendirilmeleri imkânının ortadan kaldırıldığı*” gerekçeleriyle iptali istenmiştir. Düzenlemeden önce beş yıllık ilkokulu bitirenlerin, yaygın eğitim sayılan berberlik, mobilyacılık, konfeksiyonculuk gibi esnaflık ve ticaret alanlarına kısa yoldan yönelme ve ebeveynlerinin yönlendirme hak ve imkânlarının ortadan kaldırıldığı; çocukların değişik eğitim öğretim dallarına yönelmelerini zorunlu kılan eğilim ve yeteneklerinin üç yıl boyunca dondurulduğu, istek ve yaş grubu kabiliyetlerinin köreltildiği; eğilimleri ve isteklerine aykırı genel ve tek tip öğretime zorlanmalarının aynı zamanda fırsat eşitliğine de aykırılık teşkil ettiği ileri sürülmüştür.

Anılan Kanunun gerekçesinde; çocukların ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetişerek hayata ve üst öğrenime hazırlanmasının beş yıllık zorunlu ilköğretimle mümkün olmadığı; çocukların ülkenin gerçekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda gelişen ve değişen dünya şartlarına uygun, çağdaş ve demokratik bir eğitim ortamı içinde yetiştirilmesi yolundaki toplumsal beklentilerin gerçekleştirilmesi için zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasının kaçınılmaz hale geldiği belirtilmiştir. Gerekçede ayrıca bu

⁴⁸⁷ YAŞAR, 2000, s. 115–116.

⁴⁸⁸ Bkz. Anayasa Mahkemesinin 16.09.1998 Tarihli ve 1997/62 E. 1998/52 K. Sayılı Kararı.

düzenleme ile öğrencilerin ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yetiştirilmelerini sağlamak açısından; ortaöğretimde izlenecek programların hangi mesleklerin yolunu açabileceği ve bu mesleklerin kendilerine neler kazandıracığı hususunda, ilköğretimin son ders yılının ikinci yarısında etkin bir rehberlikle bilgilendirilmeleri; böylece meslek seçimlerini etki altında kalmaksızın, kendi hür iradeleriyle, bilinçli olarak yapabilmelerinin güvence altına alınmasının amaçlandığı vurgulanmıştır. Anayasa Mahkemesi anılan Kararında; bu amacın Anayasanın 17. maddesinde öngörülen maddi ve manevi varlığı koruma ve geliştirme hakkıyla, 5. maddesinde açıklanan devletin temel amaç ve görevlerinin uygulamaya geçirilmesine yönelik olduğuna; 6–14 yaş grubu arasındaki tüm çocukları sekiz yıllık temel eğitimden eşit olarak yararlandırmanın, yalnızca hukuksal eşitliği değil fırsat eşitliğini de sağlama amacı taşıdığına dikkat çekerek; öğretim süresinin uzatılarak zorunlu temel eğitimin sekiz yıla çıkarılmasıyla, kişilerin bu alandaki haklardan daha fazla yararlanmalarına olanak sağlandığını, bu durumun çağdaş gelişmelerle uyum içinde olduğunu, eğitimin süresinin ve niteliğinin yükseltilmesinin insan haklarına saygının bir gereği olduğunu vurgulamıştır⁴⁸⁹.

Yöneltilmenin yöntemleri Milli Eğitim Temel Kanunu m. 2/3'te, “*İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri ve davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak*” düzenlemesiyle belirlenmiştir⁴⁹⁰. Değinen yöneltilme yapılırken ailenin görüş ve bilgisine başvurulması, okul yönetimi ve rehber öğretmenlerin ise çocuğun yetenekleri ve eğitimleri konusunda ana babayı aydınlatması gereklidir⁴⁹¹.

Sözü edilen ilkeler çerçevesinde temel bir insan hakkı olarak savunulan eğitimin; insanın fiziksel, bilimsel ve duygusal gelişiminin yaşam boyu gerçekleşmesine yardımcı olması, kolektif yaşamı ve bireyin özgürleşmesini desteklemesi, insanlar arasında eşitlikçi düşüncüyü esas alması, toplumsal barış, adalet ve kardeşlik duygularını pekiştirmesi, eleştirel ve yaratıcı düşünme ve sorgulama becerisini geliştirmesi, farklı kültür ve kimlikleri zenginlik olarak kabul etmesi ve katılımcı,

⁴⁸⁹ Anayasa Mahkemesinin 16.09.1998 Tarihli ve 1997/62 E. 1998/52 K. Sayılı Kararı.

⁴⁹⁰ ULUĞ-BAŞDOĞAN-TOPUKÇU, 1990, s. 53–60; YAŞAR, 2000, s. 116.

⁴⁹¹ YAŞAR, 2000, s. 116.

demokratik değerleri benimsemesi ve emeğe saygıyı geliştirmesi gereken bir süreç olarak kabul edilip geliştirilmesi gerekmektedir⁴⁹².

51. Eğitim zgrlğ

Eğitim zgrlğ; devletin, öğrenmek ve öğretmek hususunda dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep gibi nedenlerle kişilere engel olmaması, onları serbest bırakmasıdır⁴⁹³.

Eğitim zgrlğ iki unsurdan oluşmaktadır: ebeveynlerin kendi dini, felsefi, ahlaki inançlarına uygun olarak çocuklarına verilecek eğitimi seçebilmeleri ile özel ve tüzel kişilerin özel eğitim kurumları kurabilme ve yönetebilmeleri. Özel eğitim kurumları kurma düşüncesi, temelinde girişim özgürlüğü kadar ebeveynin kendi inançlarına göre çocuğunun eğitimini seçme özgürlüğünü de barındırdığı için bu iki unsur birbiriyle baęlantılıdır⁴⁹⁴.

Eğitim hakkının varlığından söz edilebilmesi için devletin yükümlülüğünün bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla eğitim hakkı devlete karşı ileri sürülebilmelidir. Eğitim hakkı varsa devletin bu hakkın gerçekleşmesini sağlamak amacıyla belli bir düzeyde bilgi veren, parasız ve herkese açık okul veya kurslar aması, ğretmen, araç gereç ve program sağlamak gibi yükümlülüklerinden kaçmaması gerekmektedir. Ayrıca devletin veya yerel yönetimlerin eğitime finansman bakımından müdahale edebilmeleri sağlanmalıdır. Eğitim zgrlğ ise bu imknların sağlanması ile ortaya çıkan ve eğitimin içeriği, öğrencinin özgürlüğü, ana ve babanın çocuklarını kendi istedikleri din ya da felsefi inanç doğrultusunda yetiştirme özgürlüğünü işaret etmektedir⁴⁹⁵.

Eğitim hakkıyla devlete verilen yükümlülük bu hakkın kullanma koşullarını belirleme yetkisini de devlete vermeyi gerektirmektedir. Bu da uygulamada bazı sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. İdeolojik devletlerde eğitim hakkı fikir

---

⁴⁹² "Eğitim Hakkı", http://www.egitimsen.org.tr/down/151106_surarapor.doc (10.01.2008)'den alıntıdır.

⁴⁹³ AKYÜZ, 2000, s. 404.

⁴⁹⁴ TERZİğLU, 2006, s. 74.

⁴⁹⁵ YAşAR, 2000, s. 72.

özgürlüğünün, genel anlamda ise öğrenim özgürlüğünün ihmal edilerek sağlanmasına imkân verebilmektedir. Dolayısıyla özgürlükten yoksun bir eğitimin bir anlam ifade edip etmediği sorusuyla karşı karşıya kalınmaktadır. Yeterli eğitim göremeyen, hatta hiç eğitim görmemiş çok sayıda çocuğun yaşadığı bir ülkede eğitim özgürlüğünde ısrarcı olmak ne kadar doğrudur tartışılabilir. Ancak sınırlı sayıda da olsa, belirli bir kitleye de olsa günün birinde her çocuğun yararlanması gereken eğitim özgürlüğünde ısrar etmek gerekmektedir.

Hukuken eşit haklara sahip olmalarına rağmen kırsal bölgelerdeki kız çocukların eğitim ve öğretim faaliyetlerinden erkeklerden daha az yararlandığı bilinmektedir. Bu da devletin yükümlülüğündeki kamu hizmeti olarak resmi eğitimin varlığı öğretim hakkını garanti etmediğinin somut bir örneğidir. Devletin eğitim sağlama yükümlülüğünü yerine getirmemesi öğrenci bulamayan okullar, okul bulamayan öğrenciler ve tek derslikte çok sayıda öğrenci okumaya çalıştığı okulların sayısının artmasına neden olmaktadır⁴⁹⁶.

1982 Anayasası 42/4. maddesinde yer verilen “*Eğitim ve öğretim hürriyeti Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz*” hükmü, Anayasanın bazı maddeleriyle getirilen yasaklamaların eğitim ve öğretim hürriyetinden yararlanamayacağını işaret etmektedir⁴⁹⁷. Öğrenim özgürlüğünün fikir ve ifade özgürlüğü, ayrıca eğitim kurumlarının kurulması veya kontrol edilmesi açısından girişim özgürlüğü ile sıkı bağı vardır⁴⁹⁸. Devlet girişim özgürlüğünü her ne kadar tanımaktaysa da eğitimi tekelinde tutma yetkisini elinde tutmaktadır⁴⁹⁹.

AİHS’ne Ek 1 Nolu Protokolün 2. maddesinde mutlak bir eğitim özgürlüğünden açık ve kesin biçimde söz edilmemiştir⁵⁰⁰. Sözleşmenin her maddesinde doğasına uygun bir sınırlama getirilirken, 2. maddeye herhangi bir sınırlama öngörülmemiştir. Bu durumdan dolayı bir belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Değinilen belirsizliğin sehven değil de eğitimin toplumun ihtiyaçları ve ebeveynin arzuları arasında kurulacak denge

---

⁴⁹⁶ YAŞAR, 2000, s. 72.

⁴⁹⁷ YAŞAR, 2000, s. 191.

⁴⁹⁸ YAŞAR, 2000, s. 192.

⁴⁹⁹ YAŞAR, 2000, s. 193–194.

⁵⁰⁰ İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Ek 1Nolu Protokol, 2. Madde’sinde eğitim özgürlüğü konusu ile ilgili bkz.: YAŞAR, 2000, s. 48–54.

içinde anlam bulması gereğine bağlı olarak bilinçli biçimde oluşturulduğundan söz edilmektedir⁵⁰¹. 2. madde hazırlanırken hakkın mutlak, içeriğinin ise ilgili bulunan temel özgürlüğün kısıtlama nedenleri göz önünde bulundurularak saptanması düşünülmüş olmalıdır⁵⁰².

İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 Nolu Protokolün 2. maddesinin temel unsurlarından bir diğeri ailenin kendi din ve felsefi inançlarına göre çocukları için bir eğitim seçme hakkını düzenlemiş olmasıdır. Bu da maddenin son kısmında devlete yükümlülük getirmektedir. Ailenin çocuk üzerindeki hakkı ile bu hakkının kullanımına ilişkin olanak ve kısıltmalar da burada söz konusudur⁵⁰³. Ailenin kendi dini ve felsefi inançlarına göre çocukları için bir eğitim seçme hakkı, eğitim özgürlüğünün ve kapsamının belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır⁵⁰⁴. Söz konusu hak, çocuğun rüşt yaşı ile yakından ilgilidir. İncelemeye konu 2. madde en savunmasız zamanlarında çocuğu devletin ve dolayısıyla kamu görevlilerinin beyin yıkama faaliyetlerinden (endoctrinement) korumayı amaçlamaktadır⁵⁰⁵. Devlet tarafından uygulanan beyin yıkama faaliyetlerinin yasaklanması, ailelere çocuklarının eğitimini seçme hakkıyla sağlanmaktadır.

Eğitim hakkı ve özgürlüğü konusunda çalışmalar yapan bazı araştırmacılara göre; eğitim programlarının hazırlanması, inisiyatifler hatta öğrenci ve öğretmenlerin okul içindeki davranışlarına kadar geniş kapsamlı bir düzenlemeyle belirlenen eğitim özgürlüğü, geri kalmış ülkelerde kolay elde edilemediğinden, bu ülkelerde eğitim alanında bir ilerleme belirtisidir⁵⁰⁶. Gelişmiş kabul edilen ülkelerde ise okullarda laik ve bütün inançlara saygılı düzenlemelere yer verildiğine değinilmektedir⁵⁰⁷. Anılan bu gelişmiş ülkelerden bazılarında resmi okullar tarafsız ve inanca dayalı olmak üzere iki farklı uygulamaya sahiptir⁵⁰⁸.

---

⁵⁰¹ YAŞAR, 2000, s. 49.

⁵⁰² YAŞAR, 2000, s. 49.

⁵⁰³ ATALAY, 1998, s. 1094.

⁵⁰⁴ YAŞAR, 2000, s. 49.

⁵⁰⁵ YAŞAR, 2000, s. 49 ve dnp. 134–135.

⁵⁰⁶ YAŞAR, 2000, s. 196.

⁵⁰⁷ YAŞAR, 2000, s. 196.

⁵⁰⁸ YAŞAR, 2000, s. 196.

Pasif ve inisiyatiften yoksun bireyler olarak yetişmemeleri için eğitim kurumlarında öğrencilerin de özgürlüğe sahip olmaları gerekmektedir. Ancak söz konusu özgürlük, öğrenciler tarafından eğitim faaliyetlerini engellemeyecek biçimde kullanılmalıdır⁵⁰⁹.

Eğitim hakkından yararlanma süresince insanca muamele görmek ve eğitim kurumu içinde ifade özgürlüğü; öğrenci özgürlüğünün iki unsuru olarak kabul edilmektedir⁵¹⁰. İnsanca muamele görme özgürlüğü öğrencinin insan olması ile ilgilidir. Eğitim amacıyla kuruma verilen bir çocuğun insanlık dışı herhangi bir muameleye maruz kalmasını kabul etmek mümkün değildir.

Anayasanın 27. maddesinde yer verilen “*Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir*” hükmündeki “... serbestçe ... yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir” ifadesi öğrenci özgürlüğünü işaret etmektedir⁵¹¹. Bu bağlamda söz konusu özgürlüğün sadece *bilim ve sanat* için tanınmış olduğunu vurgulamak gerekir⁵¹². Öğrenci özgürlüğünün anılan hüküm ile sınırlanması, doktrinde bazı yazarlar tarafından özgürlüğün bir yanının eksik kalması anlamına geldiği şeklinde yorumlanmaktadır⁵¹³. Yukarıda ayrıntılı biçimde değinildiği gibi öğrencilerin öğrenim özgürlüğü farklı unsurlar ile bağlantılı düzenlenmiştir. Anayasanın 42. maddesinin 4. fıkrasındaki “*Eğitim ve öğretim hürriyeti Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz*” hükmü de öğrenim özgürlüğüne sınırlama getirmiştir⁵¹⁴.

Çalışmamıza eğitim özgürlüğünün unsurlarını irdeleyerek devam edeceğiz.

---

⁵⁰⁹ YAŞAR, 2000, s. 54.

⁵¹⁰ YAŞAR, 2000, s. 54.

⁵¹¹ YAŞAR, 2000, s. 197.

⁵¹² SOYSAL, 1970, s. 249; YAŞAR, 2000, s. 197.

⁵¹³ SOYSAL, 1970, s. 249; YAŞAR, 2000, s. 197.

⁵¹⁴ YAŞAR, 2000, s. 197–198.

510. Ebeveynin Kendi İnançlarına Göre Çocuğunun Eğitimini Seçme

Özgürlüğü-Çocuğun Dinî Eğitim Hakkı

İnsan hakları ile ilgili belgelerin tamamında din ve düşünce hürriyetine yer verilmiş; düşüncenin hiçbir zaman suç oluşturmayacağı, din hürriyetinin de “*inanç, yaşam, açıklama, öğrenme-öğretme, örgütlenme*” hürriyetlerini kapsadığı açıkça ifade edilmiştir⁵¹⁵.

AIHS'nin 9. maddesinde din eğitimi ve öğretim hakları düzenlenmiştir. Anılan maddenin 2. fıkrası ise bu hakkın sınırlarını belirlemektedir. Sözleşmeye Ek 1 Nolu Protokolün 2. maddesi eğitim hakkı ve özgürlüğü ile ilgilidir. Ancak hüküm kısadır ve sınırlama nedenlerine yer verilmemiştir. Bu yönüyle sözleşmede düzenlenmiş diğer hak ve özgürlüklerden farklılık göstermesi durumu; söz konusu özgürlükten yararlananlar ile hak ve özgürlükler arasındaki ilişki, özel hayata saygı (Sözleşme, m. 8), dini ve/veya felsefi inancın korunması prensipleri arasında kurulan hassas denge ile açıklanmak istenmektedir. Yaşar, Protokolün düzenlenmesinden bu özgürlüğün hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmayacağı anlamı çıkarılmaması gerektiğini savunmaktadır.⁵¹⁶

AIHS m. 9/1 “*Herkes düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir. Bu hak (...) din veya inancını tek başına ya da topluluk halinde, aleni veya gizli olarak ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapma biçiminde açığa vurma özgürlüğünü de içerir*” düzenlemesindeki öğretim ve bilgi edinme hakkı Türkiye’de tanınmamıştır⁵¹⁷. “*Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana babanın bu eğitimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir*” denilen Ek Protokolün 2. maddesi ise resmi okulda verilen eğitim ile zorunlu din ve ahlak derslerinin kapsamını ele almaktadır⁵¹⁸. Ek Protokolün 2. maddesi *dini ya da felsefi inanç* kavramına yer verirken, Sözleşmenin 9. maddesinin 1. fıkrası doğrudan din veya inancı öğretmeyi hedeflemektedir. AIHS'nin 9. maddesinde, öğretim özgürlüğü, dini

⁵¹⁵ Hayrettin KARAMAN, “Türkiye ve İslam”, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/turkiyeveislam/0024.htm> (10.01.2008)’den alıntıdır.

⁵¹⁶ YAŞAR, 2000, s. 43–44.

⁵¹⁷ YAŞAR, 2000, s. 160.

⁵¹⁸ YAŞAR, 2000, s. 171.

izhar özgürlüğünün bir parçası olarak tanınırken, 24. maddede tam anlamıyla tanındığından söz etmek mümkün değildir. Dördüncü fıkranın ilk cümlesinde “*Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır*” hükmüyle, eğitim ve öğretim ile ilgili faaliyetlerin tümünün devletçi nitelik taşıdığına işaret edilmiş; “*...Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır*” hükmüyle, din ve ahlak öğretiminde, kişilerin ana-babasının veya kanuni temsilcisinin talebine bağlı kalınması öngörülmüştür⁵¹⁹. Türk Medeni Kanununun 266. maddesinin 1. fıkrasındaki “*Çocuğun dini terbiyesini tayin ana ve babaya aittir. Ana babanın bu husustaki hürriyetlerini tahdit edecek her türlü mukavele muteber değildir*” hükmüyle, AİHS Ek Protokol’ün 2. maddesine uyumlu biçimde, ana-baba hakkı tanınmıştır⁵²⁰.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi m. 12/4’teki vicdan ve din özgürlüğüne dair düzenleme kapsamında anne-babaların kendi inançlarına uygun olarak çocuklarının din ve ahlak eğitimi almalarını sağlamak hakkına sahip olduğu hükmüne yer verilmiştir⁵²¹.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi m. 18/4’te; taraf devletlerin, çocuklara anne-babalarının (gereken hallerde vasilerin) kendi inançlarına uygun biçimde din ve ahlak eğitimi verme hakkını düzenlemiştir⁵²².

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 25.11.1981 tarih ve 36/55 sayılı Kararı ile ilan edilen, Din ya da İnanca Dayanan Her Biçimiyle Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Bildirisi⁵²³ m. 5/1-2’de; “*her çocuğun din ve inanç konusunda kendi anne babasının ya da varsa vasisinin arzusuna uygun bir eğitim hakkından yararlanacağı ve hiçbir çocuğun anne babasının ve duruma göre vasisinin arzusuna aykırı din ya da inanç öğretimi almaya zorlanamayacağı*” hükme bağlanmıştır⁵²⁴.

---

⁵¹⁹ YAŞAR, 2000, s. 171.

⁵²⁰ YAŞAR, 2000, s. 171.

⁵²¹ GEMALMAZ, 2005, s. 130.

⁵²² Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 18 (4). *Bu sözleşmeye Taraf Devletler, anne-babanın ve söz konusu ise kanuni vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesinin temin edilmesi özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler.* GEMALMAZ, 2005, s. 129 ve dnp. 2.

⁵²³ Mehmet Semih GEMALMAZ, İnsan Hakları Belgeleri/Human Rights Instruments, Cilt IV-Birleşmiş Milletler-Birinci Bölüm/United Nations-First Part, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 339–350, 571–576; GEMALMAZ, 2005, s. 130.

⁵²⁴ Söz konusu bu hüküm çocuğun hakkını kısmen içermektedir. GEMALMAZ, 2005, s. 130.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre; din ve ahlak eğitimine ilişkin düzenlemelerin, çocuğun din özgürlüğüne saygıyı içerecek biçimde, gözden geçirilmesi gerekmektedir. BMÇHS'de; kamu okullarında yansız ve nesnel biçimde dinlerin genel tarihi ve ahlak gibi derslerin verilebileceği; ana babaların, vasilerin isteklerine göre verilen muafiyetler veya alternatif ayırım gözetilmediği sürece, belirli bir dinin veya inancın öğretilmesinin din ve vicdan özgürlüğüne aykırı olduğu öngörülmektedir.

Türkiye'de din eğitim ve öğretimi; 1924 yılı ilkököl programında, ikinci sınıftan itibaren, Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri adı altında, iki saat, zorunlu olarak; 1926 yılında, ikinci ve üçüncü sınıflarda, Din Dersleri adı altında, iki saat, dördüncü ve beşinci sınıflarda ise birer saat, zorunlu olarak gerçekleştirilmiştir. 1930 yılı ders programlarında ana babanın isteğine bağlı olarak haftada yarım saat beşinci sınıflarda okutulmuştur⁵²⁵. 1935 yılında din dersi bütün okullarda kaldırılmıştır⁵²⁶. 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunca din eğitim müesseselerini incelettirmek için bir komisyon kurulmuştur⁵²⁷. 1961 yılında ihtiyari kabul edilen din dersi, 1982 Anayasasında zorunlu tutulmuştur⁵²⁸.

1982 Anayasası'nın Din ve Vicdan Hürriyeti kenar başlıklı 24. maddesinin birinci fıkrasındaki "*Herkes, vicdan, din, inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir*" hükmüyle din, inanç ve kanaat hürriyeti tam olarak tanınmış; "*14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir*" hükmüne yer verilen ikinci fıkrasıyla, ibadet, dini ayin ve törenleri 14. maddenin kapsamında kabul edilmiş; üçüncü fıkrasındaki "*Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz*" hükmüyle, vicdan özgürlüğünün kapsam sınırları belirlenmiş; dördüncü fıkrasında ise "*Din ve ahlak eğitimi ve öğrenimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan*

---

⁵²⁵ Köy ilkökullarında Perşembe günleri haftada yarım saat zorunlu ders olarak okutulmuştur.

⁵²⁶ Din dersleri 1935–1938 yılları arasında okutulmamıştır. Abdurrahman KÜÇÜK, "İlkokullarda Din Eğitimi ve Öğretimi", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, 23–25 Nisan 1981 (1981), s. 131–132; YAŞAR, 2000, s. 161.

⁵²⁷ Bu komisyon tarafından "*Muasır Milletlerde dahi olduğu gibi ilkököl öğrencilerine ihtiyari olarak din dersi verilmesinin laikliğe münafi*" görüşü kabul edilmiştir. Karş.: YAŞAR, 2000, s. 161, 167.

⁵²⁸ YAŞAR, 2000, s. 167.

zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır” düzenlemelerine yer vermiştir⁵²⁹.

Bu hükümden çıkarılabilecek sonuçlar: “din ile ahlak eğitimi birleştirilmiştir, din ve ahlak öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır; din ve ahlak eğitiminin bir bölümü olan din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu derstir; zorunlu din kültürü ve ahlak öğretimi kapsamı dışında kalan din ve ahlak eğitimi de devletin gözetim ve denetimi altındadır; azınlıklar ile yabancıların din ve ahlak eğitimi Lozan Barış Andlaşması hükümleri ile Anayasanın 16, 42/9 ve 90. maddeleri uyarınca kendilerine bırakılmıştır⁵³⁰” şeklinde özetlenmektedir. Böylece Anayasada; herkesin vicdan, dini inanç ve kanaat özgürlüğüne sahip olduğu hüküm altına alınmıştır. Ancak din ve ahlak eğitim ve öğretiminin devlet gözetimi altında yapılabileceği; din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alacağı hüküm altına alınarak, çocuklar için özel bir düzenleme getirilmiştir. 24. maddenin gerekçesindeki “ (...) Üçüncü fıkra hükmüne göre, istismar ve suiistimali önlemek amacıyla, din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devlet denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Keza bu eğitim, ilk ve orta öğretimde zorunludur. Gayri Müslimler, bu zorunlu eğitim dışında bırakılmışlardır (...)” düzenlemesi din ve ahlak eğitim ve öğretiminin zorunlu kılınmasının nedenini açıklamıştır⁵³¹.

Anayasanın en çok tartışılan hükümlerinden biri olan din ve ahlak eğitiminin zorunlu olması; bazı araştırmacılar tarafından laikliğe, din ve vicdan özgürlüğüne vahim bir saldırı olarak değerlendirilmektedir⁵³². Bu görüşü savunanlara göre; 1982 Anayasası ile getirilen zorunlu din ve ahlak eğitiminin uygulanması, laiklik ilkesi, küçüğün dini eğitimini verme ve belirlemenin velayet hakkından kaynaklanan bir hak olduğu hükmü; dolaylı olarak çocuğun dinini değiştirme hakkı ve din ve vicdan

---

⁵²⁹ YAŞAR, 2000, s. 170–171.

⁵³⁰ ALTUNYA, 1990, s. 85–86.

⁵³¹ YAŞAR, 2000, s. 162–163; SAYITA, 2004, s. 3.

⁵³² Mehmet DAĞ, “Türkiye’de Din Eğitiminin Bazı Sorunları”, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, 23–25 Nisan 1981 (1981), s. 380–381; Bülent TANÖR, Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s. 70; Ekrem ÜÇYİĞİT, “Din Eğitimi Üzerine”, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, 23–25 Nisan 1981 (1981), s. 360–361.

özgürlüğünü düzenleyen madde içinde çelişkilere ve ayrımcılığa yol açmaktadır⁵³³. Devlet okullarında okuyan farklı dine mensup çocuklar velilerinden getirdikleri dilekçe ile din kültürü ve ahlak bilgisi dersinden muaf olmakta, ders sırasında sınıfta bulunup bulunmayacakları ise okulun uygulamasına göre değişmektedir. Bu uygulama ile gayrimüslim olmayan çocuklar dışında bütün çocukların Müslüman olduğu kabul edilmekte, kendi vatandaşı olan başka dine mensup çocuklar için evrensel içerikli din ve kültür dersi vermemekle de din farklılığına dayalı ayrımcılık devlet eliyle yapılmaktadır⁵³⁴. Öte yandan Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler bölümünde eğitim hakkı düzenlenmişken, Kişinin Hakları ve Özgürlükleri arasında sosyal hak ve devlet ödevi olarak yeniden din ve ahlak eğitimi hakkının düzenlenmesi eğitim birliği ilkesinin ruhuna da aykırıdır⁵³⁵. Zorunlu din kültürü ve ahlak öğretiminin anayasal bir düzenlemeye tabi tutulması laikliğe ve din özgürlüğüne gölge düşürecek bir tutumdur. Laik devlet, dine karşı olmadığı gibi bir görev de görmez; inançları şu veya bu yönde şekillendirmeye çalışmaz⁵³⁶. Milli Eğitim Temel Kanunu m. 12’de “*Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak eğitimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır*” hükmüne yer verilmiştir. Din dışı bir ahlak anlayışının ana babanın haklarını zedeleyeceği, dinsel bir ahlak anlayışının ise Devletin laiklik ilkesinin dışına çıkması ve tarafsızlığını yitirmesi anlamına geleceği gerekçesiyle laik bir Devletin ahlak ile ilgili bir düzenleme yapması laikliğe aykırı kabul edilmektedir⁵³⁷.

Bu eleştirilere karşı, Anayasanın 24. maddesi ile zorunlu din eğitimi öngörülmekte, MK’nun 341/III. maddesi ile ise ancak erginlik yaşında inanç özgürlüğü tanınmakta; dolayısıyla çocuğa inanç özgürlüğü tanınmamaktadır, görüşü savunulmaktadır⁵³⁸. Zorunlu din eğitimi yapılmasını savunanlara göre; bu eğitim laikliğin gereğidir, toplumu bütünleştirici rol oynamaktadır, insanın maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için din eğitimi zorunlu olmalıdır, Anayasada din kültürü ve ahlak öğretimi adı altında çocuğa ibadet eğitimi verilmesi değil dinler ve çevrede yaşayan inançlar hakkında

---

⁵³³ SAYITA, 2004, s. 3.

⁵³⁴ SAYITA, 2004, s. 3.

⁵³⁵ ALTUNYA, 1990,s.86.

⁵³⁶Ergun ÖZBUDUN, Türkiye Cumhuriyetinin Temel İlkelerinden Laiklik ,(Panel), Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1987, s. 27.

⁵³⁷ YAŞAR, 2000, s. 110.

⁵³⁸ SEROZAN, 2005, s. 302.

genel bilgi kazandırılması hedeflenmektedir ve bu eğitimbilimin de gereğidir⁵³⁹. Din eğitimi, insan ömrünün çözmeye yetmediği, özellikle çocuğun çözemediği sorunlara, kestirme cevaplar bularak onu mutlu edecektir⁵⁴⁰.

Türkiye'nin taraf olduğu AİHS'nin Ek 1 Nolu Protokolün 2. maddesinde eğitim ve öğretim hakkı düzenlenirken devlete “*ana babanın dini ve felsefî inançlarına riayet etme mükellefiyeti*” yüklenmektedir. AİHM bu maddeyi yorumlarken; devlet okullarında ana babanın dini ve felsefî inançlarına uygun bir ders programı yapma yükümlülüğünde olduğunu kabul etmiştir. Bir başka ifade ile özel okullarda bu imkânın sağlanmış olması devletin bu konudaki sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Bu hüküm ayrıca devletin, ana babanın dini ve felsefî inançlarına aykırı nitelikte belli bir fikri aşılmasını yasaklamaktadır. Ancak bu hüküm Devletin dini ve felsefî bilgi vermek amacıyla okul programlarına din dersi koymasına engel değildir. Konulan ders “*çoğulcu, objektif ve bilimsel*” nitelikte ise ana babaya bu dersin konulmasına engel olma hakkı tanınmamıştır. Devletin her ana babanın inançları ya da felsefî görüşü doğrultusunda devlet okullarında eğitim sağlama zorunluluğu yoktur⁵⁴¹. Değerlendirme konusu düzenleme din kültürü ve ahlak öğretimini ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu hale getirmektedir.

Hasan ve Eylem Zengin/Türkiye davasında AİHM; Türk eğitim sisteminde, din derleri ile ilgili tarafsızlık ve çoğulculuk koşullarının yerine getirilmemesi ve ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlayacak uygun bir yöntem sunulmaması nedeniyle sistemin yetersiz olmasından ötürü AİHS'nin ihlal edildiğine karar vermiştir⁵⁴².

---

⁵³⁹ ALTUNYA, 1990,s. 86–89.

⁵⁴⁰ Beyza BİLGİN, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 84.

⁵⁴¹ GÖLCÜKLÜ-GÖZÜBÜYÜK, 2002, s. 432–434.

⁵⁴² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 1448/04 Başvuru Nolu, Strazburg, 9 Ekim 2007 tarihli, Hasan ve Eylem Zengin/Türkiye Kararı:

“...
B. AİHM'nin değerlendirmesi

“...
(a) Derslerin içeriği

58. “Din kültürü ve ahlak bilgisi” ders programına göre, ders konusu, laiklik, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ilkelerine saygı çerçevesi içinde öğretilmelidir ve “bir barış kültürü ve hoşgörü çerçevesinin geliştirilmesi”ni hedeflemektedir. Aynı zamanda temel dinlerin tümüyle ilgili bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Ders programının amaçlarından hedeflerinden biri de öğrencileri “Musevilik, Hıristiyanlık, Hinduizm ve Budizm'in tarihsel gelişimi, temel özellikleri ve öğretilerinin içeriği hakkında

bilgi sahibi yapmak ve Musevilik ve Hıristiyanlıkla ilişkili olarak İslamiyet'in konumunu nesnel ölçütler kullanarak değerlendirebilmelerini sağlamaktır" (bkz, yukarıdaki paragraf 21).

59. Mahkeme, yukarıda belirtilen hedeflerin 1 No'lu Protokolün 2. maddesinde öngörülen çoğulculuk ve nesnellik ilkeleriyle açıkça uyumlu olduğu görüşündedir. Bu bağlamda Türk Anayasası tarafından güvence altına alınan laiklik ilkesinin, Devlet'in belli bir din veya inançtan yana olduğunu göstermesini önlediğini, dolayısıyla, Devlete tarafsız hakemlik rolünde rehberlik ettiğini ve kesinlikle din ve vicdan özgürlüğünü içerdiğini kaydeder (bkz. Leyla Şahin – Türkiye [BD], no. 44774/98). Bu bağlamda, Mahkeme Hükümetin ilk olarak okullardaki din öğretiminin fanatizmle mücadele için uygun bir yöntem olduğu ve ikinci olarak ders programının hem hazırlanma hem de uygulama aşamasında laiklik ilkesine uygunluğunu denetleme görevinin idare mahkemelerinde bulunduğu yönündeki görüşlerini ilgi ile not eder.

...

63. Böylece ilk ve ortaokullardaki ders programı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın 19 Eylül 2000 tarih ve 373 sayılı kararına uygun olarak hazırlanan tüm ders kitapları İslam bilgisine, diğer din ve felsefelere göre daha büyük bir öncelik vermektedir. Mahkeme, Devlet'in laik niteliğine karşın İslamiyet'in Türkiye'deki çoğunluk dini olması dikkate alındığında bunun tek başına çoğulculuk ve nesnellik ilkelerinden, tek yönlü koşullandırmaya (indoctrination) yol açan bir sapma olarak görülemeyeceği kanaatinde (bkz. Folgero ve Diğerleri, yukarıda anılan).

65. Bu bağlamda başvuran, okulda sunulan din kavramından birçok yönden ayrılan bir dini hareket olmasına karşın, zorunlu "din kültürü ve ahlâk bilgisi" derslerinde Alevi inancı veya adetlerine ilişkin bilgi verilmediğini iddia etmiştir. Hükümete göre bu durum, ders programında İslamiyet'in bir dalının mensuplarının veya ülkede temsil edilen bir dini düzenin görüşlerinin dikkate alınmaması olmasından kaynaklanmıştır.

66. Taraflar arasında, Alevi inancının, kökleri Türk toplum ve tarihinde bulunan bir dini inanç olduğu ve kendine özgü nitelikleri bulunduğu konusunda hemfikirlerdir. Bu yüzden Alevilik İslamiyet'in okullarda öğretilen Sünni anlayışından farklıdır. Şüphesiz, Alevilik belli bir miktar ikna gücü, ciddiyet, uyum ve öneme ulaşmış bir mezhep ya da "inanç" değildir (bkz. Campbell ve Cosans, yukarıda anılan). Sonuç olarak, 1 No'lu Protokolün 2. maddesinin 2. cümlesi anlamında "dini kanaat" ifadesi şüphesiz bu inanca uygulanabilir.

67. Ancak, Hükümet'in de kabul ettiği gibi, Türkiye'de hâkim olan dinsel çeşitlilik "din kültürü ve ahlâk bilgisi" derslerinde dikkate alınmamıştır. Özellikle, Alevi inancına sahip topluluğun Türk nüfustaki oranı çok büyük olmasına rağmen, öğrenciler Alevi inancının itikat veya ibadet unsurları hakkında eğitim almamaktadır. Hükümetin Alevilerle ilgili belli bilgilerin 9. sınıfta öğretildiği savına ilişkin olarak Mahkeme, başvuranlar gibi (bkz. yukarı, paragraf 43) temel unsurları ilk ve orta dereceli okullarda öğretilmezken, 9. sınıfta söz konusu inancın ortaya çıkışında en büyük etkisi olan iki şahsiyetin yaşam ve felsefesinin öğretilmesinin bu öğretimdeki eksikleri telafi etmekte yetersiz kaldığı görüşündedir.

68. Kabul edildiği üzere, ebeveynler çocuklarını her zaman aydınlayabilir, öğütler verebilir, eğitici olarak çocukları üzerinde doğal ebeveynlik fonksiyonlarını uygulayabilir ve onları kendi dini ve felsefi kanaatleri doğrultusunda yönlendirebilirler (bkz. Valsamis, yukarıda anılan). Ne var ki, Taraf Devletlerin muafiyetle ilgili düzenlemeler dikkate alınmaksızın din öğretiminin okul müfredatına dahil etmeleri durumunda ebeveynlerin meşru olarak konunun nesnellik ve çoğulculuk ölçütlerini karşılayacak ve kendi dini veya felsefi kanaatlerine saygılı bir şekilde öğretilmesini bekleyebilirler.

69. Bu bağlamda, Mahkeme, demokratik bir toplumda eğitimde sadece çoğulculuğun öğrencilerin dini konular hakkında düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü çerçevesinde eleştirel bir bakış oluşturmalarını sağlayabileceği kanaatinde (bkz. AK Parlamenter Meclisi'nin 1396 sayılı tavsiye kararının 13 (ii) paragrafı ve 1720 sayılı tavsiye kararının 14. paragrafı). Bu hususta, Mahkeme tarafından birçok defa karar verdiği üzere, bu özgürlüğün dini boyutta, hem inananların kimliklerini ve hayata bakışlarını oluşturan en hayati unsurlardan biri, hem de ateistler, agnostikler, septikler ve kayıtsızlar için önemli bir değer olduğu belirtilmelidir (bkz. Buscarini ve Diğerleri – San Marino [BD], no. 24645/94).

70. Yukarıda belirtilenler ışığında, Mahkeme, "din kültürü ve ahlâk bilgisi" konusunda verilen eğitimin nesnellik ve çoğulculuk ölçütlerini karşıladığının ve özellikle başvuranların özel durumunda, Eylem Zengin'in Alevi inancına mensup babasının, ders programında eksik olduğu açıkça görülen dini ve felsefi kanaatlerine saygı gösterdiğinin söylenemeyeceği kanaatinde (b) Ailelerin inançlarına saygı gösterilmesinin sağlanması için uygun araçlar bulup bulunmadığına ilişkin

71. AİHM, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, AİHS'ne Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi'nin ikinci cümlesi kapsamındaki, ebeveynlere din öğretiminde kendi dini ve felsefi inançlarına saygı

Anayasa Mahkemesine göre ise; din ve ahlak eğitim ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimi altında yapılmasının nedeni, maddenin gerekçesinde de belirtildiği gibi bu konudaki eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılmasını engellemektir. Dinler hakkında tarafsız ve tanıtıcı bilgiler vermek ve ahlaki değerleri benimsetmek amacıyla din kültürü ve ahlak öğretimi dersleri ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına alınmıştır. Din eğitimi yerine “din kültürü” dersinden söz edilmesi de bu amacı açıkça ortaya koymaktadır. Bunun dışındaki din eğitimi ve

---

gösterilmesini devletten talep etme hakkı veren olumlu yükümlülüklerini yineler (bkz. Campbell ve Cosans). Sözleşme’ye taraf bir devlet eğitim müfredatında din dersine yer veriyorsa, öğrencilerin, okulun verdiği din eğitimiyle ebeveynlerin dini ya da felsefi inançları arasında doğacak bir çatışmayla karşı karşıya kalmalarını olabildiğince önlemek gerekmektedir. Bu bağlamda, Mahkeme, Avrupa’da verilen din eğitimine ilişkin olarak, öğretim yaklaşımlarının çeşitliliğine rağmen, üye devletlerin neredeyse tamamına yakınının, öğrencilerine muafiyet sistemi sağlayarak veya sözkonusu dersin yerine geçebilecek bir derse girmelerini sağlayarak ya da din derslerine katılmalarını tamamen isteğe bağlı hale getirerek, din derslerine katılmamayı tercih edebilecekleri bir yol sunduklarını kaydeder (bkz. yukarı, paragraf 34).

72. Mahkeme, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 24. Maddesi uyarınca, “din kültürü ve ahlak öğretiminin” okutulan zorunlu dersler arasında olduğunu kaydeder. Öte yandan, Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu’nun 09.07.1990 tarihli kararıyla (bkz. yukarı, paragraf 18) muafiyet seçeneği ortaya çıkmıştır. Bu karara göre, sadece “T.C. uyruklu Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup” öğrencilerin “bu dinlerden birine mensup olduklarını beyan etmek kaydıyla” muafiyet imkânına sahiptir.

73. Mahkeme öncelikle, öğrencilerin kategorileri göz önünde bulundurulmaksızın, ebeveynlerin çocuklarının söz konusu dersten muaf tutulabilmeleri için Hristiyanlık ve Musevilik dinine mensup olduklarını okula önceden bildirmeleri zorunluluğunun, AİHS’nin 9. Maddesi çerçevesinde sorun yaratabileceği kanısındadır (bkz. Folgerø ve Diğerleri). Bu bağlamda, Mahkeme, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 24. maddesine göre “kimsenin ... dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağını” not eder (bkz. yukarı, paragraf 16). Ayrıca, dini inançların kişisel vicdan meselesi olduğunu hep vurguladığını yineler (diğer hususlar meyanında bkz. Sofianopoulos ve Diğerleri – Yunanistan, 1977/02, 1988/02 ve 1997/02; Buscarini ve Diğerleri).

74. Ek olarak, Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu’nun kararı, T.C. uyruklu yalnız iki kategorideki öğrenciye; bir başka deyişle ailesi Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup olanlara muafiyet olasılığı sağlamaktadır. AİHM’ne göre, bu durum, din derslerinin içeriğinin, bu iki sınıfa mensup öğrencileri, okulun verdiği din eğitimiyle ebeveynlerin dini ve felsefi inançları arasında çatışmayla karşı karşıya bırakılabileceğini akla getirmektedir. Tıpkı ECRI gibi, AİHM de, bu durumun eleştiriye açık olduğu kanısındadır. “Bu ders gerçekten farklı din kültürleriyle ilgili ders olması halinde, bunu yalnız Müslüman çocuklara zorunlu kılmak için ortada neden yoktur” . Bunun tersine, dersin içeriği özellikle Müslüman dinini öğretmek için oluşturulmuşsa, bu dersin belirli bir din üzerinedir ve çocuğun ve ebeveyninin din özgürlüğünü korumak adına zorunlu olmamalıdır.” (bkz. yukarı, paragraf 29).

75. AİHM, Hükümet’e göre, muafiyet olasılığının, böyle bir talep geldiği takdirde diğer inançlar için de genişletilebileceğini kaydeder (bkz. yukarı, paragraf 19). Bununla birlikte, bu muafiyetin kapsamı ne olursa olsun, ebeveynlerin okul yetkililerine dini ve felsefi inançlarını bildirmelerinin zorunlu olması, inanç özgürlüklerine saygı gösterilmesi için uygun bir araç değildir. İlave olarak, ortada açık bir metin bulunmadığından, okul yetkililerinin, böyle talepleri, Zengin’in davasında olduğu gibi, her zaman için reddetme seçenekleri bulunmaktadır (bkz. yukarı, paragraf 11).

76. Sonuç olarak, AİHM, muafiyet usulünün uygun bir yöntem olmadığı ve din derslerinde öğretilen çocukların üzerinde okul ile kendi değerleri arasında bağlılık çatışmasına yol açabileceğini haklı olarak düşünebilecek ebeveynlere yeterince koruma sağlamadığı sonucuna varır. Bu durum özellikle Sünni İslam’dan farklı din veya felsefi inanışlara sahip ebeveynlerin çocukları için uygun bir seçim yapma imkanının öngörülmediği koşullarda geçerlidir. Din dersinden muafiyet işlemi, farklı dini veya felsefi inanışlara sahip aileleri ağır bir yük altına sokabilmekte ve onları, çocuklarının din dersinden muaf tutulmaları için dini ya da felsefi inançlarını ifşa etmeye mecbur kılmaktadır...”

öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine küçüklerin de kanuni temsilcisinin iznine bağlı tutulmuştur⁵⁴³.

AİHM'nin içtihadında da belirtildiği gibi bu ders çoğulcu, objektif, eleştirel ve bilimsel niteliklere sahipse böyle bir dersin zorunlu olması eğitim hakkının ihlali kabul edilmemektedir. Ancak Türkiye'de eleştirilen konu uygulamada bu dersin belli bir dinin hatta belli bir mezhebin öğretilmesi şeklinde olduğu ve gerekli çoğulculuk, objektiflik taşımadığıdır. Dolayısıyla Türkiye'de yaşanan sorun mevzuattan çok, uygulamadan kaynaklanmaktadır⁵⁴⁴.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 29 Mart 1982 tarih ve 2109 sayılı Tebliğler Dergisinde “*Temel eğitim ve Ortaöğretimde öğrenciye, Türk Milli Eğitim Politikası doğrultusunda genel amaçlarına, ilkelerine ve Atatürk'ün laiklik ilkesine uygun, din İslam Dini ve ahlak bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgi kazandırmak; böylece Atatürkçülüğün, milli birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin dini ve ahlaki yönden pekiştirilmesini sağlamak iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmektir*” ifadesiyle din ve ahlak öğretiminin amacı belirlenmiştir⁵⁴⁵.

1986 yılında okulların bazı sınıflarındaki başka dine mensup öğrencilerin dikkate alınmasıyla, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretiminin temel ilkelerinde düzenlemeye gidilmiştir. Toplam yirmi altı ilkeden oluşan söz konusu bu düzenlemenin aşağıda yer verilen yedi ilkesinde, belirtilen konuların verilmesi gereken içerik ve yöntemleri tespit etmektedir:

⁵⁴³ Anayasa Mahkemesinin 16.09.1998 Tarihli ve 1997/62 E. 1998/52 K. Sayılı Kararı.

⁵⁴⁴ EREN, <http://www.sivas.gov.tr/insanhaklari/agustos07.doc> (09.01.2008)'den alıntıdır.

⁵⁴⁵ Anılan dergide ilkokul, ortaokul ve liselerde din ve ahlak derslerinin amaçlarına da yer verilmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

1- Allah'ı ve Peygamberi tanımak ve sevmek,

2- İslam Dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını bilmek,

3- Namazda okunan sure ve duaları ezberlemek ve bunların anlamlarını bilmek,

4- Kendi iç dünyasında, içinde yaşadığı aile ve toplumda, inanç ve ibadet yönünden de dengeli ve uyumlu bir kişilik kazanmak,

5- Temizlik, iyilik, doğruluk fikirlerinin, insanları sevmenin, anaya, babaya, büyüklere saygı ve küçüklere şefkat göstermenin, zavıflara, muhtaçlara yardım etmenin, çalışkanlığın İslam Dininin emir ve esaslarından olduğunu kavramak,

6- Her türlü ibadet ve dış temizlik gibi güzel ahlakın da insan için vazgeçilmez bir unsur olduğu gerçeğini benimsemek,

7- Vatan, millet ve Atatürk sevgisini pekiştirmek. Mevlüt KAYA, Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum, Etüt Yayınları, 1998; Mualla SELÇUK, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 132; YAŞAR, 2000, s. 168.

1- Devletimizin laiklik ilkesi daima göz önünde bulundurulacak, bu ilke her zaman titizlikle korunacaktır. Hiçbir zaman vicdan ve düşünce özgürlüğü zedelenmeyecektir. Kimse dini uygulamalara zorlanmayacaktır.

2- Mutlaka dini aynı olan milletlerle her zaman iyi ilişkiler içinde bulunulmayacağı, buna rağmen dini ayrı milletlerle de iyi niyet ve dostluk ilişkileri içinde bulunulabileceği zihniyeti kazandırılacaktır.

3- İyi vatandaş yetiştirmek ve öğrencilerin ileride toplumumuza daha rahat uyum sağlamalarına yardımcı olmak için milli ahlakımızla ilgili konuların öğretiminde din ayrımı gözetilmeyecektir.

4- Azınlık okulları dışındaki okullarımızda öğrenim gören T. C. Uyraklı Hıristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilere Kelime-i Şahadet, Kelime-i Tevhid, Besmele, Âmentü, Ayet, Süre ve Namaz Duaları ezberletilmeyecek; Namaz, Oruç, Zekat ve Hacca ait uygulamaya yönelik bilgiler öğretilmeyecektir. Dolayısıyla, söz konusu öğrenciler aynı konulardan ölçme ve değerlendirme açısından sorumlu tutulmayacaklardır.

5- Dini bilgiler yanında milli birlik ve beraberliği kazandırıcı, sevgi, saygı, kardeşlik, arkadaşlık ve dostluk bağlarını güçlendirici vatan, millet, bayrak, sancak, şehit, gazi gibi milli değerler kazandırıcı yüce kavramların öğrencilerin zihinlerinde yer etmesine özen gösterilecektir.

6- Örf, adet ve geleneklerimizle milli değerlerimiz daima göz önünde tutulacak ve dinin milleti oluşturan önemli unsurlardan biri olduğu benimsenecektir.

7- Ders konuları daima Atatürk ilkeleri ile bütünleştirilecektir.

(...)

1986 düzenlemeleri de Devletin din eğitiminde farklı din ve inançlara hükmedici etkisini ortadan kaldırmamıştır, şeklinde eleştirilmektedir⁵⁴⁶.

Din eğitim ve öğretimi; Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesindeki "*Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurlarının yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir*" hükmüyle düzenlenmiş, ilgili okulların açılması yetkisi Milli Eğitim Bakanlığı'nın görev kapsamına alınmıştır⁵⁴⁷. Bu da din eğitim ve öğretiminin dinsel bir iş olmaktan çıkarılması, milli eğitim kapsamındaki diğer eğitim programlarından biri haline getirilmesine işaret etmektedir⁵⁴⁸. Ancak, dini okullardaki meslek dersleri ile diğer okullardaki din ve ahlak öğretiminin müfredat ve kitaplarının hazırlanması ve düzenlenmesi ayrıca, Kur'an kurslarının yönetim, eğitim ve öğretim işlerinin Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapmak şartıyla da olsa Diyanet İşleri Başkanlığınca yürütülmesi söz konusudur⁵⁴⁹. Bu durum; öğretim personelinin ve ders programının laiklik ilkesine aykırı olduğu düşüncesiyle, eleştirilmektedir⁵⁵⁰.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul ve fakültelerde dini konularda yetişip mezun olanlar imam ve hatiplik gibi bazı görevleri Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde sürdürmektedir. Ancak, söz konusu kişilerin Tevhid-i Tedrisat Kanununun 1. maddesindeki "*Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur*" hükmü uyarınca resmi ve özel öğretim kurumlarında eğitim vermeleri mümkün değildir⁵⁵¹.

---

⁵⁴⁶ TANÖR, 1991, s. 70; YAŞAR, 2000, s. 170, dpn. 520.

⁵⁴⁷ EROĞLU, 1987, s. 24; Hikmet TANYU, "Türkiye'de Din ve Ahlak Derslerinin Birleştirilmesi", Türkiye 1. Din Eğitim Semineri, 23-25 Nisan 1981 (1981), s. 240.

⁵⁴⁸ KIRATLI, 1973, s. 8; A. J. TOYNBEE, Türkiye, Milliyet Yayınları, Çev. Kasım Yargıcı, İstanbul, 1971, s. 274-281.

⁵⁴⁹ KIRATLI, 1973, s. 8; YAŞAR, 2000, s. 156.

⁵⁵⁰ 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde eğitimin laikliği ilkesi vurgulanmamıştır. Bkz.: YAŞAR, 2000, s. 156.

⁵⁵¹ Bunların Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde görev yapmaları şartı aranmaktadır. Ayrıca 1935 yılına kadar din derslerinin Devlet öğretmen okulları mezunlarından başkasınca verilmesi yasaklanmıştır. Din dersi öğretmenlerinin istihdamının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmesi esası bugüne kadar sürdürülmüştür. Karş.: YAŞAR, 2000, s. 166. Ayrıca bkz.: DAĞ, 1981, s. 380-381; Bahriye ÜÇOK, "Örgün ve Yaygın Eğitimde Sorunlar", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, 23-25 Nisan 1981 (1981), s. 363.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra 1949 yılına kadar geçen sürede, dini öğretim, öğrenci bulunmaması gerekçesiyle yerine getirilememiş, dolayısıyla dini eğitim ve öğretim fiilen ve hukuken ortadan kalkmıştır⁵⁵². 1949 yılında İmam-Hatip Liseleri mesleki eğitim okulu olarak kurulmuştur. 1951–1971 yılları arasında İmam-Hatip Liselerinde, dört yıllık ortaokul ve üç yıllık lise dengi olmak üzere, iki devreli meslek okulu eğitim öğretimi verilmiştir⁵⁵³. Milli Eğitim Temel Kanununun, İmam-Hatip Liseleri kenar başlıklı 32. maddesinde “*İmam-hatip liseleri, imamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığınca açılan ortaöğretim sistemi içinde, hem mesleğe hem yüksek öğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğrenim kurumlarıdır*” hükmü yer almaktadır. Anayasada sadece din ve ahlak eğitimi hükmü bulunurken, Milli Eğitim Temel Kanununda tamamı ile dini eğitime ait düzenlemeye yer verilmiştir⁵⁵⁴.

Kur'an Kurslarıyla ilgili gelişmeler Türkiye açısından önemli konulardan biridir. 1931 tarih ve 12073 sayılı Bakanlar Kururu Kararı uyarınca düzenlenen ve 04.01.1932 tarih ve 1993 no.lu R.G.'de yayınlanan Talimatnamenin 1. maddesinde “*Türk Harflerinin kabul ve tatbikine dair olan 1 Teşrinisani 1928 Tarih ve 1353 Numaralı Kanunun 9. maddesi hilafına olarak Arap Harfleriyle tedrisat yapmak için gizli veya aleni derslane açanlar ve bu dersanelerde tedrisatta bulunanlar 1 Mart 1926 tarih ve 765 numaralı Türk Ceza Kanununun 526. maddesi mucibince tecziye olunacaklardır*”, 2. maddesinde ise “*Bu Talimatname her yerde en büyük mülkiye memuru tarafından usulü dairesinde halka ilan olunacaktır*” hükümlerine yer verilmiştir. 1950 yılından itibaren din eğitim ve öğretimine, özellikle de Kur'an kurslarına talep, bu kursların Devlet denetiminde faaliyet göstermelerini gerektirmiştir.

---

⁵⁵² Gotthard JASCHAKE, Yeni Türkiye'de İslamlık, Çev.: Hayrullah Örs, Ankara, 1972; İftar B. TARHANLI, Müslüman Toplum-Laik Devlet, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı, Afa Yayınları, İstanbul, 1993, s.132; YAŞAR, 2000, s. 158.

⁵⁵³ Milli Eğitim Temel Kanunu madde 31'de yapılan değişiklik İmam-Hatip Liselerinden mezun öğrencilere sadece İlahiyat Fakültelerine değil yüksek öğretim kurumlarının bütününde öğrenim hakkı verilmiştir. TARHANLI, 1993, s. 132; YAŞAR, 2000, s. 158–159.

⁵⁵⁴ Bu okulların ilerleyen süreçte daha fazla dini eğitim almış, ancak din görevlisi olmayı seçmeyen öğrencilerin yetiştiği eğitim öğretim kurumları haline geldiği görülmektedir. Karş.: TARHANLI, 1993, s. 133; YAŞAR, 2000, s. 159, dpn. 481.

633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanuna dayanarak hazırlanan 16 Kasım 1990 tarihli Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliği⁵⁵⁵ okul dışı öğrenim kapsamında kabul edilen ve Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı sürdürülen din öğretimini düzenlemektedir⁵⁵⁶. Anılan Yönetmeliğin 4. maddesinde öğretim saatleri dışında akşam kursu ve hafta sonu-yaz kursu programlanmıştır. Yönetmeliğin 8. maddesinde ise “Okulların tatil olduğu hafta sonlarında veya yaz aylarında, ilköğretimin 5inci sınıfını tamamlayan öğrenciler için kanuni temsilcilerinin istemine bağlı olarak Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenebilmeleri dini bilgilerini geliştirebilmeleri amacıyla kurslar düzenlenir” hükmüne yer verilmiştir⁵⁵⁷. 8. maddedeki söz konusu düzenleme kursların eğitim ve öğretim saatleri dışında yapılmasını öngörmektedir. Öğrenciler bu kurslara Yönetmeliğin aynı maddesi ve 1982 Anayasası m. 24/4 uyarınca kanuni temsilcilerinin istemine bağlı olarak devam etme hakkına sahiptir. Değerlendirmeye konu yönetmelik maddesi bu öğretimi bütün unsurlarıyla ayrıntılı biçimde düzenlemiştir⁵⁵⁸.

Tevhid-i Tedrisat Kanunundan doğacak problemler dikkate alınarak, Milli Eğitim Temel Kanunu'na uygun biçimde düzenlenen Kur'an Kursları Yönetmeliğinin 12. maddesi; Milli Eğitim Bakanlığına da Kur'an Kurslarını denetim yetkisi vermiştir⁵⁵⁹.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliği, 20 Ağustos 1997 tarih ve 23086 sayılı R.G.'de yayınlanan düzenlemeler ile zorunlu eğitimin süresi beş yıldan sekiz yıla çıkararak kanuna uyarlanmak suretiyle değiştirilmiştir⁵⁶⁰.

---

⁵⁵⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliği 16.11.1990 tarih ve 20697 sayılı R. G.'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁵⁵⁶ YAŞAR, 2000, s. 178.

⁵⁵⁷ YAŞAR, 2000, s. 178.

⁵⁵⁸ Bu vesileyle düzenlemede İslam Dini öğretilmesine, İslamın ve İslam Dininin Sünnî yorumunun öğretilmesinin esas alındığına işaret etmek gerekir. YAŞAR, 2000, s. 178.

⁵⁵⁹ 16.11.1990 tarih ve 20697 sayılı R. G.'de yayınlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliği madde 12: *Kur'an Kurslarının denetimi, Diyanet İşleri Başkanlığı Müfettişleri, ilgili Müftü ve müdürler tarafından yapılır.*

Ayrıca bu kurslar üzerinde, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 17. ve 65. maddelerine göre Milli Eğitim Bakanlığının ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanununa göre de Vali ve Kaymakamların gözetim ve denetim yetkileri saklıdır.

⁵⁶⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliği'nde gerçekleştirilen değişikliğin ardından bir öğrenci velisi Danıştay 8. Dairesinde Başbakanlık ve Diyanet İşleri Başkanlığı aleyhine dava açmıştır (Danıştay 8. Daire, Esas No: 1997/5098) “*TÜRK MİLLETİ ADINA* ...T.C. Anayasası'nın 42. maddesinde, eğitim ve öğretimin Atatürk İlke ve İnkılapları doğrultusunda çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre devletin denetim ve gözetimi altında yapılacağı, bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmayacağı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birliğin sağlanmasının amaçlandığı, Milli Eğitim Kanunu ile de eğitimin çağdaş, laik ve bilimsel olması gerektiği hükme bağlanmıştır.

18.8.1997 gün ve 23084 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 4306 sayılı 8 yıllık Kesintisiz Zorunlu Eğitim Kanunu ile İlköğretim ve Eğitim Kanununda ve Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda değişiklikler yapılarak, ilköğretimin sekiz yıllık okullardan oluşacağı, bu okullarda kesintisiz eğitim yapılacağı ve bitirenlere ilköğretim diploması verileceği öngörülmüştür.

Bu yasal değişiklikle, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 11. maddesi (a) fıkrası, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile uyumlu hale getirilerek ilköğretim; Eğitim, Yönetim ve Denetim boyutunda birlik ve bütünlük sağlanmıştır.

8 yıllık Kesintisiz Zorunlu Eğitim Yasasının yayınlanmasından 2 gün sonra 20.8.1997 tarih ve 23086 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Kur'an Kursları Yönetmeliğinde yapılan bir değişiklik ise, ilköğretimin 5. sınıfını bitiren çocukların hafta sonları ve yaz aylarında Diyanet İşleri Başkanlığınca açılan Kur'an Kurslarına kanuni temsilcinin isteğine bağlı olarak katılabileceği kuralı getirilmiştir.

Yönetmelikte yapılan değişiklikle, ilköğretimin 5. sınıfını tamamlamış olanlar tanımına yer verilmekte, böylece yukarıda anılan sekiz yıllık kesintisiz eğitim yasına açıkça aykırı bir ilke kabul edilmiş bulunmaktadır. Zira, 8 yıllık Zorunlu Eğitim Yasasının çıkarılmasının amacı, kamuoyunca da bilindiği üzere pozitif bilimleri yeterince öğrenmemiş, çağdaş eğitimini tamamlamamış küçüklere, henüz bilinçlenmeden teokratik eğitim verilmesinin, pedagojik ve psikolojik mahzurlarının giderilmesi ve Tevhid-i Tedrisat Kanununun öngördüğü eğitimde birliğin sağlanmasıdır.

Öte yandan, Anayasamızın 24. maddesi gereği, ilköğretim okullarında zorunlu olarak din kültürü ve ahlak dersleri okutulmaktadır. Daha ileri seviyede din eğitimi almak isteyenler ise sekiz yıllık zorunlu eğitimi bitirdikten sonra İmam Hatip Liselerine, daha sonra da İlahiyat Fakültelerine gidebilecekleri gibi anılan Kur'an Kurslarında da dini eğitimlerini geliştirebilecekleri doğaldır.

Yönetmelikte bu değişiklikten önce Kur'an kurslarına o tarihte yürürlükte olan mevzuat uyarınca 5 yıllık temel eğitimi tamamlayanlar katılabildiğine ve şimdi ise temel eğitim 4306 sayılı yasa ile 8 yıla çıkarıldığına göre bundan sonra bu tür kurslara ancak 8 yıllık eğitimi tamamlayanların katılabilmeleri mümkündür.

Bu durumda, ilköğretimin 5. sınıfını bitiren çocukların hafta sonları ve yaz aylarında Diyanet İşleri Başkanlığının açtığı Kur'an kurslarına kanuni temsilcilerin isteği ile katılabileceği yolundaki yönetmelik değişikliğinde, T. C. Anayasasına, Milli Eğitim Temel Kanununa ve Eğitimde Birlik İlkesine uyarlık bulunmamaktadır.

...

AZLIK OYU

...

Temel eğitimin 5 yıldan 8 yıla yükseltilmesi ve ilköğretim olarak nitelendirilmesinin Kur'an kurslarına etkisini irdelemek gerekir.

Anayasanın 24. maddesinin 4. bendinde, din kültürü ve ahlak eğitiminin ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında olduğu belirtilmiş, bunun dışındaki din eğitim ve öğretiminin ancak kişilerin isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı olduğu belirtilmiştir.

Anayasamıza göre, din kültürü ve ahlak eğitimi ilk, orta ve lise diye sınıflandırabileceğimiz toplam on bir yıllık eğitimde okutulması zorunlu derslerdendir. Bir başka anlatımla, yüksek öğrenime kadar eğitimin her kademesinde söz konusu dersler zorunlu olarak okutulacak derslerdendir.

Anayasanın 24. maddesinde, din kültürü ve ahlak eğitiminin zorunlu dersler arasında olduğu belirtildikten sonra hiçbir ayırım yapılmaksızın, bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ilgililerin isteğine tabi tutmuştur.

Zorunlu olan din kültürü ve ahlak eğitimi ile isteğe bağlı olan din eğitim ve öğretimi birbiri ile çok yakından ilgilidir. Zorunlu eğitimin hangi kademelerde yapılacağı belirtildiği halde isteğe bağlı eğitimde hiçbir sınırlama getirilmemiştir. İlköğretimin 5 yıllık kısmında zorunlu olan din kültürü ve ahlak eğitimi alan öğrencilerin, bundan sonraki öğretim kademelerinde isteğe bağlı din eğitimi içerikli Kur'an kursu görmelerinde Anayasada yerini bulan din ve vicdan hürriyeti esaslarına aykırılık değil uygunluk bulmaktır. Temel eğitimin 5 yıldan 8 yıla çıkmış olmasının, isteğe bağlı din eğitimine etkisinin olmaması gerekir.

Kur'an kursu şeklindeki dini eğitimin, Milli Eğitim Bakanlığının gözetim ve denetimi altında yapılmış olması nedeniyle, Tevhid-i Tedrisat esaslarına da aykırılık bulunmamaktadır.

Kaldı ki, 5 yıllık ilköğretim mezunu olanlara, hatta okuryazar belgesine sahip olan kişilere, Milli Eğitim Bakanlığının gözetim ve denetimi altında çeşitli meslek ve beceri kursları açılmaktadır. Asıl olan, halkın ihtiyacı olan eğitim ve öğretim faaliyetlerinin devletin gözetiminde ihtiyaca yeter şekilde gerçekleştirilmesidir..."

Kur'an Kursları Yönetmeliği'nin küçük yaşta olan çocukların da bu kurslara katılmasına imkân veren hükümleri Danıştay tarafından iptal edilince; okul dışı din eğitimi konusu, 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanuna Ek Madde İlavesine Dair 22.07.1999 tarihinde kabul edilen bir kanun ile düzenlemeye kavuşturulmuştur⁵⁶¹. Kanunla⁵⁶² bu kurslara katılabilmek için sekiz yıllık kesintisiz temel eğitimin bitirilmesi, dolayısıyla on beş yaşın tamamlanması koşulu getirilmiştir. Bununla birlikte yazın tatil aylarında düzenlenecek özel Kur'an kurslarına katılabilmek için beş yıllık öğrenim görmüş olmak yetmektedir⁵⁶³.

Yaşar'a göre düzenlemede bazı sorunlar söz konusudur. Buna göre; "... *Kur'an-ı Kerim ve mealini öğrenmek, hafızlık yapmak ve dini bilgiler almak isteyenlerden ilköğretimi bitirenler için, Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur'an kursları açılır... İlköğretimin 5. sınıfını bitirenler için tatillerde ve Milli Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetiminde yaz kursları açılır...*" hükmü eğitim birliği ilkesine aykırıdır. Ayrıca burada irdelenen ek maddenin ilk fıkrasının ilk cümlesi eğitim birliği ilkesi dışında düzenlenmiş olduğunu işaret etmekte olup, 1982 Anayasası m. 24/4'ün ilk cümlesinde, Devletin denetim ve gözetiminde olmaları, hükmüne yer verilen okul dışı din eğitiminin ilköğretim ile paralel sürdürülmesi imkânsızlaşmıştır. Bu bağlamda okul dışı din eğitiminin 15 yaşına kadar yasaklanması hususuyla karşı karşıya kalınmıştır. Zorunlu eğitimin hangi kademelerde yapılacağı konusu açıkça ifade edilirken isteğe bağlı eğitime herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Eğitimi vermekle sorumluların Anayasada düzenlenmemiş olması da bu sorunlardan biridir⁵⁶⁴. Okul dışı din eğitim ve öğretimine ilişkin bu düzenleme, iç hukuk kuralları ve yargı kararları açısından da çeşitli sorunlar içermektedir. Ancak ana babaya çocuklarını kendi dini ya da felsefi inançlarına göre insan haysiyetine ve başkalarına zarar vermemek koşuluyla eğitme

⁵⁶¹ *Ek Madde 3.- İlk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu din bilgisi ve ahlak kültürü dersleri dışında, Kur'an-ı Kerim ve mealini öğrenmek, hafızlık yapmak ve dini bilgiler almak isteyenlerden ilköğretimi bitirenler için, Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur'an kursları açılır. Bu kurslardaki din eğitim ve öğretimi kişilerin isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır. Ayrıca ilköğretimin 5. sınıfını bitirenler için tatillerde ve Milli Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetiminde yaz kursları açılır.*

Kur'an kurslarının açılış, eğitim-öğretim ve denetimleri ile bu kurslarda okuyan öğrencilerin barındığı yurt veya pansiyonların açılış ve çalışmalarına dair hususlar yönetmelikle düzenlenir. Bkz.: 05.08.1999 tarih ve 23777 sayılı R. G. Ayrıca karış.: YAŞAR, 2000, s. 181-183.

⁵⁶² R.G. 05.08.1999.

⁵⁶³ R.G. 03.03.2000 tarihli Yönetmelik.

⁵⁶⁴ YAŞAR, 2000, s. 184-187.

hakkı verilmesini öngören AİHS Ek Protokolün 2. maddesi ve Sözleşmenin 9. maddesinde düzenlenen dini ya da felsefi inancını öğretme hakkına ve diğer uluslararası hükümlere uygunluk taşımaktadır⁵⁶⁵.

Kışın bilimsel, yazın ise dinsel eğitime kapılarını açan Kur'an Kursları sıkça eleştirilmektedir⁵⁶⁶. Özellikle yatılı Kur'an Kurslarında verilen dini eğitimin, çocuğun psikolojik ve bedensel gelişme hakkına etkisi, oyun, boş zaman değerlendirme haklarının ne derece dikkate alındığının denetlenip denetlenmediği konusunda veri bulunmadığından bahisle eleştiriler yapılmaktadır⁵⁶⁷. Kanaatimizce Kur'an Kursları; ana babanın çocuğunu yetenekleriyle uyumlu biçimde dini eğitime yönlendirme hakkı ve devletin buna saygı gösterme yükümlülüğü çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Din öğretimi, dini eğitim ve öğretim okullarına ihtiyaç olup olmadığı konusu bazı araştırmacılar tarafından sosyo-politik sorun olarak tanımlanmaktadır⁵⁶⁸. Türkiye'de din derslerinin yasaklanması, ihtiyarılığı ve zorunluluğu süreçleri söz konusu olmuştur. Ancak resmi okullarda bütün din ve/veya felsefi eğilimleri tatmin edecek dini eğitim ve öğretim sisteminin sağlanması büyük önem taşımaktadır⁵⁶⁹.

Çocukların okulda giyinip kuşanma özgürlüklerine gelince ulusal ve ulusal üstü mahkemelerin içtihatlarında benimsenen yaygın görüşe göre; kılık kıyafet özgürlüğünün kullanılması öğretimin sağlıklı işlerliğini, zorunlu işlevlerini, değişik inançlar karşısındaki tarafsızlığını ve çocukların belli bir inancı benimsememe özgürlüğünü ihlal etmemelidir⁵⁷⁰. Duyarlı sınırı tüm özgürlüklerin sınırlamasında geçerli "ölçülülük" ilkesi belirler. Amacın haklı kılmadığı bir sınırlamaya (yasağa) yer verilmemelidir.

---

⁵⁶⁵ YAŞAR, 2000, s. 186.

⁵⁶⁶ SEROZAN, 2005, s. 301-302.

⁵⁶⁷ SAYITA, 2004, s. 3.

⁵⁶⁸ YAŞAR, 2000, s. 160.

⁵⁶⁹ YAŞAR, 2000, s. 168, dpn. 516.

⁵⁷⁰ SEROZAN, 2005, s. 302-303.

511. Özel Eğitim Kurumları Kurabilme ve Yönetebilme

Eğitim hakkının genelliği ve ilköğretimin zorunluluğu ilkeleri devletin kurumsal örgütlenmede belirleyici bir konuma sahip olduğunu göstermekteyse de bu durum özel eğitim kurumlarının kurulmasını engellemez⁵⁷¹. Anayasada özel öğretimle ilgili üç kavram kullanılmıştır: “*özel ilk ve orta dereceli okullar*” (m. 42/6), “*vakıf yükseköğretim kurumları*” (m. 130/2), “*özel eğitim ve öğretim yerleri*”(m. 42/3). Anayasanın 42/5. maddesinde “*özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir*” hükmü öngörülmüştür.

Özel eğitim kurumu açma ve yönetme özgürlüğü; bir yandan kamu öğretimi ile özel öğretim arasında tercih serbestliği ve kurumsal çoğulculuk sağlarken bir yandan da iktisadi nitelik taşıyan girişim serbestliğine de kaynaklık etmektedir⁵⁷². Özel öğretim kurumlarının faaliyetleri “*sadece kazanç sağlamaya*” yönelik olamaz. Özel öğretim kurumlarının öğretim alanındaki hedefi eğitim hakkını sağlamak olmalıdır. Özel eğitim kurumları da Anayasa ve Milli Eğitim Temel Kanununda öngörülen ilkelere tabidir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, ilköğretimde eğitimin parasız olması ilkesi özel okullar için geçerli değildir.

Milli Eğitim Temel Kanunu m. 58 ve Özel Öğretim Kurumları Kanunu m. 3'te öngörüldüğü üzere, özel eğitim kurumu kurmak izne bağlıdır ve özel öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı denetimine tabidir, denetimin ölçütü ise “*devlet okulları ile ulaşılmak istenen seviye*” olarak belirlenmiştir. Özel Öğretim kurumlarının müfredat programları Milli Eğitim Bakanlığınca onanır ve Bakanlık gerektiğinde müfredat programlarında değişiklik yapabilir (Özel Öğretim Kurumları Kanunu m. 26).

Altunya, Anayasanın ölçüt koyması, özel öğretimin devlet öğretim düzeyine uyması için yeterli olmadığı gibi farklı avantaj ve saygınlık sağladıkları için, maddi

⁵⁷¹ İbrahim Ö. KABOĞLU, *Özgürlükler Hukuku*, İmge, 6. Baskı, Ankara, 2002, s. 489.

⁵⁷² KABOĞLU, 2002, s.490.

imkânlardan yoksun çocukların onur ve değer duyguları incitilerek, maddi ve manevi varlığın geliştirilmesi için ayrıcalıklar yarattığı gerekçesiyle özel öğretimi eleştirmekte; çözüm önerisi olarak “*devletin adaletli vergi toplayarak herkese yeterli eğitimi devlet eliyle vermek suretiyle çocuğun ve gencin kafasında ‘parası olan iyi eğitim görür’ gibi eksiklik duygusu yaratılmasına engel olunabileceğini*” öngörmektedir⁵⁷³.

Kanaatimizce eğitimin herkese devlet eliyle verilmesi; devlet tekeline bu bağlamda tekbiçimliliğe neden olacaktır. Kamu–özel arasında sağlanan tercih imkânı, her ikisinin farklı meslek ve sanatları içerebilecek branşlara yönelebilmeleri bakımından öğretimin örgütlenmesi tekbiçimlilikten çıkarılmış olmaktadır⁵⁷⁴. Anayasal güvence altına da alınmış olan eğitimde kurumsal çoğulculuk ilkesi, öğretim kurumlarının tekbiçimlilikten çıkarılması ve ebeveynlere veya okul çağındaki gençlere seçme özgürlüğü sağlaması bakımından önem taşımaktadır⁵⁷⁵.

---

⁵⁷³ ALTUNYA, 1990, s. 60.

⁵⁷⁴ Benzer görüş olarak bkz. KABOĞLU, 2002, s. 490.

⁵⁷⁵ TERZİOĞLU, 2006, s. 92; KABOĞLU, 2002, s. 490.

SONUÇ

Eğitim; yaşam kalitesini yükseltmede, toplumsal refahı geliştirmede, bilimsel ve teknolojik alanda ilerlemede, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasında büyük önem taşımaktadır. İnsanların özgürleşmeleri ve kendilerini geliştirmeleri ile doğrudan ilişkili olan eğitim, tüm insanlara tanınmiş bir haktır. Bu haktan öncelikle yararlanacaklar ise geleceğin teminatı olan çocuklardır.

Bu çalışmada çocuk hakları bağlamında eğitim hakkı ile ilgili sorulara Türk hukuku ve uluslararası hukuk açasından cevaplar bulunması, bunların genel değerlendirmesinin sunulması amaçlanmıştı.

Çocukluk, kullanıldığı alanlar içersinde değerlendirildiğinde, farklı yaşam dönemlerini ifade etmektedir. Uluslararası belgeler ile Türk hukuku birlikte ele alındığında, çocukluğun başlangıcının doğum olarak kabul edildiği; ancak çocukluk devresinin hangi yaşa kadar devam edeceği hususunda görüş birliği sağlanamadığı tespit edilmiştir. Çocukluk döneminin sınırları ile ilgili tartışmaların nedeni; bireyin fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişim özelliklerinin büyük ölçüde birbirinden farklı zaman dilimleri içersinde gerçekteşmesidir. BMÇHS ve Türk Medeni Kanununda çocukluk devresinin on sekiz yaşına kadar devam edeceği kabul edilmiştir. Bu çalışmadaki değerlendirmelerde de çocuğu on sekiz yaşın altındaki birey kabul eden prensip esas alınmıştır.

Devlet ideolojilerinde çocukluk kendine özgü bağımlılıkları ile özel bir dönem olarak tanımlandığı gibi yetişkin dünyasına karışan bir çocukluk anlayışı da kabul görmektedir. Bu ikiliğe paralel biçimde doktrinde, çocuk haklarına ilişkin ebeveynci ve çocuk özgürlükçü yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan ebeveynci görüş çocuğun bakım, korunma ve eğitim haklarının olduğunu kabul etmekle beraber, insan haklarının ihlal edilmemesi kaydıyla, çocukların ilgili çıkarlarını belirleyebilen ve belirlemesi

gerekenlerin ana babalar olduğunu ileri sürmektedir. Çocuk özgürlükçü görüş ise çocukların yetişkinlerle aynı haklara sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır.

Çocuk hakları; çocuğun korunması, zihinsel, bedensel, duygusal, sosyal, ahlaki ve ekonomik açıdan özgürlük ve haysiyet içinde, sağlıklı ve normal biçimde yetişebilmesi ve bağımsız, sorumlu bir yetişkin yaşamına hazırlanması için ona hukuk kurallarıyla tanınan yetkiler ve menfaatlerdir. İnsan hakları hukukunun bir parçası olan çocuk hakları; çocukların diğer insanlara karşı özel haklara sahip olması değil, gelişme gereksinimleri nedeniyle özel insan haklarına sahip olmasıdır. Bu bakımdan çocuk hakları doğal hukuk ve pozitif hukuk yaklaşımları ile de değerlendirilmektedir. Doğal hukuk açısından çocuk hakları; çocukların hem insan olmasından hem de bakıma, korunmaya, geliştirilmeye ihtiyaç duymasından kaynaklanan ve teorik olarak tüm çocuklara tanınması gereken haklardır. Pozitif hukuk açısından çocuk hakları ise devletlerin iç hukuklarında ve uluslararası düzenlemelerde yer alan haklardan oluşur. Uluslararası alanda ve devletlerin iç hukuklarında çocuk haklarını güvenceye almayı amaçlayan BMÇHS, daha önce doğal hukukta tanınmayan haklara da yer vermiştir. Dolayısıyla çocuk hakları alanında pozitif hukuk doğal hukukun önüne geçmiştir.

Pozitif hukuk bakımından çocuk haklarına ilişkin en geniş düzenleme olan BMÇHS’de çocuk hakları yaşamsal haklar, gelişme hakları, korunma hakları, katılma hakları şeklinde tasnif edilmiştir. Bu tasnif doğrultusunda gelişme hakları sınıfında yer alan eğitim hakkı; temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasında koruyucu-isteme-katılma hakları şeklinde yapılan tasnif doğrultusunda değerlendirme yapıldığında, kişinin toplumdan ve devletten isteyebileceği haklar olarak tanımlanan isteme hakları sınıfına dâhildir. Diğer bir sınıflandırma şekli olan birinci kuşak (medeni ve siyasal haklar)-ikinci kuşak (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar)-üçüncü kuşak (dayanışma ya da grup hakları) tasnifi çerçevesinde ise eğitim hakkı ikinci kuşak bir hak olmakla birlikte belki de üç kuşağın çeşitli yönlerini kapsayan tek haktır. Kolektif-bireysel hak ayrımı çerçevesinde yapılan değerlendirmede; eğitim hakkı ve özgürlüğünü talep etme kişinin hakkı olduğu, ancak kişinin çoğu kez kendi çabası ile hakkın konusunu gerçekleştiremeyeceği, eğitim hakkının örgütlü ve kurumsallaşmış yapılar içinde

kullanılabileceği, bu nedenle de eğitim hakkının bireysel olduğu kadar kolektif yönünün de olduğu ifade edilebilir.

Uluslararası hukuk belgelerinde eğitim kavramının tanımı yapılmamıştır. Eğitim kavramının kökü olan eğ/eğmek fiilinden yola çıkarak eğitimi boyun eğdirme, belli bir şekil verme, denetim altına alma olarak kabul eden yaklaşıma göre; insan, özünde yardıma muhtaç, eksik, her zaman kötü eylemlere meyilli olan bir varlıktır. Dolayısıyla gözetim altında tutulması, sisteme, düzene uyumlu hale getirilmesi için insanın eğilmesi/eğitilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda iktidarların eğitime gerekçesiyle insanları egemenlikleri altına alma çabasının eğitim olarak tanımlanması ve eğitimin yükümlülük olarak kabul edilmesi söz konusudur. Eğitimi yükümlülük değil hak olarak kabul eden yaklaşıma göre ise eğitim; yeni kuşakların toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken gereken bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliğidir.

Sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile eğitim hizmetlerinin sunulması devletin önemli görevlerinden biri olmuştur; ancak bu hizmetin nasıl sunulacağı, muhtevası, hedefleri halen tartışılmaktadır. Otoriter rejimler iyi ve uysal vatandaş yetiştirme eğilimi içindedir. Totaliter rejimler ise halkın rejime olan bağlılığını sağlamak için eğitimi tamamen ideolojik hedeflere kanalize etmektedir. Bu anlayışlar gelişmekte olan ülkelerde halen devam etmektedir. Bugün çağdaş demokrasilerde iyi vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen eğitim programları yerine; daha bireyci, özgür, evrensel iyi insan ve uzman insan yetiştirmeyi hedefleyen sistemler ağırlık kazanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türkiye’de eğitim-öğretim alanında yeni bir dönem başlamıştır. Bu süreçte eğitim olanaklarının sağlanması için gerekli olan yatırım imkânlarının kısıtlılığı nedeniyle 1950’li yıllara kadar eğitim hak değil yükümlülük olmuştur. En etkili ve köklü düzenlemeler 1924 Anayasası döneminde gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonraki anayasalar bu hükümleri muhafazaya yönelik, tekrarlayıcı ve dağıtıcı düzenlemeler içermektedir. 1945–1960 tarihleri arasında; İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve AİHS’nin imzalanması gibi gelişmelerle birlikte, eğitim hakkı açısından evrensel çizgiye yönelik başlamıştır.

Eğitim hakkı ayrıntılı olarak ilk kez 1961 Anayasasında düzenlenmiş ve hakkın sınırları belirlenmiştir. Anayasanın ilgili maddelerinde eğitim hakkının devletin başta gelen ödevlerinden olduğu; öğrenme-öğretme özgürlüğü, eğitim-öğretim serbestliği, ilköğretimin zorunluluğu ve devlet okullarında parasızlığı, isteğe bağlı din eğitimi, eğitimin devlet gözetim ve denetiminde olması gibi ilkeler öngörölmüş; böylece eğitim hakkı özgürlük ve sosyal hak olarak düzenleme bulmuştur. Eğitim hakkı 1961 Anayasası'nın Kişİ Hakları Bölümünde, 1982 Anayasası'nın ise Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler Bölümünde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasasındaki eğitim hakkının devletin başta gelen ödevlerinden olduğu ilkesinden vazgeçmiş, bu hakkı diğer sosyal haklar mertebesine indirerek bu ayrıcalığa son vermiştir. 1982 Anayasası'nın eğitim hakkı ile ilgili düzenlemelerinde Devletin yükümlölüğünü yerine getirmesinin sağlanması geri planda kalmış, hangi hususların eğitimden sayılmayacağı hususları ağırlık kazanmıştır. Batı demokrasilerinde kutsal olan devlet değil, insan hak ve özgürlükleridir. 1982 Anayasası genel yapı olarak toplumu bireyin devleti de toplumun önünde tuttuğu için Batı demokrasilerinden ayrılmıştır.

Uluslararası düzenlemelerin eğitim hakkına ilişkin hükümlerini değerlendirdiğimizde insanın kişiliğini serbestçe geliştirebilmesi; insanın saygılı, hoşgörölü, özgür bir toplumda diğer medeniyetlere, költürlere ve dinlere aktif katılımı; insanın ebeveynlerine, ölkelerinin milli değerlerine ve tabii çevreye saygısını geliştirmesi; insan hakları, özgürlükler ve barışın idamesine saygı duyması eğitim hakkının temel amaç ve hedefleri olarak kabul edilmektedir.

Ulusal ve uluslararası düzenlemeler uyarınca her çocuğun eğitim hakkı vardır. Genellik ilkesi herkesin eşit eğitim göreceğini ifade etmez; olması gereken, herkese gereksinimine göre yeterli bir eğitim hakkı tanınmasıdır.

1982 Anayasası; Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılmasını öngördüğu eğitim ve öğretimin zorunlu olması esasını benimsemiştir. Ekonomik, sosyal ve költürel haklar; devletten belli bir hizmetin sağlanmasını talep etme hakkına, aynı zamanda bu hizmetin hangi yolla sağlanacağı hususunda kişisel özgürlüğe ilişkindir. Ancak bu kategoride kabul edilen eğitim hakkı, ilköğretimin sonuna kadar zorunlu eğitimi şart koşan ve bu

hususla seçme hakkı tanımayan tek insan hakkıdır. İlköğretimin zorunlu olmasının temel hedeflerinden biri, çocuğun manevi ve ekonomik şahsiyetini elverişli şartlarda geliştirmesine yardımcı olmaktır. Bu bağlamda toplum adına iktidar yetkisini kullananlar; ilköğretimin içeriğini düzenlerken, sadece kendi ideolojileri doğrultusunda değil, anayasal ve evrensel çağdaşlaşma ölçütlerini de dikkate alarak düzenleme yapmalıdır.

Zorunlu ilköğretimin süresi ve dolayısıyla kaç yaşına kadar devam edeceği ülkelere göre değişmektedir. Devlet, eğitim hakkının en üst düzeyde hayata geçirilebilmesi için mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde gerekli önlemleri almak, öncelikleri saptamak ve yasal düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür. Bu bağlamda yasa koyucu, temel eğitime verdiği öneme göre, sekiz yıl veya daha uzun bir ilköğretim süresi saptayabilmektedir. Yasa koyucu bu yetki doğrultusunda seçimini sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim olarak yapmıştır.

1982 Anayasası'nda sadece ilköğretimin parasız olacağı hükme bağlanmıştır; ancak herhangi bir yasal düzenleme olmamasına rağmen, ortaöğretim de bugün için devlet okullarında parasızdır. İlköğretimin devlet okullarında parasız olması prensibi; herkes için zorunlu olan bu eğitim aşamasında, okula giden çocuğun beslenme, sağlık hizmetleri gibi zorunlu gereksinimleri için ailenin hiçbir masraf etmemesini ve devletin çocuğa davranış standardı kazandırma ödevi doğrultusunda, ortak değer duygularının, adalet düşüncesinin, eşitlik anlayışının aşılmasını ifade etmektedir.

Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen kanun önünde eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkesi, eğitim hakkı konusunda da eşitliği ve ayırım yasağını gerektirmektedir. Ayırım gözetmeme ve kanun önünde eşitlik ilkesinin fiilen gerçekleştirilmesi için devlet; kız çocuklar, özürlüler, maddi imkânlardan yoksun çocuklar gibi dezavantajlı grupları korumalı ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak tedbirleri almalıdır. Anayasada sosyal hakların devletin mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirileceği hükme bağlanarak, eğitimde fırsat eşitliğinin sınırları çizilmiştir. Bu sınırlama, eğitim hakkının kaybına neden olabilecek niteliktedir.

Anayasada maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile devletin burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapacağı hükme bağlanmıştır. Bu hükümde maddi imkânlardan yoksun ama başarısız öğrencilere yardım yapılmayacağı kastedilmemiştir. Anayasadaki başarılı öğrenci kavramı; devletin mali imkânlarının yetersizliği söz konusu olduğunda, var olan kısıtlı kaynağın dağıtımında, daha başarılı ve yoksul olan çocuklara verilecek önceliği dile getirmektedir.

Ayırım gözetmeme ve eşit muamele çerçevesinde dil sorunu da gündeme gelmektedir. Doktrinde eğitimde ana dil olarak Türkçeden başka bir dil kullanma yasağının, ayırım gözetmeme ve eşit muamele ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmektedir. Bu yasa ile aslında eğitim dilinin Türkçe olması öngörülmüştür. Eğitim dilinin Türkçe olması ilkesinin istisnası, Lozan Barış Andlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasındaki Dostluk Andlaşmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti, eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler de içeren AİHS Ek 1 Nolu Protokolü, BMÇHS, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi andlaşmalara taraf olurken, Anayasada öngörülen eğitimde ana dilin Türkçe olması ilkesinden taviz vermemektedir. Devletin resmi dil dışında başka bir dille eğitim verme gibi bir yükümlülüğü yoktur.

Eğitim özgürlüğü; devletin, öğrenmek ve öğretmek hususunda dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep gibi nedenlerle kişilere engel olmaması, onları serbest bırakmasıdır. Ebeveynlerin kendi dini, felsefi, ahlaki inançlarına uygun olarak çocuklarına verilecek eğitimi seçebilmeleri ile özel ve tüzel kişilerin özel eğitim kurumları kurabilme ve yönetebilmeleri eğitim özgürlüğünün unsurlarıdır. Özel eğitim kurumları kurma düşüncesi, temelinde girişim özgürlüğü kadar ebeveynin kendi inançlarına göre çocuğunun eğitimini seçme özgürlüğünü de barındırdığı için bu iki unsur birbiriyle bağlantılıdır.

Eğitim kurumlarında öğrencilerin de özgürlüğe sahip olmaları gerekmektedir. Ancak söz konusu özgürlük, öğrenciler tarafından eğitim faaliyetlerini engellemeyecek biçimde kullanılmalıdır. Eğitim hakkından yararlanma süresince insanca muamele

görme ve eğitim kurumu içinde ifade özgürlüğü; öğrenci özgürlüğünün iki unsuru olarak kabul edilmektedir. Anayasada herkesin bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahip olduğu hükmü öğrenci özgürlüğünü işaret etmektedir. Bu bağlamda söz konusu özgürlüğün sadece bilim ve sanat için tanınmış olduğunu vurgulamak gerekir.

Devlet; eğitim ve öğretim alanında yüklendiği görevlerini yürütürken, ana-babaların dinsel ve felsefi inançlarına saygı göstermek zorundadır. Eğitim hakkının sahibi çocuk olmasına rağmen, saygı hakkı ana-babaya tanınmıştır. Çocuğun ana babasının dini ve felsefi kanaatlerine göre eğitim görme hususunda bağımsız bir hakkı yoktur. Vakıflar gibi tüzel kişiler de bu hakkı ileri süremez, dolayısıyla ihlal iddiasında bulunamazlar. Din ve ahlak öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu yolla eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılmasının engellenmesi hedeflenmektedir.

Din ve ahlak eğitiminin bir bölümü olan din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu derstir. Zorunlu din kültürü ve ahlak öğretimi kapsamı dışında kalan din ve ahlak eğitimi de devletin gözetim ve denetimi altındadır. Azınlıklar ile yabancıların din ve ahlak eğitimi Lozan Barış Andlaşması hükümleri ile Anayasanın 16, 42/9 ve 90. maddeleri uyarınca kendilerine bırakılmıştır.

AİHS'ye göre devletin, eğitim sistemi içinde farklı inançlara saygılı olması yeterlidir, söz konusu inançlar doğrultusunda eğitim sağlama yükümlülüğü yoktur. Devletlerin eğitim ve öğretim yoluyla, dinsel veya ahlaki türden bilgi vermelerine bir engel bulunmamaktadır. Anne babalar bu türden bir öğretimin müfredata konulmasına karşı çıkamazlar. Aksi takdirde kurumsallaşmış bütünsel bir eğitim uygulanamaz. Bu çerçevede devlet; eğitim ve öğretim alanında üstlendiği görevleri yerine getirirken, müfredata dâhil edilen bilgilerin objektif, eleştirel ve çoğulcu bir tarzda nakledilmesine dikkat etmek zorundadır. Ancak Sözleşme'ye taraf Türkiye'de eleştirilen konu, uygulamada bu dersin belli bir dinin hatta belli bir mezhebin öğretilmesi şeklinde olduğu ve gerekli çoğulculuk, objektiflik taşımadığıdır. Dolayısıyla Türkiye'de yaşanan sorun mevzuattan çok, uygulamadan kaynaklanmaktadır.

Doktrinde din dışı bir ahlak anlayışının ana babanın haklarını zedeleyeceği, dinsel bir ahlak anlayışının ise devletin laiklik ilkesinin dışına çıkması ve tarafsızlığını yitirmesi anlamına geleceği gerekçesiyle, laik bir devletin din ve ahlak ile ilgili düzenleme yapması laikliğe aykırı kabul edilmektedir. Bu yaklaşıma göre, Anayasanın Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler bölümünde eğitim hakkı düzenlenmişken, Kişinin Hakları ve Özgürlükleri arasında sosyal hak ve devlet ödevi olarak yeniden din ve ahlak eğitimi hakkının düzenlenmesi eğitim birliği ilkesinin ruhuna aykırıdır. Kendi vatandaşı olan başka dine mensup çocuklar için evrensel içerikli din ve kültür dersi vermemekle de din farklılığına dayalı ayrımcılık devlet eliyle yapılmaktadır. Öte yandan devlet okullarında okuyan farklı dine mensup çocukların velilerinden getirdikleri dilekçeyle din kültürü ve ahlak bilgisi dersinden muaf olması, gayrimüslim olan çocuklar dışında bütün ocukların Müslüman kabul edildiği kanaati uyandırmaktadır. Bu yaklaşıma karşı zorunlu din eğitimi yapılmasını savunanlara göre din eğitimi, toplumu bütünleştirici rol oynamaktadır. İnsanın maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için din eğitimi zorunlu olmalıdır. Anayasada din kültürü ve ahlak ğretimi derslerinin ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına alınması ile çocuğa ibadet eğitimi verilmesi değil, dinler ve çevrede yaşayan inançlar hakkında tarafsız ve tanıtıcı bilgiler verilmesi ve ahlaki değerlerin benimsetilmesi amaçlanmıştır. Din eğitimi yerine “din kültürü” dersinden söz edilmesi de bu amacı açıkça ortaya koymaktadır, bu eğitimbilimin de gereğidir.

Zorunlu eğitimin hangi kademelerde yapılacağı konusu açıkça ifade edilirken isteğe bağlı eğitime herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Okul dışındaki din eğitimi ve ğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine küçüklerin de kanuni temsilcisinin iznine bağlı tutulmuştur. Kur’an Kurslarıyla ilgili gelişmeler Türkiye açısından önemli konulardan biridir. 1950 yılından itibaren din eğitim ve öğretimine, özellikle de Kur’an Kurslarına talep, bu kursların devlet denetiminde faaliyet göstermelerini gerektirmiştir. Kurslara katılabilmek için sekiz yıllık kesintisiz temel eğitimin bitirilmesi, dolayısıyla on beş yaşın tamamlanması koşulu getirilmiştir. Bununla birlikte yazın tatil aylarında düzenlenecek zel Kur’an Kurslarına katılabilmek için beş yıllık öğrenim görmüş olmak yeterli sayılmıştır. Bu düzenlemelerle devletin denetim ve gözetiminde olması öngörülen okul dışı din eğitiminin ilköğretim ile paralel sürdürülmesi imknsızlaşmış ve okul dışı din eğitiminin on beş yaşına kadar yasaklanması sonucu ortaya çıkmıştır.

Diğer bir sorun da eğitim vermekle sorumluların Anayasada düzenlenmemiş olmasıdır. Kur'an Kursları Yönetmeliği, ilköğretimi bitirenler için Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur'an kursları açılacağını öngörmüşken, ilköğretimin beşinci sınıfını bitirenler için Milli Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetiminde tatillerde yaz kursları açılacağını hükme bağlamıştır. Bu düzenleme eğitim birliği ilkesine aykırıdır.

Eğitim hakkının genelliği ve ilköğretimin zorunluluğu ilkeleri devletin kurumsal örgütlenmede belirleyici bir konuma sahip olduğunu göstermekteyse de bu durum özel eğitim kurumlarının kurulmasını engellemez. Özel eğitim kurumu açma ve yönetme özgürlüğü; bir yandan kamu öğretimi ile özel öğretim arasında tercih serbestliği ve kurumsal çoğulculuk sağlarken, diğer yandan iktisadi nitelik taşıyan girişim serbestliğine kaynaklık etmektedir. Anayasal güvence altına da alınmış olan eğitimde kurumsal çoğulculuk ilkesi, öğretim kurumlarının tekbiçimlilikten çıkarılması ve ebeveynlere veya okul çağındaki gençlere seçme özgürlüğü sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak eğitim; çocuğun insan olmasından dolayı kendiliğinden sahip olduğu toplum yaşayışında yerini almak için hazırlanırken gereken bilgi, beceri ve anlayışları elde etmesine ve kişiliğini geliştirmesine yönelik bir haktır. Çocuğun bakıma, korunmaya, geliştirilmeye muhtaç olmasından dolayı eğitim ve öğretiminden asıl olarak anne ve babalar sorumludur. Devletin görevi; çocuğu belli bir düzene sokma ve iyi vatandaş olarak yetiştirme değil; daha bireyci, özgür, evrensel iyi insan ve uzman insan olarak yetiştirme için eğitim ve öğretime ilişkin düzenlemeler yapmaktır. Mevcut ulusal düzenlemeler evrensel ilkeler ışığında değerlendirildiğinde, devletin çocuğu iyi vatandaş olarak yetiştirme eğiliminde ve düzenleyici konumda olduğu tespit edilmiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

- AKARSLAN, Mediha : Anahatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı, İstanbul, 1998.
- AKOL, Osman K. : Kimsesiz Çocuklar, Örnek Matbaası, Ankara, 1950.
- AKSAY, Bekir : Ceza Hukukunda Yaş Küçüklüğü; Kusur Yeteneğine ve Sorumluluğa Etkisi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Müdürlüğü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Kayıhan İçel, İstanbul, 1989.
- AKYÜZ, Emine : Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000.
- ALTUNYA, Niyazi : Anayasa Hukukumuzda Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Mümtaz Soysal, Ankara, 1990.
- ARTUÇ, Mustafa ve Diğ. : Yeni İçtihatlarla TCK-CMK-CGİK ve Çocuk Koruma Kanunu ile Getirilen Yenilikler, Kartal Yayınevi, Ankara, 2006.
- AYDIN, Mehmet S. : Tanrı-Ahlak İlişkisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990.

- AYHAN, Halis : Eğitime Giriş, Şule Yayınları, İstanbul, 1995.
- BALO Yusuf S. : Suç Mağduru ve Suç Faili Olan Çocuklar Açısından Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Feridun Yenisey, İstanbul, 1995
- BALTA, Nilüfer : Çocuk Mahkemeleri Kanununa Göre Korunmaya Muhtaç Çocuğun Hukuki Statüsü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: M. Emin ARTUK, Kocaeli,1998.
- BAŞARAN, İbrahim E. : Eğitime Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982.
- BAUMANN, Jürgen ve Diğ. : Strafrecht, Allgemeiner Teil, 9. Baskı, Biefeld, 1985.
- BAYRAKTAR, Faruk M. : İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetler, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 1984.
- BİLGİN, Beyza : Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- CANAN, İbrahim : Allah'ın Çocuklara Bahşettiği Haklar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÇELEN, Nermin : Çocuk Haklarına Genel Bir Bakış, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri, İstanbul Hakimevi, İstanbul, 1995
- DEMİR, Fevzi : Anayasa Hukukuna Giriş. Barış Yayınları, İzmir, 1998.
- DOĞAN, İsmail : İletişim ve Yabancılaşma, Yazılı Kültürümüzde İlkler, İstanbul, 1998.

- DOĞAN, Mehmet : Büyük Türkçe Sözlük, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- DÖNMEZER, Sulhi : Suçlu Genç Erişkinlerin Sorumluluğu, AÇSS. Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- DÖNMEZER, Sulhi ve Diğ. : Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt 2, 9. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986.
- ENÇ, Mitat : Üstün Beyin Gücü, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1979.
- EREM, Faruk : Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler, Cilt 1-2, 12. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1984.
- EREN, Hasan ve diğerleri : Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, İstanbul, 1992.
- EVİK, Ali H. : Çocuk Suçluların Yargılanması ve Yaptırımlarının Uygulanması Rejimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Kayıhan İçel, İstanbul, 1998.
- EYÜPOĞLU, İsmet Z. : Türkçe Kökler Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- FEYZİOĞLU, Turhan : Atatürk ve Fikir Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Yüksek Öğretim Kurulu Yayını, Nr: 5, Ankara, 1986.
- FRANKLİN, Bob : Çocuk Hakları, Çev.: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- GANDER, Mary J. ve Diğ. : Çocuk ve Ergen Gelişimi, Çev.: Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

- GEMALMAZ, Burak H. : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- GEMALMAZ, Mehmet S. : İnsan Hakları Belgeleri/Human Rights Instruments, Cilt IV-Birleşmiş Milletler-Birinci Bölüm/United Nations-First Part, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2004.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz ve Diğ. : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.
- GÖZÜBÜYÜK, Abdullah P. : Türk Ceza Kanunu Açıklaması, Cilt 1, 2. Baskı, Ajans Türk Mabaası, Ankara, 1961.
- HODGKIN, Rachel ve Diğ. : Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, (Çeviri), UNICEF, 1998.
- HORTON, William : Designing Web-Based Training. Wiley Computer Publishing, John Wiley & Sons, USA, 2000
- İLKKARACAN, Pınar ve Diğ. : Kadının İnsan Hakları Projesi. Kadının İnsan Hakları Eğitimi Eğitici El Kitabı, İstanbul,2001 (http://www.kadinininsanhaklari.org/files/egitici_elkitabi.pdf(14.01 2008)).
- İNAN, Ali N. : Çocuk Hukuku, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları Nr: 3, İstanbul, 1968.
- _____ : Korunmaya Muhtaç Çocuklar, Derleyen: Feyyaz Gölcüklü, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1970.
- JASCHAKE, Gotthard : Yeni Türkiye'de İslamlık, Çev.: Hayrullah Örs, Ankara, 1972.

- JESCHECK, Hans H. ve Diğ. : Almanya Federal Cumhuriyeti Ceza Hukukuna Giriş ve Türk Ceza Hukukuna İlişkin Açıklamalar, Beta Yayınları, İstanbul, 1989.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. : Özgürlükler Hukuku–İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, 4. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____ : Özgürlükler Hukuku, İmge, 6. Baskı, Ankara, 2002.
- KAYA, Mevlüt : Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum, Etüt Yayınları, 1998.
- KUNT, Veysel : Suç ve Çocuk, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Zafer İlbars, Ankara, 2003.
- KÜÇÜKA, Ali N. : Çocuk Hukuku, (Baskı Yeri Yok), 1936.
- NEWEL, Rachel H. : Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, Fully revised edition, United Nations Children’s Fund, New York-Geneva, June 2002.
- ÖNDER, Ayhan : Ceza Hukuku Ders Notları (Daktilo Edilmiş Çoğaltılmış Teksirler), İstanbul, 1988–1989.
- ÖZBUDUN, Ergun : Türkiye Cumhuriyetinin Temel İlkelerinden Laiklik, (Panel), Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1987.
- ÖZER, Atilla : Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası, Ankara, Bilim Yayınları, 1984.

- ÖZTÜRK, Bahri : Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 3. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1994.
- POSTMAN, Neil : Çocukluğun Yokoluşu, Çev.: Kemal İnal, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali : Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1994.
- SAPMAZLI, Hüseyin : Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri, 2. Baskı, Yeni Cezaevi, Ankara, 1943.
- SELÇUK, Mualla : Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- SEROZAN, Rona : Çocuk Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005.
- SEVÜK, Handan Y. : Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu İle Mücadelede Kurumsal Yaklaşım, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1998.
- ŞENSOY, Naci : Çocuk Suçluluğu – Küçüklük – Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri, İÜHFM, Cilt 15, Sayı 1, İstanbul, 1949.
- ŞEREF, Ünal : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu, TBMM Yayınları, Ankara, 1995.
- TANÖR, Bülent : Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul, 1991.
- TARHANLI, İhtar B. : Müslüman Toplum-Laik Devlet, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı, Afa Yayınları, İstanbul, 1993.

- TERZİOĞLU, Süleyman S. : Uluslararası Hukukta Azınlıkların Ana Dilde Eğitim Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Melda Sur, İzmir, 2006.
- TİRYAKİOĞLU, Bilgin : Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi 7, Ankara, 1991.
- TOSUN, Öztekin : Suç Hukuku El Kitabı, Üniversiteliler Yayınevi, İstanbul, 1979.
- TOYNBEE, A. J. : Türkiye, Milliyet Yayınları, Çev. Kasım Yargıcı, İstanbul, 1971.
- ULAK, Mustafa Y. : Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Vecdi Aral, İstanbul, 1993.
- ULUĞTEKİN, Sevda : Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1994.
- _____ : Sokak Çocukları, Eğitimcilerin Eğitimi Programı, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1996.
- YAZAN, Ümit M. : Türkiye Kanatlarımızın Altında, İz Yayınları, İstanbul, 1977.
- YAŞAR, Nuri : İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- YÜCEL, Hasan-Âli : İyi Vatandaş-İyi İnsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

b. Makale ve Bildiriler

- AKÇAMETE, Gönül : “Türkiye’de Özel Eğitim”, **İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı. Özel Eğitim** 12, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir (1998), s.197.
- AKÇAY, Cengiz : “Ortaöğretim Politika ve Uygulamaları”, **Türkiye’nin Eğitim Politikası**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1990-5, İstanbul (1990), ss. 18-20, 39-40, 77.
- AKÇO, Seda : “Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklara Uygulanacak Hukuku Belirleyen Uluslararası İlkelerle İlişkin Bir sistematik Öneri”, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt 4-5-6, Sayı 70 (1996), s. 251.
- AKİPEK, Jale G. ve Diğ. : “Hukukta Kişi Kavramı”, <http://www.hossohbet.com/forum/hukuk/32297-hukukta-kisi-kavrami.html> (14.01.2008).
- AKYÜZ, Emine : “Çocuk Hakları Bildirgesi ve Türk Hukuk Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi** 13, Sayı 1-2 (1980), ss. 339-360.
- AKYÜZ, Emine : “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/akyuz.htm> (25.12.2007).
- ANTEL, Sadrettin C. : “Mesleki İstikamet”, **Maarifimiz ve Meseleleri**, İstanbul (1939), ss. 74-84, 99-106.

- ARAS Hülya ve diğ erleri : “İkinci Uluslar Arası Eğitimde Çocuk Hakları Konferansı”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/arasbirinciuluc.htm> (25.12.2007).
- ATALAY, Beşir : “Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitim Hürriyeti”, **Yeni Türkiye. İnsan Hakları Özel Sayısı 2**, Sayı 22 (1998), ss. 1093–1094.
- BALCI, Muharrem : “Ulusal ve Uluslararası Hukukta İnsan Hakları Çerçevesinde Eğitim ve Öğretim Hakkı”, **Yeni Türkiye. İnsan Hakları Özel Sayısı 2**, Sayı 22 (1998), s. 1097–1109.
- BAŞAR, Fatma : “Doğmamış Çocuğun Sosyal Hakları”, **I. İstanbul Kurultayı Bildiriler Kitabı**, İstanbul (1999), s. 37.
- BAŞAR, Hüseyin : “Öğretmen Eğitiminde Yenilikler”, **Milli Eğitim Bakanlığı Dergisi**, Sayı 137, Ankara, (1988), s. 32.
- CILGA, Aynur : “Çocuk Hakları ve Eğitimi”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/acilga.htm> (25.12.2007).
- ÇAĞLAR, Selda : “Özrü lü lerin Eğitim Hakkı”, http://www.aktuelpsikoloji.com/artikel.php?artikel_id=116(07.01.2008).
- ÇAKIR, Tuba : “John Dewey’in Eğitim Felsefesi Bağlamında “Eğitim Hakkı” ve Günümüz Eğitim Sistemine Eleştirel Bir Bakış”, **Kaygı**, Uludağ Üniversitesi, Bursa (2006), s. 30.

- ÇANAKÇI, Erdal : “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Medeni Hak ve Özgürlükler Bölümünün İrdelenmesi”, **İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri**, İstanbul Hakimevi, İstanbul (1995).
- ÇOL, Bülent M. : “Eğitim Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında)”,[http://www.chveneburi.net/sp/bpg/](http://www.chveneburi.net/sp/bpg/pu)
[pu](http://www.chveneburi.net/sp/bpg/pu)
[blicationview.asp?InfoID=157210&iabspos=2&vj](http://www.chveneburi.net/sp/bpg/pu)
[ob= vsub,283](http://www.chveneburi.net/sp/bpg/pu) (09.01.2008).
- DAĞ, Mehmet : “Türkiye’de Din Eğitiminin Bazı Sorunları”, **Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri**, 23–25 Nisan 1981 (1981), s. 380–381.
- DEDEOĞLU, Ceyda ve Diğ. : “Yel Değirmeni Sokak Çocukları Umut Evindeki Çocuklarla ilgili Kesitsel Bir Çalışma” **Çocuk Forumu**, Cilt 2, Sayı 2 (1999), ss.9–13.
- DOĞAN, İsmail : Çocuk Eğitiminin Önemi (Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan), **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, Temmuz, Ağustos, Eylül 2001.
- _____ : “Çocuk Hakları Açısından Türkiye’de Çocuk Olgusu”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001,<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/dogan.htm>(25.12.2007).
- ERASLAN, Levent : “21. Yüzyılın Küçük Adam ve Kadınları. Değişen Çocuk Kimliği Üzerine Bir Deneme”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 13.01.2005, <http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewPDFInterstitial/108/110> (11.01.2008).

- ERDEM, Tarhan : “Kürtçe Eğitim Özgürlüğü”, **Radikal Gazetesi**, Perşembe, 24.12.1994.
- ERDOĞAN, Yavuz : “Eğitim Hakkı Perspektifinden WEB Tabanlı Öğretim”, <http://www.universitetoplum.org/text.php3?id=314>(09.01.2008).
- EREN, Abdurrahman : “Eğitim ve Öğrenim Hakkı”, <http://www.sivas.gov.tr/insanhaklari/agustos07.doc> (09.01.2008).
- EROĞLU, Hamza : “Türkiye Cumhuriyetinin Temel İlkelerinden Laiklik Panelinde Yapılan Konuşma”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 4, Ankara (1987), ss. 21–24.
- EROL, Ahmet : “Vergi Hukukunda Kavram 1”, Ocak 2006, http://www.mevbank.com/dergiicerik.asp?dicerik_id=18 (11.01.2008).
- GÖKDEMİR, Ayvaz : “Eğitime Dair”, **Ocak Dergisi**, Sayı 3, Ankara (1972), s.8.
- GÖKDEMİR, Özge : “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Asgari Çalışma Yaşı Uygulamaları”, **Son Baskı**, Sayı 3, Yıl 2, 03 Mart 2005, <http://www.sonbaski.com/mart2005/ozge.htm> (11.01.2008).
- GÖKLER, Bahar : “Çocukluğun Tarihsel Akışında Yaşanan Değişimlerin Günümüzdeki Yansımaları-Önyazı”, **Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi**, <http://www.cgrsder.org/dergi/141onyazi.pdf> (14.01.2008).
- GÖNÜLLÜ, Ömer S. : “Kavramlara Dair: Eğitim Öğretim”, **Sızıntı Dergisi**, Sayı 218, Mart 1997, <http://sizinti.com.tr/konular.php?KONU ID=2918> (15.01.2008).

- GÜLMEZ, Mesut : “Eğitim ve İnsan Hakları Eğitimi”, **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul (Aralık 2000), s. 311–312.
- HESAPÇIOĞU, Muhsin : “Eğitim ve Okul Alanındaki Çağdaş Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Eğitim Yönetimine Yansımaları”, **Yaşadıkça Eğitim**, Sayı: 82, Ankara (2004), s. 34.
- İÇEL, Kayıhan : “Çocuk Mahkemeleri Kanunu Üzerine Düşünceler”, **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası. Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan**, Cilt XLV-XLVII, Sayı 1–4 (1981–1982).
- İNAN, Ali N. : “Medeni Hukukda Velayet, Vesayet ve Kayyumluk”, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt 1–2–3, Sayı 69 (1995), s. 72.
- KARADAĞ, Engin ve Diğ. : “Eğitim Öğretim Sürecinde Dramanın Yönteminin Yeri ve Önemi”, <http://www.istekkart.com/edu7/dergi2/edu7/makale3.doc> (15.01.2008).
- KARAMAN, Hayrettin : “Türkiye ve İslam”, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/turkiyeveislam/0024.htm> (10.01.2008).
- KIRATLI, Metin : “Devletin Eğitim ve Kültür Ödevleri ve Faaliyetleri”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1 (1973), ss. 5–8.
- KEMAL, Namık : “Aile”, **İbret Gazetesi**, Sayı 56, 18 Ramazan 1289 (1872), s. 2.
- KULCA, Yusuf A. ve Diğ. : “Eğitimde Yeni Ufuklar-II. Eğitim Hakkı ve Okula Gidemeyen Çocuklar Sempozyumu”, Ankara, 3–4 Aralık 2004, <http://www.umutcocuklari.org.tr/arsiv/bildiri/eh001.doc> (07.01.2008).

- KUNTER, Nurullah : “Cezai Mesuliyeti Olmayan Küçükler hakkında Terbiye ve İslah Tedbirleri ve Bunları Tatbik ile Vazifeli Makam”, **Adalet Dergisi**, Cilt 34, Sayı 9, İstanbul (1943), s.725.
- KÜÇÜK, Abdurrahman : “İlkokullarda Din Eğitim ve Öğretimi”, **Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri**, 23–25 Nisan 1981 (1981), s. 131–132.
- MALLY, Lynn : “Proletarian Utopias:Science, Family and Daily Life”, **Culture of the Future: The Proletkult Movment in Revolutionary Russia**, Sayı 21 (1990).
- MÜFTÜ, Gülgün : “Çocukların Hakları”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/muftu.htm> (25.12.2007).
- NOWAK, Manfred : “The Right to Education”, **Economic, Social and Cultural Rights**, Ed.: A Eide, C. Krause, A. Rosas, 2. Baskı, Martinus Nijhof Publishers, London (2001), s. 245–271.
- ÖĞÜZKAN, Ferhan A. : Eğitim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1974, s. 61.
- OKÇU, Davut : “Eğitim Öğretim ve Edep Arasındaki İlişkiler”, <http://www.ilkadimdergisi.com/148/kapak-davutokcuk.htm> (14.01.2008).
- ÖZBEK, Abdulkadir : “Psiko-Biyolojik Açından Ceza Sistemlerinde Suçlu Çocuk ve Ergenlerin Durumu ve Bilirkişilik Sorunu”, **Adalet Dergisi** (1972), s. 720.

- ÖZCAN, Ali O. : “Öğretimin Yaygınlaşması ve Kanaatlerin Sorgulanması”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 155–156, Yaz-Güz 2002, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/155-156/ozcan.htm> (15.01.2008).
- ÖZER, Gökçen : “Eğitim Sisteminin Çocuk Hakları Açısından Değerlendirilmesi”, http://64.233.183.104/search?q=cache:0T5OybVkIBsJ:www.canakkaleram.gov.tr/download/diger_dokumanlar/egitim_sistemi_ve_cocuk_haklari.ppt+cocuk+egitim+hak&hl=tr&ct=clnk&cd=68&gl=tr (07.01.2008).
- ÖZOĞLU, Süleyman Ç. : “Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimine Genel Bir Bakış ve Ülkemizdeki Durum”, **Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları TED. V. Öğretim Toplantısı**, Ankara (1987).
- PETERS, Susan : “Her Çocuğa Eğitim-Özürü Çocuklar Dahil”, http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172610312075/3499398-1172_675900945/EFAIncludingTurkish.doc (07.01.2008).
- POLAT, Oğuz : “Çocuk Suçluluğu”, 2002, <http://www.kriminoloji.com/cocuk%20suclulugu.htm> (11.01.2008).
- _____ : “Çocuk Hakları”, 2007, <http://www.webhatti.com/odev-ders-ve-projeler/53884-cocuk-haklari.html> (11.01.2008).
- _____ : “Çocuk Hakları”, <http://www.bolbilgi.com/cocuk-haklari-prof-dr-oguz-polat-geri-cocukt117912.htm?l?s=cd0ca3a336261f3266fcf44df688fbf7&amp> (07.01.2008)

- POLAT, Oğuz : “Türkiye’de Çocuğun Durumu”, **Çocuk Forumu**,1,1 (1998), ss.1–8.
- SAYITA, Sevgi U. : “Çocuk Hakları”,**T.B.B.-UNICEF-BAROLAR işbirliğinde Düzenlenen Çocuk Hakları Komisyonlarının Kurulması ve Güçlendirilmesi Projesi. Oturumlarda Ele Alınan Konulara İlişkin Makaleler** (2004), ss. 3–5.
- SELVİ, Kıymet : “Uzaktan Öğretim ve Eğitim Hakkı”, **Açık ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir (2002), s. 2.
- SENEMOĞLU, Nuray : “Çalışan Çocukların Genel Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerisi”, [http://www.gunlukplan.org/cocuk-haklari-calisan-cocuklar-ve-egitim-orunlari-t1014.html?s=e3fa5b282be1bb11a6f6ee5eec608554 & amp](http://www.gunlukplan.org/cocuk-haklari-calisan-cocuklar-ve-egitim-orunlari-t1014.html?s=e3fa5b282be1bb11a6f6ee5eec608554&amp) (07.01.2008).
- SENEMOĞLU, Nuray : “Çocuk Hakları, Çalışan Çocuklar ve Eğitim Sorunları”,<http://www.dersimiz.com/belirliGUN/bilgi.asp?id=434> (07.01.2008).
- SOYSAL, Mümtaz : “Eğitim Hakkı ve Öğretim Özgürlüğü”, **Türkiye’de İnsan Hakları Semineri (9–11 Aralık 1968)**, Ankara (1970), ss. 248–249, 252.
- ŞİRİN, Nuri M. : “Gerçek Hayat Bilgisi Çocuk Hakları”, **I. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildirileri Kitabı**, İstanbul (1999), s. 58.
- TAN, Mine : “Çocukluk, Dün ve Bugün”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Ankara (1993), s. 25.

- TANYU, Hikmet : “Türkiye’de Din ve Ahlak Derslerinin Birleştirilmesi”, **Türkiye 1. Din Eğitim Semineri**, 23–25 Nisan 1981 (1981), s. 240.
- ULUĞ, Feyzi : “Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, TODAİE, Yayın No: 301, 1. Baskı (Haziran 2000), s. 430–431.
- ULUĞ, Fevzi ve diğerleri : “Ortaöğretim Sistemindeki Yapı ve İşleyişi”, **Türkiye’nin Eğitim Politikası**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 27–28, 50–51, 53–60.
- ÜÇOK, Bahriye : “Örgün ve Yaygın Eğitimde Sorunlar”, **Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri**, 23–25 Nisan 1981 (1981), s. 363.
- ÜÇYİĞİT, Ekrem : “Din Eğitimi Üzerine”, **Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri**, 23–25 Nisan 1981 (1981), s. 360–361.
- VURAL, Nurhayat : “Uzaktan Eğitimde E-Pedagoji”, **Bilişim Zirvesi**, TBD, İstanbul (2002), s. 1.
- YAMAN, Hamza : “Eğitim Hakkı”, Eylül 2000, http://www.turkhukuk sitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22 (30.02.2006).
- YAYLA, Ahmet : “Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/A_yayla.doc (16.01.2008).
- YAZGAN, Aynur T. : “Çocuk Mahkemeleri Cephesinde Yeni Birşey Yok”, **Açık Sayfa**, Sayı: 47 (Eylül 2003), ss. 46–48.

YILMAZ, M. : “Türk Atasözlerinde Eğitim Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1–2 (2000), s. 139.

c. Kanun, Tebliğ, Yönetmelik, Tüzük ve Diğerleri

“Atatürk Dönemi Türk Eğitim Tarihi”, 08.01.2008, <http://soruvecevap.blogcu.com/5506381> (10.01.2008).

Concluding Observations. Committee on the Rights of the Child 27th Session, CRC/C/15/Add. 152, 8 June 2001.

“Eğitim Hakkı”, http://www.egitimsen.org.tr/down/151106_surarapor.doc (10.01.2008).

“Eğitim Kavramı Üzerine–1”, 15.02.2007, <http://tebesirtozu.blogcu.com/2007564/> (16.01.2008).

“Eğitim ve Eğitimin Önemi”, <http://www.rehberogretmen.biz/egitim-ve-egitimin-onemi%C2%A0/> (16.01.2008).

“Eğitim ve Toplumsal Anlayış”, 01 Nisan 2007, <http://ipsikoloji.wordpress.com/2007/04/01/egitim-ve-toplumsal-anlayis/> (16.01.2008).

“Mültecilerin Sosyal Hakları”, www.multeci.net (01.12.2007).

Radikal Gazetesi, 14 Ocak 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=209992> (04.01.2008).

Resmi Gazete, 03.07.1926, Sayı 410.

Resmi Gazete, 14.04.1930, Sayı 1471.

Resmi Gazete, 14.07.1934, Sayı 2751.

Resmi Gazete, 25.04.1938, Sayı 3890.

Resmi Gazete, 27.05.1949, Sayı 7214.

Resmi Gazete, 24.05.1957, Sayı 9615

Resmi Gazete, 11.05.1964, Sayı 11700.

Resmi Gazete, 11.10.1965, Sayı 12123.

Resmi Gazete, 24.12.1971, Sayı 14052.

Resmi Gazete, 11.01.1973, Sayı 14418.

Resmi Gazete, 22.09.1975, Sayı 15364.

Resmi Gazete, 30.07.1976, Sayı 15662.

Resmi Gazete, 07.07.1980, Sayı 19510.

Resmi Gazete, 06.02.1983, Sayı 17951.

Resmi Gazete, 16.02.1983, Sayı 17961

Resmi Gazete, 21.02.1983, Sayı 17966.

Resmi Gazete, 15.10.1983, Sayı 18192.

Resmi Gazete, 16.11.1990, Sayı 20697.

Resmi Gazete, 16.01.1998, Sayı 39.

Resmi Gazete, 27.01.1995, Sayı 22184.

Resmi Gazete, 27.01.1998, Sayı 23243.

Resmi Gazete, 05.08.1999.

Resmi Gazete, 02.11.1999.

Resmi Gazete, 11.11.1999, Sayı 23915.

Resmi Gazete, 03.03.2000.

Resmi Gazete, 03.02.2001, Sayı 24307.

Resmi Gazete, 01.10.2002.

Resmi Gazete, 19.04.2002.

Resmi Gazete, 21.10.2003, Sayı 25266.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1974.

Türkçe Sözlük, Cilt 2, 9. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

UNICEF-Önce Çocuklar, Ankara, 1996, s. 58.

<http://www.birseoyogren.com/hakkinda/egitim-tarihi/> (14.01.2008)

<http://www.cocukhaklari.net/> (04.01.2008).

http://content.cdlib.org/xtf/view?docId=ft6m3nb4b2&chunk.id=d0e8846&toc.id=d0e8241&toc.depth=1&brand=ucpress&anchor.id=JD_Page_180#X (04.01. 2008).

http://www.derszili.com/sayfa.asp?kayit_no=619&kayit_nom=435 (08.01.2008).

<http://www.egitimdergisi.hacettepe.edu.tr/200324-.pdf> (11.01.2008).

<http://fek.blogcu.com/5627851> (11.01.2008).

http://www.muglaram.net/ozurlu_haklari_bildirge.doc (07.01.2008).

<http://www.msxlab.org/forum/hukuk/15144-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.html> (14.01.2008).

<http://www.nuveforum.net/197-cocuk-haklari/10516-cocuk-haklari-ve-egitim/> (07.01.2008).

<http://www.uslanmam.com/hukuk/202777-cocuk-haklari-ve-cocukhaklarisozlesmesi.html> (07.01.2008).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocukhaklar%C4%B1> (04.01.2008).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Cenevre%C3%87ocukHaklar%C4%B1Bildirisi> (04.01.2008).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9FMilletler%C3%87ocukHaklar%C4%B1naDairS%C3%B6zle%C5%9Fme> (04.01.2008).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/EglantyneJebb> (04.01. 2008).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/JanuszKorczak> (04.01. 2008).

ÖZGEÇMİŞ

Ayşegül (ZEYREK) GÜNAYDIN, 19.09.1982 tarihinde Besni’de (Adıyaman) doğmuştur. Besni’de Dumlupınar İlkokulunda başlayan öğrenim hayatını (Mezuniyet Tarihi: 1995) yine aynı ilçede M. Erdemoğlu Anadolu Lisesi’nin Orta Okul bölümünde (Mezuniyet Tarihi:1998), ardından Beşikdüzü Anadolu Öğretmen Lisesi’nde (Trabzon; Mezuniyet Tarihi: 2001) devam ettirmiştir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini 2005 yılında bitirmesinin ardından, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. Doç. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ danışmanlığında “Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukunda Çocuğun Eğitim Hakkı” isimli Yüksek Lisans tezini hazırlamıştır (2008). Yabancı dili İngilizce ve Almancadır.

Türkiye Barolar Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından ortaklaşa yürütülen *Türk Avukatların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Aşamalı Eğitimleri* projesi çerçevesinde gerçekleştirilen 21.06.2008 tarihli *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Eğitim Semineri*’ne katılmıştır.

Ayşegül (Zeyrek) Günaydın’ın tanınmış ulusal yayınevleri tarafından yayımlanan kitaplar (ders kitabı hariç) kapsamında bir kitabı yayımlanmıştır (Ayşegül Zeyrek (T.H. ve A. N. Zeyrek ile ortak isimli), *Besni. Paralā – Octacuscum – Bahasna. Anadolu’nun Güneydoğusunda Antik Bir Kent ve Yakın Çevresinin Arkeolojik Açısından Genel Değerlendirmesi*, Besni Belediyesi Yayınları (Graphis Matbaa/Ege Yayınları), İstanbul 2006 (ISBN 975–807–121–1).

Ayşegül (Zeyrek) Günaydın’ın makalelerinden “Türk Vatandaşlığını Çıkma İzni Almak Suretiyle Kaybedenlerin Türkiye’deki Gayrimenkuller Üzerinde Mülkiyet ve Miras Hakları” (*Trabzon Barosu Dergisi* 13, Nisan 2007, ss. 7-20) ve “Türk Anayasal Düzenlerinin Kuvvetler Birliği Kuvvetler Ayrılığı Açısından Değerlendirilmesi” (*Trabzon Barosu Dergisi* 14, Ocak 2008, ss. 10-30) bilim dünyasının ilgisine sunulmuştur.

Ayşegül (Zeyrek) Günaydın evlidir ve Trabzon Barosuna bağlı avukat olarak çalışmaktadır (2005-devam).